TANJORE SARASWATHI MAHAL SERIES. No. 33.

RĀJĀGOPĀLAVILĀSAMU

by

CHENGALVA KALAKAVI

CRITICALLY EDITED WITH INTRODUCTION AND NOTES

BY

Sri. N. VENKATA RAO, M. A.,

Senior Lecturer and Head of the Telugu Department, Madras University, Madras.

PUBLISHED

by

Sri S. GOPALAN, B.A., B.L.,

Honorary Secretary, for the Administrative Committee,

T. M. S. S. M. LIBRARY, TANJORE.

రా జ గో పా ల వి లా స ము

(ప్రబంధము)

చెంగల్వ కాళకవి ప్రణీతము

1951

Price Rs. 3-0-0

PREFACE.

The present publication RAJAGOPALAVILASAMU describes in beautiful verses the sports of Sri Rajagopalaswami (Sri Krishna), the Patron - Deity of the Naick Kings of Tanjore, installed in Mannargudi (Rajamannarkoil) about twenty-five miles southeast of Tanjore.

The anthor KALAYAKAVI appears to have been a favourite of King VIJAYARAGHAVA NAYAKA of Tanjore. (1633 to 1673). He was the teacher of some of the poetesses in his patron's court.

The Kavya first gives in brief the Sthalapurana of Mannargudi, and then discribes the sports of Sri Krishna with his eight consorts. The poet has depicted the sports so as to exemplify the eight Nayikas well-known in Sringara Kavyas. The introductory part of the work gives the geneology of VIJAYARAGHAVA NAYAKA, the patron of the poet. The work is thus of historical as well as of peotic value.

The work has been edited with a fairly long introduction in Telugu and English by Sri N. Venkata Rao, Head of the Department of Telugu, University of Madras. Our thanks are due to him for his valuable services. In the appendix is added the Sthalapurana of Mannargudi in original Sanskrit, both in Nagari and Telugu script. It is hoped that the book will be found interesting to the general reader and to students of history and poetry.

We are grateful to the Government of Madras for their timely grants that have enabled us to publish this and other valuable manuscripts of this Library.

T.M.S.S.M. Library,
Tanjore.
10—8—1951

S. GOPALAN,
Honorary Secretary.

GENERAL INTRODUCTION
TO THE
Madras Government Oriental Series.

The Government of Madras took up for consideration the question of publication of the various manuscripts in different languages on subjects like Philosophy, Medicine, Science, etc., early in May 1948. Important manuscript libraries in the Madras Presidency were requested to send a list of unpublished manuscripts with them for favour of being considered by the Government for publication. The Honorary Secretary of the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvathi Mahal Library, Tanjore, alone complied with this request. This list as well as a similar list of unpublished manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, were carefully examined and a tentative selection of manuscripts suitable for publication was made. The Government in their Memorandum No. 34913/48-10 Education, dated 4-4-1949, constituted an Expert Committee with the Curator of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the Secretary, for the final selection of manuscripts suitable for printing and for estimating the cost of publication.

The following are members of the Committee:

1. Sri T. M. Narayanaswami Pillai, M A., B L.,
2. „ R. P. Sethu Pillai, B.A., B.L,
3. „ C. M. Ramachandra Chettiar, B A., B L.,
4. Sri R. Krishnamoorthy, (Kalki)
5. Dr. N. Venkataramanayya, M.A., PH D.,
6. Sri M. Ramanuja Rao Naidu, M A., L.T.,
7. „ V. Prabhakara Sastri,
8. „ N. Venkata Rao, M.A,
9. „ H. Sesha Ayyangar,
10. „ Masthi Venkatesa Ayyangar, M.A.,
11. „ M. Mariappa Bhat, M.A, L.T.,
12. Dr. C. Achyuta Menon, B.A., PH.D.,
13. „ C. Kunhan Raja, M.A., D. PHIL.,
14. „ A. Sankaran, M.A, PH.D., L T.,
15. Sri P S. Rama Sastri,
16. „ S K. Ramanatha Sastri,
17. Dr. M. Abdul Haq, M.A., D. Phil. (Oxon),
18. Afzul-ul-Ulma Hakim Khader Ahamed,
19. Sri P. D. Joshi,
20. „ S. Gopalan, B.A., B.L.,
21. „ T. Chandrasekharan, M A., L.T.

The members of the Committee formed into Sub-Committees for the various languages, Sanskrit, Tamil, Telugu, Kannada, Malayalam, Marathi and Islamic Languages. They met during the month of May, 1949, at Madras and Tanjore to examine the manuscripts and make a selection. The recommendations of the Committee were accepted by the Government in G. O. No. Mis. 2745 Education, dated

31—8—1949 and they decided to call these publications as the **"Madras Government Oriental Series,"** and appointed the Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the General Editor of the publications.

The following manuscripts have been taken **up** for publication during the current year:

"A" From the Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

TAMIL

1. Kappal Sattiram
2. Anubhava Vaidya Murai
3. Attanakolahalam
4. Upadesa Kandam
5. Colan Purva Pattayam
6. Konga Desa Rajakkal
7. Sivajnana Dipam
8. Sadasiva Rupam, with commentary.

TELUGU.

1. Sangitaratnakaramu
2. Aushadha Yogamulu
3. Vaidya Nighantuvu
4. Dhanurvidya Vilasamu
5 Yoga Darsana Vishayamu
6. Khadga Lakshana Siromani.

SANSKRIT.

1. Vishanarayaniyam
2. Bhargava Nadika
3. Hariharacaturangam
4. Brahmasutravrtti—Mitaksara
5. Nyayasiddhanta Thattvamrtam.

MALAYALAM.

1. Garbha Cikitsa
2. a. Vastulakshanam
   b. Silpasastram
   c. Silpavishayam
3. Mahasaram
4. Kanakkusaram
5. Kriyakramam

KANNADA.

1. Lokopakara
2. Rattamata
3. Asvasastram
4. a. Aushadhagalu
   b. Vaidyavishaya
5. Sangitaratnakara
6. Supasastra.

ISLAMIC LANGUAGES.

1. Jamil-Al-Ashya
2. Tibb-E-Faridi
3. Tahqiq-Al-Buhran
4. Safinat-Al-Najat.

"B" From the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvathi Mahal Library, Tanjore.

TAMIL.

1. Sarabhendravaidya Murai (Diabetes)
2. Do. (E N. & T.)
3. Konkanarsarakku Vaippu
4. Tiruccirrambalakovaiyar with Padavurai
5. Sarabhendra Vaidya Murai—(Anæmia & Jaundice)
6. Talasamudram
7. Bharatam
8. a. Pandikeli Vilasa Natakam
   b. Pururava Cakravarti Natakam
   c. Madana Sundara Vilasa Natakam
9. Percy Macqueen's Collection in the Madras University Library on Folklore
10. Ramaiyan Ammanai
11. Sarabhendra Vaidya Murai — (Asthma, Cough and other lung diseases)

TELUGU.

1. Kamandakanitisaramu
2. Taladasapranapradipika
3. Raghunatha Nayakabhyudayamu
4. Rajagopala Vilasamu
5. Ramayanamu by Katta Varadaraju

MAHRATHI.

1. Natyasastrasangraha
2. a. Folk Songs

b. Dora Dharun Veni Paddhati
c. Asvasa Catula Dumani
3. Pratapasimhendra Vijaya Prabandha
4. a. Sarabhendra Tirthavali
b. Lavani
5. Devendra Kuravanji
6. Bhakta Vilasa
7. Sloka Baddha Ramayana

SANSKRIT.

1. Asvasastra with Tricolour Illustrations
2. Rajamrganka
3. Ananda Kandam
4. Ayurvedamahodadhi
5 Gita Govinda Abhinaya
6 a. Colacampu
b. Sahendra Vilasam
7. Dharmakutam-Sundara Kanda
8. Jatakasara
9. Vishnutattvanirnaya Vyakhya
10. Sangita Darpanam
11. Bijapallavam

It is hoped that the publication of most of the important manuscripts will be completed within the next four years.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the Library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by comparing them

with other copies The editors have however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets and correct readings have been suggested in square brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-notes except in the case of a few books, in which the correct readings have been given in the foot-note or incorporated in the text itself.

The Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee who spared no pains in Selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are experts in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various presses that have co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

MADRAS,
1951.

T. CHANDRASEKHARAN,
General Editor.

INTRODUCTION

Rājagōpāla Vilāsamu, which is now printed and published for the first time, is a prabandha in five cantos, written by Chengalva Kāḷakavi, and dedicated to the last Nayak King Vijaya Rāghava Nāyaka (1633 - 1673), son of the illustrious Raghunātha Nāyaka of Tanjore. Though this work is brought to light at present in the Tanjore Saraswati Mahal Library series, it has been referred to by Scholars years ago and the present writer [1] brought to the notice of Telugu literary public, the importance of the work in the Southern school of Telugu Literature, as it gives a complete picture of the sangīta, Sāhitya and Nāṭya activities in the beginning of Vijayarāghava Nāyaka's reign, as well as his personal history, which is not known to us from other sources.

DESCRIPTION OF MANUSCRIPTS.

The present edition is based on the following palm leaf manuscripts of the Saraswati Mahal Library :— described as under.

D. 233, M. 257 size	16 x1½ L-50 leaves	(A small portion of the beginning and a verse at the end is lost.)
D. 224, M. 398	18 x 1¼ L-18	(This contains the Avatārika portion, the first 86 verses.)
D. 222, M. 256	18 x 1¼ L-52	Gr. 1300.

1 N. Venkata Rao, M.A., Article in Telugu entitled "Tanjāpurāndhra Vāngmayamu (Telugu Literature relating to Tanjore) in the time of Nayak Kings (1535—1673). Silver Jubilee Number of Andhra Sahitya Parished (Telugu Açademy, Kakinada—1936.) Pages 150—164.

The avatārika or the introductory portion is styled as "Vijayarāghava Vamśavaḷi", and seems to have been separated from the original when copies were made out. No other copy of the work seems to be available any where except the above.

Vijayarāghava Vamśavaḷi (No. 222) M. 256. The separation of the introduction or the Avatārika portion from the text, led some scholars [2] to think that it is a separate work from Rājagōpālavilāsamu, but on a thorough examination of the work, it was found that the portion contains the first eighty-six verses, the last five of them being the usual 'Shashṭyantas' or the dedicatory verses (five kandas from 81-85) relating to Vijayarāghava Nāyaka. A separate work describing a Vamśavali can never end in such a manner, and so the above work is not separately printed but incorporated in the present edition of Rājagōpāla Vilāsamu with which it has to be naturally combined.

AUTHOR—KĀLAKAVI

Chengalva Kāḷakavi, is not well known to Telugu Scholars. Though he was living at the time of Raghunātha Nāyaka (1614—1633), yet as we shall see later, he was attached to Vijayarāghava Nāyaka from the beginning, and does not therefore appear in the court of Raghunātha. From verse 28, we learn the following about his family and literary attainments. He belongs to Pākanāṭi Ārvēla Niyōgi Brahmin Family of Sri Vatsagotra. He mentions

2 Late J. Ramayya Pantulu, B.A., B.L., The Southern School of Telugu Literature. Journal of the Andhra Historical Research Society, Vol. II, No. 384, page 169—177 (English).

that his grand-father was Kāḷaya and his grand-mother Gangama. His father is Venkatayya of ministerial fame, and won the title of "Raṇaranga gandhavāraṇa", for his military prowess. He is also a great poet and wrote Pārvati Pariṇaya and other works, which unfortunately have not come down to us. His mother belongs to Rāvinūtala family and is the daughter of one Tirumalayya.

As for his literary attainments, he is known as Lalitōkti Bhāravi [3], and was a great devotee of Sri Kāḷahastiśwara. In verse 30 Kāḷakavi, gives one important information; that he is the teacher (Guru) of Rāmabhadrāmba[4], the well-known Sanskrit and Telugu poetess in the time of Rāghunātha and also of Krishnāji another poetess in the time of Vijayarāghava Nāyaka.

"Ghatikāśatagrantha ghatanōtkatanavīna
Pandityagarimalu bhaliyananga
Oshṭhyanirōshthyādi mōddāmarasagarbha
Sandarbhamaunani sannutimpa
Mākandamanjarī madhujharīmādhurya
Rachanāviśēshamaurāyananga
Parihritetara yuktibhāganūtana kathā
Chaturyadhuryatā samstutimpa
Ayyadinamula Ramabhadrāmbavaru
Nédu krishnāji kavitache nerpu merasi
Vinutiseyutalella nīghanata gādē
Kavi vinuta charya Chenglva Kalanārya"

3 Bhāravi in Sanskrit is known for his (arthagaurava) and Dandin for (Padalalitya). Kāḷakavi, by "lalitokti Bharavi" meant that he possess the combined qualities of Dandin and Bharavi, the two great South Indian Sanskrit poets.

4 Introduction to Raghunāthabhyudayam of Rāmabhadramba. Edited by late T. R. Chintamani Madras University Bulletin of the Sanskrit Department No. 2. Introduction page 1—2.

సీ. ఘటికాశతగ్రంథ ఘటనోత్కటనవీన
పాండిత్యగరిమలు భళియనంగ
నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యాది కోద్దామరసగర్భ
సందర్భమానని సన్నుతింప
మాకందమంజరీ మధురఝరీ మాధుర్య
రచనావిశేష మా రాయనంగ
పరిహృతేతరయుక్తి భాగనూతనకథా
చాతుర్యధుర్యత సంస్తుతింప
గీ. అయ్యదినముల రామభద్రాంబవారు
నేడు కృష్ణాజికవితచే నేర్పు మెఱసి
వినుతి సేయుటవెల్ల నీఘనతగాదె
కవివినుతచర్య! చెంగల్వకాళనార్య!

(1-80)

This verse giving this information is put in the mouth of Vijayarāghava Nayāka. The poet evidently voices forth the respect which the members of the Royal house-hold had for Rāmabhadrāmba.

The poetical talents of Kāḷakavi were highly appreciated by his contemporaries, especially Vijayarāghava Nāyaka, who himself, is a great poet and play-wright. From verses No. 33 to 35, and from the colophon at the end of each canto, we learn that Kāḷakavi was not only honoured as a poet but also as a courtier of high rank, endowed with all the royal insignia by Vijiayarāghava'[5] He was granted

5 "Vijayarāghavabhūpa prasādāsādita vividha rāja chihna chinhita bhāgadēya Kāḷaya nāmadhēya" is given at the end of each Colphon in the work.

villages, agraharas, palanquin studded with emeralds, elephants, with gold-covered tusks, chamaras, gold vessels, gold betel-nut box, pearl necklaces, gold and silver utensils, diamond-studded rings, and treasure-boxes with coins. Vijayarāghava constructed for him a palace with beautiful garden and fountains. Verse 34 clearly states, that Vijayaraghava and his consorts came to Kāḷayakavi's palace and enjoyed a sumptuous dinner. From this, we can judge the high esteem which Kāḷakavi enjoyed and the mutual respect that existed between the Telugu court poet and the king, in the times of the memorable Taṇjore Nayaks.

The introduction gives a vivid description of the following:—

1. THE PALACE

The palace in which Kāḷakavi dedicated the work is "Vijayarāghavavilāsamu". This palace is mentioned in Raghunāthanāyakābhyudayamu. Vijayarāghava was seated on the throne, with a foot—rest made of gold. There were ladies attending upon him holding gold vessals, chowries, spittoons, betel-boxes and chamaras. The palace hall was decorated with beautiful pictures and figures. The victories won over the Pāṇḍya, Tuṇḍīra, Karṇāṭa and Karahāṭa kings were painted there.

2. "ŚĀRADĀ DHVAJA"

In the hall, the outstanding feature is Śāradā Dhvaja or the literary banner. It was always adorning the court of Vijayarāghava. It always declared

by its intermittent waving that Vijayarāghavā was the only poet, who can produce poetry, combining the sweetness of Sugar, the fragnance of Jāti flower, the soothing effects of Malaya māruta, and the all-absorbing nature of the moon light (1—18) The banner also declared that a literate, who visited that court, must either be an original poet of rare genius or a scholar of out-standing merit, in grammar (Vyakarana), prosody (Chandas), and poetics (alankara 1—19).

3. DANCE AND MUSIC IN THE COURT

In the court there were ladies, who appeared, to be the Art of Bharata Natya, Sangīta and Sāhitya in feminine forms. The most prominent among were :—

CHANDRARĒKHA.

She was the greatest dancer of the Court and was formerly at the Court of Vira Venkataraya (Vira Venkatapathiraya 1584—1616 A. D.) who honoured her by bestowing on her many titles. As a mark of her proficiency in dancing, she was granted, *birudu vadyas* i.e. musical instruments declaring the titles, and a retinue. She had the privilege of performing the first dance 1-22. She seems to have been the first mistress of Vijayarāghava Nāyaka. She might have probably left the Imperial Court after the death of Venkatapatiraya, in 1616 A. D. and entered Tanjore Court. As there is no reference to this lady, in the works of Raghunātha and his contemporaries, it is presumed that she was attached from the beginning to Vijayarāghava Nayaka, and began to make her appearance in Tanjore Court

after the death of Raghunātha. She seems to be the most favourite of the King, and Kāḷakavi mentions her name at the end of each canto—

1st. Canto verse 129 "Muddu Chandrarēkha Kāntā"

2nd. Canto verse 83 "Muddu Chandrarēkha nāthā"

3rd. Canto verse 88 "Muddu Chandrarēkha madanā"

4th. Canto verse 83 "Sri Muddu Chandrarēkha prēmastēmābhirāma"

The other ladies who performed the various kinds of dances relating to Nāṭyagēyas are the following :—

Name of the Natya.	Name of the Dancer.
Chaupada.	Rūpavati.
Sabda Chintāmaṇi	Champaka (valli)
Jakkiṇi.	Mūrti.
Koravi.	Kōmalavalli
Navapada.	Lōkanēyika.
Dēśi.	Śaśirēkha.
Durūpada.	Ratnagiri.
Pēraṇi	Bhāgīrathi.

Dances relating to Madana padas, Dūtya and Navaratna were performed by other ladies. (1—23)

In Sangita, both the Mārga and Dēśi styles were highly cultivated. Some ladies played on instruments like Veena, Kinnara, Mukha Veena, Pillangrovi,

Tambura, Swaramandala, Ravanahasta, Udukka, Dande, Chengu and showed their dexterity in handling them. Some other ladies, sang high class Desi or folk music. Dwipadas were sung, Yakshagana music was exhibited by some, while others with Talas sang, Jola, Suvvāla, Dhavala, and Ela. (1—24).

In the Marga style, some ladies delicately brought out all the aspects of Gamaka, Sthayi, Raga and Prabandha. " Such is the exquisite beauty of the dances and perfect mastery of the art that even Vidyadharas, the born dancers from heaven wished to come down to the Court, and join with them in human form." Thus concludas Kalakavi. (1—26)

In the realm of Sāhitya one lady is mentioned,

KRISHNAMAMBA.

Krishnamāmba is such an adept in prosody, that she was able to compose in any vritta or metre selected in no less than 134217726 varieties. She was able to complete any given samasyā (a pada of verse) both in Telugu and Sanskrit. She is the pupil of Kalakavi.—(1—27)

SĀHITYARĀYA PENḌERAMU.

Vijayarāghava was wearing an anklet of gold styled as Sahityaraya pendara, which is an emblem of his victories, not only on his foes in the battle - field but his foes in literary battle-field. It represented his sway over the Tanjore Sāmrājya, as well as Sāhitya Sāmrājya (the realm of literature). Kālakavi describes this in no less than 6 verses—(72-78)

4. THE ANCESTRY OF VIJAYARAGHAVANAYAKA.

Verse 37–38. In the fourth caste, which is born from the lotus feet of Vishnu, sprung up a race of warrior kings.

39—40. In that race was born Krishna, to whom Timma became the son.

41. Timma was a great king and was known both for his valour and charity.

42. His wife is Bayyamba and to this couple, Chevva was born.

43. Chevva's Charities are many.

(1) He constructed a Prakara and flight of steps to Sreesailam Temple.

(2) In Vriddhachalam Temple, he constructed the Prasada and Mandapa.

(3) In Arunachalam he constructed the Gopura.

(4) In Gōparvatamu he made arrangements for the daily worship.

Besides, he constructed many tanks, established gardens, and performed sixteen great gifts. the (Mahādānas.)

44. Chevva is known as China Chevva and his wife is Mūrtimamba. To them Atchutappa is born.

45. Atchuta is a great devotee of Sri-ranga. He constructed the eighth prakara and Gopuras for God Ranganātha. He gave a Simhasana (throne), a bed

(Sayyā) made of gold, a Crown studded with precious stones, and an Abhayahasta. He has instituted *many* dance offerings during Chaitrarathārohanotsava (Spring chariot festival), constructed feeding house, and gardens. In the presence of Ranganātha, he donated many villages, and performed the Tulāpurusha mahādāna.

46—47. Describes the valour of Atchutappa Nayaka.

48. Atchuta's wife is Murtimamba, and to them Raghunatha is born.

49—54. Description of the valour of Raghunatha in defeating Pandya, Tundīra and Parasikas.

55. He has written many works established agraharams and temples, and performed all the Danas.

56. Raghunatha's Queen is Kalāvati

57—58. The great qualities of the Queen are described.

59. To Kalāvati and Raghunatha are born Atchuta Ramabhadra and Vijayaraghava.

60. Ramabhadra the eldest is a warrior.

61. He possessed a fine personality. He is a model prince.

62. His brother is Vijayaraghava of great fame.

62—71. The valour and regal qualities of Vijayaraghava are described.

72—78. Description of. Sāhityaraya Pendera already referred to

79. On the accession of Vijayaraghava to the throne in the year Srimukha, Saka 1555 (1633 A.D.) he donated the sixteen great gifts.

80. His proverbial feeding of the Brahmins from the four quarters of India, Kāśi in the north, Rāmēś-waram in the South, Madhura in the east, and Dwaraka in the West, is described.

81—86. Dedicatory verses or Shashṭyantas.

87. Beginning of the story.

All the information contained herein regarding the ancestry and achievements are known from other sources. There are however two important things to be noted—(1) Vijayaraghavanayaka had an elder brother Atchuta Ramabhadra; 2 and that the coronation of the former took place in 1633 A. D. History is silent about Ramabhdra in connection with Atchutaramabhadra's accession.

The date of the work is therefore 1633 A.D, the first year of Vijayaraghava's accession and nothing is known about Kalakavi afterwards. No other work of the poet has come down to us and even this Rajagopalavilasamu was not known so widely as the works in days of Raghunatha.

The geneology given in this work is as under:

Kishna.
|
Timma. ... (Wife Bayyamba)
|
Chevva. ... (also known as China Chevva married Murtimamba)
|
Atchuta. ... (wife Murtimamba.)
|
Raghunatha. ... (wife Kalavati)
|

Atchuta Ramabhadra.	**Vijayaraghava Nayaka.**

From Raghunāthanāyakabhyudayamu by Vijayaraghavanayaka, it is known that Raghunatha had three sons:—(1) Atchuta (2) Atchuta Ramabhadra, and Vijayaraghavanayaka. But Kāḷakavi, who worte the work in 1633 A. D. referred only to Atchuta Ramabhadra, and not to Atchuta, another son of Raghunatha. In two verses Kāḷakavi praises the valour and personality of the former.

Atchyuta might probably have been the eldest son of Raghunātha, as he bears Raghunātha's father's name and as such Vijayaraghava referred to him in his work Raghunathanāyakabhyudayamu. From the above it is presumed that Atchyuta, the first son was not living at the time of the composition of Rājagōpalavilasamu and the second Atchuta Ramabhadra was living. According to Kalakavi, Atchyuta Ramabhadra being the elder brother should have succeeded Raghunātha, but it is the third son, Vijayaraghavanayaka, that succeeded Raghunatha as stated in all the works. The circumstances that led to the accession of Vijayaraghava are not clearly known, and it is presumed that Atchutarāmabhadra might have waived his claim for the throne in favour of Vijayaraghava for reasons not known to us. As there is no reference to any of the victories which Vijayarāghava has won, or to any of the literary compositions which he wrote, nor even to Rangājamma, the most accomplished lady of the court, the work is written undoubtedly in the first year of Vijayaraghava's accession to the Tanjore throne in 1633 A.D.

Vijayarāghavanāyaka, by his versatile literary compositions proved worthy of the Sāradā Dhwaja

which adorned his pada. Like his father, he is both a poet and patron of poets and poetesses, and the following is a list of his works in Telugu.

DRAMAS OF YAKSHAGĀNA TYPE

1. Rājagōpala vilāsamu.
2. Chengamalavalli pariṇayamu
3. Govardhanōddharaṇamu
4. Ratimanmatha vilāsamu
5. Rāsakrīda navanīta chōramu
6. Pārijatā paharanamu
7. Rukmini Kalyāṇamu
8. Rādhāmādhavamu
9. Dhanābhirāmamu
10. Satyabhāmāvivāhamu
11. Ushā parinayamu
12. Dakshina dwāraka sthalavarnanamu
13. Kāliyamardanamu
14. Raghunāthabhyudayamu
15. Pūtanāharamamu
16. Prahlāda charitra
17. Vipranārayaṇa charitra
18. Samudra mathanamu
19. Krishna vilāsamu
20. Mōhinī vilāsamu
21. Jānakī Kalyānamu
22. Praṇayakalahamu
23. Kamsa Vijayamu

DVIPADAS

24. Pādukā sahasramu - a translation of Sri Vedanta Desika's famous work.
25. Gōpika Gītalu } Translations from Sri Bhagavatamu.
26. Bhramara Gītalu } Translations from Sri Bhagavatamu.

27. Mōhinī vilāsamu
28. Raghunāthanāyakābhyūdayamu (Chaupada and Rāgada)
29. Phalgunōtsavamu

DANDAKAMU

30. Rājagōpala Dandakamu

Besides the above, he has written many musical compositions like Vinnapamulu, Ēlālu, Daruvulu and sankirtanas.

All the works are enumerated in No. 16, Prahlada Charitra, which is fortunately preserved. Among the above only 6 works have been preserved in the Tanjore Saraswati Mahal Library including Prahlada Charitra. They are 1. Raghunāthābhyudayamu (Nātaka) 2. Raghunatha nāyakā bhyudayamu (Dwipada) 3. Vipranarayana Charitra, 4. Pūtanā haranamu, 5. Kāḷiya mardanamu, 6. Prahlāda Charitra. Among these the first three have been recently published ; and the rest await publication.

Poets patronised by Vijayarāghava.

Poet.	Work
1. Chengalva Kalakavi	— Rājagōpālavilāsamu. (this publication.) printed:
2. Koneti Dīkshite Chandra	— Vijayaraghava Kalyanamu (Drama) not printed.
3. Purushōttama Dikshita	— Tānjapurānnadana mahanāṭaka (Drama) not printed.
4. Kāmarasu Venkatapati Sōmayaje	— Vijayarāghava Chandrikavilasamu not printed.

Poetess	Works
1. Krishnaji	Works not available.
2. Rangajamma.	1. Mannaradasa vilasamu. Prabandha (Unprinted)
	2. Mannarudasa vilasamu - Drama (Printed)
	3. Usha parinaya (Prabandha) } not printed
	4. Ramayana Sangraha } not printed
	5. Bharata Sangraha; } not printed
	6. Bhagavata Sangraha } not printed

MUSICIANS

The famous Telugu Musician Kshetrayya was honoured by Vijayaraghavanayaka, and padas with Vijayarāghava Mudra are now available.

CONTENTS OF THE WORK.

The work as already stated is in 5 Cantos; and describes the greatness of Dakshina Dwaraka or Mannargudi. But the actual description of the Kshetra is given in the fifth canto. The other four cantos deal with the innumerable sports of Sri Krishna with the eight consorts or Ashta Mahishis. But Kālakavi struck a new path in delineating Sringāra-rasa. He treated the subject from a purely Ālankarika pōint of view, by making them the Nāyikas of Rasabhāva as under.

1st Canto	1. Rukumni	...	Sweeya
2nd Canto	2. Bhadra	...	Parakeeya (Jarini)
	3. Lakshna	...	Vāsakasajjikā
3rd Canto	4. Jāmbavati	...	Vipralabdhā
	5. Mitravinda	...	Khandita
	6. Sudanta	...	Virahōtkanthitā
4th Canto	7. Kālindi	...	Prōshita Bhartrikā
	8. Satyabhama	...	Swadhinapatika.

* Bharati Vol. 27, No. 9, Page 291, Vijayaraghavapadamulu, Vidwan T. Kodandaramayya.

From Canto 4, verse 50-79, begins the description fo Dakshina Dwaraka.

Canto 5 relates the story, as to how Champakāranyakshētra came to be known as Dakshina Dwāraka :—

STORY OF CHAMPAKARANYA

In Champakavana, there lived a sage known as Vahnimukha. After the completion of Brahmacharya, he entered the Grihasthaśrama. He had two sons, Gōpraḷaya and Gōbhila. Of them, Gōpraḷaya became an ardent devotee of Vishnu from the beginning.

Even while attending to his daily duties, he was highly devotional, and used to hear the stories of Vishnu very often. After some time, he relinquished all and took to austere penance. The fortitude, and the severity of the penance attracted Sri Maha Vishnu, who appeared before him. Gōpraḷaya's joy knew no bounds when God appeared before him. He prostrated at his feet and praised him in many ways. Sri Maha Vishnu was much pleased with his devotion and asked him his desires. Gōpraḷaya immediately requested him to stay in Champakavana as God Gōpāla for ever, as he lived at Dwaraka. Then Vishnu acceeded to his request and named Champaka Vana as Dakshina Dwāraka. Gōpraḷaya made Champaka vana, a second Dwāraka, by installing God Gōpāla in the Vimāna, once used by well known Rishis like Mārkandēya, Māndavya, Maudgalya, Sanaka and Sananda. The Tīrtha is known as Krishna Tīrtha, and the water that flowed from it is known as Haridrā River. On the West, Gōbhila, his brother constructed a tank known as Vishnu pushkariṇi.

STORY OE KING RAJASEKHARA OF GUJARAT.

Sri Mahavishnu stayed there in the form of Gōpāla, and received Gōpralaya, and Gōbhila after some time in Vaikuntha. The story is found in Agnikalpa...Here Brahma performed penance, and Lakshmi by staying here long, won the hand of Vishnu by her devotion.—(1-22)

A story is then related describing the greatness of River Haridrā :—

In Saurāstra, (Gujarat) there lived a king known as Rājaśēkhara. Once he went out hunting (23-25). After hunting many a wild animal, the king became tired, and wanted food and water (26-37). Fortunately in an āsrama just in front of him, there lived a sage Yagnaśeela, who gave food and water to the king. The King was highly pleased and returned to his capital. After some time, the sage wanted to know whether the king was really grateful to persons who helped him. He immediately took the form of a thief, entered the treasury of King Rajaśēkhara at midnight, and stole away all the contents therein. While he was coming out of the fort with his heavy burden of stolen articles, the guards found him, tied him with ropes and placed him before the King the next day. The king, recognised him as (37-41) the sage that saved him when he went out hunting. But he was so intoxicated with wealth and power that he forgot everything, and after scolding the sage ordered his servant to turn him out of the Capital as a brahmin should not be given capital punishment (41-44). Yagnaseela returned to his āsrama, and from that time the king became insane. He was deposed

from the throne, and after wandering in the forest for some time, happened to go to the asrama of Yagnaseela (45-46).

The sage was moved on seeing the king in such a condition. He took him in, and explained to him that the disease was due to his ingratitude towards Brahmins, who alone could secure for him health, wealth, and prosperity (46-53.) He then took the king to the river Haridra, in this Kshetra, and asked him to bathe in the river. He said that this river was capable of effacing all the sins of the people who plunged in it (54-58.) Immediately after taking a bath in conformity with the holy rites, he became a perfect man, as before. The king then performed all the sixteen Danas. He gave a crore of precious stones to God, and vessels made of five metals. He became a great devotee of Vishnu and returned to his capital 58-61. The efficacy of Astaskhara, and Dwadasaskara are described 62-65. The canto ends with the usual invocatory verses at the end.

This is the origin of Dakshina Dwaraka or Mannargudi as given in Rajagōpālavilasamu. The tank at Mannargudi is still called Gōpraḷayam reminding us of Gopralayamuni in the work. The temple of Sri Rajagopalaswami was built by Kulotthunga-Chola (1070-1120.). It is stated in the work "Inscriptions of the Madras Presidency" Vol. II. Page 1294, that the Temple was rebuilt by Vijayaraghavanayaka of Tanjore, giving reference to "Tanj Gazr. Vol. I. page 227." as under. But the supplement to Tanjore Gazetter Vol. I Page 239 appended to volume II. clearly states under Mannargudi - Page 277 - Paragraph 1, "The Nayak King who built the

greater part of the Rājāgōpalaswāmi temple was Raghunātha Nayaka." From the works of Vijayaraghava and his contemporaries we know that Vijayaraghava was a great devotee of Rājagōpāla and is known as Mannarudāsa, and works in various literary types relating to Vijayaraghava are styled as "Mannāru dasa Vilasamulu" Both father and son might have renovated the temple of Rajagopalaswami but the fact is not corroborated by literary or inscriptional evidence. The Mannargudi Kshetra must have been of sufficient antiquity as we hāve still to identify King Raja śēkhara of Gujerat, who first showed to the world the greatness of this shrine. It is stated in the work quoted above (Vol. II Page 294) that it was a Jain centre, and the ancient name of the place was Rājaraja Chaturvedi Mangaḷam. Perhaps it came to be known as Mannārgudi from the time of Tanjore Nayakas who were great devotees of the Deity residing in this kshetra.

* MANNĀRGUDI INSCRIPTIONS

The epigraphs of this ancient place are interesting, as they refer not only to the Chōḷas and Pāṇḍyas but also to the Hoysalas. Tradition also connects the place with the latter who, it is said, had a palace here, the present hamlet of Mēlavāśal being called after its western gate. The Jayaṅkoṇḍanātha and Rājarājēśvara shrines were founded by Rājādhirāja I (1018—53) and the Rājagōpāla temple by Kulōttuṅga Chōḷa 1.

1. I am indebted to Sangita Kaḷāsikhamaṇi Sri K. Vasudeva Sastry garu of the Tanjore Palace Library for kindly bringing these to my notice.

I. IN SAIVITE SHRINES.

506. 85 of 1897.—(Grantha and Tamil.) In the front gōpura of the Jayaṅkoṇḍanātha temple, left of entrance a record in the third year of the Hoysaḷa King Vīra-Rāmanāthadēva. Records gifts of land. [Vīra Rāmanātha was the younger brother of Narasimha III (1254—91) and son of Vīra Sōmēśvara (1234—52) who was left in charge of the southern half of the Hoysala Empire.]

507. 86 of 1897.—(Grantha and Tamil.) On the south wall of the central shrine of the same temple. The name of the king is indistinct. Records gift of land.

508. 87 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the same shrine. A record in the eighth year of the Pāṇḍya king Kō-Māravarman Parākrama-Pāṇḍyadēva. (Unidentified.) Records gift of land.

509. 88 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the maṇṭapa in front of the same shrine. Records description of boundaries.

510. 89 of 1897.—(Tamil.) On the east wall of the same mantapa right of entrance. A record in the twelfth year. Provides for the payment of certain dues on arecanuts.

511. 90 of 1897.—(Tamil.) On the same wall, left of entrance. A record in the twelfth year of the Pāṇḍya king Kō-Jatāvarman *alias* Sundara-Pāṇḍyadēva II (1276—90). Provides for the payment of certain dues on pepper and cloths. (See *Ep. Ind.*, Vol. VI, p. 311, where Dr. Kielhorn discusses the date.) He points out that the *tithi* is not quite right and arrives at the date Friday, 12th September 1287. As Diwan Bahadur

Swamikannu Pillai has discovered another king of this name who came to the throne in 1270, the present king should be termed the *third* of his name and not the second.]

512. 91 of 1897.—(Tamil.) On the south wall of the central shrine of the Aṇṇāmalainātha temple. An incomplete record in the twenty-second year of the Chōḷa king Tribhuvanachakravartin Rājēndra-Chōḷa-eēva III, corresponding to Sunday, 8th may, A. D. 1267. *Ep. Ind.*, Vol, VII, p. 177. The temple is said to have been in Sārigai Kōṭṭai, a hamlet west of Rājādhirājachaturvēdimangalam.

513. 92 of 1897.—(Tamil.) On the same wall Records in the thirty-second year of a certain king a sale of land.

514. 93. 1897.—(Grantha and Tamil.) On the same wall. A record of the Chōḷa King Parakēsarivarman *alias* Rājēndra-Chōla (1011—43). Records gift of land:

515. 94 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the same shrine. Records gift of land.

516. 95 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the maṇṭapa in front of the same shrine. A record in the the nineteenth year of the Pāṇḍya king Rājakésarivarman *alias* Vīra-Pāṇḍyadeva. Resembles Nos. 510 and 511. [The combination of a Chōḷa title with Pāṇḍyan king is very anomalous. Was he the Koṅgu Pāṇḍya who ruled from 1265 to 1265? See Cb. 196 and 197.]

517. 96 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the central shrine of the Kailāśanāthasvāmin temple. A record in the twenty second year of the Chōḷa king

Tribhuvanachakravartin Rājarājadēva. Records a private agreement. [Which is the Rājarāja referred to here?]

518. 97 of 1897.—(Tamil.) On the same wall. A record in the twenty-sixth year of the Hoysaḷa king Vīra-Sōmēśvaradēva (the father Vīra Rāmanātha and Narasiṁha III, who conquered the Chōḷa country about 1252 and founded Vikramapura there). Records gift of land to an image of the goddess, set up by Mahāpradhānin Kampaya-Daṇḍanāyaka.

519. 98 of 1897.—(Tamil.) On the west and south walls of the same shrine. A record in the twenty-second year of the Chōḷa king Tribhuvanachakravartin Rājarājadeva (III ?). Records a private agreement.

520. 99 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the same shrine. An incomplete record in the twenty-second year of the Chōḷa king Tribhuvanachakrav-vartin Rājarājadeva (III ?).

521. 100 of 1897.—(Tamil.) On the south wall of the same shrine. A record of the Pāṇḍya king Kōē Māravarman Parākrama Pāṇḍyadeva, the date of which is indistinct. Records gift of land.

522. 101 of 1897.—(Tamil.) On the same wall. A record in the eighth year of the king whose name is doubtful. Records gift of land.

2. IN THE TEMPLE OF SRI RĀJAGŌPĀLASWAMI.

523. 102 of 1897.—(Tamil.) In the third gōpura in front of the Rājagōpāla Perumāḷ temple. A record in the twelfth year of Tribhuvanachakravartin Kōnēri-mēlkoṇḍān. Records gift of land.

524. 103 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the central shrine in the same temple. A damaged record in the forty-eighth year of the Chōḷa king Kō-Rājakēsarivarman *alias* Kolōttuṅga Chōḷadēva (I).

525. 104 of 1897.—(Tamil.) On the north, west and south walls of the same shrine. A record in the twenty-second year of the Chōḷa king Tribhuvanakravartin Rājarājadēva. Records a private agreement.

526. 105 of 1897.—(Tamil.) On the west and south walls of the same shrine. A record in the twenty-first year of the Chōḷa king Tribhuvanachakravartin Rājēndra-Chōḷadēva (III). Records gift of land. The date corresponded to Wednesday, 30th June, A.D. 1266. *Ep. Ind.*, Vvl. VII, pp. 176-7.

527. 106 of 1897.—(Tamil.) On the south wall of the second prākāra of the same temple. Records gift of land.

528. 107 of 1897.—(Tamil) On the west wall of the same prākāra. A fragmentary record in S. 1499, expired,

529. 108 of 1897.—(Tamil) On the north wall of the same prākāra. Mention Achyutappa-Nāyaka; a fragmentary record.

530. 109 of 1897.—(Tamil) In the cellar of the same temple. A record of the Pāṇḍya king Tribhuvanachakravartin Sundara Pāṇḍyadēva (unidentified) "who took every country." Records gift of land.

It is clear from these records that the place was called Rajadhiraja Chaturvedimangalam in Chola days and came to be called Mannargudi in the days of the Nayaks.

THE SANSKRIT ORIGINAL

Though Kālakavi states in verse of 5th Canto that the story of Dakshina Dwaraka is related in Agni kalpa, yet the same is found in Brahmanda purāṇa under the name of "Champaka ranyakshetra māhatmaya" Copies of the work are available both in Tanjore palace Library and the Govt. Oriental Manuscripts Library, Madras; and from a perusal of the contents of the Sanskrit work with the printed Telugu Text, it is evident, that this particular work might have formed the basis of the story enumerated by Kalakavi in the 5th Canto of the work. As the Sanskrit work is not well known up till now, and not available in print, it is given as an appendix to the work both in Telugu and Devanagari Scripts for the benefit of Telugu as well as non-Telugu Research Scholars.

GENERAL ESTIMATE OF THE WORK.

The work contains (1-129, 2-84, 3-88, 4-83, 5-76). 451 verses with only four prose passages. Kālakavi is a poet of rare merit, and his handling of vrittas is almost unequalled. The style of the work is free from long Sanskrit compounds and the melliflous flow of the verses enchants the reader. It is certainly one of the best prabandhas in the Southern School of Telugu-literature, and its merits were not known since it was not available to scholars in print.

Another important feature of the work is that it is free from the descriptions of an amorous nature bordering on obscenity; with which the Prabandhas of this School are often charged. The conversations are natural and the poet does not employ poetic conceits

for the effects. This reminds us of the beautiful pen pictures of situations in the Famous Amaruśataka in Sanskrit.

It is indeed a matter of sincere gratification that this work is now brought out by the Saraswati Mahal Library under the Madras Government Oriental Series. It remains for me now to thank firstly the Madras University authorities for permitting me to introduce this work into the literary world, and secondly Sri S. Gopalan, Secretary of the Library for his keen interest in the publication of the work. Lastly I have to make mention of my son Pandit N. S. Sundareswara Rao for having gone through the proofs.

Madras.
7-7-1951.

N. VENKATA RAO,
Head of the Department of Telugu,
University of Madras.

పీఠిక

——:o:——

మదరాసు రాష్ట్రీయ ప్రభుత్వమువారి సమాదరణమున తంజావూరిసరస్వతీభవన భాండాగారమునుండి ముద్రించుటకునిర్ణీతములైన గ్రంథములలో రాజగోపాలవిలాసమొకటి. ఇది యొక ప్రబంధము. విజయరాఘవనాయకుని కంకితముగా చెంగల్వ కాళయ యను కవి రచించినది. తంజావూరి పుస్తక భాండాగారమునతప్ప మఱెచ్చటను దీనికి వేఱుప్రతి కానరాలేదు. అచ్చట నున్నవాని వివరణములివి.

—: తాళపత్ర ప్రతులు :—

సంఖ్య 222 రాజగోపాలవిలాసము. (కాళయ)
M 256 ; S-18 × 1¼; L-52. 11. 6. G. 1300
గ్రంథప్రారంభము సరిగ నున్నదిగాని గ్రంథాంతమునగద్యమందు సీసపద్యము లోపించినది.
సంపూర్ణము. వ్రాఁత చక్కనిది-5 ఆశ్వాసమున యాఱవపత్రమున సగముభాగము మాత్రము కలదు. అదితప్ప గ్రంథపాతము కన్పట్టదు. శైథిల్యము స్వల్పము.
223 - M 257 16 × 1½ 50 ఆద్యంతముల కొంతభాగములేదు.
224 - M 398 18 × 1¼ 18 ఇందు విజయరాఘవుని వంశము మాత్రము వర్ణితము.

విజయరాఘవ వంశావళి

ప్రస్తుతము ముద్రితమగు గ్రంథము పైమాటి ననుసరించి నది- గ్రంథావతారికలో విజయరాఘవనాయకుని వంశమును

గూర్చి, యాతని వైదుష్యమునుగూర్చి విపులముగ నుండుటచే చాలకాలము క్రిందటనే, యీభాగమును వేఱుచేసి, "విజయరాఘవ వంశావళి" యని నామకరణము చేసినట్లున్నది. ఇప్పటికి పదునాలేండ్ల క్రిందట "తంజాపురాంధ్ర వాఙ్మయము"[1] గూర్చి వ్రాసినపు డాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తున నేనాప్రతి నుపయోగించితిని- కాని యిది గ్రంథభాగమేగాని వేఱుకాదు. పై తాళ పత్ర ప్రతులలో వ్రాయసకాని పేరుగాని వ్రాసినకాలముకాని తెలుపఁబడియుండలేదు. గ్రంథాంతమునపద్యములలోని స్వల్పలోపములు తప్ప ప్రతులన్నియు బాగుగనేయున్నవి- లేఖక దోషములున్నను వ్రాఁత స్ఫుటముగ నున్నది- ఇది గ్రంథమాతృకా వివరణము.

"రాజగోపాలవిలాసము" అను నీ ప్రబంధము, తంజావూరి నాయకరాజును, మహాప్రసిద్ధుఁడును నగు రఘునాథనాయకుని పుత్రుఁడగు విజయరాఘవనాయకుని కంకితముగా చెంగల్వ కాళయ కవిచే రచింపఁబడినది- ఈ కాళకవి తన్నుగూర్చి యీ ప్రబంధమున (1-29) నిట్లుచెప్పినాఁడు.

సీ. శ్రీవత్స గోత్రుండు శ్రీకరపాకనాఁ
టార్వేల బంధుజనాతిశాయి
కాళయమంత్రి పుంగవునకు గంగమాం
బకు నుదయించు తపః ఫలంబు
రణరంగగంధవారణ బిరుదాంకిత
స్వకులజ శ్రీకంఠ సచివమౌళి
పార్వతీ పరిణయ ప్రముఖప్రబంధని
బంధధురంధరప్రౌఢ పణితి

1. చూడుఁడు. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు రజతోత్సవసంచిక. 1936 పుటలు.150-164

గీ. నైన చెంగల్వ వేంకటయ్యయును రావి
నూతల తిరుమలయ్య తనూజకృష్ణ
మాంబ మునుగన్ననిధి కాళహస్తి గిరిశ
కలితలలితోక్తి భారవి కాళసుకవి.

పై పద్యమువలన నితఁడు పాకనాఁటి యార్వేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడనియు, తాత కాళయమంత్రి, పితామహి గంగమాంబయనియు, తండ్రి వెంకటయ్యయనియు, తల్లి కృష్ణమాంబ యనియుఁ దెలియుచున్నది. మఱియు నీతనితండ్రి రణరంగ గంధ వారణ బిరుదాంకుఁడగు శ్రీకంఠునకు మంత్రియనియు, నాతఁడు పార్వతీపరిణయమను ప్రబంధమును రచించెననియు. తల్లి రావి నూతుల తిరుమలయ్యతనూజ యనియు, నీతడు శ్రీకాళహస్తీశ్వ రుని ప్రసాదమున కవితాసిద్ధిఁ బడసిన వాఁడనియుగూడ స్పష్ట పడుచున్నది.

ప్రస్తుత మీతని తండ్రి రచించిన పార్వతీ పరిణయము లభ్యముకాదు. కాని యీతడు కవివంశములోనివాఁడేయని చెప్ప నొప్పును. ఈతఁడు విజయరాఘవనాయకుని తండ్రియగు రఘునాథ నాయకునికాలమునుండి యున్నట్లుగ నాతరువాతి పద్యమువలన తెలియుచున్నది.

సీ. ఘటికాశతగ్రంథ ఘటనోత్కట నవీన
పాండిత్యగరిమలు భళియనంగ
నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యాది కోద్దామరసగర్భ
సందర్భమానని సన్నుతింప

మాకందమంజరీమధురఝురీమాధుర్య
రచనావిశేషమహారా యనంగ
పరిహృతేతరయుక్తిభాగనూతనకథా
చాతుర్యధుర్యత సంస్తుతింప

గీ. అయ్యదినముల రామ భద్రామ్మవారు
నేఁడు కృష్ణాజి కవితచే నేర్పుమెఱసి
వినికి సేయుటలెల్ల మీ ఘనతఁగాదె
కవివినుతచర్య! చెంగల్వకాళనార్య!

రామభద్రాంబ, సంస్కృత సాహిత్యసామ్రాజ్యభద్రాసనాసీన యని ప్రసిద్ధికెక్కిన విదుషీమణి. ఈమె సంస్కృతమున రఘునాథనాయకాభ్యుదయమహాకావ్యము రచియించినది. ఈమెకు తెలుఁగుకవిత నేర్పినది కాళకవియేయని పై దానివలనఁ దెలియుచున్నది. కృష్ణాంబయను కవయిత్రి, విజయరాఘవనాయకుని కాలమున, నాస్థానములో నుండినట్లుగ నీగ్రంథమున(1-27) తెలుపఁబడియున్నది. ఈమె ఛందశ్శాస్త్రమున, సమస్యాపూరణమున,సంస్కృతాంధ్రకవితల నిపుణురాలని కాళకవియే చెప్పినాఁడు

సీ. ప్రస్తారసంఖ్యను పదుమూఁడుకోటులు
నలువదిరెండు లక్షలు పదేను
వేలు నేఁబ్దాఱును వింశతియును నాఱు
వృత్తంబులందు నీవృత్తములకు
నీవర్ణన సమస్యనీవు గూర్పు మటన్న
నావృత్తమున సమస్యను రచించి
యందుకు శ్లోకంబు లాశువుగాఁ జెప్ప
నవి తెనుంగునను పద్యములు చేసి

గీ. యిరువదాఱును ఛందంబులెఱిఁగియిట్లు
కవితఁ జెప్పిన వార లీభువిని గలరె
ననుచు నందఱు వినుతింప ఘనతఁ గాంచె
కీర్తనీయగుణాలంబ కృష్ణమాంబ.

పై శిష్యురాంధ్ర సామర్థ్యము వర్ణించుచు, స్వోత్కర్ష యనిపించుకొనకుండ, తనసామర్థ్యమునే వ్యక్తపఱచినాఁడు కాళకవి. ఈతఁడు

1. ఘటికాశతగ్రంథ ఘటనుఁడు– గడియకు నూఱుపద్యములు చెప్పు సామర్థ్యముగలవాఁడు. అనఁగా ఆశుకవిత్వమున ప్రవీణుఁడు.

2. ఓష్ఠ్య నిరోష్ఠ్యాది నియమములతో కవిత (ప ఫ బ భ మ వర్ణములను విడుచుట) చెప్పువాఁడు. అనఁగా చిత్రకవిత్వమున నిపుణుఁడు

3. మాకందమంజరీమధురఝరీమాధుర్య రచనచేయఁగలవాఁడు– అనఁగా మధురకవితలో నాఱితేఱినవాఁడు.

4. పరివృత్తేతరయుక్తిభాగ నూతనకథాకథకుఁడు– ఇతరుల మాటలుగైకొనక, క్రొత్తగా కథావస్తు నిర్మాణముచేయఁగల వాఁడు. అనఁగా 'విస్తర' కవితావిశారదుఁడు. కాబట్టి కాళయ చతుర్విధకవితా విశారదుఁడని చెప్పనొప్పును.

ఇంకనీతఁడు సంస్కృతాంధ్రకవనమున, ఛందశ్శాస్త్రమున సంపూర్ణప్రజ్ఞ గలవాఁడని రెండవపద్యమే చెప్పుచున్నది. కాని

యే కారణముచేతనో నీతఁడు, రసికవతంసుఁడును, రాజకవీంద్రుఁడు నగు రఘునాథనాయకుని యాస్థానమున ప్రసిద్ధికెక్కలేదు.

ఉ. భూనుతకీర్తులైన కవిపుంగవులందఱు మెచ్చ నిచ్చలున్
తేనియసోనలై కసటుఁదేఱిన చక్కెరపానకంబులై
వీనులవిందులై రసికవేద్యములై యలవాగ్వధూటికిన్, గానుకలైన"

యీతని కవిత రఘునాథు నాకర్షింప వలసినదే. దీనికి, కాళకవి తొలుత నుండి విజయరాఘవనాయకునే యాశ్రయింపఁగా, క్రమక్రమముగా, కాళకవి ప్రతిభ గుర్తించి యాతని కేవలకవిగానే గాక స్నేహితునిగా సంభావించి, విజయరాఘవనాయకుఁడు గౌరవించుచుండ, నాతఁడు రఘునాథనాయకుని యాస్థానకవిపదమునకుఁ బ్రయత్నము చేయు నావశ్యకత లేకపోవుటయే కారణముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. విజయరాఘవనాయకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతోడనే గ్రంథమాతనికి కృతినొసంగుటకూడ పై యంశమును బలపఱచుచున్నది. మఱియును రాజైన విజయరాఘవనాయకుఁడు తనయింటికి తనభార్యలతోఁగూడవచ్చి విందారగించి, యింటివారలనందఱను ననేకవిధముల గౌరవించెనని చెప్పిన యీ క్రింది సందర్భమును బట్టి, వారిరువురికెంత యన్యోన్యగౌరవ స్నేహబాంధవము లుండెడివో గ్రహింపవచ్చును.

విజయరాఘవనాయకుఁడు గ్రంథమంకితముఁగోరుచు నిట్లు చెప్పినాఁడు

మ. పదియాఱ్వన్నె పసిండికిన్ వలపు పైపైఁ జెందు చందంబునన్
చదురుల్ మీఱు భవత్ప్రబంధముల నిచ్చల్ దక్షిణ ద్వారకా

సదనాస్థాన కథానుషంగములచే సంభావ్యమై మించె నే
డది మాకంకిత మీవొనర్పుమని యాహ్లాదంబు సంధిల్లఁగన్.

సీ. అల సహ్యజాతటి నగ్రహారంబులు
బహురేకమించు నుంబళికయూళ్లు
బంగారు పనుసుల పచ్చల పల్లకి
పసిఁడికొమ్ముల కట్లభద్రకరులు
పడివాగె తేజీలు బంగారుకాళాంజి
హడపంబు చామరల్ హంసకంబు
తరమైన చౌకట్లు తారహారంబులు
నంగుళీయాది రాజార్హభూష

గీ: తెలమి నపరంజి హరివాణములును గిండ్లు
పెట్టెలకొలంది జాలెలు మట్టుమీఁటి
.......................ఘనత
కనుగుణంబుగ దయచేసి యపుడు మఱియు

క. కేళాకూళుల సజ్జల
కేళీవనములను మించు గృహ రాజంబున్
శ్రీలెసఁగ నొసగి లోకులు
మేలని కొనియాడ కరుణ మీఱఁగనంతన్.

గీ. విందునకుఁ దాము గతితలు వేడ్కవచ్చి
వరుస సొమ్ములు తమయింటి వారికొసఁగి
యాత్మజులకెల్ల చతురంత యానములను
మహితభూషణములు బహుమతులు సేయ ''

పైపద్యములవలన కాళకవినెంతఁగ గౌరవించినది మనకు తెలియవచ్చును. కాళకవిని కవిగానెంచక, రాజకవిగానెంచి యాతనికివివిధరాజ చిహ్నములనొసఁగి విజయరాఘవుఁడు సమ్మానించెనని యాశ్వాసాంతగద్యవలన నెఱుకపడుచున్నది. “ఇతి శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వరకరుణాకటాక్ష లబ్ధ సిద్ధ సారస్వత నయ చెంగల్వ వేంకటార్యతనయ, విజయరాఘవభూపప్రసాదాసాదిత వివిధరాజచిహ్నచిహ్నితభాగధేయ కాళయనామధేయ ప్రణీతంబైన రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్రబంధంబునందు ప్రథమాశ్వాసము.”

కాళయ ప్రతిభావంతుఁడైనకవి. బంగారమునకుఁ బరిమళమబ్బినట్లుగా, నీతనికి విద్వత్కవిరాజగు విజయరాఘవనాయకుని స్నేహబాంధవము సమకూడినది. ఈ రాజగోపాల విలాసమొకటి తప్పతక్కిన యీతనికృతులేవియు కానరాలేదు. అయిన కాళయ కవితావైశద్యమును ప్రకటించుటకు నీప్రబంధమొక్కటియే చాలును. ఈ విషయమును గూర్చి విస్తరించుటకు ముందు, కృతిపతియగు విజయరాఘవనాయకుని గూర్చి మనము తెలిసికొనఁదగును.

రాజగోపాలవిలాసమున ప్రథమాశ్వాసమున కృత్యవతరణికలో రమారమి యేబది పద్యములలో విజయరాఘవనాయకుని యుదంతమంతయు వివరింపఁబడినది. ఆతని పూర్వులసంతతి సంగ్రహముగను, తక్కిన కృతిభర్తృసంగతి సవిస్తరముగను నందు వర్ణితమైనది. ఈ భాగమునే ‘ విజయరాఘవ వంశావళి ’ యని వేఱుచేసి వ్రాసినట్లు మున్ను తెలిపియుంటిని, దీనివివరణము.

—: విజయరాఘవనాయకుని చరిత్ర :—

శ్రీహరిపాదపద్మమున నాల్గవజాతి ప్రభవించెను. ఆజాతిలో కొందఱు రాజచంద్రు లుదయించిరి వారిలో కృష్ణరాజను నాతఁడు మొదటివాఁడు. అతనికితిమ్మరాజు జన్మించెను. తిమ్మరాజు గుణాతిశయముచే శ్రీహరియే మానవునిగా నవతరించినట్లు ప్రఖ్యాతిగాంచెను. అతనిభార్య బయ్యాంబ. వారలకు మహాప్రసిద్ధుఁడు చెవ్వనృపతి కొమారుఁడయ్యెను. ఆతఁడు శ్రీశైలమునకు సోపానపంక్తికట్టించి, ప్రాకారమును నిర్మించెను. వృద్ధాచలమున ప్రాసాద మండపములుగట్టించి గ్రామముల నాక్షేత్రపతికి దానమిచ్చెను. అరుణాచలమున దేవాలయమునకు గోపురముకట్టించెను. వృషభగిరియందు పూజాదికము లేర్పాటుచేయించెను. చెఱువులు త్రవ్వించి, షోడశమహాదానములు కావించెను. ఈతనిని చినచెవ్వప్పయని యందురు. చినచెవ్వప్ప మూర్తిమాంబను పెండ్లియాడి యామెవలన అచ్యుతప్పనాయకుఁడను పుత్త్రునిఁ బడసెను.

అచ్యుతప్పనాయకుఁడు శ్రీరంగనాథస్వామికి సింహాసనము ప్రణవమయమైన బంగారుసెజ్జ, రత్నాంగద కిరీటరాజము, అభయహస్తము నర్పించుటయేగాక దేవళమునకు నెనిమిదవ ప్రాకారమును గోపురమును, నన్నశాలయును కట్టించెను. ప్రాకారములలో నారామములు నిలిపి, చైత్రరథారోహణోత్సవము జరిపించు నేర్పాటుచేసెను. అచటనున్న యర్చకకోటి కగ్రహారములిచ్చి, వివిధనాట్యసేవ, నివేదనములు ప్రతిదినము జరుగు కట్టడఁగావించెను. శ్రీరంగపతి సన్నిధానమునముత్యాలతో తులాపురుష దానమును గావించెను. ఈతఁడు భక్తిపరుఁడేకాక పరాక్రమవంతుఁడని సమర నిశ్శంకుఁడని కీర్తిఁగొనెను.

ఇట్టి యచ్యుతనాయకునికి మూర్తిమాంబకు రఘునాథ నాయకుఁడు జన్మించెను. రణము పెండ్లిచవికెగా భావించినమహా వీరుఁడు రఘునాథుఁడు. అతడు పాండ్య, తుండీర, చేర, పారసీక, ఆంధ్రదేశరాజుల నందఱనుజయించి, విజయలక్ష్మిని వరించెను. అత డపజయమన నెఱుఁగఁడు. ఈతఁడు రణరంగధీరుఁడై నను శత్రు రాజులు వెనుకనుకుఁ దగ్గినవారిని సంరక్షించి, వెన్నాడక యుండు నుదారుఁడు. ఈతని యేనుగుల శాలలో, వింధ్యసింహళపు టేను గులు, గుఱ్ఱాలశాలలో. శక, సింధు భాహ్లికదేశపు గుఱ్ఱములు నుండెడివి. భాండాగారములో కోట్లసంఖ్యకుమించు నవరత్న మయ కాంచనాభరణములు, ప్రకాశించెడివి. నగరిలో మెఱపు దీగెలఁ బోలిన మెలతలు, మెలఁగెడివారు. ఇవియన్నియు శత్రురా జుల కానుకలు. ఈతఁడు జయించినవీసులకు లెక్కలేదు. వైరి రాజుల శిరస్సులను పాషాణములతో నీతఁడు కావేరీనది కానకట్ట గట్టి నాఁడనవచ్చును. కృతులు మెచ్చంగఁ దగినసత్కృతులు. ధరా దేవికి హారములనదగు నగ్రహారములు, సకలదేవాలయ ప్రతిష్ఠలు సర్వవిధములైన దానములను చేసి రఘునాథనాయకుఁడు రాజ్య మేలెను.

రఘునాథరాయని భార్య కళావతి. ఆమె పరమపతివ్రత. వారికి, అచ్యుతరామభద్రుఁడని విజయరాఘవనాయకుఁడని యిరు వురు కుమారులుగలిగిరి. అందు పెద్దవాఁడగు రామభద్రుఁడు మహావీరుఁడు. అతని నిలువెల్ల కరుణ. ఆతనిపలుకులు నీతిప్రచార ములు, తలపులు ధర్మమునకు పుట్టినిండ్లు; నడకలు దాక్షిణ్యాసంకేత ములు. ఆతఁడు మన్మథునివంటి సుందరుఁడు. అతనిసోదరుఁడే విజయరాఘవనాయకుఁడు. ఇతఁడే కృతిభర్త.

ఈతఁడు మహాపరాక్రమశాలి. శత్రురాజుల నిగూఢతంత్రంబులెఱుఁగు నింగితజ్ఞత, వైరిరాజభూతములను నిగ్రహించు శక్తి, పరిపంథివర్గమును స్తంభింపఁజేయు మగఁటిమి, పరరాజులను జంత్రపుబొమ్మలవలె నాడించుబుద్ధిసూక్ష్మత, యితనియందు మూర్తీభవించియుండెను. ఒకనాఁడే యైదారుయోజనములు మేరదాడివెడలి తిరిగివచ్చు దండితనము, ఒకగుట్టముపైనుండి వేఱొకగుట్టముపైకి నెగురులాఘవము, మావంతునెదిరించి యేనుగుపైకి నెగిరి దానినదలించు భుజశక్తి, ఎట్టిశూరునైన నెదుర్కొని, వానిమర్మములు నాఁటునట్లు సూటిగా కత్తిమీఁటు చాకచక్యము నీతనియందే కన్పట్టును.

—: సాహిత్యరాయపెండేరము :—

ఈతని కాలికి 'సాహిత్యరాయపెండేరము' అనుబిరుదందె కలదు. అది, వైడూర్యములతోను, పద్మరాగములతోను, ముత్యములతోను, నీలములతోను కూర్పఁబడి సామంతరాజులు మ్రొక్కుచున్నప్పుడు వారికిరీటముల కాంతు లీగండపెండేరమున కుపచార సమకూర్చుచున్నట్లు మెఱయుచుండెడిది. సభయందు, జరుగు తర్కవ్యాకరణమీమాంసాచర్చలు, నవ్యకావ్యసాహితీ నైపుణ్య ప్రదర్శనములు, లక్ష్యలక్షణగ్రంథసమన్వయచాతుర్యములు, చమత్కారభాషాగోష్ఠీవినోదములు నీగండపెండేరమున కుపచారముచేయుచున్నట్లు కన్పట్టెడిది. ఈపెండేరనినాదము బిరుదవాద్యములనాదమున కుత్కర్ష గలిగించుచు, విద్యావిషయకసందేహములు గలిగినప్పుడు రాద్ధాంతనినదమును ప్రకటించుచు సకలవిద్యాసామ్రాజ్యసింహాసన మెక్కినట్లు విలసిల్లుచుండెను. మఱియు నీపెండేరమున నాతఁడు జయించినరాజులు బొమ్మలై వ్రేలుచుండిరి.

—: శారదాధ్వజము :—

ఈతఁడు 'విజయరాఘవవిలాసంబున' విద్యాగోష్ఠి నున్నప్పుడు, పై పెండేరముగాక, యాతని(ప్రమోల "శారదాధ్వజము" నొప్పుచుండును. ఒక్కయెడ చీనిచక్కెర పానకమువలె మధురమై, వేఱొకయెడ విరజాజి పూవుదండవలె పరిమళయుక్తమై, మఱియొక్కయెడ మలయమారుతమువలె చల్లనై, యింకొకయెడ, నిండువెన్నెలవలె నిరతిశయాహ్లాదకారియై వెలయునట్లు కవితచెప్పఁగల చాతుర్యము విజయరాఘవనాయకునికే కలదని, తనహస్తముచే నీధ్వజము చాటుచుండును.

"పద్యమునవనవోన్మేషమై వెలయవలెను. వాక్యవైఖరుల లంకారానుసారులు కావలెను. శబ్దము పాణినీయవ్యాకరణ ప్రామాణ్యమై యుండవలెను. కర్పూరమువలె కవితాసందర్భము చప్పున గుబాళింపవలెను" అని శారదాధ్వజము చాటుచుండెడిది.

విజయరాఘవనాయకుని సాహిత్యగోష్ఠిలో, పసిఁడి తీవలఁ బోలిన పడఁతులు "పాండ్యమండల విభాళా" యంచు కైవారము చేసెడివారు. భరతసంగీతసాహితీవిద్యలు భామాస్వరూపములు దాల్చెనవో యనునట్లు, తమతమబిరుదు వాద్యములు, చిహ్నములు వెలయఁగా తారుణ్యవతులగు తరుణు లందు తన రారుచుండిరి. వారిలో నాటకత్తెలు పాటకత్తెలు నుండిరి. ఆటకత్తెలలో

చంద్రరేఖ

యను నామె యగ్రస్థానమధిష్ఠించినది. ఈమె విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశుఁడగు వీరవేంకటరాయపృథ్వీమహేంద్రునివలన బహువిధబిరుదగౌరవముల నందిన నట్టువరాలు. ఈమె

కాక నీ క్రింద నుదాహరింపఁబడిన నాట్యకర్త్రులాసభయందెన్నిక గన్నవారు. వారొక్కొక్క నాట్యమున ప్రత్యేకవిశిష్టత గడించి నారు.

రూపవతి	– చౌ పదములు	నాట్యము
చంపకవల్లి	– శబ్దచూడామణి	,,
మూర్తి	– జక్కిణి	,,
కోమలవల్లి	– కొరవంజి	,,
లోకనాయక	– నవపదములు	,,
శశిరేఖ	– దేశి	,,
రత్నగిరి	– దరుపదములు	,,
భాగీరథి	– పేరణి	,,

ఇంకను, మదనపదములు, దూత్యము, నవరత్నమాలికలు మున్నగువాని నితరు లభినయించెడివారు. అన్నియును శాస్త్రోక్తముగా నభినేయములగుచు, వారి నాట్యకళానైపుణ్యమును, నువ్యక్తము గావించెడివి.

సంగీతమును నీవిధముగనే పాటకర్త్రులు ప్రపంచించిరి. ఒక భామ వీణె, ఒక లేమ కిన్నర, నొకముదిత ముఖవీణె నొక కొమ్మ పిల్లనగ్రోవి, ఒక ధవళాక్షి తంబురా, ఒక సారసాక్షి స్వరమండలము చేకొని, వానిపై సంగీతము వినిపించిరి. ద్విపదలొక తెలవ, తత్త్వసంగ మొకతన్వి, యక్షగాన మొక యతివ, జోలసువ్వాలలొక సుందరి, ధవళంబులొక తరుణి, ఏల లొక యించుబోణి- దండె మీటులతో, రావణహస్తములతో, తాళములతో, చెంగులతో సకలహృదయ ద్రవీకరణకారణలై సకల సభాహ్లాదకారిణులై జంత్రగాత్రముల గాంధర్వవిద్య వినిపించిరి.

కేవల శాస్త్రీయమార్గమున నొక కీరవాణి, స్థాయిగమకము రక్తి గడలుకొన, రాగాలాపన చేసెను. ఇక తక్కిన వెలందులు వాద్యములతో విద్యుద్వల్లులనగె గోష్ఠి సాగించునప్పుడు, ఆకాశమునుండి విద్యాధరులు, తాము ను రమణీవేషములు ధరించి యీ విద్యలు నేర్చుటకై భూమికివచ్చిరోయని భ్రాంతి గలిగించిరి. ఆసభయందే కృష్ణమాంబ తన కవితాచాతుర్యమును చూపి, యందఱ నాశ్చర్యమనస్కులుగఁ జేసెడిది.

విజయరాఘవనాయకుఁడిట్టి విద్యాగోష్ఠియందు నిమగ్నుఁడైనను, నిరంతరదానశీలియై ప్రజలనేమఱక పోషించుచుండెను. కాశీనుండి, రామేశ్వరమువఱకును, ద్వారకనుండి దక్షిణతీరము వఱకును, నీతని యన్నదానమును వినుతింపని బ్రాహ్మణులు లేరు. ప్రతిదిన మేఁబదివేలమందికి నన్నదాన మొసఁగెడు మహాదాత.[1]

ఆతఁడు, శా. శ. 1555 నకు సరియగు శ్రీముఖ సంవత్సర శ్రావణశుద్ధ ద్వాదశీ, సౌమ్యవారమున, దక్షిణద్వారమున కృష్ణతీర్థమున స్నానముచేసి, సంకల్పపూర్వకముగా షోడశ మహాదానములుచేసి, బ్రాహ్మణులకు నగ్రహారాదికము లొసంగెను. ఇది క్రీ. శ. 1633 సంవత్సరము. ఈనాఁడే విజయరాఘవుని రాజ్యారోహణ దినము. ఇట్టి మహావిద్వత్కవిరాజచంద్రునికి, కాళయకవి తన గ్రంథమును పై సభయందు నంకితముగావించెను. పైని పేర్కొనిన కాలమే యీకృతి రచనాకాలమని యూహింపవచ్చును. అట్లయిననిది విజయరాఘవనాయకుని రాజ్యారంభవత్సరముననే వెలసినది. విజయరాఘవనాయకుఁడు నలువ

1. ఇప్పటికి నన్నదానములకు ప్రసిద్ధికెక్కిన యిండ్లకుగాని సత్రములకు గాని "తంజావూరి సత్రములు" అనిపేరు వాడుకలోనున్నది.

దేండ్లు పాలించినాఁడు. తరువాతి కాలమున నీతని యాస్థానమున పెక్కురు కవులును మహాప్రసిద్ధిఁ జెందిన కవయిత్రి రంగాజమ్మయు వెలసిరి. ఈ గ్రంథమున వారి ప్రశంసయే లేదు. ఇంతియేకాక, ప్రతి యాశ్వాసాంతమున నీ కావ్యము " చంద్రరేఖా " చిహ్నితమై యున్నది.

ప్రథమాశ్వాసము – క, ధావనవల్గన వేష్టన
రేవంతక " ముద్దుచంద్రరేఖా"
కాంతా !
ద్వితీయా ,, – తపనాభాంత ధ్వాంత
ద్రిపుయూథా "ముద్దుచంద్రరేఖా" నాథా!
తృతీయా ,, – చతురానన చతురవధూ
శ్రితవదనా "ముద్దుచంద్రరేఖా" మదనా !
చతుర్థా ,, – " శ్రీముద్దుచంద్రరేఖా "
ప్రేమస్థేమాభిరామ"

ఈ మెముందు చెప్పబడిన నట్టువరాలు చంద్రరేఖయే. వీర వేంకటపతిరాయల వలన మెప్పుచెందిన యీమె. క్రీ. శ. 1614 ప్రాంతమున తంజాపూరిని చేరి విజయరాఘవ నాయకుని చేపట్టి యుండవలెను. కాని యప్పటి కాతఁడు యువరాజుగనే యుండెను. రాజ్యమునకు రాగానే యామె నొక మహిషిగా పరిగణించుటచే, కాళకవి యిట్లామె నామాంకితమును వెలయింపఁ జేసి యుండును కావున నీకృతి విజయరాఘవుని కాలమున ప్రాథమిక కృతియే. మఱియునిందు విజరాఘవనాయకుని సాహిత్య విద్యావైభవము వర్ణితమైనను నసంఖ్యాకములైన నాతని గ్రంథ రచన లేవియును గాహ్రృతములు కాలేదు. అనగా నీకృతిరచనము

నాఁటికింకను గ్రంథరచన నాతఁడు ప్రారంభింపలేదని తెలియు చున్నది. ఇదియును పై యభిప్రాయమునే బలపఱచుచున్నది. ఇఁక గ్రంథ విషయము.

ఇది దక్షిణద్వారకాస్థల మహాత్మ్యమును దెలుపు నైదాశ్వాసముల ప్రబంధము. దక్షిణద్వారకయనగా తంజావూరిజిల్లాలోని మన్నారుగుడి. అచ్చటనున్నస్వామి రాజగోపాలుఁడు. ఈస్థల మహాత్మ్యమునకు మూల మగ్నికల్పమని తెలుపఁబడినది. సూతుఁడు శౌనకునియడుగగా శౌనకుఁడాతనికి 'చంపకవనాంతరమున గోప్రళయమాని తపస్సుచేసి హరిని వేడగా నాతఁడు ప్రత్యక్షమై, యాతని కోర్కె ననుసరించి, పదాఱువేల గోపికలతో, అష్టమహిషులతో నచ్చటనే నిలిచెను' అని చెప్పట కథాబీజము.

ఈ ప్రబంధమున కథాసారము.

చంపకవనమున శ్రీకృష్ణుఁడు వనవిహారము సలుపుచు అష్టవిధ శృంగార నాయికలవలె చెలఁగుచున్న తన యష్టమహిషుల స్వభావములు తెలియఁగోరి, వారివారి నాయాజాడల నుండ నియమించెను. తొలుత రుక్మిణి జాడకరిగి, యామెకుఁ గనఁబడకుండ పొంచియుండి యామె యనుతాపము, హృదయము నెఱింగి, యెదుట ప్రత్యక్షమై యానందాబ్ధినోలలాడించెను. ఆ వెనుక భద్రవద్దకు నొకదూతి నంపి, సంకేతస్థలము చెప్పి, తానచ్చటి కేఁగెను. కాని భద్ర యలిగి కొంతతడవు కృష్ణుని విరహవేదనకుఁ బాలుపఱచెను. అంత లక్షణ తన జాడలో నొక చంద్రకాంత శిలపై కృష్ణునికొఱకు నిరీక్షించు తన సౌధమునంతయు నలంకరింపఁ జేసెను. ఆతఁడు రాకపోవుటచూచి యొకదూతిని పంపి, రప్పించెను. శ్రీకృష్ణుఁడామెను సమ్మదాంతరంగితగా నొనర్చి, తక్కిన

కాంతలం దలంచుకొని వారి సమాగమము కాంక్షించుచుండెను. జాంబవతి తనదూతికతో విరహవేదన నివేదింప నామెవలన శ్రీకృష్ణుఁ డెఱింగి పొదలచాటున యామె యనురాగమ్ము గ్రహించి, యామెను మోదమునఁ దేల్చి, మిత్రవింద సౌధమున కేగి, యామెను ముదితురాలుగ నొనర్చి విరహగ్లానిచే కుందు చున్న సుదంతను సంతసపఱచెను ఆపై తనకొఱకు వ్యధచెందు కాళింది నానందమున దేలించి, సత్యభామను, సకల సౌఖ్యముల సంభావించెను.

ఆ పైని దక్షిణద్వారకానగరమును కవి వర్ణించి చంపక వనమునకు దక్షిణ ద్వారకాసంజ్ఞ గలుగుట వివరించియున్నాఁడు.

చంపక వనమున తపస్సు చేసెడు ఋషులలో వహ్ని ముఖుఁడను సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు గలఁడు. అతనికి గోప్రళయుఁడు గోభిలుఁడు నను నిరువురుతనయులుగలిగిరి. వారిరువురిలో గోప్రళయుఁడు, స్నానసంధ్యాజపహోమకృత్యంబులునిర్వహించుచునతిథి యభ్యాగతులనుపూజింపుచు, సిరంతరభగవద్భక్తి సంప్లావితుండై శ్రీహరి గూర్చి తపస్సుచేయ నారంభించెను. అతడు శీతవాతోష్ణ స్థితుల లెక్కింపక నుగ్రరీతి తపస్సుచేయుట తోడనే శ్రీ మహా విష్ణు వాతని తపశ్చర్యకుమెచ్చి ప్రత్యక్ష మయ్యెను. గోప్రళయుఁ డాతని బలువిధముల ప్రణుతించెను. మహావిష్ణువు మిక్కిలి సంత సించి వరము కోరుకొమ్మనెను. గోప్రళయుఁడు రుక్మిణి మొదలగు పట్ట మహిషులు పదారువేల గోపికలు వీరితో శ్రీ కృష్ణావతార మున ద్వారకలో నున్నట్లుగా చంపకవనమున నివసింపఁగోరెను. అంత మహావిష్ణు వట్లే చంపకవనమునకు దక్షిణద్వారకాసంజ్ఞ నిచ్చి యచ్చట కృష్ణావతార రూపమున వసించెను. గోప్రళయుఁ

డా క్షేత్రంబున తొలుత కృష్ణుని వరము వలన కృష్ణతీర్థమును, నందుండి హారిద్రానదిని గలుగ జేసెను. విష్ణు పుష్కరిణి నిర్మించెను. అచ్చటనే బృందావన సమీపమున వనమును ప్రతిష్ఠించెను. గోభిలుడు కూడ గోప్రళయున కీ క్షేత్రనిర్మాణమున తోడుపడెను. కొంతకాలమునకు గోప్రళయుడు వైకుంఠవాసి యయ్యెను.

ఇచ్చట బ్రహ్మ తొలుత తపస్సు చేసెను. మహాలక్ష్మి విష్ణువును గూర్చి తపస్సు చేసెను. శ్రీమహావిష్ణువు వారివారి కోర్కెల నెఱవేర్చెను.

ఆపైని హారిద్రానదీ ప్రభావమువర్ణితము. ఏపాపమునకైన నిష్కృతి గలదు గాని కృతఘ్నతకు నిష్కృతి లేదు. అట్టి కృతఘ్నతా దోషమును తొలంగించిన హారిద్రానదీప్రభావమున కొక కథ యను సంధింపబడినది. గోదావరీనది యుత్తరమున సింధుసౌవీరమధ్యప్రదేశమున సౌరాష్ట్ర దేశము గలదు. దానిని రాజశేఖరుడను రాజుపాలించుచుండెను. అతడొకనాడు వేటకు బయలుదేఱి సాధన సామగ్రిచే యాటవికులతో చాల తడవు వేటలాడి యనేక మృగములను జంపెను. అంత నొక వరాహము చెంచులకు వశము గాకుండ తన యెదుటనుండి పోవుచుండగా దానిని పట్టుకొనుటకై వెంట తఱిమెను. కాని రాళ్ళు రప్పలు, గట్టులు పుట్టలు దాటినను చిక్క లేదు. అతడును మిగుల డస్సి, దాహము మిక్కుటము కాగా నక్కడ నొక యాశ్రమము గన్పడ నందు ప్రవేశించెను. అచ్చట యజ్ఞశీలుడను ముని యాతని సేదదీర్చి, యాదరించి, యన్నపానాదుల సంతుష్టుం గావించి తన పురమున కనిపెను. ఆ వెనుక, నీ రాజునకు కృతజ్ఞతా స్వభావ మెంతవఱకు నున్నదో పరీక్షించుటకై

మునిరూపముననే దొంగవానివలె, చీకటి పడగానే రాజుగారి ధనాగారములోని విలువగలవానిని గ్రహించి, పట్టుకొని పోవుచుండెను. అంత తలవర్లాతని పట్టుకొని, కట్లుకట్టి రాజుగారి ముందఱ నిలువఁబెట్టిరి. అంత రాజు మునిని చూచి తన కుపకృతి చేసినవాఁడని గ్రహించియు సొమ్ము తీసుకొని నాతని దుర్భాషలాడి యవమానపఱచి, యూరు వెడలఁద్రోయించెను. అంత కృతఘ్నతా దోషముచే, రాజు మతిభ్రాంతికలిగి పిచ్చివాఁడై యడవుల దిరుగుచుండెను తన యాశ్రమము ముందు రాగానే యజ్ఞశీలుఁ డతని పాపము పరిహరించెదనని యాతని చేరఁబిలిచి యిది వచ్చుటకు నాతని రాజ్యమదాంధతయు కృతఘ్నతయే కారణమని తెలిపెను. మఱియును బ్రాహ్మణాశీర్వాదము వలన సర్వశుభములును సమకూరవలయుననియు నచ్చట హరిద్రానదిలోఁ గ్రుంగిన తన పాప నివృత్తియై పూర్వరూపము వచ్చునని చెప్పెను. అట్లు చెప్పిన తోడనే హరిద్రానదిలో మునుఁగగానే తన పూర్వ తేజస్సు, రూపమును ధరించి, విష్ణుభక్తుఁడై యచటి రాజగోపాల స్వామికి నంతయుక్కైంకర్యము చేసి కృతార్థుఁడయ్యెను.

శ్రీకృష్ణుని యష్ట మహిషులును నష్టవిధశృంగార నాయికలుగా నిరూపించి, కవి, యాలంకారిక శాస్త్రానుగుణ్యముగ, శృంగార రస పోషణము గ్రంథమున నిట్లనుసంధించినాఁడు.

రుక్మిణి	- స్వీయ		ప్రథమాశ్వాసము.
భద్ర	- కలహాంతరిత	}	ద్వితీయా ,,
లక్షణ	- వాసవసజ్జిక		

జాంబవతి - విప్రలబ్ధ మిత్రవింద - ఖండిత సుదంత - విరహోత్కంఠిత	}	తృతీయా ,,
కాళింది - ప్రోషితభర్తృక సత్యభామ - స్వాధీనపతిక	}	చతుర్థా ,,

ప్రథమాశ్వాసమున మొదట యవతారికయు, పంచమాశ్వాసమున చివఱ క్షేత్ర మహాత్మ్యమును సంఘటించి గ్రంథము పూర్తి చేసినాఁడు. గ్రంథ మందంతటను శ్రీరాజగోపాలనామమున వెలసిన శ్రీ కృష్ణుని విలాసములే గావున నీ ప్రబంధమునకు రాజగోపాలవిలాసము అను పేరు సార్థక మగుచున్నది. "విజయరాఘవ విలాస భవనమును రాజగోపాల విలాస మలంకరించుట విశేష సంఘటనమే గదా !

ఇందైదాశ్వాసములలో 454 పద్యములు గలవు. ఇది ప్రబంధమని యనిపించుటకు, చతుర్థాశ్వాసమున ద్వారకాపుర వర్ణన, పంచమాశ్వాసమున, వేట వర్ణన చేయఁబడినది.

కాళయకవి కవిత, ధారాశుద్ధి గలిగి ప్రసన్నమై మృదు మధురమై వెలయుచున్నది. సంస్కృతసమాసము లుపయోగించిన నవి ప్రసాద గుణము గలిగి, హాయిని గూర్చును. ఈతని సమాసరచన నన్నయ శ్రీనాథుల రచనఁ దలపించును.

మ. కలమంద్రోదిత రత్నకంకణ ఝణత్కారంబు తోరంబుగాఁ
దలిరుం దీవెలు చంచలించుగతి హస్తన్యాసముల్ మీఱఁగా
లలనల్ "పాండ్య నృపాల మండల విభాళా" యంచు
గైవారముల్
వలనొప్పన్ రచియించి రంత నుచిత వ్యాపార పారీణతన్,

చ. మలయతటీపటీరతరుమాంసలసౌరభభారమందు సం
చలనసమీరలోలజలజాతసుజాతపరాగరాగముల్
కలిత మనోహరాస్తరణకాంతనిశాకరకాంతవేదికా
తలమునునుండి యవ్విరకచ తామరసాక్షిఁ దలంచి యిట్లనున్.

కII హరియించె వారి బడలిక
పరిసరకాసారతీరపరిచితహంసీ
గరుదంచల హతిచంచల
సరసిజదళతాళవృంతజాతానిలముల్.

నన్నయనవలె మత్తేభ వృత్తము నడిపించుటయందు కాళకవి గట్టివాఁడు.

మ. సుమనస్సాయకలోలచాపగుదళఝ్ఝూత్కర్జనల్ సేయునీ
భామపాల్పంబు తదీయబాణముల సొంపుల్ వంపువాల్జూపు
లున్
ప్రమదాంభోనిధిఁ దేల్చె, సౌఖ్యములు నాపాదించె నూహిం
చఁగా
రమణీ! కోపము సేయునట్టి యుపకారం బెన్నఁగా శక్యమే!

అచ్చ తెనుఁగు పదములతో నిట్లే :—

మ. తొగరార్గా తెగమేడ యోవరులజోతుల్ తేటనిద్దంపులే
జిగురు న్వెన్నెల చల్వ చప్పరములన్ చిన్నారి పూగుత్తులన్
నెగడం జేయఁగ బాటనుండి వలితేనెల్ చిందు
చందంబునన్
చిగురుం బోడి మురాజేరి పలికెన్ చిత్తంబు రానత్తతిన్

మ కలలోఁ నైనను నీదు మాటలకు నోఁగాదంచు మాటాడుటల్
గలవో? వాడలవాడలం దిరిగి రాగా నీకు మెండొడ్డుటల్
గలవో? చూచినవారలందఱు నగంగా నిన్ని విన్నాణముల్
గలవో? మానవతీవిలాస మకరాంకా! యింక నేమందురా?

ఇందు శృంగారరసము అమరుక కావ్యము నందువలె భావప్రధానము గాని, యాంధ్రకావ్యసాధారణమగువర్ణన ప్రధానము గాదు-వస్తువర్ణన గావింపక, భావస్ఫోరణీముగ సంభాషణమూలముననే శృంగారరసావిష్కరణము గావించిన కాళకవి ప్రతిభ యసమానమైనది.

రాజగోపాల విలాసమునకు కొంచెము ముందుగఁ బుట్టిన విజయ విలాసముతో సరిచూచిన నీ విషయము స్పష్టము-విజయ విలాసమున శ్లేషల మూలమున వర్ణనల మూలమున వేంకటకవి రససిద్ధి గావించినాఁడు.జాంబవతి లక్షణ నాయికల ఘట్టములోని సంభాషణలు చూచిన కాళకవి కేవలశ్లేషవర్ణనల పొంతఁబోక యెంత భావప్రధానముగ రచించినది తెలియఁగలదు.

ఈ గ్రంథము విజయరాఘవనాయకుఁడు సింహాసన మెక్కిన తొలి సంవత్సరముననే యనఁగా క్రీ. శ. 1633లో రచియింపఁ బడినది. కాబట్టియే నీ మహారాజు కాలమున విలసిల్లిన రంగాజమ్మ మొదలగు కవయిత్రుల వృత్తాంతముగాని, విజయరాఘవ నాయకుని రచనలు గాని యిందుండుట కవకాశము లేదు. విద్వత్కవియు,విష్ణుభక్తాగ్రేసరుఁడగు విజయరాఘవనాయకునికాలము నాఁటి విస్తృతమగు వాఙ్మయమునుగూర్చి యికముందు వివరించుచున్నాను.

—: విజయరాఘవనాయకుని కాలమున వర్ధిల్లిన యాంధ్ర వాఙ్మయము :—

విజయరాఘవనాయకుఁడు.

విజయవిలాసకృతిభర్తయై, వాల్మీకిచరిత్రాదికృతికర్తయై సంగీతవిద్యావిశారదుఁడని మహాప్రసిద్ధిఁ జెంది యాంధ్రులకుఁ జిరస్మరణీయుఁడగు తంజావూరు రఘునాథరాయని కొమారుఁడీ విజయరాఘవనాయకుఁడు. రఘునాథరాయని వెనుక క్రీ. శ. 1633 నుండి క్రీ. శ. 1673 వఱకును దంజావూరును బరిపాలించెను. ఈతని కాలముననే మహారాష్ట్రులు తంజావూరిరాజ్యము నాక్రమించుకొనిరి. ఈతని కొమరుఁడు మన్నారుదేవుఁడుకూడ తండ్రితోఁగూడి మహారాష్ట్రులతో యుద్ధమున మడియుటచే తంజావూరు నేలిన యాంధ్రరాజులలో నీతఁడు కడపటివాఁడు.

తండ్రివలె విజయరాఘవనాయకుఁడు కృతిభర్త, కృతికర్త. ఈతఁడు తెలుఁగున నాటకములు, ద్విపదలు, చౌపదలు మున్నగునవి, పెక్కు రచించినాఁడు. ఈతని రచన లీక్రిందివానినిఁ జెప్పఁగుదు.

నాటకములు.

1. రాజగోపాల విలాసము, 2. చెంగమలవల్లీపరిణయము, 3. గోవర్ధనోద్ధరణము, 4. రతిమన్మథవిలాసము, 5. రాసక్రీడానవనీతచోరము, 6. పారిజాతాపహరణము, 7. రుక్మిణీకల్యాణము, 8. రాధామాధవము, 9. ధనాభిరామము, 10. సత్యభామావివాహము, 11. ఉషాపరిణయము, 12. దక్షిణద్వారకాస్థలవర్ణనము, 13. కాళియమర్దనము,

14. రఘునాథాభ్యుదయము, 15. ప్రహ్లాదచరిత్రము, 16. పూతనాహరణము? 17. విప్రనారాయణ చరిత్రము, 18. సముద్ర మథన నాటకము, 19. కృష్ణవిలాసము, 20. మోహినీవిలాసము, 21. జానకీకల్యాణము, 22. ప్రణయకలహము, 23. కంస విజయము.

ద్విపదలు.

1. పాదుకాసహస్రము, 2. మోహినీవిలాసము, 3. రఘునాథనాయకాభ్యుదయము.

1. గోపికాగీతలు, 2. భ్రమరగీతలు, సంస్కృతమునుండి తెలిఁగించినవి.

చౌపదులు.

1. ఫాల్గుణోత్సవము రగడ - చౌపది

దండకములు.

1. రాజగోపాల దండకము.

ఇంకను, వేడుకోలు విన్నపములు, దరువులు, ఏలపాటలు, సంకీర్తనలు, కోలాటవంజి, మొదలగు యక్షగానములు, నాట్యము సేయునప్పు డాయా యభినయనములకు రాగములకు ననుకూలము లగు నాట్యములు నీతఁడు రచియించినట్లు ప్రహ్లాదనాటక పీఠికచేఁ దెలియుచున్నది.

పై గ్రంథములలో ననేకములు మనకు లభ్యము గాకుండుట, యాంధ్రవాఙ్మయమునకు, నందు ప్రత్యేకముగ దక్షి

కాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ దీరని లోపము. ఈక్రింది వివరించిన గ్రంథములు తంజావూరు పుస్తకాగారమున నున్నవి.

1. రఘునాథనాయకాభ్యుదయము, ద్విపద, 2. రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము, నాటకము, 3. కాళియమర్దనము – నాటకము, 4. ప్రహ్లాద చరిత్ర, 5. పూతనాహరణము. 6. విప్ర నారాయణ చరిత్రము.

పై వానిలో రఘునాథాభ్యుదయము రఘునాథనాయకాభ్యుదయము (ద్విపద నాటకములును[1]) విప్రనారాయణ చరిత్రము నేడు ముద్రితములైనవి. ముద్రితమైన మూఁడు కృతులును, చారిత్రకముగనేకాక సారస్వతదృష్టిని ముఖ్యములైనవి.

రఘునాథాభ్యుదయము.

ఇది తన తండ్రియగు రఘునాథనాయకుని గూర్చి రచియించిన యక్షగాన నాటకము – శృంగారరస ప్రధానమగు నీ నాటకమున రఘునాథనాయకుని చిత్రరేఖ యను వనితమోహించుట, చిలుకచే రాయబార మంపుట, వారి సమాగమము వర్ణితములైనవి – మఱియు నందు రఘునాథరాయల కాలమున ప్రవర్తిల్లిన విద్యాగోష్ఠీ వినోదములు–రామభద్రాంబ, శుకవాణి, కవయిత్రుల, సమస్యాపూరణములు, రాజకీయముగా నాదాయవ్యయ విచారణలు, కమ్మవారి వక్కాణ, మున్నగునవి చక్కఁగ చిత్రింపఁబడినవి.

1. పై రెండుగ్రంథములును సుప్రసిద్ధాంధ్రదేశీయచారిత్రకపరిశోధకాచార్యులును ప్రశస్త విద్వాంసులు నగు డాక్టరు నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారివిపులపీఠికలతో తంజావూరి సరస్వతీ మహాలు పక్షమున ప్రకటితములైనవి.

రఘునాథనాయకాభ్యుదయము.

ఇదియు పై విధమున రఘునాథనాయకుని చరిత్ర వర్ణించునదియే. ఇది ద్విపద కృతి. ఇందు మొదటి రెండాశ్వాసములును సమగ్రముగను, మూఁడవ యాశ్వాసమున కొంతతగ నున్నది. ముద్రితప్రతిలో (1 - 684, 2 - 484, 3 - 912) 2081 ద్విపదపంక్తులు గలవు. గ్రంథమింక నెంత యుండెనో తెలియ రాదు. ఈ గ్రంథరచనావిశేషమిది.

నాయకాభ్యుదయ రచనలు.

తమ తండ్రుల పూర్వవృత్తాంతమును దెలుపు నిట్టి రచనలకు రఘునాథనాయకుఁడే మార్గదర్శకుఁడు. అతఁడు తనతండ్రియైన అచ్యుతప్పనాయకుని చరిత్రము, అచ్యుతాభ్యుదయమను పేర రచియించి యున్నాఁడు. అది ద్విపదకృతియే.

రఘునాథుఁడు ద్విపద నలచరిత్రములో:

"భూషించి యచ్యుతాభ్యుదయప్రబంధ
నిర్మాణమున మాకు నిఖిలదేశముల
నిర్మల సత్కీర్తి నెగడు గావునను
యటువలె ద్విపదకావ్యము వేఱె యొకటి
ఘటియించి సత్కీర్తిఁ గైకొందునంచు
మదినెంచి"

యని చెప్పి యున్నాఁడు. అచ్యుతాభ్యుదయము నేఁడు లభ్యముకాలేదు. విజయరాఘవుని కాలమున దానిని సభలో చదివి వినిపించినట్లు పై గ్రంథమువల్లనే మనకు తెలియుచున్నది. మఱియు, రఘునాథరామాయణమునందు సంగీతసుధ యందు పేర్కొనఁ బడినది. దీని ననుసరించియే ద్విపదకృతిగా "రఘునాథ

నాయకాభ్యుదయము" అను పేర విజయరాఘవనాయకుఁడు రచియించి యున్నాఁడు. విజయరాఘవుని పుత్రుఁడగు మన్నారుదేవుఁడును, తన తండ్రి చరిత్రమును "విజయరాఘవనాయకాభ్యుదయము" అను పేర రచియించినట్లు "హేమాబ్జ నాయికాస్వయంవరము" భరత వాక్యమున నిట్లు చెప్పఁబడినది.

"ఇవ్విధంబున......విజయరాఘవభూపాలక ప్రియపుత్రుండును......విజయరాఘవాభ్యుదయాది ప్రబంధ నిబంధన చాతురీ ధౌరేయుండును, అతులిత పితృభక్తిగురుభక్తిభాగధేయుండును మహితానుభావుండగు మన్నారుదేవుండు పావణించిన హేమాబ్జనాయికాస్వయంవరము అను నాటకము......

(తంజావూరి పుస్తక సూచిక, M.675, పుట 277-278) ఇది రాజగోపాలస్వామి కంకితమై ప్రశస్తరచనతో నున్నది. ఇందు తంజావూరి కోట యందు గల భవనములు రఘునాథరాయని విజయవిశేషములు దినచర్య మొదలగునవి సంపూర్ణముగ వర్ణితములైనవి.

విప్రనారాయణ చరిత్ర ;

పన్నిద్ద ఱాళ్వారులలో తెనుఁగు వారికి ప్రియతముఁడైన తొండరడిప్పొడి యాళ్వారుల చరిత్రమును ప్రశస్తమైన యక్షగాన నాటకముగ విజయరాఘవనాయకుఁడు సంతరించి యున్నాఁడు. ఈ కథను ప్రబంధరూపమున తొలుత తెలుఁగున వెలయించినవాఁడు, భారతకవిత్రయములో పరిగణితుఁడును నెల్లూరు ప్రెగ్గడ వంశీయుఁడునునగు చదలువాడ మల్లనకవి. ఈతని విప్రనారాయణ చరిత్రము ముద్రితమై ప్రచారమున నున్నది.

దీని తరువాత యావదాంధ్రదేశమున విశేషముగ వ్యాప్తిని గన్నది సారంగుతమ్మయ్య రచించిన "వైజయంతీ విలాసము" అను ప్రబంధము.[1] కాని విజయరాఘవనాయకుని యక్షగానకృతి వీని రెండింటిని కొన్నిపట్టుల మించియున్నది. ఇదియు నేడు ముద్రితమైనది[2] గాన, నీ గ్రంథ విమర్శనము వేఱొకచోట ప్రత్యేకముగ గావింతును. చారిత్రకాభిమానులును సారస్వతాభిమానులును, పై రెండు గ్రంథములను పఠింపవలసి యున్నది.

అముద్రితకృతుల వివరము :

అముద్రితములై యలభ్యములగుచున్న వానిలో ప్రతి గ్రంథము మొదలు నీక్రింది పద్యము కానవచ్చుచున్నది. వాని కిది "నాంది" యని చెప్పనొప్పును.

సీ. భోజకన్యాముఖాం - భోజరాజ మరాళ!
సత్యాఘన స్తన - స్తబకభృంగ!
జాంబవతీవిలో - చనచకోరశశాంక!
మిత్రవిందాతటి - న్మేఘరూప!
భద్రవశావశ - భద్రదంతావళ!
వరసుదంతామనో - వనమృగేంద్ర!
లక్షణారూప కలా - పినీపర్జన్య!
భానుసుతా - లతాపారిజాత

1. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు (కాకినాడ) వారి పక్షమున క్రీ. శ. 1940లో నీ గ్రంథము విపులమైన పీఠికతో ప్రకటితమైనది. పీఠికాకర్త నిడుదవోలు వేంకటరావు ఎమ్. ఏ.

2. తంజావూరి సరస్వతీమహాలువారి పక్షమున, అచ్చటి పండితులగు శ్రీఆ. గుహాదేవశాస్త్రి, శ్రీ విఠలదేవుని సుందరశర్మగార్ల సంపాదకత్వమున వెలువడినది.

సీ. షోడశస్త్రీసహస్ర చ - క్షుఃప్రసార
హారసార మసార మో - హనశరీర!
విజయరాఘవ భూపాల - భజనలోల!
కేలుమోడ్చెద రాజగో - పాల! నీకు.

పై రచనము లన్నింటిలోను ప్రహ్లాద చరిత్రమను యక్షగానము చివరకృతి - ఈయక్షగానము నే విజయరాఘవనాయకుని కృతులన్నియు పేర్కొనఁబడినవి - మఱియు నిందు పై సీస పద్యము లేదు - గ్రంథములో నిది చాటుకావ్యముగా పేర్కొనఁబడినది - (సంఖ్య 541)

పూతనా హరణము.

ఇందు శ్రీ కృష్ణుఁడు పూతనను సంహరించుట వర్ణితము. గ్రంథారంభమున పన్నిద్దఱాళ్వారుల స్తుతి గలదు - దీనివలన విజయరాఘవుని వైష్ణవభక్తి పరిస్ఫుట మగుచున్నది. ఇందు కైవారగద్యలో నాతడు "చతుర్విధ కవితా నిర్వాహక సార్వభౌమ బిరుదాంగద విరాజమాన చరణాంభోజు" అని వర్ణితుఁడైనాఁడు. (సంఖ్య 554):

కాళియ మర్దనము.

శ్రీ కృష్ణుడు కాళియుని మర్దించుట యితివృత్తము. ఇందు విజయరాఘవ నాయకుఁడు కనకాబ్జనాయిక గన్న చిన్నికుమారుఁడుగా వర్ణితుఁడైనాఁడు. (సంఖ్య 500,)

ఈతని యాస్థానమునందు విలసిల్లిన కవులు కవయిత్రులు. కవులలో తొలి పేర్కొన దగినవాఁడు.

1. చెంగల్వ కాళ కవి.

ఈతనిగూర్చి యీవఱకుఁ దెల్పితిని.

2. కోనేటి దీక్షిత చంద్రుఁడు.

ఈతడు "విజయరాఘవకల్యాణము" అను నాటకము నకుఁ గర్త - రాజగురువగు శతక్రతు చతుర్వేది శ్రీనివాసతాతా చార్యుల శిష్యుఁడు. రామానుజాచార్యతనయుడు-విజయరాఘవ నాయకునిచేత నగ్రహార, తారహారాది బిరుదవాద్య పారితోషిక ములందినమనీషి- ఈ నాటకము "కందళద్రసగర్భసందర్భంబులు హావణించునట్లు" రచియించెను-ఇది యముద్రితము (సంఖ్య 602.)

3. పురుషోత్తమ దీక్షితుఁడు

ఈతడు "తంజాపురాన్నదాన మహానాటకమును" రచియించినకవి. తంజావూరినాయకరాజు లన్నదానమునకు ప్రసిద్ధిఁ జెందినవారు. "నిరతావారితాన్నసత్రసంతోషితపంచాశత్స హస్రభూసుర" యని రఘునాథనాయకుని వాల్మీకిచరిత్ర గద్య యందు గలదు. విజయరాఘవనాయకుఁ డన్లే ప్రతిదినము నేఁబది వేలమంది బ్రాహ్మణులకు నన్నదానము చేసినదాత. ఈ గ్రంథ మందచ్చటచ్చట పాత్రలసంభాషణములలో నఱవభాష ప్రయుక్త మైనది. దీనికి సత్రమరులని నామాంతరము. అముద్రితము సంఖ్య (529) విజయరాఘవనాయకుని యన్నదానప్రశస్తి కాళ కవి రాజగోపాలవిలాసములో (1-81) వర్ణించియున్నాఁడు.

5. కామరసు వేంకటపతి సోమయాజి

ఈతఁడు విజయరాఘవ చంద్రికావిలాసమను నాటక మును రచించిన మహాకవి. విజయరాఘవపట్టభద్రుని పట్టపు

కవి. ఈతఁడీ నాటకమును, "విజయరాఘవచంద్రుని చంద్రికా విహార శృంగారలీలా విలాసంబు కవిజిహ్వారంగ శృంగాటకంబుల ఘాటి సల్పుభారతి ఘోటకంబుగా" శృంగారరస గర్భా విర్భావంబునకు గర్భోటకంబుగా భావించి యున్నాఁడు.

ఈ నాటకమునుండి చోళ దేశవర్ణనమును, విజయరాఘవనాయకుని వర్ణనము నుదాహరించుచున్నాఁడను. దీనివలన యందలి కవితాశైలి యెఱుకపడును.

చోళదేశ తంజాపుర వర్ణన - రగడ

కవులెంతురు చోళదేశము దివ్య - కావేరీవారి ప్రకాశము
నవరత్నములున్న కోశము సుర - నాయకరాజ్యసంకాశము
చెఱుకు రాజనంపుఁబైరులు కాపు-సేమముగలిగినయూరులు
తిరముగాఁ బ్రవహించు నేఱులు చోళ-దేశంబున వెయ్యాఱులు
ఆరాజ్యమునకు మంజీరము అల్ల - అమరావతి గన్నసారము
భూరమణీమణిహారము తంజా - పురము సంపదలకాటారము
నవరత్నంబులపేటలు దివ్య - నారికేళంబుల తోఁటలు
సవరణ సేసిన కోటలు వీట - సరసులు నూటాఱుకోటులు
వలరాయనిమీఁది యేలలు చాల - వర్ణింప నేర్చిన బాలలు
విలసిల్లు నాటకశాలలు అందు - వింతవింతలు కృష్ణలీలలు
పరులనుగెల్చిన పౌజులు మెచ్చ - పాలింతురు దినరాజులు
సరిలేని విద్యాభోజులు వీట - సడిసన్న రాజాధిరాజులు.

విజయరాఘవనాయకుని వర్ణన

ద్విపద

శ్రీరాజగోపాల - సేవచేఁ జాల
పేరుఁగాంచిన తేఁడు - బిరుదుమన్నీఁడు

లక్షణాన్వితుఁడు క - ళావతీసుతుఁడు
దాక్షిణ్యశాలి యు - త్తమరాజమౌళి
రణముల జగజెట్టి - రఘునాథుపట్టి
గుణరత్నముల దీవి - గురుజనసేవి
బహుదానపరుఁడు భూ - పాలశేఖరుఁడు
సహజగుణస్ఫూర్తి - సర్వజ్ఞమూర్తి
రతులకు రతిరాజు - రాజుల రాజు
వితరణగుణశౌరి - విభవజంభారి
జగదుపకారి వై - ష్ణవమతోద్ధారి
తగవులపీడు చిం - తామణిజోడు
నీతికిమాంధాత - నియమసంధాత
జాతివార్తల మేటి - శౌర్యకిరీటి
సరసుండు నెఱజాణ - చక్కనివాఁడు
పరమవైష్ణవుల చే - పట్టు కుంచంబు
బాహు విక్రమశాలి - భరతకోవిదుఁడు
సాహిత్యభోజుండు - సంగీతవేది
కోరినవారికి కొంగు - బంగారు
చేరువమేరు వా - శ్రిత వర్గమునకుఁ
బేదల పాలింటి - పెన్నిధానంబు
వేదకోవిదులకు - వెలలేనిసొమ్ము
పలికిబొంకని రాజు - పరమవివేకి
నిలుకడగలవాఁడు - నిత్యాన్నదాత
పట్టభద్రుండు కృ - పాసముద్రుండు
చుట్టాలసురభి రా - జులమేలుబంతి
వరశరణాగత - వజ్రపంజరుఁడు

నరులపాలింటి పు - న్నమ చందమామ
ఏకవీరుఁడు జగ - దేకవదాన్యుఁ
డాకారమన్మథుం - డసమసాహసుఁడు
మానినీనూతన - మకరకేతనుఁడు
భానుసమానుండు - పరతత్త్వవేది
అనుమానమునలేని - యావనమాలి
చనవరి యుల్లాలి - చనుబాలుగ్రోలి
పెరిగిన యన్న గో - భిల మానికన్న
పరతత్త్వరుచిఁగన్న - పాయంపుమిన్న
విజయరాఘవశౌరి - విద్యావిహారి
భుజబలకంసారి - పూర్ణసంసారి
అన్నిట నవధాని - యారాజధాని
మన్ననతోనేలు - మహిమేలుమేలు.

(అముద్రితము - సంఖ్య M. 686 తంజావూరి పుస్తక భాండాగారము) సంఖ్య 603

—: పసుపులేటి రంగాజమ్మ :—

రంగాజమ్మకు రంగాజీయని నామాంతరము. ఈమె యింటిపేరు పసుపులేటివారు. తండ్రి వేంకటాద్రి. తల్లి మంగమ్మ ఈమె విజయరాఘవనాయకుని యాస్థానకవయిత్రియై యీక్రింది గ్రంథములను రచించినది.

1. మన్నారుదాసవిలాసము- (ప్రబంధము.) 2. మన్నారుదాసవిలాసము-(నాటకము.) 3. ఉషాపరిణయము-(ప్రబంధము.) 4. రామాయణసంగ్రహము. 5. భారతసంగ్రహము. 6. భాగవతసంగ్రహము

ఇంతియేగాక సంగీతమున నీమె లలితఫణితిని మృదుర సాస్వదములగు పెక్కుపదములు రచియించినట్లు, తన యుషాపరి ణయావతారికయం దిట్లు చెప్పినది. " ఇంపుమీర నేనును శృం గారరసంబులఁ జెన్నుమీరు మన్నారుదాసవిలాసంబు వినిపించు చున్న సమయంబున

సీ. వేంకటేంద్రుని పుత్రి ! వినుత సద్గుణధాత్రి !
ఘనయశోరాజి ! రంగాజి ! వినుము.
మాధుర్యమున మించు మన్నారుదాస
విలాస ప్రబంధంబు లలితఫణితిఁ
గావించి, మిగులశృంగారంబు గన్పట్టఁ
బదములు మృదు రసాస్వదములగుచు
రాణింప రచియించి, రామాయణంబును
భాగవతంబును, భారతంబు
సంగ్రహంబుగ రచియించి సరసరీతి
మమ్ము మెప్పించితివి చాల నెమ్మిదనరఁ
బరగ హరివంశమున నుషాపరిణయకథ
తెనుఁగుఁ గావింపుమిక నీవు తేటగాఁగ.

పైకృతులలో. మన్నారుదాసవిలాసప్రబంధమును, మన్నారుదాసవిలాసనాటకమును. (వీనిలో మన్నారుదాసవిలాస నాటకముతప్ప తక్కినవి రెండును నముద్రితములు.) ఉషాపరి ణయముమాత్రమే మనకు లభ్యములగుచున్నవి. పైపదములు కూడ మనకు లభ్యముకాలేదు. కాని యీామె తన కృతులలో వాని నచ్చటచ్చట కూర్చుకొనియుండుటచే నుదాహరణమునకు మాత్రమే మనకు దొరికినవి.

రంగాజమ్మ కృతులనుగూర్చి యెఱుంగుటకు ముందు నామె విద్యావైదుష్య మెఱుఁగఁదగినది. అది ఆమె గ్రంథముల కడపటఁగూర్చిన గద్యయే తెలుపఁగలదు. దానినిట నుదాహరించెదను

" ఇది శ్రీమద్రాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణ ప్రవర్ధమానసారస్వతధురీణయు, విచిత్రతరపత్రికాశతలిఖిత వాచికార్థావగాహనప్రవీణయు, తత్ప్రతిపత్రికాశతస్వహస్త లేఖనప్రశస్తకీర్తియు, శృంగారరసతరంగితపదకవిత్వమహనీయ మతిస్ఫూర్తియు, అతులితాష్టభాషాకవితాసర్వంకషమనీషా విశేషవిశారదయు, రాజనీతివిద్యావిశారదయు, విజయరాఘవ మహీపాలవిరచితకనకాభిషేకయు, విద్వత్కవిజనస్తవనీయ వివేకయు, మన్నారుదాసవిలాసనామ మహాప్రబంధనకృతలక్షణయు, మహనీయరామాయణభారతభాగవతకథాసంగ్రహ విచక్షణయు, పసుపులేటి వేంకటాద్రి బహుజన్మతపఃఫలంబును, మంగమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలంబును, రంగద్గుణకదంబ యునగు రంగాజమ్మవచనరచనాచమత్కృతిం జెన్నుమీఱు ఉషాపరిణయ ప్రబంధమునందు తృతీయాశ్వాసము."

పైగద్యవలన నీమె రాజగోపాలదేవుని దయవలన కవయిత్రి యయ్యెననియు, వాచకత్వమునఁగాక, చిత్రవిచిత్ర శత లేఖనీవిద్యయందు ప్రవీణురాలనియు, ఎనిమిదిభాషలలో కవన మల్లఁగల నేర్పఱియనియు, పదకవిత్వమున ప్రౌఢిమగన్నదనియు, రాజనీతి నెఱిఁగిన రమణియనియు, సరసశృంగార పదకవితయందు జాణయనియు, విజయరాఘవమహీపాలునిచే కనకాభిషేకమను (కనకాభిషేకము చేయువిధానముగూర్చి చూడుఁడు : శృంగార

శ్రీనాథము : గౌరవముచేయువ్యక్తిపై బిందెలతో బంగారు నాణెములు స్నానముచేయునట్లు వెలువరింపవలెను. క్రిందపడిన యా నాణెములన్నింటిని తక్కినవారందఱకును పంచిపెట్టవలెను. ఇది కనకాభిషేకము. ఇందుకవికి గౌరవమేగాని కనకము లభింపదు) మహాగౌరవమునుబొందిన విద్వత్కవయిత్రి యనియు తెలియుచున్నది.

కనకాభిషేకగౌరవము బొందుటయనునది సామాన్య విషయముగాదు. లోకోత్తర ప్రతిభాశాలియగు మహాకవికిగాని, విద్వల్లోకమకుటాయమానుఁడగు మహావిద్వాంసునికిగాని చేయఁదగిన మహాగౌరవములలో కనకాభిషేకమే ప్రధానమైనది. విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశుఁడగు దేవరాయనిచే శ్రీనాథ మహాకవి యీ సత్కారమును గాంచినవాఁడు. వ్యాఖ్యాతృచక్రవర్తి మల్లినాథసూరి సర్వజ్ఞసింగ మహీపాలునిచే నీసత్కారమును పొందినవాఁడు. కాని యింతవఱకు స్త్రీలెవ్వరును నిట్టి గౌరవమును బొందినట్లు మనకు తెలియుటలేదు.

కవయిత్రియగు రంగాజమ్మ యిట్టిగౌరవమును బడయుట యాంధ్రలోకమును, నందు ముఖ్యముగా నాంధ్రమహిళామండలియు గర్వింపఁదగిన విషయము. అంతియే కాదు; ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమున నిది సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపఁదగినది.

గద్యలో 'అతులితాష్టభాషాకవితాసర్వంకషమనీషా విశేషవిశారద' అనునవి నీమెయెడల సార్థకమే. అష్టభాషలనఁగా 1. సంస్కృతము. 2. ప్రాకృతము. 3. శౌరసేని 4. మాగధి 5. పైశాచి 6. చూళిక 7. అపభ్రంశము 8. తెలుఁగు అనునవి

ఈ భావలయం దీమె కవితావైదుష్యము తెలుపుట మన్నారు దాసవిలాసనాటకము నుండి యీ క్రిందివాని నుదాహరించు చున్నాఁడను.

సంస్కృతము

ఔదార్యమంగనృపభంగవిధాన ధుర్యమ్
శౌర్యంచ ధైర్యమపి శౌర్యపలాలనీయమ్
రూపంచ పంచశరవీరవిలోభనీయమ్
యస్యాహో విజయరాఘవ సార్వభౌమ.

ప్రాకృతము

భద్ద దేయు పుణోతుహ చంపయరత్నప్పయేన సంచాళో
హరిద్దణం యితదుజ్జ్వల మందిర విహాయియరాయ గోపాళో

శౌరసేని

విదదయసో వత్తదిసో జయయిసుహుద్దణ్ణదోయేసో
కణ్ణపదబత్తిసీళో మణ్ణారుదాసో మహీపాళో.

మాగధి

పుశుపశరాసన శరిసే రూవేణ హరియ్య మహిమాయే
దాణేహంరాహేయే వియయి రహునాహశామి సంతాణే.

పైశాచి

సౌవజ్యోగునవంతో బమ్మనహచ్చాను పూళన్దమహానానో
అయ్యవెన్నుసమానో ళోకవిళోకస్స పున్నెనిమచందో.

చూళిక

ఖమళవిలోచనమధనే యాచకరఘున ధావ్యపాదపోయేసో
భాహాభళభళపద్దా ఆరవికారయ వియయరాఘవో వియయ.

అపభ్రంశము

పుణు కావిగోడి తుంపహో డత్థూణ మణోన్నరూపు అసమాణు
దూాయి యనిబ్భరవిరహా పుహవు మణ్ణారుదాసు భూపాలు.

తెలుఁగున నామె గ్రంథకర్త్రియేగావున నుదాహరణ మీయ లేదు. సంస్కృతపద కవిత్వమునందీమె చతురయనుటకు నీమెరచించిన చూర్ణిక రూపకతాళవర్ణములు మొదలగునవి తెలుపును. ఈమెకు సంస్కృతవ్యాకరణమున మంచిప్రవేశము గలదనుటకు, మన్నారుదాసవిలాసమున నొకచో నీమెవ్రాసిన వ్యాకరణశాస్త్రప్రసంగమే యుదాహరణము. గ్రంథవిస్తర భీతిచే వాని నుదాహరింపలేదు.

మన్నారుదాసవిలాసనాటకమున నీమె ప్రతిభ లోకజ్ఞత హాస్యరససంవిధానము - సంగీతజ్ఞానము నిండారవెల్లి విరియుచున్నది. ఈ నాటకమునందు పాత్రోచితభాష వాడఁబడుటచే నిదిమఱియు రసవత్తరమై హాస్యమననిదియని నిరూపించుచున్నది. ఇందు కొన్నియుదాహరణములు.

ముహూర్తము నిర్ణయించుటకు రాజుగారియాస్థానమున నున్న గణితజ్ఞుల చర్చలు,ఒకరిపై నొకరివాక్యములు సంభాషణ :-

భైరవజ్యోస్యులు : మంచనభట్లుగారు పంచాంగం విప్రుడా?

మంచనభట్లు : భైరవజ్యోస్యులు. నేరనిమాటలె ఆడుదువు. చక్కంగా అశ్వినిభరణి కృత్తికలు గురుతెరుగవు నీకు పంచాంగం వ్రిప్పేదిన్నా నీభవిష్టికి.

భై : మంచనభట్లుగారికి మూలానక్షత్రమే మాటాడకమునుపే మూలం రేగుతూఉన్నది.

మం : ఓరి భైరజ్యోస్సిగా! తిథివారనక్షత్రాల్లలో నొకటి గురుతెరుగవుగదా! పంచాంగమనంగా నేంటిరా?

భై : మంచనకు ముక్కుమీదనే వుండునుకోపం. అమావాస్య నాడు గ్రహణమనిన్నీ, ఆగ్నేయస్పర్శ అనిన్నీదబ్బరలే వ్రాస్తివే! మేముగ్రహస్ఫుటంచేసి గ్రహణము లేదంటిమే.

మం : నీవు పోచన సోమయాజులవారింట మొగవాండుపుట్టునని ప్రశ్నజెప్పి యేకాతురప్రయోగం చేయించుకవస్తివే!

భై : నీవు బుచ్చావధానికొడుకు బుచ్చిగాండు పదహారోయేంట పల్లకియెక్కునని జాతకంవ్రాస్తివే - ఇదిగో బిచ్చంయెత్తుక తిరుగుచున్నాండె?

మం : నేఫలభాగం వ్రాసినవారు పదివేలమంది పల్లకిపదస్థులు నీకేంతెలుసు పోరా.

మధ్యస్థులు : వోయి, చాలించరోయి, మీ జగడాలు, నగరివారుముహూర్తం నిర్ణయించమంటే ఏమాగాథాలాడుచున్నారు.

పురోహితులమాటలు

కొండుభట్లమాట – అవునోయి యల్లుసోమయాజులు, నూరు తరాలనుంచి యీ యింటికి తగువైన పురోహితుండ నేనుండగా నీవెవ్వండికొడకవు నా స్వాతంత్ర్యం కొంగుముడిగాక తీసుకుపోయే టట్టుగా ?

యల్లుసోమయాజులు : ఏమోయి కొండుభట్లా! మాతాతకు చవ్వపునాయనివారు పాకెన సంభావన కట్టడచేసివుండగా నీవెవ్వండవోయిఅపహరించుక పోయేటట్టు. మా అన్నకొడకవా! ముత్తైదువుల మాటలు

యల్లమ్మ : అవునషేతిమ్మక్క ! నాకువక్కబ్రద్దా వకటికొదవా ? చాలుచాలు ; నిన్నమావారు సుక్కురారం సంతలో పిండికూరకంచున్నా గానుగబిండి దెచ్చేరు. నోరు మెదలించవలె నంచున్నా

తిమ్మక్క : పొరుగింటి తిమ్మావధాని పెండ్లాం వీరమ్మ పాటలు పాడుతూన్నది. అంటుకొని నీవున్నా పాడ్రాదవవో.

యల్లమ్మ : ఇదేందో నీవు నాగపసానిలా పెత్తనంచేసుకు వుండే దానవున్నా కడమవారు పాటలుపాడేవారున్నా.

తిమ్మక్క : వోశమ్మా – మాయింటిఆయన యెందుకో యేవేళ లమ్మంచున్నారు. పక్కడంతా మొగవారేవున్నారు. నీవుధవళంయెత్తు నేనుంగూడాపాడేగాని,

ఈవిధముగా నించుమించు గ్రంథమంతయు నుదాహరించ వలసి యుండును. ఈ నాటకమున సున్నితమగు జాతీయమగు హాస్యము ప్రవచింపఁబడినది. ఇది రచయిత యపూర్వరచనా సామర్థ్యము తెలియఁజెప్పును. ఇక యీామె కృతులు.

ఉషాపరిణయము

ఇది ప్రబంధము- ఇందుషానిరుద్ధుల వివాహము వర్ణిత మైనది. మూఁడాశ్వాసములు సమగ్రముగను, నాలుగవయాశ్వాసములో కొంతభాగము గలదు. అముద్రితమగు నీ గ్రంథము తంజావూరి పుస్తకశాలలో (140 సంఖ్య) గలదు. ఇందులో విజయరాఘవనాయకుని వంశావళి సంగ్రహముగాఁ గలదు. చక్కనికవిత్వము. శృంగారరసప్రధానము.

మన్నారుదాసవిలాసము (నాటకము)

దీనిని 1926 లో నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు (కాకినాడ) వారు ప్రకటించినారు. వారిప్రకటనమువలననే, రంగాజమ్మ వృత్తాంతము కొంతయైన యాంధ్రలోకమెఱిఁగినది. అయినను దీనినింకను మనసాహితీ విమర్శకులు చక్కఁగా చదివినట్లు కాన రాదు. దీనినిగూర్చి కీర్తిశేషులు కళాప్రపూర్ణులు జయంతిరామయ్య పంతులవారు 'తమ అధునాతనాంధ్రవాఙ్మయవికాసము' న కొంతవ్రాసియున్నారు. ఇది యక్షగానమునుండి నాటకముగా నాడుపద్ధతిని వ్రాయఁబడినది. విపులవిమర్శతో తిరిగి ముద్రింపఁ దగిన ప్రశస్తకృతి. నేను ముందుదాహరించిన విందునుండియే. ఇది విజయరాఘవనాయకకాంతిమతీ వివాహమునుఁదెలుపు నితి వృత్తముగలది.

మన్నారుదాసవిలాసము – (ప్రబంధము) – చిత్రకథ

—: సౌందరి :—

రంగాజమ్మరచించిన యీకృతితంజావూరి పుస్తకశాలలో కలదు. కాని, ఈగ్రంథమే మఱియొక కవయిత్రి 'సౌందరి' అనునామె దీనినిరచించినట్లుగా నందలిగద్యములు కూర్పఁబడి "అల్లాడ విజయ సింహభూపతివిలాసము" అనుపేర మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాగారమునన్నది. దానిసంఖ్య 786. ఇది తాళపత్ర గ్రంథమే. ప్రాఁతనవీనముగ స్ఫుటముగనున్నది. ఒక్కొక్కదాని యందు 14 పంక్తులుగలవు. ఈ గ్రంథము చదివినవారి కిది యొక కూటసృష్టియని తోచకమానదు. ఏలననగా రంగాజమ్మ గద్య యందలి పేళ్లుమాత్రమే యిందు మార్పుచెందినవిగాని తక్కినవి యన్నియు సమానమే. ఇప్పుడు ముద్రితమైన మన్నారుదాస విలాస నాటకములోని పద్యములిందున్నవి. కాబట్టియిది రంగాజమ్మకృతియే, "సౌందరి" అనునామె యెట్లోసంగ్రహించి (ఆమెయు సంగీతసాహిత్యములు నేర్చినదికాదగును) గ్రంథకర్తృత్వము నభిలషించి, దీనినిట్లు మార్పించియుండును. రంగాజమ్మ గద్యలో "విజయరాఘవ" అని యున్నచో నిందు "విజయ సింహ భూపతి" అచట "పసుపులేటి" యన్న నిచట "రాచ పేటి" –అచట "మంగమాంబ" ఇచ్చట "మాక్తికాంబ." ఇత్యాదిగా వెలసినవి. ఈ మార్పులు కేవలము పేరులలోనే యుండుటచే నొక్కొక్కపుడు యతిదోషములుగూడ గమనింప బడియుండలేదు. ఉదాహరణమునకు :—

క. ధీరాజుల చనవీరా
వీరాయితకేళి నిన్ను వెలకు గొనెనురా

నేరాలకేమి రారా
రారాపులు మాని విజయభూపతి ధీరా!

ఇట్లుగా 14 వ పత్రమునగలదు "రారాపులు మాని విజయరాఘవ ధీరా" అనిగదా యుండదగినది. కావున నీకృతి రంగాజమ్మ దేయనుట నిక్కము.

అముద్రితమగు నీ గ్రంథమునుండి కవిత్వశైలిని తెలియుటకు 'వసంతవర్ణన' నుండి కొన్నిపద్యము లుదాహరించు చున్నాడను.

మ. పరగన్ జైత్రుఁడు నవ్యసూత్రలతికా పాణిగ్రహం బందుచున్
మెఱయన్ మల్లికలుఁ దరువ్రజములు మ్రొచ్చందఁగా నిత్తరిన్
తెఱగొప్పన్ నిడి పాణిపల్లవములన్ దీవ్యన్నవామోదముల్
నెఱయన్ దాల్చిన సేసఁబ్రాలనగ గన్పించెన్ ప్రసూనావళుల్

క. బాహుబలశాలి మరుఁడు
త్సాహంబున జగముగెలువ తరలెడుచో స
న్నాహంబు దెల్పు తత్ఘన
కాహళ రావములన నళికధ్వను లెసగెన్.

గీ. కొమరుమిగిలిన నవపల్లవముల కాంతి
గాణమాసాంధ్య రాగంబు కరణిమించ
నపుడు గనిపించె నందందు నందముగను
తారకంబు లనంగను కోరకములు.

క. తరుణీజన మానమద
ద్విరదంబుల మదమడంప దివురుమరునికిన్
దరమగు రత్నాంకుశమలు
మరువుగ గనుపట్టెనపుడు మోదుగ మొగ్గల్

గీ. మలయనిలయానిలుం డను మంత్రవాది
యచట భ్రమరారుతసరము ద్రిప్పుచును మఱియు
పొసగు కుసుమ పరాగంబు భూతి జల్లి
సల్పె యువతి మానగ్రహోచ్చాటనంబు.

ఈమన్నారుదాసవిలాసముననే రంగాజమ్మ యొకదండకముగూడ విజయరాఘవుని పేర రచించినది. అదియు పైవిధముగామార్పుచెందినది. అల్లాడవిజయ సింహభూపతిపై "మోహిని" అనునామె మగులుగొనుట, పొందుట యిందలివిషయము ఇదియు మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో "మోహినీదండకము" అనుపేరుగలదు. సంఖ్య 2001 మన్నారుదాసకావ్యము, నాటకము రెండును విజయరాఘవనాయకుని చరిత్రాత్మకములేగాని వేఱుగావు. రంగాజమ్మ కృతు లిట్లితరుల కృతులుగా మార్పుచెందు నవకాశమున్నదనుటకు మఱియొక వృత్తాంతముగూడ నిటఁ దెల్పెదను.

"విజయరాఘవ నాయకుఁడెల్లప్పుడును నీమెతో (రంగాజమ్మతో)నానందించుటచూచి, యొకనాటి ప్రక్షమహిషి యాగ్రహము నాపుకొనఁజాలక యొకదూతికమూలమున దూషణోక్తులతో నొకవార్తనంపెనట! దానికి విదుషీమణియగు రంగాజమ్మ దూతికీపద్యము జవాబునిచ్చెనట!

ఉ. ఏవనితల్ మముండలఁప నేమిపనో? తమ రాడువారు గా
రో? వలపించు నేర్పెఱుఁగరో? తమకౌఁగిటిలోన నుండగా
రావవదేమిరా? విజయరాఘవ! యంచిలుదూరిబల్మిచేఁ
దీవరకత్తెనై యిటుల తీసుక వచ్చితినా తలోదరీ!

మఱియు నంతఃపురములో నిట్టిసందర్భములో చెప్పినచాటువులు :

ఉ. 'రాజనిభాననా! సరసురాలవు; జబ్బుగ నల్లినావ దే
మే జడ?' 'యింతకంటెవలెనే?' 'వలనొప్ప బిగించియల్లవే
ఓజవరాల! వేటెపనియున్నది' 'దోసమె.' దోసమే! మహా
రాజగునట్టి యవ్విజయరాఘవుపైఁ చిగురాకుకోమలీ!

చ. కులికెదవేటికే చెలియ! కుంచెడు మానెడుగాను నెల్లవా
రలు వినినారులే! విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుగూడుటల్!
వలపులెచాటుచున్నవి; జవాదియు నల్లవు: విబ్బిపీగఁగా
వలెనటేఁచూచి యోర్తురటె వంతులుజంతులవేటిమెప్పులే?

క. "ఇంతీపానువుపై నిదె
కంతుడు కూర్చున్నవాఁడు; గనుగొను!" "వహావా,
కంతుఁడనంగుఁడు; నీ తెలి
వింతేనా? విజయరాఘ వేంద్రుఁడు, చెలియా!"

పై పద్యములు 'విజయరామ' అనుమార్పుతో విజయనగర రాజు (కళింగదేశమున) విజయరామరాజుపై అడిదము సూరకవి చెప్పినట్లు కీర్తిశేషులు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు సూరకవిచరిత్రలో వ్రాసియున్నారు. ఆనైపున నీ పద్యములు సూరకవి యనియేవాడుక. (పై పద్యములు చాటుపద్య మణిమంజరి (ప్రథమభాగమున) 63, 64, పుటలలో బ్రహ్మశ్రీవేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రకటించియున్నారు.)

రంగాజమ్మ కులమునుగూర్చి యొక్క-మాట

రంగాజమ్మ వారాంగయని పూర్వచరిత్రకారు లభిప్రాయ పడియున్నారు. వీరుజన్మముచే వేశ్యలుగానుండియు, సంస్కార విశేషముచేత జాణలై సాంఘికజీవిత మాధుర్యము చవిఁజూపిన సరసురాంధ్ర్ర యత్యున్నతస్థానము నాక్రమించినవారు. రఘునాథరాయల కాలమున, రామభద్రాంబ, తిరుమలాంబ, మధురవాణి, విజయరాఘవుని కాలమున రంగాజీ, కృష్ణాజీ మున్నగువారు కులమున వేశ్యలేయైనను, నేకచారిణీవ్రతము ననుసరించినవారు (అనగా జీవితకాలమంతయు నొకేనాయకుని ననుసరించియుండువారు.) కావుననే వీరిలోకొందఱు, తమనాయకులకుధర్మపత్నులుగాఁ జెప్పికొన్నారు. రంగాజమ్మయు నట్టియేకచారిణీవ్రత సంపన్నురాలై సాహిత్యసామ్రాజ్యము నధిష్ఠించిన పూజ్యురాలు. పరిశోధకశిఖామణులు, విద్వద్వర్యులు మా. రామకృష్ణ కవిగారు 'మధురవాణిని' గూర్చి వ్రాయుచు నీవిషయమున పై యభిప్రాయమునే వ్యక్తపఱచినారు.

ఏనాఁటిసాంఘికపరిస్థితుల కానాఁటిసాంప్రదాయములనను సరించి విమర్శింపవలెను. నేడును నీకులజులు సంగీతసాహిత్యవిద్యా సంస్కార సంపన్నులై, ఉత్తమశ్రేణిలోజేరిన తారాగణములై ప్రకాశించుచునేయున్నారు కావునరంగాజమ్మయు, సర్వాంధ్రలోకమునకు, సంతతస్మరణీయయు పూజ్యయు ననుట నిర్వివాదము.

విజయరాఘవనాయని యాస్థానమునఁ గలకవయిత్రులలో 'కృష్ణాజి' లేక కృష్ణాజమ్మను గూర్చి యీవఱకు తెల్పితిని. ఇపుడా కాలముననే గాక యాంధ్రకవయిత్రులలో నగ్రగణ్యయని చెప్పఁదగిన రంగాజమ్మను గూర్చి వివరించితిని.

క్షేత్రయ.

దాక్షిణాత్యసంగీతప్రపంచమున, మూర్త్రిత్రయమని చెప్పదగినవారుముగ్గురు. అన్నమయ్య, క్షేత్రయ, త్యాగయ్య. ఇందు కడపటివారిరువురుతంజావూరికి సంబంధించినవారే. క్షేత్రయ రఘునాథ నాయకుని కాలమున తంజాపురాస్థానమునకువచ్చి,యావెనుక విజయరాఘవనాయకునిపై వేయిపదములను చెప్పియున్నాఁడు. ఇవి శృంగారరసవత్తరంగములై వెలయుచున్నవి ఇందుండి యొక్క పదము[1] నుదాహరించుచున్నాను.

కాంభోజి – ఆది

పల్లవి

సుదినమాయెనే యీప్రొద్దు సుదినమాయెనే యీ

అనుపల్లవి

మదనావతారుని సేవ – మనకుఁగలిగెనే సుదిన ॥

చరణములు

ప్రొద్దున నిలువుటద్దము పొడగన్నఫలము – ఈతని
ముద్దుమోముఁ జూడఁగలిగె – ముద్దులగుమ్మ సుదిన ॥
ఈప్రొద్దు పూర్ణకుంభము – లెదురైనఫలము ఈ
భూపాలకుంజరుని నేఁ – బొడఁగంటినమ్మ
ద్విజరాజుల సేవించిన – దివ్యశకునము అచ్యుత
విజయరాఘవేంద్రుని యీ – విడిదిలోఁగంటి ॥ సుదిన॥

మహారసికుఁడును, మహాకవియు, మహాభక్తుఁడును నగు

1. చూడుడు భారతి (సెప్టెంబరు 1950) విజయరాఘవ పదములు. శ్రీతిమ్మావఝుల కోదండరామయ్యగారు. ఇందు (పుటలు 294-295)

విజయరాఘవనాయకుఁడు, తంజాపురాంధ్ర వాఙ్మయమున నేకాక, యావదాంధ్రవాఙ్మయప్రపంచమున చిరస్మరణీయుఁడైన రాజ కవీంద్రుఁడు.

ఇట్టిమహనీయునికిఁ గృతియగు నీరాజగోపాలవిలాసమును నేఁడు ముద్రించినట్టి శ్రీతంజాపూరి శరభోజీ సరస్వతీమహాలు భాండాగారము కార్యదర్శిగారి కాంధ్రవిద్వల్లోక మెంతయేని ప్రశంసింపవలసియున్నది. ఈగ్రంథమును సంస్కరించి విపుల పీఠికతోఁగూడ ప్రకటించుటకు నాకనుమతినొసంగిన మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాధికారులకు, నిట్టియవకాశము నా కొసగిన సర స్వతీమహాలు కార్యదర్శులు శ్రీ యస్. గోపాలన్, B. A., B. L., గారికి నామనఃపూర్వకకృతజ్ఞతావందనములు. ఈగ్రంథమువ్రాఁత ప్రతిని చక్కగా సరిచూచి వ్రాసిపంపిన, సరస్వతీమహాలు పండి తులు శ్రీ ఆ. మహాదేవశాస్త్రిగారికి నా నమస్సులు. ఈగ్రంథము ప్రూఫులను నామూలాగ్రముగ సరిచూచి, పీఠిక వ్రాయుటలో నాకు చేదోడు వాదోడుగానున్న చిరంజీవి శివసుందరేశ్వరరావు నకు నాయాశీస్సులు.

నిడుదవోలు వేంకటరావు
మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాంధ్ర
భాషాశాఖాధ్యక్షుఁడు

చెన్నపురి
7-7-1951

శ్రీ రాజగోపాలవిలాసము

—: విషయసూచిక :—

		పుట
ప్రథమాశ్వాసము		
అవతారిక ఇష్టదేవతాస్తుతి	...	1
సుకవిస్తుతి	...	2
కుకవినింద	...	3
శారదాధ్వజవర్ణన	...	7
కైవారము	...	8
సభానాట్యవర్ణన	...	,,
కవివంశ వర్ణనము	...	11
కృతిభర్త వంశము	...	14
కృతిభర్త విజయరాఘవనాయకుఁడు	...	22
సాహిత్యరాయ పెండారవర్ణన	...	26
షష్ఠ్యంతములు	...	32
కథారంభము	...	33
స్వీయ-రుక్మిణి	...	34
ద్వితీయాశ్వాసము.		
జారిణి-భద్ర	...	45
జారిణి-లక్షణ	...	54
తృతీయాశ్వాసము.		
విప్రలబ్ధ-జాంబవతి	...	64
ఖండిత-మిత్రవింద	...	70
విరహోత్కంఠిత-సుదంత	...	76
చతుర్థాశ్వాసము.		
ప్రోషితభర్తృక-కాళింది	...	85
స్వాధీనపతిక-సత్యభామ	...	90
ద్వారకావర్ణన	...	95
పంచమాశ్వాసము.		
చంపకవన వర్ణన	...	105
అనుబంధము		121

శుద్ధపత్రిక

పుట	పద్యసంఖ్య	తప్పు	ఒప్పు
1	2	నాభిప్రాయలై	సాభిప్రాయులై
,,	,,	భృన్నందను	భృ, న్నందను
6	(వచనము) 13	పెంవుగనిన	పెంపుగనిన
33	87	కనియోన్	కనియెన్
42	123	పల్కొ_నన్	పల్కొనన్
63	(గద్య) 84	నంద్వితీయ	నందుద్వితీయా
65	6	వేవుదనకున్	వేపుదనకున్
72	38	చాసలవంటి వే	బాసలవంటి వే
77	58	చలుపల	చలువల
77	50	యవని	అవని
102	81	పుహ్పొరామా!	పుష్పొ రామా!
103	(గద్య) 84	హ స్త్రీశ్వ కరుణా	హ స్త్రీశ్వర కరుణా
104	1	దూళి, దురాలాళి	ధూళిదు, రాలాళి
108	17	అరీతి	ఆరీతి
109	(వచనము) 13	గొభిలప్రకల్పితం	గోభిల ప్రకల్పితం
,,	,,	సంశాధిత	సంశోధిత
112	29	వె, దండము	వే. దండము

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రాజగోపాల విలాసము

—: అవతారిక - ఇష్టదేవతాస్తుతి :—

శ్రీలలితాంగియున్ ధరయుఁ జెంగటనే మెలఁగంగ నున్న గో
పాలుఁడ నన్నమాటకు నపారధనంబు లొసంగి రాజగో
పాలుని చేసె నీతఁడని భావము లోపల నుబ్బు శౌరి హే
రాలపు భాగ్యముల్ విజయరాఘవశౌరికి నిచ్చుఁగావుతన్.

మ. సొలపుంజూపుల నద్రికన్యక జటాజూటంబు వీక్షింపఁగా
బెళుకుం బేడిస లభ్రగంగఁ గని సాభిప్రాయలై పల్కు నె
చ్చెలులంగన్గొని మోమువంచు సతిఁదా శృంగార భావంబులన్
వలగో నవ్వుచుఁ జూచు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం
బ్రోవుతన్. 2

ఉ. గందపుఁబూఁత రీతి పతి కంఠమునంగల కందుమాన్పెఁ దాఁ
గందలితాత్మకీర్తిరుచికందలిచే రఘునాథభూమిభృన్నం
దనుఁ డంచునెంచి గిరినందన డెందమునందుఁ జాల నా
నందముఁ జెంది యట్టికృతినాయకు కీర్తులు బ్రోదిసేయుతన్.

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయ వాస్తవ్యావనీదేవతా
తతు లభ్యంజన భోజనాదులను మోదంబందఁగా బ్రహ్మసం
తతిఁబాలించు నృపాలుఁ డీతఁడని నిత్యప్రీతుఁడై బ్రహ్మమ
త్కృతినాథున్ విభవాయురున్నతుల సత్కీర్తుల్ దగం
బ్రోవుతన్. 4

ఉ. ఒక్కొకవిద్యచే జగతి నొక్కఁడు రూఢివహించుటబ్బురం
బెక్కుఁడు విద్యలన్నియును నీతఁడె నేర్చి మదీయకీర్తులన్
దిక్కులనింపె నంచును మదిన్ముదమందుచు స్వప్నలబ్ధమై
మక్కువఁజేరు వాణి నృపమన్మథు మత్కృతినాథుఁ బ్రోవుతన్.

ఉ. అందనువందు క్రొమ్మెఱుఁగుటందమునం జరియింప నిందిరా
మందిర మంచు మించు నభిమాన గృహం బొనరించి
లౌల్యమున్
జెందకయుండఁ దావుకొనఁ జేసెను నన్నని లక్ష్మి సంపదల్
గ్రందుకొనంగ మా విజయరాఘవ శౌరినిఁ బ్రోచుఁగావుతన్.

చ. ప్రణతుల కెల్ల విఘ్నములు బాయఁగఁ జేయుట మేలుఁ
గూర్చుటల్
గణనమొనర్చ నేర్పగను గల్ల మదాళులు మాటిమాటికిన్
రణనము సేయవించుఁ జతురత్వమునం దలయూఁచి మెచ్చునా
గణపతి యిచ్చుగాత కృతికర్త కశేషవిశేష విద్యలన్. 7

—: సుకవిస్తుతి :—

ఆ.వె. అమరతటినిఁ దెచ్చు నల భగీరథు రీతిఁ
కవిత యవనియందుఁ గలుగఁ జేయు
వామలూరు తనయు వర్ణించి మదిలోన
వ్యాసుఁ గాళిదాసు భాసుఁ దలఁతు. 8

కం. నన్నన దిక్కన నెఱ్ఱన
సన్నుతిఁ గావించి వారి జాడల మెలఁగే
యన్నల శ్రీనాథాదుల
మన్ననతోఁ దలఁతు లోకమాన్యుల నెపుడున్. 9

—: కుకవినింద :—

కం. అందము చందము నెఱుఁగక
యందతుకుల రచనసేసి యందుకె మది నా
నందముఁ జెందెదు కుకవులు
నిందార్హులు గాక వర్ణనీయులె సభలన్ ? 10

వ. అని యిష్టదేవతా వందనంబును సుకవిగుణానందనం
బును గుకవి నిందనంబును గావించి యున్న సమయంబున. 11

సీ. కర్ణాట జయరమా కంఠసూత్రమునకు
మంగళం బే మహామహుని శౌర్య
మా సేతు శీతాచలాంతరాంతర్వాణి
గణనీయ మే రాజు గుణగణంబు
విశ్వాసభాగ్వైశ్వ విశ్వంభరాధీశ
పాలనం బే మహీపాలువశము
నిఖిలకార్యాకార్య నిర్ణయ సరణికి
మను నీతు లేమేటి మాటనేర్పు

గీ. లతఁడు హరిదంత దంతావళాతి తరళ
కర్ణచామరబిరుద విఖ్యాతసౌమ్య
కీర్తిన ర్తన నుతి సరక్షితివరుండు
గరిమఁ జెలువొందు విజయరాఘవవిభుండు. 12

వ. ఒక్కనాఁడు మఱ్ఱువమిాజ నంతఃపురాంతర నిరం
తర శుభ విభవా చరణ నిపుణ రమా రమణీ రమణీయ తప
నీయ కమలకర్ణికాయమానంబును, విశృంఖల కనక శృంఖా
ళాందోళిత డోలికా చిరత్న రత్న నిర్వ్యక్త నిర్యద్విభా విభా

వనీయ బాలాతపాలోకన కౌతుకాలోల సవిధ కాసార తీర రంగ ద్రథాంగ సంఘంబును, వలమాన మలయ పవమాన కంపితసవిధ వివిధ శాఖ శాఖా శిఖాగ్ర జాగ్రత్కుసుమ సముదయ సముదయ త్సౌరభ లోభ పరిభ్రమత్ భ్రమర ఝుంకారానుకారి గాయనీగాన తానమాన మానితంబును, కాంత నిశాకాంత కాంత జాల కాంతరాంతర నిరంత రాగరు ధూప ధూమస్తోమ వారిధర వారిధారా సారసం దోహ సందేహావహ సుమనివహ కాయమాన వితాయ మాన పరిమళ ఝరీమిళ దవిరళ గళన్మధురస మధురరస కణగణమ్ముల వలన, తదీయ పనిత స్తనిత భ్రమవిభ్రమావ హోత్తాళ తాళ పరిజ్ఞాన చాతుర్య ధుర్య చంచలలోచనా కరాంచల వాద్యమాన మర్దలీరవ సమ్మర్దంబు వలన, నగణ్య నిజలావణ్య కలా కలాప గ్రహణ నిపుణ దోషా యోషాతి ప్రబంధసంబంధ సమాహ్వాత తదీయా ననుకరణీయ హృద్య వంశ వాద్య విద్యా వైశారద్యానవద్య చిరత్న రత్న పుత్రికా వైచిత్రి వలన, దేదీప్యమాన మాననీయ కనకారవింద బృంద సక్త ముక్తాహంస సంసదంసల క్రేంకార శంకా కరణ చణ హరిణ లోచనాచరణ రణన్మంజుమంజీర పుంజశింజితమ్మువ లన, తదంతర ప్రశంస్య లాస్య చికీర్షా హర్షాతిలోల లోకే క్షణా ప్రకర్ష ప్రసవ వర్షకరణ బహూకరణ విద్యాధర విద్యాధర వారాంగనా వారమోహావహ కుసుమ వర్షిత మాలాధర యంత్ర యంత్రిత కాంచన పాంచాలికా ప్రపం చంబువలన, పార్శ్వభాగ భాగాతి రమణీయ తపనీయ ప్రతి మా ప్రతిమాన కరనికరనీరాజన మరకత భాజన దేదీప్య మాన మాణిక్య దీప శిఖాముఖానుషజ్యమానకజ్జ లీరేఖా శ్లా

ఘూవహ మహనీయ మహానిల దామ హామంబువలన, ప్రతి
స్తంభసముత్తంభిత శాతకుంభ రంభా సంభార సంభావనీయ
సుమ సముదయ సమయ సముదయత్పరాగా భోగ మనీషా
పోషక నటనానుకూల రంగోత్తరంగవిక్రీయ్య మాణ కర్పూర
రజః పూరంబు వలన, నిగనిగని తొగరా చలుపగోడల జా
డల జాలుకొను తెలినిగ్గు డాలను తేటనీటి జాలునం గందళిం
చిన పొందమ్ములకు కెందమ్ములకు గమనించ గమకించు
జక్కవ కవల యందచందంబుల నరజాఱు పయ్యెదలం బొదలు
గులుకుమిటారి వలిగబ్బిగుబ్బల చేత బొందుపఱుచు
రంగారు శృంగారకృత్యములకై మెలంగు నంగనాజనంబు
వలన, నందందు క్రందు కొను మందగమనల కందులేని
నెమ్మొగమ్ముల సోయగమ్ముల వింతగొంత యుపలపించిన
యుపరాధం బపనయింపఁ దదీయ చరణ పరిచరణాచరణమ్ము
నకై మగఱాతెగ రానెలవుల నెలకొన్న శశికాంత దర్పణ
ప్రతిబింబంబుల దంభంబునం గాచియున్న శశిబింబంబుల తోటి
సయ్యాటంబున కొయ్యనొయ్యనం దారు తారకల తీరున
మీఱుపిన్నాణంపుటాణిముత్తెంబుల రంగారు రంగవల్లికల
వలన, గవనవమ్ములగు మురముర రవమ్ములను బెడిదంపు
టురుముల యురవడిం బరువడి మొలచిన రత్నంపుమొలకల
జాజాలపాలికల పోలికం దనరం దనరు రోహణ ధరాధర
కంధరంబు పొందుపఱుచు పైగోవ కెంపురా చెక్కడంబుల
డంబుల గొప్పటాకులం దీరిన చిత్తరువుల తీరువలకు, తొగ
రుచిగురాకు జొంపమ్మున సొంపులు సంపాదించు దీపకళా ప్రతి
బింబితమయూఖ రేఖల వలన, కురులు కూఁకటి తోడం
గూడియుఁ గూడని చిన్నారి పొన్నారి ప్రాయంబునం బరులం

దృణప్రాయంబు సేసి పట్టంబుగట్టుకొన్న గట్టితనంబుచూచి
సహింపక మట్టుమీఱిన పాండ్యతుండీర కర్ణాట కరహాటాదు
లం బంపుల నంపి వెంపరలాడించి పెంపుగనిన నిజవిజయాంక
లేఖ్యంబులవలన, వలను గాంచి మించు నాకీర్ణ శిశిర పన్నీరంబు
నాలిప్త కుంకుమ పంకంబు నాపూర్ణ పూర్ణకుంభంబు నాల
క్షిత తోరణ ధోరణికంబు నాబద్ధ జాంబూనదాంబరంబు
నాలంబిత చమరవాలంబు నాసంజితా నర్ఘ్య సింహాసనంబు
నాపాదితాష్టాపద పాదపీఠంబు నాస్తీర్ణ వివిధ వర్ణాస్తరణంబు
నాలక్షితశుభలక్షణంబునగు "విజయరాఘవవిలాసం" బను
భవన రాజంబునందు. 13

కం. ధాటీజిత విమతాహృత
కోటీర మణీ విశేష గుంభిత రుచులన్
కోటి రవి చంద్ర నిభమగు
హాటక మయ సింహపీఠికాంతరమందున్. 14

సీ. మహనీయ నవరత్నమయ భూషణ ద్యుతుల్
భూనభోంతరములఁ బొదివి కొనఁగ
కాశ్మీర కస్తూరికా సంకుమద సాంద్ర
సౌరభ విభవంబు సందడింప
కటి తటా భోగ సంఘటిత హాటకచిత్ర
వసనదీప్తులు చుట్టు వలగొనంగ
పాద పీఠోపరి భాగ సంవేశిత
పాదాంగదప్రభల్ పల్లవింప

గీ. తార గంభీర రవము లుదారముగను
జతన "సామి! పరాకు! హెచ్చరిక" యనుచు

హెగ్గడులు వేత్రములు పూని హెచ్చరింప
నిండు కొలువుండె యామేదినీవిభుండు. 15

చ. పడఁతి యొకర్తు గిండి, యొక బాలనిశాకరఫాల కుంచె, పా
వడ యొకవన్నెలాఁడి, యొక వారిరుహాయతనేత్ర వీజనం
బడపము భామ యొక్కతె, యొయారి యొకర్తు మణీకలాచికం
గడక వహించి చేరి సముఖంబునఁ జిత్తమెఱింగి కొల్వఁగన్.

గీ. రత్నకంకణ ఘలఘలా రవము గ్రమ్మఁ
గోమరు ప్రాయంపు గొమ్మలు కుందనంపు
బొమ్మ లెలవంక బలవంక బొదివి చెంత
చామరంబులు వీవంగ సరసలీల. 17

—: శారదాధ్వజ వర్ణన :—

సీ. ఒక్కొక్కయెడఁ జీనిచక్కెర పానకం
బాని నట్లాహ్లాద మూనవిల్ల
నొక్కొక్కయెడఁ దావి నెక్కొన విరజాది
సరము లెత్తిన రీతి పరిమళింప
నొక్కొక్కయెడఁ జల్వ లుప్పతిల్లఁగ మంద
మారుతంబులు మించు మహిమ చెలఁగ
నొక్కొక్క యెడ మేనఁ జొక్కు సంపాదించు
వెలఁది వెన్నెలతేఁట విధము మించ

గీ. కవిత రచియింప విజయరాఘవ విభుండె
నేర్చునని వాణి నర్తించు నేర్పు మీఱ
చామరానిల కందళ చలితమగుచుఁ
దనరు సభయందు నల శారదాధ్వజంబు. 18

సీ. నవనవోల్లేఖన నవనయోగ్యము గాని
పద్యంబు జనులకు హృద్యమగునె?
ఘనతరాలంకార కారణంబులుగాని
వాక్యవైఖరుల నెవ్వారు వినరు
శేష భాషిత వాగ్విశేషాన్వితము గాని
పదము విద్వత్ప్రేమ పదము గాదు
ఘన సారసారంబు గాని సందర్భంబు
లర్భకులైనను నాదరింప

గీ. రంచు వివరించు చలచామరాంచదనిల
చలిత చేలాంచలాగ్రహస్తంబుచేత
విజయరాఘవ మేదినీ విభుని సభను
తనదు మహిమంబుచే శారదాధ్వజంబు. 19

—: కైవారము :—

మ. కలమంద్రోదిత రత్న కంకణ ఝణత్కారంబు తోరంబుగాఁ
దలిరుం దీవెలు చంచలించు గతి హస్తన్యాసముల్ మీఱఁగా
లలనల్ 'పాండ్యనృపాల మండలవిభాళా!" యంచుఁ గైవార
ముల్
వలనొప్పన్ రచియించి రంత నుచిత వ్యాపార పారీణతన్. 20

—: సభానాట్యవర్ణన :—

గీ. భరత సంగీత సాహితీ ప్రముఖ విద్య
లాకృతులు గన్న చందాన నబ్జముఖులు
సరస ముక్తాతపత్రచామరము లలర
వివిధ బిరుదాంక వాద్యముల్ వెలయనిల్వ. 21

సీ. తీగెమెఱుంగుల తీరున నిరుగడ
వరుస బంగారు పావడలు మెఱయ
పఱపుగా వలగొన్న భానుమండలముల
హారువున నపరంజి హరిగెలమర
మొగిలు మొత్తంబులు మోహరించినరీతిఁ
బ్రబ్బు సాంబ్రాణి ధూపమ్ములలర
విద్యావిశేషముల్ వేత్త్వోఱ వివరించు
హావణిక బిరుద వాద్యములు మొరయ

గీ. వీరవేంకటరాయ పృథ్వీమహేంద్ర
దత్త బహువిధ బిరుదముల్ దనరుచుండ
సముఖమున నిల్చి యాముద్దు 'చంద్రరేఖ'
వివిధవిద్యలు వినిపించె వింతయనఁగ. 22

సీ. చౌపద కేలిక 'రూపవతీ'కాంత
శబ్దచూడామణి 'చంపకాఖ్య'
చెలువగు జక్కిణి చెలువ'మూర్తి వధూటి'
కొరవు 'కోమలవల్లి' గురునితంబ
నవపదంబులు 'లోకనాయికా' లోలాక్షి
యలదేశి 'శశిరేఖ' కాబ్జనయన
దరుపదంబులు 'రత్నగిరి' నితంబినియును
పేరణి విధము 'భాగీరథి' యును

గీ. మదన పదదూశ్య నవరత్న మాలికాది
బహువిధా లక్ష్యనాట్య ప్రపంచమెల్ల
ఘనత విలసిల్లతక్కిన కాంతలెల్ల
నభినయించిరి తమనేర్పులతిశయిల్ల. 23

సీ. వీణవాయించెను శోణాధర యొకర్తె
కిన్నరఁ బలికించె కన్నెయొకతె
చపలలోచన యొకర్తు ద్విపదలు చదివెను
తత్ప్రసంగముచేసె తరుణియొకర్తు
ముఖవీణచే నొక్క ముదితరాగముచేసె
కొమ్మ యొక్కతె పిల్లఁగ్రోవియూఁదె
తంబురా మొరయించె ధవళాక్షి యొక్కర్తె
స్వరమండలము మీటె సతియొకర్తు
గీ. యక్షగానంబు రావణహస్తముడుకు
దండెమీటులు చెంగులు తాళములును
జోల సువ్వాల ధవళంబు లేల లమర
కొంద ఱతివలు వినిపించి రందముగను. 24

శా. విద్యామూర్తిమ లాగులెత్తు విధముల్ విద్యాధరుల్మెచ్చఁగా
విద్యుద్వల్లులు మింటనుండి విని యుర్విన్ డిగ్గిమేలైన యా
విద్యల్ తాము నభ్యసింప రమణీ వేషంబులం బూనె నా
వాద్యంబుల్ మొఱయంగఁ దక్కినసతుల్ వర్తిల్లి రాలాగునన్.

గీ. దండె మీటుచు భళిగాణ దండియనఁగ
నొడుగు గమకంబు రక్తియుఁ బొదివికొనఁగ
స్థాయి రాగప్రబంధముల్ తాయములును
గీతముం బాడెనొక రాజకీరవాణి. 26

సీ. ప్రస్తారసంఖ్యను పదుమూఁడు కోటులు
నలువది రెండులక్షలు పదేడు
వేలు నేన్నూఱును వింశతియును నాఱు
వృత్తంబులందు నీవృత్తమునకు

నీవర్ణన సమస్య నీవుగూర్పు మటన్న
నావృత్తమున సమస్యను రచించి
యందుకు శ్లోకంబు లాశువుగాఁ జెప్పి
యవి తెనుంగునను పద్యములుచేసి

గీ. ఇరువదాఱును ఛందంబు లెఱిఁగియిట్లు
కవితఁ జెప్పిన వార లీ భువినిఁగలరె?
యనుచునందఱు వినుతింప ఘనతఁగాంచె
కీర్తనీయ గుణాలంబ 'కృష్ణమాంబ.' 27

గీ. ఇటుల విద్యలు వినుచు సాహిత్య విద్య
వినికి సేయఁగ ననుఁజూచి వేడ్కతోడ
విజయరాఘవ మేదినీ విభుఁడువల్కె
మధుర మధురస మధుర సామంబుఫణితి. 28

—: కవివంశ వర్ణనము :—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రుండు శ్రీకర పాకనా
టార్వేల బంధుజనాతిశాయి
కాళయ మంత్రిపుంగవునకు గంగమాం
బకు నుదయించు తపఃఫలంబు
రణరంగ గంధవారణ బిరుదాంకిత
స్వకులజ శ్రీకంఠ సచివమౌళి
పార్వతీపరిణయ ప్రముఖ ప్రబంధ ని
బంధ ధురంధర ప్రౌఢఫణితి

గీ. యైన చెంగల్వ వేంకటయ్యయును రావి
నూతల తిరుమలయ్య తనూజ కృష్ణ

మాంబ మును గన్నవిధి కాళహస్తి గిరిశ
కలిత లలితోక్తి భారవి కాళసుకవి 29

సీ. ఘటికా శత గ్రంథ ఘటనోత్కట నవీన
పాండిత్య గరిమలు భళియనంగ
నోష్ఠ్య నిరోష్ఠ్యాది కోద్దామ రసగర్భ
సందర్భ మానని సన్నుతింప
మాకంద మంజరీ మధుఝరికే మాధుర్య
రచనా విశేష మారా యనంగ
పరిహృతేతర యుక్తి భాగ నూతన కథా
చాతుర్య ధుర్యత సంస్తుతింప

గీ. అయ్యదినముల రామభద్రామ్మవారు
నేఁడు కృష్ణాజి కవితల నేర్పు మెఱసి
వినికి సేయుట లెల్ల మీఁ ఘనతఁగాదె
కవివినుతచర్య! చెంగల్వ కాళనార్య! 30

ఉ. భూనుతకీర్తులైన కవిపుంగవు లందఱు మెచ్చనిచ్చలున్
తేనియసోనలై, కసటుదేఱిన చక్కెరపానకంబులై
వీనులవిందులై, రసికవేద్యములై యల వాగ్వధూటికిన్
గానుకలయ్యె జెంగలువ కాళకవీ! భవదీయ కావ్యముల్. 31

మ. పదియార్వన్నె పసిండికిన్ వలపు పైపైఁ జెందు చందంబునన్
చదురుల్ మీఱు భవత్ప్రబంధ మిలనిచ్చల్ దక్షిణద్వారకా
సదనాస్థాన కథానుషంగములచే సంభావ్యమై మించె నేఁ
డది మాకంకిత మీవొనర్పుమని యాహ్లాదంబు సంధిల్లఁగన్.

సీ. అలసహ్యాజా తటి సగ్రహారంబులు
బహురేఖ మించు నుంబళిక యూళ్లు
బంగారు వనుసుల పచ్చలపల్లకి
పసిఁడికొమ్ముల కట్లభద్రకరులు
పడివాగె తేజీలు బంగారు కాళాంజి
హడపంబు చామరల్ హంసకంబు
తరమైన చౌకట్లు తారహారంబులు
నంగుళీయాది రాజార్హ భూష
గీ. తెలిమి నపరంజి హరివాణములును గిండ్లు
పెట్టెల కొలంది జాళెలు మట్టుమీఱి
నట్టి వైభోగపుం డచలాత్మ ఘనత
ననుగుణంబుగ దయచేసియపుడు మఱియు. 33

కం. కేళాకూళుల సజ్జల
కేళీవనములనుమించు గృహరాజంబున్
శ్రీలెసఁగ నొసఁగి లోకులు
మేలని కొనియాడ కరుణ మీఱఁగనంతన్. 34

గీ. విందునకుఁ దాము గఱితలు వేడ్కవచ్చి
వరుససొమ్ములు తమయింటి వారి కొసఁగి
యాత్మజులకెల్ల చతురంతయానములను
మహిత భూషణములు బహుమతులు చేయ. 35

ఉ. ఎంతటి భాగ్యశాలి యితఁడెంతటి ధన్యుఁడటంచు నెంచ శు
ద్ధాంతమునందు పాండ్యవసుధాధిపనందన లాదియైన యా
కాంతలు గొల్వ నన్ను సముఖంబునఁ గన్నులఁ గప్పు కొంచు న
త్యంత బహుకృతుల్ సలుపు నవ్విభువంశము సన్నుతించెదన్.

—: కృతిభర్తృవంశము :—

సీ. కూట దానవ భద్ర కుంజరంబుల మించు
మదగర్వరేఖల మట్టుపఱప
సంసార నైదాఘ సమయాతపంబులు
మించి యెల్లెడ విజృంభించకుండ
భజన వైభవ లోల సుజన మనోరథ
పూర్తికి నతిశయస్ఫూర్తి చూప
వందారు జనులకు వాంఛితంబులు గూర్చ
బిరుదంపు చిన్నెర పెరిమ నెఱప

గీ. సంకుశ చ్ఛత్ర కలశ ధ్వజాంకనముల
వెలయ శ్రీహరి పాదారవిందమునను
సకలలోకైక నుతమైన జాహ్నవికిని
సహజ మైనట్టి నాల్గవజాతి దనరు. 37

కం. అందునొక కొందఱుదయం
బందిరి వసుధా సుధాంశు లంచిత బాహా
కందళిత తీవ్రతేజః
కందళ దళితారి గర్వఘనశార్వరులై. 38

ఉ. వారలలోన కృష్ణజన వల్లభుఁ డెల్లరు మెచ్చ నిచ్చలున్
వారిధి మేఖలావలయ వాసవుఁడై విలసిల్లి దీనమం
దారుఁ డటంచు యాచకు లుదారత సన్నుతి సేయ మీఱెనా
మేరు వసుంధరాధిపులు మేరలెఱింగి తనున్ భజింపఁగన్. 39

క. ఆకృష్ణ ధరావరునకు

లోకో త్తర నయ వినయ వి
వేకో త్తరుఁడైన తిమ్మవిభుఁ డుదయించెన్. 40

సీ. తలఁపెల్ల వివరించి దాక్షిణ్య మనుకేమి
దుష్ట నిగ్రహముల త్రోవ మెలఁగ
వీక్షణంబులు చల్లవెదఁ జల్లఁగనుకేమి
విమతారి వరులపై వేఁడిసూప
మాటలు సత్యంబు మర్మంబు లనుకేమి
మానినీ వంచనా మహిమమించ
ననవరతంబు దానాధికుఁ డనుకేమి
యరులచే ధనము తానంది కొనఁగ

గీ. నిట్టి (వైచిత్రి తనయం దెపుట్ట)గలిగి
యన్ని గుణముల వెన్నుండె యెన్ని చూడ
ననుచు జగమెల్ల గొనియాడ నతిశయిల్లె
ప్రథన జయహారి తిమ్మభూపాలమౌళి. 41

కం. శ్రిత జన నిధి కాతిమ్మ
క్షితితలనాథునకు ధరకు శ్రీసతి కెనయౌ
నతిచతురకు బయ్యాంబకు
వితరణ కల్పకము చెవ్వవిభుఁడుదయించెన్. 42

సీ. శ్రీశైలమందునఁ జిరతరంబుగఁ గూర్చె
ప్రాకార సోపాన పాళివెలయ
వృద్ధాచలంబున విశ్రుతంబుగ నిల్పె
ప్రాసాద మండప గ్రామ సమితి

నరుణాచలంబున నలవరించెను మించ
గోపుర సంఘర్షణా పురములు
గోపర్వతమున నెక్కుడుగాఁగ నవరించె
పూజా విశేషమపూర్వమనఁగఁ

గీ. నతుల మృష్టాన్నదాన కన్యాప్రదాన
బహు తటాక నవారామ పంక్తు లెలమి
ధరణి వెలయించెఁ దన మహోదార మహిమ
తిమ్మభూపాలు చెవ్వ ధాత్రీవిభుండు. 43

ఉ. ఆచినచెవ్వయ ప్రభున కంచితకీర్తికి మూర్తిమాంబకున్
యాచకకల్పకంబు నిఖిలావనిపాలన ధర్మమర్మ వి
ద్యాచతురాస్యుఁ డచ్యుత ధరాధిపుఁ డాత్మజుఁడై జనించెఁ దా
నాచతురార్ణవీవలయితావని భూభుజులెల్లఁ గొల్వఁగన్. 44

సీ. శ్రీరంగపతికిని సింహాసనంబును
ప్రణవమయంబగు పసిఁడిసజ్జ
యష్టమ ప్రాకార మతుల గోపురములు
రత్నాంగద కిరీట రాజమభయ
హస్తమున్ చైత్రరథారోహణోత్సవం
బారామములును మృష్టాన్నశాల
లర్చకకోటికి నగ్రహారంబులు
వివిధ నాట్యములు నైవేద్యములును

గీ. దానమర్పించి తత్సన్నిధానమందు
నతుల ముక్తా తులాపూరుషాదిదాన
వితతిఁ జేసెను జగమెల్ల వినుతిసేయ
చిన్న చెవ్వయ యచ్యుతక్షితివరుండు. 45

సీ. ప్రాణభయంబునఁ బఱచి తల్లడమంది
భోగిరాజకులంబు పుట్టలరయ
దళముగా నొక్కట ధరణీభృత్తాళుల
శరవృష్టు లంతట జడిగొనంగ
మిఱుమిట్లు గొన దృష్టు మిడిచి మన్నీలెల్ల
బెదరి చేబారలుపెట్టుచుండ
వలగొని దీధితుల్ వరలంగ దొరలెల్ల
నురుమని పిడుగంచు నులికిపడఁగ

గీ. మెఱపు మెఱచిన చాడ్పున మేలిపసిఁడి
పక్కెరను మించు తేజిపై నెక్కియేలు
చిన్నచెవ్వయ యచ్యుత క్షితివరుండు
సమరనిశ్శంకుఁడని జనుల్ సన్నుతింప. 46

సీ. సింగముల్ గలవని చింతఁ జెందఁగ నేల
తనుమధ్యముల కోడి తలఁకియుండ
గజములు గలవని కళవళింపఁగ నేల
కుచకుంభముల కోడి కొంకుచుండ
చమరముల్ గలవని చలన మందఁగ నేల
నెఱివేణులకు నోడి వెఱచియుండ
పాములు గలవని భయముఁ జెందఁగ నేల
రోమరాజుల కోటి రోఁజుచుండ

గీ. నద్రి కృతకాద్రికిని సాటియనుచుఁ దెలిపి
వెఱపుఁదీర్తురు తమతమ తెఱవలకును
చిన్నచెవ్వయ యచ్యుత క్షితితలేంద్రు
విజయధాటికిఁ బాఱిన వీరవరులు. 47

కం. ఆ యచ్యుత భూభుజునకు
నాయతశుభకీర్తి మూర్తమాంబకు జితరా
ధేయుఁడు రఘునాథధరా
నాయకుఁ డుదయించె నృపతినాయకమణియై. 48

సీ. బాణయంత్రంబులు బహువిధంబులుగాఁగ
సవరించినారంట చాలనుబ్బి
నేల యీనిన రీతి నిఖలసైన్యంబులు
ఫౌజు దీర్చెనటన్నఁ బ్రమదమంది
గంధగజంబులు గంధర్వరాజముల్
నడచెనటన్న నానందమంది
పాండ్య తుండీరేంద్ర పారసీకాధిపు
లెదురుకొన్నారన ముదముఁ జెంది

గీ. వీరలక్ష్మీ కరగ్రహ విభ్రమమున
రణము పెండ్లిగ నడచి యారాయనంగ
చెలఁగి చూపుల విందులు సేసెనౌర!
నిత్య జయహారి రఘునాథ నృపతిశౌరి. 49

సీ. పాదముల్ దొట్రిలఁ బడిన రాజన్యులు
జలమానవుల సొంపు సవదరింపఁ
బఱవఁ జాలక మ్రొగ్గిపడిన మత్తేభముల్
కుంభినీధరముల కొమరుచూప
భటుల చేవడి జాఱిపడిన ఖడ్గంబులు
బెళుకు వాలుగమీల పెరిమనెఱప
నడవనోపక సోలిపడిన శత్రుస్త్రీలు
ఫవడంపు తీవెల ప్రౌఢిమెఱయ

గీ. సహ్యకన్యక జలరాశి చందమొందె
పతుల యనుస్మృతి సతులకు పాడియనఁగ
నచ్యుతేంద్రుని రఘునాథుఁ డనినిదీర్చి
యరుల పాళెంబు వెంపరలాడునపుడు. 50

సీ. ఈ వెలు సుడివడ నెంచి ప్రీలెనటంచు
కదలక యున్నట్టి ఘనతకతన
తురగముల్ గజములు త్రొక్కత్రొక్కాడంగ
నదనని పైఁబడి నట్టివలన
చెదరెఁ బాళెమటంచు చేరి చారులు దెల్ప
విని మెల్లమెల్లనె చనెదు కృపను
మొదలి మన్నీలె పాఱెదురు చూడుఁ డఁటన్న
నంటి వెన్నాడిన యట్టిమహిమ

గీ. పాండ్య తుండీర చేరాంధ్రపతులు బ్రతికి
కాచెనని యెంచి ఘనముగాఁ గాన్కలిచ్చి
యచ్యుతేంద్రుని రఘునాథు ననుదినంబు
సేవసేయుట లోకప్రసిద్ధిగాదె. 51

సీ. ఆలానములఁ గట్టినట్టుల యుండెడు
వింధ్య సింహళ మద ద్విరదములను
వాజిశాలలయందు వరుసగానున్నట్టి
శక సింధు బాహ్లీక సైంధవముల
కోట్లసంఖ్యలకు నెక్కుడు వెలల్ గొన్నట్టి
బహురత్న కాంచనాభరణములను
మేదిని నడయాడు మెఱపుఁదీవెల రీతి
శృంగారవతులైన యంగనలను

గీ. విడిచిపాఱుట కాన్క గావించి రనుచుఁ
గాచి విడిచెను పాడిల గాకమున్న
నచ్యుతేంద్రుని రఘునాథు నని నెదిర్చి
జీవములతోడ తమకోట చేరఁగలరె? 52

సీ. కపురంపు తావులు ఘుమ్మనఁ బుక్కిటి
వీడెంబు లోకయింత వెలికిఁ గ్రమ్మ
సొగసుగాఁ జుట్టిన సిగబొందులను బొందు
పఱచిన యరవిరిసరులు జాఱ
నందంబుతో కొమ్ముగందంబు పట్టెలు
బిగిదప్పి యొడనెడఁ బేటులెత్త
వలివాటువైచిన తెలిసాలు దుప్పటి
చెఱఁగులు నెఱిదప్పి చెదఱియుండ

గీ. నచ్యుతేంద్రుని రఘునాథు నని నెదిర్చి
పోటుగంటున నెత్తుటఁ బొరలుదొరలు
విజయలక్ష్ములు తముఁబాయు విరహమునను
చిగురుఁబాన్పునఁ బొరలెడు చెల్లు గనిరి. 53

స్ర. ధట్టించెన్ వైరిధాత్రీధవులను రఘునాథక్షమాజాని హాళిన్
మెట్టించెన్ పాళియంబుల్ మెఱసి నరవరుల్ మెచ్చఁగా హెచ్చుధాటిన్
కట్టించెన్ సహ్యకన్యన్ కఠినరిపుశిరః కాయపాషాణ పంక్తిన్
పట్టించెన్ ధర్మదారల్ ప్రతిభటసుభట ప్రాణరక్షాపరుండై.

గీ. కృతులు మెచ్చంగఁ దగిన సత్కృతులు ధరకు
హారములనంగఁ దగు నగ్రహారములును
సకల దేవాలయ ప్రతిష్ఠలును నిఖిల
దానములుఁ జేసె రఘునాథ ధరణివిభుఁడు 55

గీ. అట్టి మహిమకు నునికిపట్టయినయట్టి
ఘనున కచ్యుత రఘునాథ మనుజపతికి
గరిమ మీఱ గళావతీ కమలనయన
రాణఁ గనుపట్టె పట్టపురాణి యగుచు. 56

సీ. పతిభక్తి లతికలఁ బాదుకొల్పెడు పాదు
సద్గుణ గణముల జన్మభూమి
బహుళ సౌభాగ్యసంపదల కొటారంబు
ప్రాణేశు కరుణకుఁ బట్టుఁగొమ్మ
సవతులు కొనియాడు సత్కీర్తులకు తావు
పరిజనంబుల పాలి భాగ్యరాశి
యాకార శుభలేఖ లలరెడువిభుఁబట్లి
సహజ దయాపూర సారసరణి

గీ. వాణి పారిజపాణి శర్వాణి దక్క
నితరసతులను సవతుగా నెన్నఁదరమె
మహిమ రఘునాథ జననాథ మదనరతికిఁ
జతురమతికిఁ గళావతీసతికి నెందు. 57

పంచచామరము :—

కళావిలాసమాన్యలైన గౌళపాండ్యకన్యకల్
కళాచికా కరంక పాదుకల్ ధరించి కొల్వఁగా

కళా కళా కలాప బోధ గౌరవాతిధన్యయా
కళావతీసతీలలామఁ గాంచె భాగ్యసంపదల్. 58

చ. లలితపతివ్రతావ్రత కళావతి యైన కళావతీసతీ
కులమణియున్ మహీరమణకుంజరుఁడౌ రఘునాథమేదినీ
తల బలభేదియున్ గని యుదారుని యచ్యుతరామభద్రు దో
ర్బల జయభద్రుఁడౌ విజయరాఘవశౌరిని భాగ్యవైఖరిన్.

కం. వారలలో నగ్రజుఁ డసి
ధారాధారా ధరాంబుధారలచేతన్
వారించు వైరిభూవర
వారిజ దుర్వార గర్వవారము నెపుడున్. 60

మ. నిలువెల్లం గరుణారసంబు పలుకుల్ నీతిప్రచారోన్నతుల్
తలఁపుల్ ధర్మముపుట్టినిండ్లు నడకల్ దాక్షిణ్య సంకేతముల్
కలరే? యచ్యుత రామభద్ర ధరణీకందర్పునిం బోలఁగా
నిలలో భూత భవిష్యదద్యతన భూమీశుల్ విచారించినన్.

—: కృతిభర్త విజయరాఘవ నాయకుఁడు :—

చ. అతనికి సోదరుండు భువనావనతామరసోదరుండు సం
తత నిజకీర్తిధామ సుమదామసువాసిత దిక్సువాసినీ
వితత శిరోజచూర్ణరుచి విభ్రమవిభ్రమ కృత్ప్రతాపుఁ డ
ప్రతిముఁ డజేయుఁడౌ విజయరాఘవుఁ డీ మహి నేలు మేలనన్.

సీ. పరగూఢ తంత్ర ప్రబంధార్థములు దెల్పు
వ్యాఖ్యాన మెవ్వాని వచనరచన
నిఖిల శాత్రవ భూతనిగ్రహం బొనరించు
మంత్రంబు లెవ్వాని మంత్రశక్తి

గంధాంధ పరిపంథి గంధేభముల నిల్పు
నిగళంబు లెవ్వాని మగతనంబు
ప్రత్యర్థి పార్థివ ప్రతిమల నాడించు
సూత్రంబు లెవ్వాని సూక్ష్మబుద్ధి

గీ. అతఁడు చెలువొందు విశ్వంభరాతిశాయి
విక్రమ క్రమ విద్విషద్వీరకోటి
కుంభినీధరగుంభిత కూటకోటి
కఠిన శతకోటి విజయరాఘవకిరీటి. 63

సీ. గంధసింధురములఁ గవికోటికి నొసంగ
దక్కునె యీదిశాదంతులెల్ల?
భాషాధిపతినైనఁ బ్రజ్ఞచే నదలింపఁ
దొలఁగక శేషాహి నిలువఁగలదె?
యాఖేట విహరణం బలవరించెడుపట్లఁ
దప్పునే యీ కూటదంష్ట్రి యొకటి?
ధైర్యంబు హాటకాహార్యంబు నదలింప
గులగులగాకున్నె కులధరములు?

గీ. వీటి సాహాయ్యమైన ప్రాపేటికనుచు
విజయరాఘవమేదినీ విభుని మూఁపు
మహి వరించెను శాశ్వత మహిమ లెంచి
మేలుగలపట్ల కాంతలు మేలుపడరె? 64

సీ. ప్రబల ప్రభావ నిర్భర దీప్తిపేరిటి
నెఱసంజ యంతట నెఱయుచుండ
కీర్తనీయ సమగ్రకీర్తికందళులను
తారక లెల్లెడఁ దనరుచుండ

తురగ ఖురోద్ధూత ధూళిపాళిక పేరి
గాఢాంధకారంబు గ్రమ్ముచుండ
బహువిధంబుల నేర్పు పరగంగ మెలఁగెడు
నసిలతల్ దూతిక లగుచునుండ

గీ. విజయరాఘవ మేదినీప్రభు నెదుర్చి
వీరశృంగారు లైనట్టి విమతవరుల
కమర శరదిందు ముఖులకు నమరె నౌర!
జారిణీజార సంగమ సంభ్రమంబు. 65

సీ. అవతంసములమీఁది యాస నెన్నటికైన
పల్లవంబులు గోరగిల్లవలదు
వేనలిఁ దుఱిమెడు వేడుక నైనను
చంపకమ్ములచాయఁ జనఁగవలదు
తిలకంబు తీరుగాఁ దీర్చు కోరికనైన
జేగురుల్ గల దరుల్ చేరవలదు
కయిసేయు ముచ్చటకై పరాకున నైన
చుఱుకుఁ గెంపుల కనుల్ చూపవలదు

గీ. విజయరాఘవవిభు మహావిభవ మిట్టి
మహిమతోనుండ మఱచియు మగువలార!
యపకృతులు సేసి యడవుల నడలఁ జేయ
వలవదనుకొంద్రు మలయాద్రి వనుల రిపులు 66

సీ. కుంభినీధరముల గుహలఁ జేరెదమన్న
కొదమసింగంబులు మెదలనీవు
వారాశిలోపల వసతి సేసెదమన్న
గండుమీనాయిడి నుండరాదు

మడుఁగులలోపల నడఁగి యుండెదమన్న
మకర సంఘమ్ములు మనఁగ నీవు
మేరువు కవ్వల మెలఁగెద మన్నను
భానుచంద్రులు వెంటఁ బడుదు రెపుడు

గీ. నతని బిరుదంబు లెల్లెడ నాక్రమించె
నెచటి కేఁగెద మని కాన్క లిచ్చి రిపులు
విజయరాఘవ మేదినీ విభువతంసు
చరణపద్మంబులను జేరి శరణమంద్రు. 67

సీ. చిలుకపోటున తేనె జిల్లునఁ జిమ్మెడు
కమ్మని ఫలము లాఁకటికి నొసఁగి
కప్రంపు టనఁటుల కదిసిన దీర్ఘికా
జలములచే దాహశాంతిఁ జేసి
వలిగాడ్పు చిఱుతసోఁకుల చేత నసియాడు
చిగురు వీవనలచేఁ జెమట లడఁచి
కలువ రాచలువరా నెలవుల నెలకొన
నలరుఁబాన్పుల మేని యలఁతఁ దీర్చి

గీ. తరుల దరులను విమత భూవరుల దాఁచి
కాచు నేరంబువో చుట్టుగట్టు వెఱచి
విజయరాఘవ మేదినీ విభుప్రతాప
మాఁదలను దాల్చు పద్మరాగాళి పేర. 68

సీ. గాటంపు సెలయేటి కాల్వలు ప్రవహించు
నెలవు రేవుల దాఁటి మెలఁగు వెరవు
చీమ దూరఁగరాని జీర్ణకాననముల
సంధిత్రోవలు గట్టి జరుగు వెరవు

చక్కఁజూడఁగ రాని శైలశృంగంబుల
పడఁతులవెంబడిఁ బ్రాకు వెరవు
కంపకోట ఘటించు కరణిఁ జుట్టుకయున్న
యీరంపు వెడసందు లేఁగు వెరవు
గీ. మృగయ మును జూపి రక్షించె మీఁదెఱింగి
కాకయుండిన నచట చీకాకుపడమె
యనుచు నను కొంద్రు సతులతో నద్రివనుల
విజయరాఘవ మేదినీ విభుని రిపులు. 69

సీ. పర రాజధానుల బయలు గావించెను
వాహ్యాళి సవరించు వాహములకు
వైరిరాజన్యుల వనదుర్గముల నెల్లఁ
గడికొమ్ము గావించె కరటిఘటకు
చతురంబుధిపరీత జగతిఁ బాళెము చేసె
కని కొల్చు రిపు మహీకాంతలకును
శత్రుభూనాథుల శలభముల్ గావించె
దారుణ బాహా ప్రతాప శిఖికి
గీ. జన్య శరణాగతారి రాజన్యకులము
సంచరిష్ణు జయస్తంభ సమితిఁ జేసె
విజయరాఘవ మేదినీ విభుకిరీటి
యతిశయం బెన్న శేషాహికైనఁదరమె ? 70

సీ. ఒకనాఁట నైదాఱు యోజనమ్ముల మేర
దాడిగాఁ జనివచ్చు దండితనము
నొక తేజిపైనుండి యొక్క తేజికిని వేగ
లంఘించునటువంటి లాఘవంబు

మావంతు కాల్మిరి మదహ_స్తి హ_స్తిన
నదలించి యెదిరించు నవఘళంబు
కదిసి సానాక_త్తి గదిమి యెంతటివాని
మర్మముల్ తాకించు మగతనంబు

గీ. చూడ మెందును శక సింధు శూరసేన
పాండ్య తుండీర కేరళ ప్రభులయందు
ననుచు దొరలెల్లఁ గొనియాడ ననుచు వేడ్క
విజయరాఘవ మేదినీవిభుఁడు వెలయు. 71

—: సాహిత్యరాయపెండేరవర్ణన :—

సీ. నిర్యత్క వైడూర్య నిర్యత్త్రరళనూత్ర
పుంజంబు చామర స్ఫురణ చూప
పద్మరాగోన్మిష ద్భాలాతపంబులు
వలిపె చెంగావి పావడలు నెఱప
వలయిత మౌక్తిక వలమాన రుచి సొంపు
జగజంపు గోడల సవదరింప
విశ్రుత సింహళ ద్వీప నీలచ్ఛాయ
సాబ్రాణి ధూపంబు సంఘటింప

గీ. వినత రాజన్య కోటీర వివిధ రత్న
సమితి యీ రీతి నుపచార సరణిఁగూర్ప
విజయరాఘవమేదినీ విభుని యంఘ్రి
నౌర! సాహిత్యరాయపెండార మమరు. 72

సీ. మూర్ధ ముహుముహుర్ముకుళితాంజలిపుట
మూర్ధాభిషిక్త సమూహ మలర
కట కటాహతటాంత గళిత దాన సుగంధి
గంధాంధ సింధుర ఘటలు చెలఁగ
గంధవాహన గంధగతి విశేషోన్మేష
రాజదాజానేయరాజి దనర
పరవీర సప్తాంగ హరణ వేళావాప్త
బిరుద సంఘమ్ములు మురువు మించ

గీ. తనదు మణులందు ప్రతిబింబ దంభమునను
నిండు గొలువుండు వైఖరి నెగడుచుండ
విజయరాఘవ మేదినీవిభునియంఘ్రి
సార! సాహిత్యరాయపెండార మమరు. 73

సీ. ఫణిరాజ బహుముఖ ఫణిత బాణితముల
మర్మంబు లాత్మీయమహిమఁబొగడ
తర్క కర్కశ వాగ్వితర్క ప్రభావంబు
నిజశక్తియుక్తి వర్ణింపుచుండ
నవ్య కావ్య విశేషనాటితోన్మేషంబు
స్వకవైభవంబుల సన్నుతింప
లక్షితాలంకార లక్షణ స్ఫురణంబు
లాత్మచాతుర్య ధుర్యత నుతింప

గీ. మధుర మధురస శింజిత మంజిమములఁ
దత్తదుచితోపచారముల్ తానొనర్చి
విజయరాఘవ మేదినీవిభుని యంఘ్రి
సార! సాహిత్యరాయపెండార మమరు. 74

సీ. మానగ్రహగ్రస్త మహిపాలపాళికి
మంత్రవాదంబుల మహిమమనఁగ
సత్యాహిత ప్రాప్తి సత్యాదర నృపాల
పంక్తికి సభయ సంభాషలనఁగ
నిజనాదగుణ యూథ నిరుపమఖ్యాతికి
బిరుద వాదమ్ముల పెరిమమనఁగ
సకల విద్యామర్మ సందేహసరణికి
సిద్ధాంత వాక్యప్రసిద్ధి యనఁగ

గీ. తనరు నాత్మ చిరత్నరత్న ప్రకర్ష
జాత నాద ప్రకర్షంబుచేత మించి
విజయరాఘవ మేదినీవిభుని యంఘ్రి
నౌర! సాహిత్యరాయ పెండార మమరు. 75

సీ. మగరాల నిగరాల మొగపుల నిగనిగ
లభిషేకజలముల హావణుఁగాఁగ
సందంద యందమౌ కుందనంపు మెఱుంగు
రంగైన కనకాంబరంబుగాఁగ
గుంపుగా నలజాతి గుజరాతి కెంపుల
విడి కుంకుమపుఁబూఁతవిధముగాఁగ
బవిరిగాఁ జెక్కిన బటువు ముత్తెపు డాలు
బొండుమల్లియ గుండు దండ గాఁగ

గీ. నలరఁ గై సేసి యఖిల విద్యానవద్య
సింహాపీఠంబు నెక్కిన చెలువుమీఱ
విజయరాఘవ మేదినీవిభుని యంఘ్రి
నౌర? సాహిత్యరాయ పెండారమమరు. 76

సీ. చేరి కొల్చినఁ గల్గు తార హారావళు
లను మాట నిజమె పాండ్యక్షితీంద్ర!
కని కొల్చినను గల్గు కనకకోటీరంబు
లనుమాట నిజమె మద్రాధినాథ!
భక్తిఁ గొల్చిన గల్గు బాహుకేయూరంబు
లనుమాట నిజమె కొంగావనీశ!
నమ్మిఁ గొల్చినఁ గల్గు నవరత్నకంబులు
ననుమాట నిజమె యాంధ్రాధినాథ!

గీ. అనుచు మును మంత్రు లనుమాట లనువదింతు
రనుదినంబును శింజిత వ్యాజమునను
విజయరాఘవ మేదినీవిభుని యంఘ్రి
గండపెండెంపు బొమ్మలై యుండువారలు. 77

సీ. అందె సింగారించ నందిచ్చు నెపమున
ధవునిఁ గన్గొనియె మాళవవధూటి
కీలుపొందిక సేసి కీలించు నెపమున
భర్తఁ గన్గొనియె నేపాలబాల
పాద పీఠము నిల్పు పని నెపంబునఁ జేరి
మగనిఁ గన్గొనియెను మగధకాంత
చరణాంబురుహసేవ సవరించు నెపమున
విభుని గన్గొనియె సౌవీరతరుణి

గీ. ఇట్లుకనుగొని యరికాంత లెలమిఁ జెంది
విజయరాఘవ మేదినీవిభుని యంఘ్రి
బిరుదుపెండెంపు బొమ్మకా బ్రియులఁ గాంచి
వగతు రాత్మల నిట్టూర్పు నిగుడనీక. 78

సీ. శాలివాహన శకసంవత్సరములు వే
యేనూరు నేఁబది యేను వరుస
చనఁగ శ్రీముఖ నామసంవత్సరంబున
శ్రావణ శుద్ధ పక్షమున ద్వాద
శిని సౌమ్యవాసరంబున దక్షిణద్వార
కను కృష్ణతీర్థమందు నియమమున
స్నానంబు గావించి సంకల్పపూర్వకము
గాను షోడశ మహాదానములను

గీ. ఘనత మీఱఁగళావతీ గర్భశుక్తి
మౌక్తికఫలంబు రఘునాథమహీపసుతుఁడు
విజయరాఘవ మేదినీవిభుఁ డొసంగె
వేదవేదాంత విదులైన విప్రులకును. 79

సీ. కాశికాపట్టణ ఘంటాపథంబుల
విప్రకోటులవల్ల వినుతిఁ గాంచి
రామేశ్వరస్థల రాజమార్గంబుల
బ్రహ్మసంఘము లెన్నఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కి
ద్వారకాయత పురద్వార సీమలయందు
మహిసురల్ నుతియించ రహి వహించి
మధురాపురోత్తమ మధ్యవీథులయందు
వసుధామరస్తుతి వన్నెమీఱి

గీ. యలరు నీయన యనివారితాన్నదాన
మహిమ భూత భవిద్భావి మహిమహేంద్ర
ముఖుల కరుదని పొగడ దిఙ్ముఖములందు
ఘనతఁ జెలువొందు విజయరాఘవవిభుండు. 80

షష్ఠ్యంతములు.

కం. ఏవంవిధ గుణ సౌరభ
భావిత దిగ్యువతి చికురబంధున కతిసం
భావిత బుధ బంధునకా
ప్లావిత మధుర ప్రబంధ పదబంధునకున్. 81

కం. గంధాంధ విమత సింధుర
గంధప్రతి బంధ ఘర్మ్మఘృణ తేజునకున్
బంధురతరామరాంధో
బంధురసాధిక్యవాక్య పదభోజునకున్. 82

కం. కుంభీనసరాట్కౌశల
కుంభీలక వాగ్విహార కోవిదమణికిన్
గుంభిత మదజృంభణ రిపు
కుంభీంద్ర స్తంభి శౌర్య గుణమతి సృణికిన్. 83

కం. ధాటీ బహుధాటీ కన
ఘోటీ కోటీ కఠోర ఖురకుద్దాలో
త్పాటితరిపువక్షునకున్
హాటకగిరిధైర్యధుర్య హార్యక్షునకున్. 84

కం. పక్షాంత చంద్ర వదనా
లక్షిత రతిపతికి సుకృత లలితాకృతికిన్
దక్షిణ భుజ భుజగేశ్వర
రక్షిత ధరణికిని విజయరాఘవ మణికిన్. 85

అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పంబూనిన రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్రబంధంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన :— 86

క థా ర ం భ ము

కం. నారాయణ దివ్యకథా
పారాయణతత్పరుండు పరతత్త్వకళా
పారీణుఁడు శౌనకముని
సారవిచారునకు సూతసంయమి కనియెన్. 87

సీ. హరికథాసుధలాని యానంద మందితి
నాదేవు వసతిచే నతిశయించు
దక్షిణద్వారకాస్థలమహత్త్వంబిఁక
వినిపింపు వీనులవిందుగాఁగ
ననవుఁడు, సూతుఁడిట్లను "శౌనకమునీంద్ర!
భక్తితో మున్న గోప్రళయమాని
తపము చంపకవనాంతరమున సవరింప
హరి సుప్రసన్నుఁడై యతఁడు వేఁడఁ

గీ. ప్రేమ పదియాఱు వేలగోపికలు గొలువ
గరిత లెనమండ్రు ననురాగగరిమఁ జెలఁగ
వివిధశృంగారరచనలు వెలయ నందు
మహిమతో నుండు మన్మథమన్మథుండు. 88

చ. నెలకొను మించులో? మెలఁగ నేర్చిన రత్నపుఁగీలుబొమ్మలో?
కులుకులుమీఱు మారుసెలగోలలో? పల్కెడుపూవుదీవెలో?
పొలపులు గన్నవెన్నెలలసోగలో? నాఁ గనుకన్న ప్రాయపుం
జిలుకలకొల్కు లెల్ల తన చెంతలరా నెఱరాజసంబునన్. 89

శా. కేళాకూళుల చెంత, పుష్పితవనక్రీడానికుంజంబులన్
కేళీసౌధ శిరోగృహాగ్రములచక్కిన్, పూర్ణ పూగావళీ

పాళీవాసిత సాంద్రచంద్రకదళీ ప్రాంతేందుకాంతస్థలిన్
లీలా నిర్జిత మన్మథుం డతఁడు హాళిం బెక్కు చందంబులన్.

గీ. తమకమున నింతులెల్లను తమకతమకె
వలచెనని యెంచ నానందవార్ధిఁ దేల్చి
యష్టవిధనాయికలలీల లలరఁగోరి
యష్టమహిషుల వలజాడ కనువుపఱచె. 91

—: స్వీయ రుక్మిణి :—

సీ. మలయానిలమ్ములు మలయ ఘుమ్మన గ్రమ్ము
తావుల మావుల తావులందు,
పరిణత ఫలగుచ్ఛ పరిరక్షితంబులై
పఱపైన ద్రాక్షచప్పరమునందు
మగరాల నిగరాల మగఁటిమి గనుపించు
సరసిజాకర తీర సరణులందు
పొదలెడు గొజ్జంగి పొదరిండ్ల పజ్జల
చలువరేరాచచలువలందు

గీ. నొకరి కొకరికిఁ దెలియక యుండునట్లు
చతురలైనట్టి యల జలజాతముఖులు
సఖులతోఁ గూడి సరస ప్రసంగలీలఁ
గోరికలు నిండఁ దన రాక గోరుచుండ. 92

ఉ. ఒక్కొక దూతి తోడ వినయోక్తులఁ గార్యముకూడునట్లుగా
నొక్కొకదూతితోడ సరసోక్తులఁ గోపముఁ దీఱునట్లుగా
నొక్కొకదూతి తోడ మధురోక్తుల మర్మము మీఱునట్లుగా
మక్కువ తోడ నా యువతి మన్మథ మన్మథుఁ డన్నిరీతులన్,

గీ. వరుసఁ దనరాక రాకేందువదనలకును
తెలుప నియమించి యొండొరుల్ దెలియకుండ
దూతికల నెల్ల బహుమతితోడ నపుడు
పంచె పంచేషు లీలా ప్రపంచరతుఁడు. 94

ఉ. నేరములెన్ని మున్ను రమణీమణి రుక్మిణి యెంత వేఁడినన్
దీఱని కిన్కతోడ నొకతీరున నున్నదటంచు నెంచి తా
మేరలు దప్పకుండ చెలి మేడకు నీరజనాభుఁ డేఁగి యా
చేరువ పొంచియుండ సరసీరుహలోచన యొంటిపాటునన్.95

సీ. పచ్చరా రాచిల్కపనికోళ్ల శిరముల
పైఁ బాదుకొన్నట్టి బటువుకెంపు
చెక్కడంబులడంబు చికిలి కంబంబుల
తుద నూకు బోదెలం గదిసియున్న
లోవదండెమ్ముల లో మలుచుట్టుఁగాఁ
బెనఁగొని మీఁదికిఁ గొనలుసాగి
విప్పుగా చందువచప్పరంబులయందు
హరువులు మీఱంగ నల్లికొన్న

గీ. జాళువా కుందనపుఁ దీవెచాలు పూచి
కలయ వాల్చిన యకరులగమి యనంగ
పఱపు గల కుంకుమపుఁబూవు పఱపుఁ దనర
చవికటాకున మించు మంచముననుండి, 96

శా. ఏలా? కొండెము వింటి, ప్రాణవిభుతో నేలా చలంబూనితిన్?
వేళల్గా వలుగంగ నంచుఁ జెలియల్ వేమారు చాటింపఁగా
నేలా నే విననైతి? నిట్టివెతచే నేలాగు వేగింతు? నిం
కేలీలన్ విభు వేఁడుదాన నని యెంతే వంతఁ జింతింపుచున్,

గీ. చెలులు గనకుండ నేర్పున చెలువవిభునిఁ
జిత్రపటమునఁ గస్తూరిచేత వ్రాసి
గబ్బిగుబ్బల తుదలు సోఁకంగఁ జేర్చి
పలికె నిట్లని తన యభిప్రాయమెల్ల. 98

మ. 'కలలోనైన నను నీదు మాటలకు నోఁగాదంచు మాటాడుటల్
గలవో? వాడల వాడలం దిరిగి రాఁగా నీకు మెండొడ్డుటల్
గలవో? చూచిన వార లందఱు నగంగా నిన్ను విన్నాణముల్
గలవో? మానవతీవిలాసమకరాంకా! యింక నేమందురా?

చ. గఱిగఱి నంట తుంటవిలుకాని శరంబులు నా యురంబునన్
జుఱఁజుఱఁగాడ నీవు దయఁజూడక యుండుటలిప్పు డక్కటా!
చెఱకునఁ బండు పండిన భుజింపఁ దలంపమి గాక ప్రాయపుం
దెఱవలతోడ నిన్ను తరితీపులు చేసినవారిఁ గంటిమే? 100

చ. వలఁగొను చింత తోడ నెలవంకఁ గనుంగొని యేఁ దలంకఁగాఁ
గలఁగకు మంచు మున్న బిగిఁగౌఁగిటఁ జేర్పుదు విప్పుడక్కటా!
కులుకుమెఱుంగుగబ్బి వలిగుబ్బలపై నెలవంక లుంచి యేఁ
దలఁకుచు నుండ నీవు దయఁదప్పిన నేగతిఁ దాళనేర్తురా? 101

సీ. ఏలాగు విహరింతు లీలాసరః ప్రాంత
కాంత నిశాకాంతకాంత సరణి?
నేలాగు సైరింతు నేలాతిసౌరభ
భ్రమజాతి విభ్రమ భ్రమరగీతి?
నేలాగు వసియింతు నీలాశ్మకృతవేశ్మ
జాల శీతల మరుజ్జాలకముల?
నేలాగు చెవిఁజేర్తు లోలామ్రదళ వలత్
కలకంఠ కులకంఠ కలరవంబు?

గీ. నెటులఁ గనుఁ గొందునకట! పూర్ణేందుబింబ
సౌధరసపూర పరిధౌత సౌధయూథ
టంక ముఖక్లృప్త చిత్రవిటంక నీడ
చంచ చాంచల్యవచ్ఛలచ్ఛంచువిహృతి. 102

మ. కులుకుంజన్నులమీఁది హారములు చిక్కుల్ దీర్చు
నందంబునన్
గిలిగింతల్ గొన వాఁడి గోరుమొనలన్ గీలించి లాలించి పై
వలపుల్ ఱేఁచి మనంబులం గరఁచి చేవల్ మీట లోనైనయా
తలిరుంబోఁడులపట్ల నిన్ని వలవంతల్ చెల్లునా? వల్లభా! 103

చ. చెలువుఁడ! నీవు నాఁడచట చెక్కులపై కొనఁగోరఁ గస్తురిన్
వలపున మన్మథాంకములు వ్రాయుచు నేర్పున నాటనూఁదినన్
చెలులు కనుంగొనంగ జడచే నిను గొట్టిన యిట్టినేరముల్
తలఁపున నిల్పు నీవు దయఁదప్పిన నిప్పుడు తాళనేర్తునే? 104

శా. నేరం జేనె యొనర్చి మాచెలియతో నేర్పుల్ పచారింపఁగా
నేరా నీకని యెచ్చులున్ పలుక నేమీనేరమై తోచునో?
రా రమ్మంచును ప్రేమతోడ ననుఁ జేరంబిల్చి లాలించ వీ
వేరా? రాజశశాంక! యింక నడురే యేలాగు వేగింతురా?

సీ. తలఁచవైతివి గదా? కలధౌత మయసౌధ
కలిత మన్మథకథాకథనుసరణ
లెన్నవైతివి గదా? సన్నత పున్నాగ
పారావతారావ పరిచయములు
చూడవైతివి గదా? క్రీడాగృహక్రీడ
గూఢ గాఢ నవోప గూహనములు
తెలియవైతివి గదా? దృఢమాన మానస
ప్రమదార్థ శపథ సంభాషణములు

గీ. కొదనునెల నెలవంకల కొదలుదీర్చు
నభినవ నఖాంకములు గుబ్బలందు వెలయఁ
బ్రణయబంధంబు వేఱైన పట్ల నిపుడు
మఱచుటే వింత తొల్లింటి మమతలెల్ల. 106

మ. చనవుల్ మీఱఁగ మాటలాడుటలు బాసల్ చేసి నమ్మించుటల్
వినయంబుల్ ప్రణయానుబంధములు నీవే వేఱఁగావింపఁగా
నిను నేఁ గోపముతోడ నేమనిన దానింబట్టి పాలార్తురా?
వనితామన్మథ! నేర్పునేరములు లేవా? చూడ నెవ్వారికిన్! 107

మ. అలుకల్ దీఱిచి ముద్దువెట్టుకొని సయ్యాటంబునన్ శయ్యపై
కలపారావతకంఠనాళరవముల్ గల్పించి మెప్పించి నన్
పులకల్ జాదుకొనంగ నేలుకొను నేర్పుల్ సాక్షి
నీయోర్పులున్
లలనామోహనపంచబాణ! యిఁక నేలా? చాలు సిగ్గయ్యెడిన్.

సీ. గుబ్బలపై వాఁడి కొన గోరులుంచరా!
నెలవంక బింకంబు నిలుచుగాని
చక్కెర కెమ్మోవి చవిచూడ నీయరా!
చిగురు గుంపుల సొంపు చెడకుగాని
జెళుకు కెందళుకు చూపులచేత చూడరా!
కలువరేకుల ఛాక కదలుగాని
వలి తేనెతేటలు చిలుక మాటాడరా!
చిలుకల గరువంబు చిటులుగాని

గీ. ఎన్ని పలికితి నవి మది నెన్ని నీవు
దీనమందార! నన్ను నధీనఁ జేసి

మూరు నదలించి యేలు వేమూరు దయను
రాజవదనలతోడనా రాజసములు? 109

ఉ. వాటములైన బంగరుకవాటములం గలయట్టి యందముల్
నీటున మీటు నీయురము నిండఁగ గుబ్బల నాని పల్మొనల్
నాటఁగ నొక్కి చొక్కి జతనంబుగ వాతెరతేనె యానకే
మాటలఁదీరునా, యువతిమన్మథ? మన్మథతాపవేదనల్?' 110

గీ. అనుచు నాథుని వేఁడుచున్నట్టివేళ
వనితచందంబుఁ దెలియంగ వచ్చినట్టి
యనుఁగునెచ్చెలి నెమ్మది హర్ష మంద
మందహాసంబు తోడనమ్మగువ కనియె. 111

చ. పలికిన మాఱుపల్కనని పంతములాడితి వింతమాత్రమా!
నిలిచిన వానిచెంతలనె నిల్వనటంటివె యొంటిపాటునం
గలికిరో! నేఁడు చిత్రఫలకంబున నాభువనైక మోహనున్
ఘాలపున వ్రాసి వేఁడికొనఁ జూచినఁ జూచినవారు నవ్వరే! 112

చ. అన విని మానినీతిలకమప్పుడు నెచ్చెలితోడ నిట్లనున్
''వినుము లతాంగి! యేఁ గొలుచు వేలుపు వేఁడితిగాని
నెమ్మదిం
గినుక దొఱంగ వల్లభునిఁ గీర్తనసేయఁగ నీవు వింటివా?''
యను సమయంబునందు దరహాసము మోమున నంకురింపఁగన్

గీ. మోహనాకార రేఖల మీరుపుగన్న
యాత్మవిభుఁ డంత తనచెంత కరుగుదేఱ
నవనతాననయై యున్న యువతిఁజూచి
హేతుగర్భంబుగాఁ జెలి యిట్టులనియె. 114

చ. వలపులవింటివాని చెలువంబున గెల్చినయట్టివేలుపుం
గలికిరో! నేఁడు చిత్రఫలకంబున నేర్పున వ్రాసి యొంటిగాఁ
బలుమరు వేఁడుచున్న నటభాగ్యవశంబున సుప్రసన్నుఁడై
నిలిచెను వాఁడు నీయెదుట నేఁడు ఫలించెను గోర్కు-
లన్నియున్. 115

క. అని యొకపని నెపమున న
య్యనుఁగుంజెలి యవలి కేఁగ నవనతముఖియా
వనజాననఁ గనుఁగొని విభుఁ
డనునయపరుఁ డగుచుఁ బలికె నాదర మొప్పన్. 116

శా. 'నీలేందీవర దామధామముల సందేహంబు గల్పించు నీ
లీలాలోలకనీనికల్ సొలపు హాళిం జూప నన్ జూడవే?
ఏలే కోపము? లేటికే చలము? లింకేలే వృథామానముల్
లోలాక్షీ! పులకండముల్ గులుకుపల్కుల్ వల్కి లాలింపవే!

సీ. కాంత! నీనిడువాలు కలికి చూపులుగాక
కలువలు తాపంబు నిలుపఁగలవె!
కొమ్మ! నీవలి గబ్బిగుబ్బచన్నులుగాక
యలరుగుత్తులు కాఁకనాఁచఁగలవె?
చిలుకలకొలికి! నీచిఱుత నవ్వులుగాక
రేయెండశిఖల వారింపఁగలవె?
ముద్దియ! నీ తేటముట్టు నెమ్మోము గా
కంబుజంబులు వేఁడి నడపఁగలవె!

గీ. అంగనామణి! నీమోహనాంగములకు
నెన్న వీటికి నంతరం బెంతయనక
పోల్చి విరహాగ్ని వీటిచేఁ బోవునేడు
నేరమెన్నక నన్ను మన్నింపవలయు. 118

చ. సొలసిన నీవిలాసములఁ జొక్కిన వేళలఁ బల్కరించి యేఁ
బలుకక యున్న వేఱొకనిపై మనసా యని యల్గి నీవె యేఁ
గలిగినఁ జూచి యంతబిగి కౌఁగిటఁ జేర్పుదు విప్పడక్కటా!
కలికిమిటారి! ఏమిటికిఁ గా వలరాయని కప్పగించదే?' 119

గీ. అనుచు మాధవుఁ డీరీతి యనునయింప
కోపసంతోషములు పెనఁగొనఁగఁ జూచు
సొలపుఁజూపుల జాడలఁ జూచి వేడ్క
కౌఁగిటను జేర్చి రుక్మిణీకాంత నంత. 120

సీ. కురులు నున్నఁగ దువ్వి విరులు పైగానరా
కొండ వంకఁగ గాసెకొప్పువెట్టి
చెమటపావడ నొత్తి చెక్కునఁ గుంకుమ
బాగుగా వలరాచపడగ వ్రాసి
మెలిగొన్న హారముల్ మెల్లఁగ విడిపించి
కులుకుగుబ్బల మీఁదకు దురుకొల్పి
చెదరినతిలకంబు చిటులఁగ సారంగ
నాభిచే కొనఁగోర నాభిఁదీర్చి

గీ. కలయ నెమ్మేన నేర్పున గడమలందు
నందచందంబులను గళలంటి కరఁచి
యంగనామణి హృదయంబునందు నపుడు
పాదుకొను కోపమును 'లేదు బంతి' యనియె. 121

క. కలగలుపు వలపు మక్కువ
జిలిబిలి కందువుల మాట చిఱుసోఁకులచేఁ
జెలిగరఁచె కాంతుఁడవియే
మలయజగంధికిని వశ్యమంత్రములయ్యెన్. 122

ఉ. చెక్కునఁజెక్కుఁ జేర్చుచును ఁన్ని మెఱుంగుల మోవి పల్కానన్
నొక్కుచుఁ జొక్కుచున్ వలపునూల్కొన నుల్లము పల్లవింపఁగా
కక్కసపుంబిసాళి వలి గబ్బిమిటారపు కోడెగుబ్బలం
జిక్కఁ గవుంగలించి మదిఁ జెందిన రాగము పెంపుసొంపుఁగన్.

గీ. గరఁగి కరఁగించి మిగుల వక్కరలుమీఱ
కఱగొఱలు లేని చెయ్వులనాదరించి
మోహనాకారుఁ డాజగన్మోహనాంగి
కాంక్షితంబుల సఫలముల్ గానొనర్చె. 124

చ. అలఁతలు చూపు చూపుల యొయారములున్ వడఁదేఱు మోములున్
మొలచిన ఘర్మవారికణముల్ బిగిఁదప్పిన చిత్రకంబులున్
పలచనయైన మేని కలపంబులు వేఱొకపొల్పుఁదెల్పఁగా
నలరెను వారియందు సురతాంతవిలాస విశేషవైఖరుల్. 125

ఆశ్వాసాంతము

శా. భద్రశ్రీహరిణాది కారణయశః పంచాస్య! పంచాస్యజి
ద్రౌద్రశ్రీ నతరక్షకత్వ కృతిసంధాటీక! ధాటీకథా
భద్రాత్మీయ భుజార్జితారిరమణీ పాంచాల! పాంచాలభూ
మద్రక్షోణి కరూశదేశముఖ సీమాధార మాధారకా! 126

కం. మదనాగలసిత సదనా!
సదనాంతరబోధనైక చతురిమవదనా!
వదనారద నుతకదనా!
కదనాదర రహితహృదయ! కాంతా మదనా! 127

పం. కఠారికాహఠాపతత్ప్రగల్భతా శఠారిరా
ట్కఠోర కంఠలుంఠనాలుఠత్ సముత్కటప్రయు
క్కఠారికాకఠోర చంద్రకోణనామ భాగ్యభా
క్పిఠాపురాగడావజీరబృంద బృందవందితా! 128

క. భావానుభావ భావిత
భావజ! జాత్యశ్వ కలితబహు విధధాటీ
దావనవల్గన వేష్టన
రేవంతక! 'ముద్దుచంద్రరేఖా' కాంతా! 129

గద్య. ఇతి శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వర కరుణాకటాక్షలబ్ధసిద్ధ సార
స్వతనయ, చెంగల్వ వెంకటార్యతనయ, విజయరాఘవ
భూప్రసాదాసాదిత వివిధరాజచిహ్నాచిహ్నిత భాగధేయ,
కాళయనామధేయ ప్రణీతంబైన రాజగోపాలవిలాసంబను
మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము. 130

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రాజగోపాల విలాసము

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరాజగోప కరుణా
పూరాపూరిత సమస్తపురుషార్థనిధీ!
వారణఘోటకహాటక
రారాజత్సదన! విజయరాఘవమదనా! 1

గీ. అవధరింపుము సూతసంయమివరుండు
శౌనకునితోడ నిట్లను శౌరి యట్లు
భోజతనయను సమ్మదాంభోధిఁ దేల్చి
తక్కినటువంటి సతులపైఁ దలఁపు నిల్పి. 2

—: జాగిణిభద్ర :—

సీ. పలకవజ్రపు తేటతెలి నీటిచిట్టూట
చలువల గుబురుగా మొలచి హెచ్చు
పచ్చరాతీవెలపై లేట తుదలనుఁ
జిగురించు కెంపురా చిగురుగుంపు
నందునందులయందుఁ గందళించినయట్టి
కట్టాణిముత్యాల కమ్మవిరుల
వైడూర్యముల తెర వలిదేనియకు మూఁగు
కప్పురా తేంట్ల ఝుంకారసరణి

గీ. కరణిఁదనరారు గాయనీగానతాన
మానమానితనవసుధా మధురిమముల
జీవబంధంబు గన్న విచిత్రచిత్ర
రాజి రాజిలు నొక సౌధరాజమందు 3

మ. తళుకున్నిద్దపుఁ దారవజ్రములచేతన్ మించు పైయంచులన్
వలగోఁజెక్కిన కెంపురాపలకమిన్నల్ జాజుపట్టెల్ వలెన్
వెలయంగా వెలలేని రత్నముల నెంతే వింతయా తిన్నెపై
కలకంఠీమణి దూతిరాక మది నాకాంక్షించి కూర్చుండఁగన్.

గీ. ఎల్లగరితలు తన జాడ లెఱుఁగకుండ
జారభావంబు మదిఁగోరు శౌరికడకు
భద్రచెంతకు నంపిన ప్రౌఢదూతి
నెమ్మిమీఱంగ వచ్చి వినీతితోడ. 5

మ. తోగరారా తెగమేడయోవరుల జోతుల్ తేటనిద్దంపులేఁ
జిగురున్వెన్నెలచల్వచప్పరమునన్ చిన్నారి పూగుత్తులన్
నెగడంజేయఁగ బాటనుండి వలిదేనెల్ చిందు చందంబునన్
చిగురుంబోడి మురారిఁ జేరి పలికెన్ జిత్తంబురా నత్తఱిన్ 6

గీ. స్వామి! యెంచిన కార్యంబు సఫలమయ్యె
నెచట సంకేతమో యానతీయవలయు
ననుచుఁ బలికిన శౌరియు ననుచు వేడ్క
నల శుకాలాపతోడ నిట్లనియె నపుడు. 7

చ. కలికిరో! నీవు వచ్చుదనకన్ సురపొన్నలపజ్జ గొజ్జగుల్
వలగొను తేటమంచు తెలివాఁకలచెంతల మావిమోకలన్
మలకలుగాఁగ నల్లికొను మాధవికాలతికల్ మరందముల్
చిలికెడు పువ్వుచప్పరము చెంగటి యాపొదరింట నుండెదన్.

క. అని గుఱుతుగ సంకేతము
వనజాక్షికిఁ దెలిపి పోయివచ్చెదవా? నీ
వని యనిచిన నవ్వనితయుఁ
జనియెం జెలియున్న కేళిసౌధము కడకున్. 9

చ. చని యలదూతి యవ్వికచసారసలోచనఁ గాంచి యచ్చటన్
వనజ మృణాళ చంద్ర హిమవారి పటీర లతాంత సంతతుల్
గొని యుడిగంపుఁజేడియలు గొందఱు సందడి సేయు
చుండఁగా
నెనరునఁ జేరనేఁగి మది నెయ్యము తియ్యము దోఁప నిట్లనున్

మ. 'లలనా! చక్కెరవెట్టవే' యనుచు చిల్కల్ సారెకుం బల్కఁగా
నలరుల్ క్రమ్ముడిఁ జేర్పుమంచుఁ జెలు లంతంతన్ నిను
న్వేఁడఁగా
జలకంబన్నను భోజనంబనిన వేసారంగ నేకార్యమో
కులుకన్ జవ్వని! నన్నువంటిచెలి నీకుంగల్గ నింకేటికిన్? 11

చ. వెలఁదుల నాతఁడేలు మరి వేలకొలందుల వారిలోన నన్
దలఁపున నిల్పునా యని వితాపిత యీవెతఁ జింతసేయఁగా
వలవదు: నీపయిన్ వలపువాఁడని నమ్మికపుట్ట గట్టిగాఁ
బలికెదనమ్మ యీ కనకపంజరకీరము సాక్షిగాఁ జెలీ! 12

క. సమయోచిత శృంగారము
సముచితముగఁ బూనవమ్మ! సారసముఖి! నీ
రమణుఁడు నాతోఁ జెప్పిన
సమయస్థలిఁ జేర నిపుడె చనవలయుఁ జుమీ! 13

సీ. కొలముసాములటంచుఁ గూడిరాకుండను
బాదాంగదమ్ములఁ బరిహరింపు
మొగిలిమొత్తమటంచు మూఁకసేయకయుండ
గీలుగంటునఁ జేర్పు మేలిముసుంగు

వెలఁదివెన్నెలయంచు వెంటరాకుండను
తళుకుఁగన్నులఁ జూపు బెళకనీకు
మనుఁగుఁజుట్టమటంచు నంటి రాకుండను
చన్నులఁ బయ్యెద జాఱనీకు

గీ. మనుచు సైగ సేసి నవచంద్రికార్త్వముగను
హంసకేకీ చకోర రథాంగకులము
లనుసరింపక యుండ నుద్యానమునకు
నెలఁతఁ దోడ్కొని వచ్చెను నేర్పుమీఱ. 14

గీ. అంతఁ బతియును నచట నక్కాంతనంత
నెపుడు చూచెద నను వేడ్క లిగురులొత్త
నల వసంతుని నగరికి నలరువిలుతుఁ
డేఁగు విధమున వనివీధి కేఁగఁదలఁచి. 15

గీ. జాఱుసిగఁ బూపుబెత్తులు చక్కఁజెరివి
దండ వేదండగమన కైదండయొసఁగ
తరుణి యొక్కతె పాదావధాన యనఁగ
డిగ్గునను లేచి గద్దియ డిగ్గి యపుడు. 16

సీ. పరవంజికెలఁకులఁ బంజకీరమ్ము
లెచ్చరించినఁ జూచి వెచ్చనూర్చు
నెమ్మిబోదలు చెంత నెమ్మిలాస్యముఁజూప
వెగడుపాటున మాఱుమొగము వెట్టు
మణిజాలకమ్ముల మలయంపువలిగాడ్పు
సోలయుమార్గంబులు తొలఁగి యేఁగు
సిగజాఱునరవిరి చెంగల్వ మొగడల
ఫలగొను తేంట్లకు కలఁగి నిలుచు

గీ. నిలిచి, మదిలోన నేమేమొ తలఁచు, తలఁచి,
యొచట కేఁగెద నిపుడని యెంచు, నెంచి
బలిమిఁ దనుఁదానె యొకకొంత తెలియఁ దెలిసి
చింతతోడుత నెలఁదోఁట చేరి యందు. 17

చ. మలయతటీ పటీరతరు మాంసలసౌరభ భార మందసం
చలన సమీరలోల జలజాత సుజాత పరాగరాగ సం
కలిత మనోహరాస్తరణకాంత నిశాకరకాంత వేదికా
తలముననుండి యవ్వికచతామరసాక్షిఁ దలంచి నెమ్మదిన్.

ఉ. కమ్మనియూర్పులౌ సురటిగాడ్పులచే మకరాంక కేళిమైఁ
గ్రమ్మిన ఘర్మవారికణికల్ హరియింపుచు సేదదీఱఁగా
ఘుమ్మను మోవిపానకము గ్రమ్మర నిచ్చి పునారతిక్రియన్
సమ్మద మందఁజేయు నలసారసలోచనఁ గూడు టెన్నఁడో? 19

మ. కలయంగ్రుమ్మడి వీడి జాఱెడుకురుల్ గాటంపు పెన్మబ్బుగా
వలపుల్ గ్రమ్మఁగ రాలుపూలు కరకవ్రాతంబులై నిండ, మైఁ
బులకల్ పుట్టఁగఁజేయు నూర్పువలిగాడ్పుల్ మించ
నింకెన్నఁడో
కలకంఠీమణి పంచసాయకనిదాఘంబుందొలంగించుటల్. 20

ఉ. వెన్నెలఁగాయ నాయురము వీపునఁజేరఁగ నొత్తగిల్లి తాఁ
జన్నుల తంబురా నిలిపి చల్లఁగ నాపయి పంతువాడుచున్
తిన్నఁగ నర్థముల్ తెలుపు తీరున మర్మముసోఁక పాడి క్రే
కన్నుల నవ్వునట్టి కలకంఠినిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు టెన్నఁడో? 21

గీ. విరహిజనములపై వేఁటవెడలు మరుని
జిగురుఁగండెలు కాఁబోలు చెలువచూపు
లందు గట్టిగ నంటిన యట్టి నాదు
మనసు మరలక యున్న దేమనఁగనేర్తు? 22

సీ. వలకారిచూపులు దెలిపెను భావంబు
కలికి యేమోకాని పలుకదయ్యె?
నిఱుకుగుబ్బలచాయ లెదురుకోలు ఘటించె
పడఁతియేమో యొరపాటుసేసె?
ముసిముసినగవు సొంపులు సేదఁ దేర్చెను
వెలఁది యేమిటికినో వెతలఁబెట్టె?
ననురాగమెంతయు గనుపించె వాతెఱ
తెఱవయేమో సమ్మతించదయ్యె?

గీ. నేమి యనవచ్చు నక్కటా! మామకీన
సమసమయజాత భావనా సాహచర్య
కందళన్మోహ సన్నాహ ఘనఘనా ఘ
నాంత విద్యున్నికాంతంబు లింతి నటలు. 23

గీ. కలువ విరిదండ సారించు కరణినున్న
నున్నతామోదమునఁ దేలియుంటి గాని
బాలచూపుల వెంటనే వాలుదూపు
లించువిలుకాఁడు సంధించి యేయుటెఱుఁగ? 24

గీ. ఎపుడువచ్చునో యిచట కయ్యిందువదన
ఇంతతామసమౌటకు హేతువెద్ది?
ఏయుపాయంబుచేత నీరేయి గడచు
ననుచు జింతింపుచున్నట్టి యవసరమున, 25

చ. కోలకోలమంచు నంచగమి గొబ్బున నాసురపొన్నగున్నలన్
వలగొను కన్నెగొజ్జఁగుల వైపునఁబాఱెడు మంచుగాల్వ చెం
తల గుబురైన కప్రపుటనంటుల నంటుల జల్వలూఱఁ జెం
గలువ కొలంకు చెంగటను ఘమ్మను పూఁబొదరిల్లు చేరినన్. 26

క. కలకంఠి యచట నుండఁగ
కలహంసలు ముద్దునడలఁ గలిగిన సొలపుం
గులుకులు నేర్వం జనియెను
పలికించెద నింతి ననుచుఁ బతియిట్లనియెన్. 27

ఉ. నేరముగల్గెనేని మది నిల్పకు మేఁదలంపఁగ లాఁతినే
వారణరాజయాన! యనివారణ నీవొక శిక్షసేసినం
గారవమంతకన్న మరికల్గునె? ఊరకె యల్గి కేళికాం
తారలతాగృహంబున వితావిత నేఁటికి దాఁగ నేఁటికే? 28

ఉ. కానకయుండ డాఁగుటలుగా మరినేరుపు, కన్నుపిమ్మటన్
మానిని! డాఁగియుండుట చమత్కృతియే? కృతిఁజేసి నన్ను నీ
యాననచంద్రచంద్రికల యందము చందముచూపి మన్మథ
గ్లాని యడంప కిప్పుడు విళంబముసేసిన నిల్వనేర్తునే? 29

ఉ. జవ్వని యివ్వనిం బొదలచాటున నీటునఁ బల్కకుండుటల్
నవ్వులకో నిజాలకునొ నాయెడ నీవొక తప్పుఁగంటివో?
చివ్వలుగోరి నీచెలులు సేసిన సేఁతలొ? యైననేమి! యీ
పువ్విలుబోయ యేయ నిటఁబొంచెను వంచనయేల? యేలవే!

గీ. వింతవాఁడనె యకట! నీవింత యలుగ
కోపనా! యేల చాలు! నీకోపనటన

రమ్ము నీగుబ్బచన్ను లురమ్ముఁజేర్పు
నానవూనిన వలరాజు నాన నీకు. 31

క. అని యనురాగము మీఱఁగ
వనజాక్షుఁడు సరసవాక్యవైఖరిఁ గేళీ
వనకుంజ పరిసరంబున
ననునయ మొనరింపుచున్న యంతటిలోనన్. 32

సీ. కర్నాటకపుతీరు గలనిక్కుకొప్పున
సవదరించిన సన్నజాదిసరుల
గుత్తంపు వలిగబ్బి గుబ్బచన్నులమీఁద
నసియాడు ముత్తెలహారములను
రవికఁపూనినయట్టి రహివహింపఁగ మేనఁ
దనరారు చల్వగందంపుఁ బూఁత
నుదుటు లేజాబిల్లి యొరపొందు నుదుటను
దీర్చిన కపురంపుఁ దిలకమునను

గీ. మొలచి చిగురించి యంతట మొనయనల్లి
పూచు వెలినిగ్గు తీవెల ప్రోదిగన్న
పండువెన్నెలతేటలు పైఁ జెలంగు
మేలి తెలిసాలియ ముసుంగు మించునించ. 33

ఉ. వెన్నెలతేటయో? చెఱకువిల్తుని గెల్పులపువ్వుఁగోలయో?
కన్నులఁగానుపించు త్రిజగన్నుత మోహనమంత్రవిద్యయో?
మన్ననఁగన్న యన్నలువ మానససృష్టియొ? యంచు నెంచఁగా
గన్నియ ముద్దునెన్నడలఁ గానసియాడఁగ నిల్చె నయ్యెడన్.

సీ. గుబ్బచన్నులు కేలఁగూర్చిపట్టకమున్న
మిసమిసల్ కైదండ లొసఁగఁదొడఁగె
వాతెఱతేనియల్ వలపింపకయెమున్న
చవులంతకంతకు సందడించె
మక్కువతోఁజేరి మాటలాడకమున్న
మున్నాడుభావంబు మొలకలెత్తె
నిండుకౌఁగిటఁజొక్కి యుండు నంతకమున్న
యంగంబు మిగుల నుప్పొంగుచుండె

గీ. పల్లవాధర పొదరింటి పజ్జనిలిచి
చంచల కటాక్ష పాత సంజాత హర్ష
బంధురసవర్ష ధారాతి పరిచయమునఁ
బతికి ననురాగలతికలఁ బాదుకొల్పె. 35

క. జల్లున మైఁబులకింపఁగ
నుల్లం బనురాగజలధి నోలాడంగా
పల్లవపాణిని లలనా
పల్లవనాయకుఁడు చూచె బ్రమదం బెసఁగన్. 36

గీ. అమృతరసధార మనసార నానుకరణి
తళుకు సంపంగిదండ మై దార్చుసరణి
కౌఁగిట బిగించి వెన్నుండు గారవించి
నిలిపె విరిసజ్జఁ దనచెంత నెలఁతనంత. 37

ఉ. నానలుదీర్చునట్టి వచనంబుల శయ్యకుఁదార్చు పల్కులున్
మానముమీటు మాటలును మర్మములన్ వెలిఁదేర్చు
ముద్దులున్

దేనియలూఁబునారజపుత్రీదుల వింతరహఃప్రసంగముల్
మానసికమ్ములై చెలఁగ మానినికిన్ మధుకైటభారికిన్. 38

సీ. సరసంపు బలికింపు సరణుల సడలించి
యుత్తర ప్రత్యుత్తరోక్తులెల్ల
చిఱునవ్వు తేటలచేత నే ప్రకటించి
మనసులోఁ గలిగిన మమతలెల్ల
గాటంబులౌ నిండుగౌఁగిళ్ల వివరించి
ప్రబలానురాగ సంపదలనెల్ల
మోముమోమునఁజేర్చి ముద్దాడుటను దెల్పి
కలయికఁగలుగు నాకాంక్షలెల్ల

గీ. వచనరచనాదికములైన వైపులెల్ల
బరిహరించియు నుల్లంబు పల్లవింప
సమయసముచిత సురతప్రసంగరీతి
నంగనఁ గరంచె నల మోహనాంగుఁ డపుడు. 39

క. హరియించె వారి బడలిక
పరిసర కాసారతీర పరిచిత హంసీ
గురుదంచల హతి చంచల
సరసిజదళ తాళవృంత జాతానిలముల్. 40

సీ. కేళీగృహములోవ కెలఁకున వెన్నెల
బయట కేళాకూళిపజ్జ పసిఁడి
చవికబవంతిలో జలసూత్రములనుబ్బి
దుముకెడు పన్నీటి ధూమ్రములను

పొడమెడు చలువచేఁ బ్రొద్దొకవింతఁగాఁ
బొదవెడు గొజ్జంగి పొదలయందు
చిందు తేనియకున్నె చిందులుద్రొక్కుచు
మెదలెడు గండుతుమ్మెదల రొదలు

గీ. లక్షణానుక్షణాప్రేమ లక్ష్యలక్ష్య
మదనమాంత్రిక మోహనమంత్రమగుచు
మదనజనకుండు మదికి సమ్మదముసేయ
వేడ్కతోనుండె శశికాంత వేదినంత. 41

జారిణి – లక్షణ

ఉ. వారము నేఁడెయంచు యదువల్లభు రాకను గోరి లక్షణా
సారసగంధి కేళిమణిసౌధము తాఁగయిసేసి వేడుకన్
హారపదాంగద ప్రముఖహారిణియై తపనీయమందిర
ద్వారమునందు నిల్వ నొక వారిజలోచన చేరియిట్లనెన్. 42

శా. బంగారానకు వన్నెపెట్టినగతిన్ పద్మాక్షి! నీమేనిపై
సింగారంబు చెలంగె కేళిభవన శ్రీసంవిధానంబులన్
రంగైమించెను నాథుఁడేమిటికిఁగా రాడంచు చింతింప కీ
సాంగత్యం బొనరించు నంచు చెలియుత్సాహంబు సంధిల్లఁగన్

సీ. కొనగోర మొగలిరేకునఁ గమ్మకస్తూరి
వలపువక్కణచీటి వ్రాయవమ్మ!
మచ్చికతో జేరిమాటలాడెదనైనఁ
బలుకుదోడుగ చిల్కఁబంపవమ్మ!
అతఁడు నీవును రహస్యంబున గుఱుతుగా
బలికిన బలుకులు దెలుపవమ్మ!
తనుఁజూచి నటువలె తరుణిఁజూడ మటంచు
నిచ్చిన యుంగర మియ్యవమ్మ!

గీ. రాజగోపాలుఁడన్నింట రసికుఁడౌను
గయినదెలిపెద నానేర్పు నతిశయిల్ల
నతని చిత్తంబు నీభాగ్యమైక్యమంద
మందగజయాన! నమ్ము ముమ్మాటికిపుడు. 44

క. అనవుఁడు నెచ్చెలిఁ గనుగొని
వనితామణి చిలుకతోడు వలయునె? నీవే
చనిగం గార్యంబగు నన
ననిపించుకజనియెఁ జెలియు నలహారికడకున్. 45

గీ. కోటిమన్మథ లావణ్యకోటియైన
వల్లవీజారు ముందర వచ్చి నిలిచి
మందమందాక్షురంబుగ మందగమన
పలికెఁ బలుకులఁ గపురంపుఁబలుకు లొలుక. 46

మ. తరుణీరత్నము నీదురాకలకు సౌధద్వారభాగంబునం
జరియింపన్ మణిహంసకారవము సాజాత్యంబునం గేళికా
సరసీజాకరతీరచారులగు నంచల్ వెంబడించంగ ని
ర్భరసంతాపముజెంద కుండ ననుకంపన్ నీవు గావందగున్.

చ. అరవిరులన్నఁ జూచుటకునైనను సమ్మతిసేయనట్టి యా
సరసిజనేత్ర బంగరుపుచప్పరమంచము చంచలాక్షులన్
సరిగ నలంకరించుఁడని సారెకుసారెకు నెచ్చరించి పూ
సరములు నిచ్చు నీవు రభసంబున నింటికి వచ్చు వేడుకన్. 48

గీ. ఎదురుచూచుచు నీరాక కిందువదన
కమ్మకస్తూరిచే తిలకంబు దీర్చి

భావిమన్మథసంగర ప్రౌఢవిజయ
కారియైనట్టి యల చిక్కటూరి యనఁగ. 49

చ. చెలువుఁడ! నీదుభావరసచిత్రము నేర్పులు మీఱ వ్రాసి యా
కెలకుఁన వింతవింతగ లిఖించిన యాత్మవిలాసభావముల్
జెలులు కనుంగొనంగ నునుసిగ్గున నవ్వుచు తేటచెక్కులం
దలమికొనంగ నున్న చెలియందము లేమని విన్నవించెదన్. 50

సీ. కనకపాత్రికలఁ బంకజరాగ దీపికా
కలికల నారాత్రికల నమర్చి
మణులసంబెళలతో మగరాలబాగాల
బరణులు తగనడపంబుగట్టి
మలయుంపువలిగాడ్పు మొలకలుచిగిరించ
నలరు వీజనములు నలవరించి
ఘనసారమృగమద గంధసారమ్ముల
ఘుమ్మనం గలపంబుఁ గలయఁగూర్చి

గీ. మలయు రతనంపు కీలుబొమ్మలనుగూడి
పడఁతి నడయాడు మాకు నేర్పఱుపఁదరమె?
యింతియిది బొమ్మలివి యంచు నెఱఁగివేడ్క
సేవసేయించికొనజాణ పీవె జగతి. 51

చ. సొలపుల నీదు రాకలనుఁ జూచు మృగేక్షణ వాలుచూపులం
గలువల తోరణంబులనుఁ గట్టినకైవడి సౌధమార్గమున్
జెలఁగుచునుండ మున్నె కయిసేయుటగాఁగ బ్రసాధికామణుల్
పలుకఁగఁ జూచి నవ్వు మణిపంజరకీరములెల్ల గేరుచున్. 52

చ. కెలఁకున జిత్రమందును లిఖించిన నీప్రతిబింబమందమై
నెలకొని నిల్వుటద్దమొక నెచ్చెలి దేరఁగఁ జూచి దవ్వనం
జెలువుఁడు వచ్చెనంచుఁ గయిసేయుచునుండి విభూషణావళుల్
నెలవులు దప్పఁ బూను రమణీమణి తత్తరమేమి చెప్పఁగన్. 53

చ. తలిరులు వాతెఱన్ విరులదండలు చూపుల నాణిముత్తెముల్
పలువరుసన్ సరోజములు పాదయుగంబున మించుటద్దముల్
తళుకు మెఱుంగుఁ జెక్కులనుఁ దా సవరింపుచు నీదు రాకకై
కలికి ప్రసాధికామణుల కన్న నలంకృతిఁ గూర్చె మేడకున్. 54

సీ. మొగము సోయగముచేఁ బగటువో మీఁటిన
యలనాఁటి పగదీర్తు ననియె విధుఁడు
కులుకుఁ బల్కులచేత నలుక పుట్టించిన
యలనాఁటి పగదీర్తు ననియెఁ జిల్క
ముద్దు నెన్నడలచే గద్దించి కదిమిన
యలనాఁటి పగదీర్తు ననియె నంచ
నెఱిగొప్పు కప్పుచే నెఱిదప్ప దరమిన
యలనాఁటి పగదీర్తు ననియెఁ దేఁటి

గీ. ఏల యొకమాట మాటఁగ నించువిలుతుఁ
డెపుడు సెలవనునని మదినెంచియున్న
యతని బలగంబు నెల్ల నిట్టట్టు సేసి
రామ నేలర యేలరా రాజసములు. 55

గీ. అనుచుఁ బలికెడు దూతితో ననియె విభుఁడు
సారసారెకు నిట్టులో సారసాక్షి!
ఇంత దెలుపంగ వలయునే! యింతికొఱకు
నిపుడె వచ్చెదఁ జనుమని యొసక మొసఁగ. 56

సీ. విరినిగ్గు వెలిఁజిమ్ము వింతయోర రుమాలు
మీఁదను త్రైపుతురా మించుమించ
మెఱుఁగుఁజామనచాయ మేనిపై నెత్తావు
లడరఁ గుంకుమగంధ వొడియలంది
జారికట్టినయట్టి సరిగె దుప్పటికొంగు
వామాంసమున వల్లెవాటువైచి
పైగోవకెంపురాపలక చెక్కడముల
వెలహెచ్చుకడియమ్ము లలవరించి
గీ. వజ్రమాణిక్యమయ బహువలయరుచులు
రహివహింపంగ తారహారములు పూని
మురువుచెవిచెంత నొక వింతమురుపుచూప
మేఘవర్ణుండు చెలియున్నమేడ చేరి. 57

శా. లీలాసుందర శిల్పకల్పకలనాళీలోక మాలోకన
శ్రీలాలిత్యము మీఱ సత్వరముగాఁ జెంతం జరింపన్ సరః
కేళీహంసము లాత్మనూపుర రవాకృష్టంబులై క్రమ్మరన్
నాళీకేక్షణః విభ్రమోచితవిధానైపథ్యముల్ మీఱఁగన్. 58

క. తనరాక కెదురుచూచుచు
కనుఁగవ దరహాసచంద్రికలం బైఁజిలుకన్
గనుఁగొని యప్పుడు హరియును
మనసిజ సంచాల్యమాన మానసుఁడగుచున్. 59

చకితసారంగలోచన సరస కరిగి
వెలయు భవనాత్మ శృంగారవిభవములను
మేలుమేలునఁ దనమీఁది మేలుఁదెలుపు
నిందుబింబాస్యతోడఁ దానిట్టులనియె. 60

మ. కలకంఠీ! యుపరంజిమేడకు నలంకారంబుఁ గావించు నె
చ్చెలులన్ సారెకుదూరనేమిటికి? నా చెంతన్ దరాపాంగముల్
సొలయన్ నీవొకమారు చూడ నవియే సొంపుల్ పిసాళింపఁగా
నలరున్ముత్తములై దుకూలలతలై హారంబులై మించవే 61

శా. సింగారించుట మామకాగమశుభశ్రీ సిద్ధికై కాక యా
బంగారంపు మెఱుంగుదీవెలకుఁ బైపై మించుల న్నించు నీ
యంగం బంగజురాణి రత్నములబొమ్మా! కొమ్మ! నీచంచలా
పాంగంబుల్ పచరించ నేసలిడె సుప్పాణుల్ మణుల్
చిందఁగన్. 62

క. అంగన! కై సేయుచు భవ
నాంగణమున నున్న వనుచు నప్పుడె వింటిన్
బంగారువంటి మేనికి
సింగారము వేఱెకలదె? శీతాంశుముఖీ! 63

చ. అని సరసోక్తులాడి దరహాసము కన్గొనలంది గూర్పఁగా
మనసిజ రాగమగ్న నిజమానసుఁడై నెలరాల సంతనన్
మినుకుల నీను బంగరువుమేడకడన్ బువుచప్పరంబులో
ననుపమ రత్నవేదిపయి నంగననుంచి మనోహరంబుగన్. 64

శా. లోలాక్షీ! విను నీకటాక్షసరసాలోకంబు లోకంబునన్
గాళిందీసవిలాసవైఖరుల జోకల్ మించె నావల్లభుం
డాలీలావతినాథుఁ డన్యసతిఁ దానాత్మం బ్రశంసించినన్
దా లోనల్గిన నల్లనేఁటికని దానల్గెన్ విభుండ త్తరిన్, 65

క. ఇటులమాటల వెంబడి నేకశయ్య
విరహతాపంబు మిగుల నుద్వేలమైన

మదనజనకుండు నప్పు డమ్మదవతియును
తలఁచి రీరీతి తమతమ తలఁపులందు. 66

ఉ. చీటికిమాటికల్గి తమచెంతలనున్న సఖీజనంబు నా
నాఁటికి ప్రేమబంధముల నర్మములంగొన నైచినేర్పునం
గూటమి సంఘటింప జత గూడిన వారలఁ గేరి నెమ్మదిన్
నాఁటిననాఁటి నెమ్మి నెఱనమ్మిన పట్టున నింతపుట్టునే? 67

మ వలగోఁబన్నినఁబూవు చప్పరము క్రేవన్ మించు నెత్తావికిం
గలయం గ్రుమ్మరు గండుతుమ్మెదలు రాకల్ గాంచి
యామన్మథుం
డలుకల్ మానఁగఁ జేయుదూత్యము విధంబైత్రోపసంతాపముల్
చెలఁగన్ మున్నుగ గుట్టువీడుటకునై చింతింతు రన్యోన్యమున్

చ. సరసతమీఱఁగా విరులశయ్యను నెయ్యముతోడ నున్నవా
రిరువురు నంచు జిత్తమున నెంచు సఖీమణు లిప్పుడక్కటా!
విరహనితాంత వేదనల వేఁగుట నించుక యేనెఱుంగ రె
వ్వరు మరుపెట్టిసేయు విధివంచనలం దొలఁగింప నేర్తురే?. 69

మ. వలిదిచ్చోనిఁక మాకు నెచ్చెలులు సేవల్ సేయ నీజాళువా
తళుకుంబొమ్మలె చాలునంచు మది మోదంబంది యేమున్ననీ
కలకల్ పుట్టినయట్టి పట్ల మరి యాగాదంచు బోధించఁగా
వలఁతుల్ గావని యెన్నవైతిమివి యెవ్వారింక వారింతురో! 70

గీ. కలికి చిలుకలఁజదివించి గారవించి
ప్రోడలనుఁజేసి దూత్యంబు జాడఁదెలిపి
యున్న బట్టున నూరకయుండె వింటి
పక్షపాతు లటంచును బల్కఁదగునె? 71

మ. తలిరుంబాన్పులు పండువెన్నెలలు నెత్తంబుల్ లతాగేహముల్
చలిగాడ్పుల్ హరియించు తాపమని యెంచన్ వీటిచే మించె ను
జ్జ్వలసంతాప భరంబులేమనుచు చర్చల్ సేయఁగావచ్చు దు
ర్లలితుండై వలరాచవేల్పు ప్రతికూలత్వంబు వాటింపఁగన్ 72

చ. అలుకలు పుట్టెనేమిటికి నక్కట! యక్కటికంబు మీఱఁగా
పలుకకయుండనేల యని పల్కఁగ జూతురు చూచియంతలో
నెలకొను మానగౌరవము నిల్పఁగనిల్తురు నిల్చి యాత్మలోఁ
గలఁగుదు రింతెకాక పలుకం గమకించరు మంచి యెవ్వరున్.

చ. మలయసమీరసంగతిని మైగల తావులుగూడి పైపయిన్
మలయుచునుండ కూటమి దమిం దలపోయుచునుండి తోడనే
తొలఁగిన మేనికాఁకలనుఁ దూలుట సోలుట దక్క నక్కటా
జలమునుఁ బూనరింతయుఁ ప్రసన్నత కోపభరమ్ము లెట్టివో?74

చ. తలఁచినయట్టులెల్లను ముదంబున ముద్దులు గుల్కు పల్కులన్
బలుమఱుఁ బల్కి పల్కి రసభావముచే నరమోడ్పు కన్నులం
గలరవదంపతుల్ మెలఁగఁగా మఱి కన్నులఁజూచు టెట్టు లీ
తెలియని మూఁగయల్క కడతేఱుటలెన్నటికింక దైవమా!

ఉ. పాలునునీరు నేర్పఱచి పాలుగ్రహించిన యంచలట్లనే
మేలునుఁ గీడు నేర్పఱచి మేలుగ్రహింపుచు వేడ్కనుండి యే
వేళల నల్గునట్టి యవివేకులనవ్వుదుమట్టిపట్ల నా
వాలినప్రేమ డిందఁ బగవారలఁగూడెను దైవమక్కటా! 76

చ. మొలిచినమోహభారమున ముందర నంతబ్రియాను
లాపముల్
బలికినయట్టులైన తమభావముల న్నెలకొన్నగూర్మిచేఁ
దొలుతటియల్కలన్ మఱచి తోడనె వారు రసాతిరేకతం
జెలఁగిరి మాధవుండపుడు చిత్తమునన్ ననలొత్తవేడుకన్.77

గీ. నేర్పుమాటల మచ్చిక లేర్పరించి
చూపు వెంబడి వలపుల సోనగురియు
చికిలిక్రొవ్వాడికొనగోరు చిఱుతసోఁకు
లంది నొకకొంత గిలిగింత యంకురింప. 78

చ. మనసిజశాస్త్రమర్మములు మాటికిమాటికి నేర్పుమీఱఁగా
బెనఁకువలందు దెల్పుచును బింకపుజంకెన వాఁడిచూపులన్
మనములయందు సందుకొను మచ్చిక హెచ్చఁగ నిండుఁగౌగిటన్
వనరుహనేత్రి దేల్చె యదువల్లభుఁ డుల్లము పల్లవింపఁగన్. 79

ఆశ్వాసాంతము

మ అవనీయాచక హర్షదాయి వసుధారాజీవ! రాజీవ స
న్నవనాహారణ లక్ష్యలక్షణకళానాసత్య! నాసత్యమా
ర్గవిరోధిక్షితిపావరోధితమహా కాంతార! కాంతారణ
న్నవమంజీరనినాద మోదితమనోనాళీక నాళీకనా! 80

క. ధారాధరలాలస దసి
ధారాదళితారి రక్తధారాళ ధరా
ధారాటనభానిర్జిత
ధారాధరధైర్యదానధారాధారా! 81

కవిరాజవిరాజితము

ప్రతిగజవారణ భీకరవారణపాటిత వారణశృంగఘటా!
తతపురకారణ వైరివిదారణ దారణకారణసైన్యభటా!
క్షితిహితధారణ కృత్యవధారణ సిద్ధసుధారణ కీర్తిభటా!
చతురవిచారణ సద్గుణచారణ సంభ్రమచారణగాంగతటా!

క. అపమానమానమానిత
తపనీయధరేంద్ర సాంద్రతరకాంతిమహా
స్తపనాభ్యాంతధ్వాంత
ద్విపుయూథా! "ముద్దుచంద్రరేఖా" నాథా! 83

ఇతి శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వర కరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధ సారస్వతనయ చెంగల్వ వెంకటార్యతనయ విజయరాఘవ భూపప్రసాదాసాదితవివిధరాజచిహ్నచిహ్నిత భాగధేయ కాళయనామధేయ ప్రణీతంబైన, రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్రబంధంబునం ద్వితీయాశ్వాసము. 84

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రా జ గో పా ల వి లా స ము.

తృతీయాశ్వాసము

శ్రీకలితదానతోషిత
లోకాలోకాంతరస్థలోకాలోక
వ్యాకోచోత్పలరేఖా
రాకేందుసరూప! విజయరాఘవభూపా!. 1

గీ. అవధరింపుము! సూతసంయమివరుండు
శౌనకునితోడ సిట్లను శౌరియట్ల
భద్రలక్షణఁ దేలించి ప్రమదముననె
మఱియు గరితల్పై చాల మమతయుంచి. 2

విప్రలబ్ధ–జాంబవతి

క. అంతట నా జాంబవతీ
కాంతారత్నంబు దూతికామణితో నే
కాంతంబునఁ బలికెడు నల
వింతల నొకకొన్ని వినెడు వేడుకతోడన్. 3

చ. పలచఁగఁ బూసినట్టి కలపంబునఁ బుట్టిన వింతవాసనల్
కొలనికెలంకు పూఁబొదలకున్ నెఱితావుల సొంపునింపఁ బై
వలిపెపు దుప్పటీచెఱఁగు వల్లెడవైచి యదూద్వహుండు దా
పొలపునమాపి లేఁజిగురు జొంపపుసందులఁ జూచుచుండగన్.

క. కలకంఠకంఠి యచ్చట
చెలువుని వంచనకుఁ దనదు చిత్తములోనం
గలఁగుచు మరుబాములచే
నలమటఁ బడి దూతితోడ నప్పుడిట్లనియెన్. 5

శా. చింతాసంతతిఁ జిక్కి చెక్కిటిపయిం జేఁ జేర్చి చింతింప నీ
ప్రాంతారామనికుంజ పుంజములచాయ న్నిల్చి నామాక్షి! నీ
కాంతుం దెచ్చెదనంచు వేవుదనకున్ గాసింబడం జేసితే?
కాంతా! యాప్తులు సేయుమాయలకు లోఁగాకుండు
వారెవ్వరే? 6

క. తగవులు తెగువలు బిగువులు
నగవులు పైపూఁతవలపు నయగారములున్
మగువా! యీవగలెల్లను
మగవానికిఁ జెల్లుఁగాక మగువకుఁ దగునే? 7

ఉ. తల్లడమేల? నీవరునఁ దప్పనటంచు ననేకనాయికా
వల్లభుఁ డాడు మాట నెఱవంచన యంచు దలంచనైతినో
హల్లకపాణి! యీవికచ హల్లకజాతపరాగజాతముల్
చల్లనిమేనిపై సెకలుచల్లఁగ నేగతి తాళనేర్తునే! 8

ఉ. ఎన్నఁడుసమ్మతించు నిఁకనెన్నఁడు నన్ దయమీఱఁ జూచు నిం
కెన్నడు మాటలాడు నిఁకనెన్నఁడు కౌఁగిటగారవించు నిం
కెన్నడు పుణ్యమెల్ల ఫలియించునొ? యంచుఁ దలంచునాథుఁడే
సన్నిటు చౌకసేసినను నాతిరొ! యేగతి నోర్వవచ్చునే. 9

చ. అంచలనంచలుండ మలయానిలముల్ మలయంగ చెంగటన్
పంచమవైఖరుల్ తరులపంచఁ బ్రపంచముసేయఁ గోరుటల్
పొంచి మరుండు నన్ను సురపొన్నలకోరికి సూటిసేయఁగా
వంచన లిట్లు సేయదగవా? పగవారికినైన నక్కటా!. 10

సీ. చెక్కున మకరికల్ చికిలిగోరున వ్రాయు
నపుడునాతోడ నేమనియె మున్ను?
మేడచేరువకుఁ దా మెల్ల మెల్లనవచ్చి
నను సన్న సేసి యేమనియె నాఁడు?
నిచ్చవెన్నెలగాయు ముచ్చటలాడుచు
నతిరహస్యముగ నేమనియె మొన్న?
నెలదోఁటలోన రేయెల్లను విహరించి
యకట! వేఁకువనె నేమనియె నిన్న?

గీ. పలికి బొంకనివాఁడంచుఁ బలుకదెపుడు
నింతలో వింత లోయింతి! యేమిపుట్టె?
నౌర! యీ మోహనాకారుఁ డాచరించు
మాయ లిటువంటి వందుకే మాయనిపుడు.

క. మగవారికిఁ గలగుణముల
మగువల వలపించు దనుక మమకారంబుల్
మగువలు వలచిన పిమ్మటఁ
దగవులు మఱి వేఱె కావె తామరసాక్షీ! 12

క. కలలోన నైన నెన్నఁడు
పలుకులుజవదాఁటకుండు పతికిన్ సతికిన్
కలిగెను సిలుగని సవతులు
కలకలనవ్వంగఁ దాళగలనా! లలనా! 13

సీ. ఎంతనేరము చేసి యేనియు నాచెంత
నిలిచినఁ గోపంబు నిలుపనేర
చూపులలో వింతసొగసులు చిగురించఁ
జూచిన వెగటుగాఁ జూడనేర

నాగడంబులు డాఁచి యతివినయంబుగాఁ
బలికిన మరుమాట వలుక నేర
మమతతోఁ దొల్లింట మచ్చికలెన్ని యే
నెన్నినఁ గొదవల నెన్న నేర

గీ. వనిత యొకతప్పు గావంగవలయు ననుచు
నున్న నెటువలె గడిఁదేటి యుండఁదొడఁగె
వలచి నట్లుండి వలవని వల్లభునకు
వలచినటువంటి తప్పు నావలన నింతె. 14

క. అని పతిచేసిన వంచన
కనుపించును నేరమెన్నఁగా నావేళన్
విని వినయంబు నయంబునుఁ
బెనఁగొన నిట్లనియె చెలియ బిత్తరితోడన్. 15

మ. వలదే కోకిలవాణి! యేమిటికిఁగా వ్యాఖ్యానముల్ మీరలా
నెలయున్ వెన్నెలయుంబలెం బదరఁగా నెయ్యంపుఁ
గయ్యంబునన్
గలకల్ పుట్టవా? తేరవో? తొలుత నీకాంతాళిముల్
గంటిమే?
కులకాంతల్ పతినేర్పునేరముల కెగ్గుల్ పట్టిపల్లార్తురే? 16

గీ. గుణము గోరంతఁగలిగిన కొండసేయు
నెంత నేరంబు చేసిన నెన్నఁడెపుడు
చాడిచెప్పిన మనవిగా సంగ్రహించు
రాజగోపాలు గుణమిది రాజవదన! 17

ఉ. ఎంతతపంబు చేసితివొ! యెంతటివేలుపు భక్తిఁగొల్చితో
యెంతవ్రతంబు సల్పితివొ? యెంతటిభాగ్యము సంతరించితో?
యెంతటినోము నోచితివొ! యెంతటిదానము నాచరించితో
యంతటివాఁడు నీకుఁ బతియౌటకు నంబుజపత్రలోచనా! 18

చ. కలకలు మీకు నెన్నటికి గల్గునొయంచుఁ దలంచి నేర్పుగా
నలుకలు పుట్టఁజేయుచుఁ బ్రియంబులు వల్కినయట్టి పిమ్మటన్
వలపులు కొన్నికొన్ని కొనవైచి మిముం జతగూర్చునట్టి యా
కలికి పిసాళి జంతలము గాముగదే! గజరాజగామినీ! 19

క. అనిపలుకు దూతి పలుకుల
మనమునఁగల కోపభరము మట్టుపడంగా
తనరాకలు మదిఁగోరెడు
వనజానన హృదయమెఱిఁగి వల్లభుఁడంతన్. 20

శా. ప్రోడల్ చూచి సజీవచిత్రముల సొంపుల్ మించ సౌనౌనన్
నీడల్ దేఱెడు నిల్వుటద్దముల వన్నెల్ మీఱ జాబిల్లి రా
గోడల్ కాంతల బింబసంపదల దిక్కుల్ నింప లేఁగెంపు రా
మేడం జేరెను జాళువావలువ క్రొమ్మించుల్ దువాళించఁగన్.

ఉ. అందు విలాసరేఖ యిటులాకృతిచే రహిఁ గాంచెనోయనం
గుందనపుంబసిండి తళుకుల్ వెదజల్లుచు క్రొమ్మెఱుంగె యీ
యందమునందెనా నలరు నంగన చెంగట వచ్చినిల్చినన్
గందళితానురాగ రసకందళమానసుఁడై ముదంబునన్. 22

లేమ కెంగేలు కేలఁగీలించి పట్టి
సరసనున్నట్టి విరవాది చప్పరంబు
చవికెలోపలి పసిఁడిమంచంబు నందు
విఱులునించిన శయ్యపై వెలఁదినుంచి. 23

సీ. పాన్పుపైఁ గూర్చుండి భాగాలొసంగుచో
చేసోఁకుటకుఁ గొంత చిత్తగింప
తనుఁజూచి మాటాడ ధవుఁడుఁ బ్రార్థింపంగ
మాటలాడంగ నెమ్మదిఁదలంచి
సకినల బటువులు సరసకు దివియంగ
మొలచిన జిలిబిలి ముద్దుబలుకు
రవళికం గెరలు పారావతమ్ముల మించు
కలరవమ్ముల మాటుగా నొకింత

గీ. తెలిసి తెలియదటన్న సందేహమలర
చిగురుకెమ్మోవి నవలొత్త చిన్నినగవు
బెళకుచూపుల రాగంబు పెనగొనంగఁ
బ్రమద పలికినపలుకులఁ బ్రమదమందె. 24

మ. కలయం బర్వెన చూపుతూపు లెలగోల్గావించి వేమించి య
య్యలిసీలాలకయుక్ విభుండు తమి బాహాబాహిఁ బోరాడఁగా
వలరాయండు ప్రసూనవర్షములఁ దేవల్ చూపినట్లయ్యె న
య్యలరుంబోడికి కొప్పువీడి వడి క్రిందై క్రొవ్విరుల్ చిందఁగన్.

గీ. చూపుచూపును సరివోవఁ జూచియపుడు
హృదయములు రెండుసరియౌట నెఱుఁగ వేఁడి
గాఢపరిరంభ సంభ్రమ కైతవమునఁ
బాయకుండిరి వేడ్కతోఁ బతియు సతియు. 26

క. రతిచాటువులను నిర్జిత
రతియగు సతి మనముగరంచి రాగముమీఱన్
రతులం దేలిచె యాహరి
యతులిత సమ్మోదగర్భితాశయుఁడగుచున్. 27

—: ఖండిత మిత్రవింద :—

చ. అల యెలదోఁటలోనఁ దరళాయతలోచనఁ దేల్చి వేడుకన్
వెలువడి మిత్రవింద గడు వేఁడుకొనం దమకించు నేర్పులం
దలఁపున నిల్పి యవ్విక చతామరసేక్షణ పైఁడిమేడఁ దా,
సొలపునఁ జేరె రూపజిత సూనశరాసనుఁ డొయ్యనొయ్యనన్.

ఉ. చెక్కిటగోరులుఁ నిదురచిన్నెలు చూపెడి వాలుఁజూపులుం
బుక్కిటివీడియంబును గుబుల్కొను మేను జవాదివాసనల్
సొక్కులుచూప మీన్బిరుదుసొక్కమువాని విలాసవై ఖరిం
జొక్కుచు వచ్చు నాయకునిఁజూచి కషాయిత లోచనాంతయై

గీ. వెగ్గలంబయి మది వెలి విసరినట్టి
కోపరసవేగ మొకకొంత కుదురుపఱచి
చతురగావున నప్పుడా సరసిజాక్షి
పలికె నిట్లని హేతుగర్భంబుఁగాఁగ. 30

మ. కలయం జాగరరాగరంజితకటాక్షశ్రీలు సాంధ్యప్రభ
న్నెలకొల్పఁ సమయానుకూలముగ నీ నిద్దంపు లేఁజెక్కునం
దలచూపెఁ నెలవంక దానిఁగని యానందంబు సంధిల్లఁగాఁ
బలుమాఱుం గరపద్మముల్ మొగుడ సంభావించెదఁ వల్లభా!

చ. చెలువుఁడ! నీవు తామసము సేయుట కిప్పు డుపాయభేదముల్
వలుకఁగ నూహ సేసెదవు భావములోవిను క్రొత్తలత్తుకఁ
తిలకము వింతవింత వగ తీరున దిద్దినయట్టి తీరులే
తెలిపెను మాకు నెంతయు తేటపడంగ విళంబహేతువుఁ. 32

ఉ. లోలత నీవు నా మనసులోపల నెప్పుడు సంచరించఁగా
నాలిజనంబు నిన్నుఁదమి నచ్చట నచ్చట నుండివచ్చె నీ
వేళకునంచుఁ బల్కు నవివేకపుమాటకుఁ గోపమేఁటికే?
దాళుము సర్వలోకవిదితంబులుగావె భవచ్చరిత్రముల్. 33

మ. కలయం జెక్కు లఘర్మవారికణముల్ గ్రమ్మంగ నొయ్యారపుం
దళుకు న్నిద్దపుమేనిపై చిటులుగంధం బందమైమించ నూ
ర్పులనెత్తావికి గండుతుమ్మెదలు గుంపుల్ గూడి వెన్నాడఁగా
భళిరా! వచ్చితి వీవు వేగ, రమణీపాంచాల! నాపై దయన్. 34

మ. నటనల్ జూపెడి యూర్పుదావులు, నలంతల్ చూపు
వాల్చూపులుం
చిటిలుంగుంకుమ క్రొత్తలేఁజెమటయుం శీర్ణాలకశ్రేణియుం
నిటలాలక్ష్యవిశేషకంబుగల యా నీలాలకంబాసి యు
త్కట మోహంబునఁ జేరవచ్చితివి వేగన్ నీవు నాపై దయన్.

సీ. కులుకుగుబ్బల సోఁకు కుంకుమరేఖల
మైపూఁత చేతను మాటి నపుడె
గళమునఁ గనుపించు నెలవంక గోరులం
గంటసరంబుచేఁ గప్పి నపుడె
జడత్రేటు మరుపడఁ గడవన్నె బంగారు
వలిపెదుప్పటి వల్లెవైచి నపుడె
సందిదండలుమొత్తు జాడల బాహాంగ
దముల పూనికచేత దాఁచి నపుడె

గీ. నేరుపరివౌదు వన్నింట నీవె జగతి
ముదురుచందురుఁగావి కెమ్మోవి మీఁద
నాఁటనొత్తిన పలుగంటి మాటుపట్ల
మఱపువచ్చిన నది నేరమా? తలంప. 36

ఉ. వాసనవీడి వాడి సిగ వ్రాలెడు పువ్వులు నిన్నమాపు మైఁ
బూసిన యంగరాగములు పూని రయంబునవచ్చి తౌర! మేఁ
గాసిలియుండ నావిధము కైకొని వల్లభ! ప్రాణవల్లభల్
వేసటనున్న నాయకులు వేడుకతోఁ గయిసేయరే కదా! 37

ఉ. బాసలుసేసినిన్ను నెడబాయను నెచ్చెలి! యీప్రభాతమం
బాసలఁబెట్టి వచ్చియిపు డద్దమరేతిరి దానికన్నునన్
వాసిఁగ బల్కెదిట్లు నెఱవంచన సేయఁగనేల? యౌర! యా
చాసలవంటివే యిపుడు వల్కినబాసలు ప్రాణవల్లభా! 38

చ. జలరుహనాభ! నాదు మణిసౌధముపజ్జకు వత్తువెప్పుడున్
వలగొన సంధ్య నీవటులె వచ్చితివిప్పుడు పూర్వసంధ్యగాఁ
దెలియఁగలేక నీవది మదింగణియింపకుమీ కొఱంతగా
కలయఁగ రాగసంపదలు కన్నులఁ గ్రమ్మఁగఁ దెల్వికల్లునే? 39

గీ. పచ్చిగాయమ్ము లీరొమ్ముపైని హెచ్చ
మెచ్చి యౌరతు లీయంగవచ్చు నిపుడె
వెన్నుపైనున్న చెనకుల విధముఁజూడ
గెలుపునోటమి నేమియుం దెలియరాదు. 40

మ. అల జాబిల్లికి హెచ్చుగాఁగలిగె సంధ్యారాగ మారాగ మీ
తళుకున్నోమున నొందకున్న నెటులొందర్ వచ్చు నౌపమ్యమం
చలమన్నెమ్మది చింతనేర్పుననె యాయందంబు చేకూర్చియున్
భళిరా! తాల్చితివందు మించుగఁ గళాపాండిత్యమానౌనన్ 41

మ. కలయన్ సంధ్యలు గ్రుంకువేళలఁ గదా! కాంతుల్
తమిం గాంతలన్
గలయంగాఁ గమకింతురెందు నిపు డుత్కంఠాతిరేకంబులన్

వెలుకంబారఁగ దిక్కులెల్ల రభసావేశంబునన్ వచ్చితీ
తలఁపుల్ వింతలు చక్రవాకములచేతన్ నేర్చితో వల్లభా! 42

మ. తెలివిం జెందెను దిక్కులెల్ల నతిసందీప్తంబులై దీర్ఘికా
జలజంబుల్ వికసిల్లెఁ గంటె జలజాక్షీ! నీదు వీక్షాంబుజం
బుల నిద్రాలసభావముల్ చెలఁగ నేమోయంచు నీవెంచకా
కలకంఠీమణి మోముచందురుని చక్కంజూచు నుత్కర్షముల్

క. వనితామణి యివ్విధమునఁ
దనుఁగనుఁగొని హేతుగర్భితముఁగాఁ బలుకన్
విని చతుర వచన రచనల
ననునయపరుఁ డగుచుఁ బలికె నట హరియంతన్. 44

మ. నెనరుల్ పుట్టెడి మాటలాడి యలివేణీ! సోపచారంబుగా
మినుకుల్ పుట్టఁగ మాటలాడె దిపుడేమో? తేటకన్గోనలన్
వినయంబుల్ కనుపించఁ జూచెదవు నీవే వేఱుగావింతువా?
విను! నాపట్లను తప్పుకల్గినను రావే! శిక్ష గావింపవే? 45

చ. కలువలు నీకటాక్షములఁ గల్గిన నేర్పులోకింత నేర్పటన్
ములుకులుచేసి వాటిఁగొని మోహనవిద్యల నేర్చి మారుఁడో
యలికులవేణి! నీవలకటాక్షములం దయసేయు మిప్పుడా
కలువలగర్వమున్ మఱునిగర్వ మఖర్వముగా ఘటించెదన్. 46

సీ. అదలించవదియేమి? యాననద్యుతులచే
బింకంబు పూను జాబిల్లి నిపుడు
గద్దించవదియేమి? కమ్మనియూర్పుచే
వలగొను నల గంధవాహు నిపుడు

బెదరించవదియేమి? బెళకుచూపులచేత
దాచెదు మగతేంట్ల దాఁటు నిపుడు
నిరసించవదియేమి? నిద్దంపు మోవిచే
నిగనిగమను మావిచిగురు నిపుడు

గీ. స్తోకకుచ! నీవు నామీఁదఁ గోపముంచి
యూరకుండిన నింట నేనుండదరమె?
వాటివగలెన్న తొల్లింటి వలపునించి
మించికౌఁగిట నను గారవించరాదె? 47

మ. అలివేణీ! నను నీవు మన్ననలు సేయన్ నమ్మి యేపట్ల నీ
చెలులన్ వేఁడమి నీ వెఱుంగుదువె? నీచిత్తంబులో నిప్పుడీ
కలఁకల్ పుట్టెడి వేళ చూచుకొని యేకార్యంబు బోధించిరో?
కలవే! యిట్టివి లోకమందు మరి యోగంబుల్ విచారింపవే?

ఉ. వాడినమోముతోడ నెనవచ్చును చంద్రుఁడు సారసాక్షి! నీ
పీడినసోగపెన్నెరుల వెంటఁబడున్ సమదాళులంచు నేఁ
జూడఁగఁజాల కావిధము సూచనఁజేసితి నింతె మన్మథ
క్రీడలకన్న నీదు కిలికించిత మేమిటఁదక్కువయ్యెనే? 49

మ సుమనస్సాయకలోల చాపమద ఖర్జూతిర్జన ల్సేయునీ
బొమ పొల్పంబు తదీయబాణముల సొంపుల్ వంపు
వాల్జూపులుం
బ్రమదాంభోనిధిఁ దేల్చె సౌఖ్యములనాపాదించె
నూహించఁగా
రమణీ! కోపము జేయునట్టి యుపకారం బెన్నఁగా శక్యమే? 50

సీ. కుటిలకుంతల! నీదుకురులు చిక్కులఁబడ్డ
దాఁటులు వేయదె తేఁటిదాటు
కాంత! నీయూరుపు లింత వేఁడిమిగన్న
నామోదిగాదె మందానిలంబు
పడఁతి! నీవెన్నుంటు జడను గాంచినఁజూచి
కేకలు వేయవే కేకులెల్ల
నింతి! నీనెమ్మోగ మించుక వాడిన
చాల మిన్నందదే చంద్రబింబ

గీ. మలుకవూనంగ నీవిప్పు డంబుజాక్షి!
విన్ననై యున్నవిట్టి నీవేళచూచి
గెలువ దమకించు నివియెల్లఁ గేలిసేసి
పగలు నీఁగుట యొక్కక్కపట్లఁ గాదె! 51

గీ. అనుచుఁదా పల్కుపల్కుల కాత్మలోని
కలఁకఁ దేటిన చూపులఁ గమలనయన
యించుకించుక తనుఁజూచు టెఱిఁగి విభుఁడు
నిండువేడుక తోడ నానెలఁత నంత. 52

ఉ. చక్కని సిబ్బెపుం గులుకు జక్కవగుబ్బల నుబ్బుమీఱఁగా
నక్కననొక్కి చొక్కి దరహాసము మోమున నంకురింప వేఁ
జెక్కునఁ జెక్కుచేర్చి రతిచిన్నెల వన్నెల వాఁడిగోరులన్
నొక్కిన గ్రక్కునన్ గళలనెన్నెలవుల్ గరఁగించ కాంతయున్

శా. సంభోగశ్రమబిందువుల్ ముఖవిధుస్వచ్ఛామృతస్యందమై
సంభావింపఁగ లోచనాబ్జములపజ్జన్ బెన్నెఱుల్ గుంపులై
యంభోజమ్ముల వ్రాలు తుమ్మెదల యొయ్యారంబు చాటింపఁగా
పుంభావంబున నాథుఁ దేల్చె పులకల్ పుంఖానుపుంఖంబుగన్.

గీ. మొలఁత పతియును సరి మేలు మేలనంగ
సంగములు నేడ్కతోడ నుపాంగుచుండ
రతుల వింతలచే నభిరతులు వెలయఁ
గూడి యానందవార్ధి నోలాడి రపుడు. 55

—: విరహోత్కంఠిత సుదంత :—

గీ. అంతశౌరియు విరహ దురంతమైన
యల సుదంతను గనుఁగొను నాసమదిని
చిగురులొత్తఁగ నెలదోఁట చెంతకరిగి,
యందునొక్క మనోహరమైన చోట 56

సీ. వీణాదివాద్య ప్రవీణత రాణించు
ప్రతిలేని రతనంపుఁ బ్రతిమలెల్ల
జాబిల్లి రాగోడ జాడలఁజాలుగా
ప్రతిబింబసంపద పరిఢవిల్ల
వాటిసమ్మోహన వాద్యస్వనంబులు
ప్రతిశబ్దసంగతిఁ బరగు నందు
మేళముల్ రెండు సమ్మేళమై కనుపించు
మించనియొక్కటి నెంచలేక

గీ. సమత మన్నించవలెనంచుఁ జాల నెంచి
మించు వేడుక నచట రమించు శౌరి
యపుడు శశికాంతమణిజాలకాంతరముల
నలసుదంతను గనుగొను నట్టివేళ. 57

చ. కలువలబంతులుం జలువగందపుగిన్నెలు తాళవృంతముల్
తలిరులు పువ్వుబెత్తులును తామరతూడు లనంటిమోవులుం

వలిపెములున్ హిమాంబువుల వాసనగిండ్లను రే వెలుంగురా
చలుపల పీఁటలుం గొని విచారముతో నుడిగంపు. చేడియల్

సీ. కథలు చెప్పెదమైనఁ గలికి! లేజవరాలి
కలవరింతలు మాన్పఁగాఁదరంబె?
కలపంబు పైఁజల్లఁగా నలందెదమైన
మదిరాక్షి! మైకాఁక మాన్పఁదరమె?
విరుల వీజనలచే వీచెదమైనను
నెలఁతయూర్పులఁ వేఁడినిలుపఁదరమె?
పసిఁడి యుయ్యాలనుంచి పాడెదమైనను
పడఁతి జాగరము నిల్పంగదరమె?

గీ. యవనిఁగలిగిన శిశిరవస్తువులు దెచ్చి
సవదరించెద ముపచార సరణులెల్ల
నెట్టివిధమున నమరునో? యీక్రమంబు
చెలియప్రాణంబు వలరాజుచేతిదింక. 59

సీ. ఉపమానములు లేవె? యుర్వి నెమ్మోముతో
జాబిల్లి నెంచఁ బ్రసంగమేమి?
సరివోల్పమరి లేవే? జగతి గన్నులకును
వెలిదమ్మి రేకులఁ దలఁపనేమి!
పోలికల్ మరి లేవె? భూమిలో బొమలకుఁ
జెఱకుసింగిణులఁ జర్చింపనేమి?
సవతుగా మరి లేవె? యవనిలో మోవికిఁ
దళుకుఁ గెంజిగురాకుఁ దడవనేమి?

గీ. చక్కఁదనమున శౌరికి సాటిలేరె
యించువిలుకానిఁ బోల్చి వర్ణించనెంచు
నెంచఁ దమలోన నేరంబు లెంచుకొనుచుఁ
జెలులు శిశిరోపచారముల్ సేసిరెలమి. 60

ఆ. రాజగోపుఁడిచట రాజాస్యయచ్చట
నెటులఁగలుగు కూటమిరువురకును ?
వనితపాలగలిగి వలరాచవేలుపు
కన్నుఁదెఱచెనేని గల్గుశుభము. 61

సీ. కందుకుందునులేని కలువలచెలికాఁడు
గలిగిన చెలి మేనికాఁకదీఱు
నిత్యవికాసంబు నెగడుతమ్ములు సంభ
వించిన చెలి మేనివేఁడిదీఱు
పగలురేలొకరీతిఁ బరగువెన్నలతేట
చేకూర చెలి మేని సెకలు దీఱు
ననిశ మార్దవమున నలరెడు తలిరాకు
లొదవినం జెలిమేని యుడుకుదీఱు.

గీ. ననినఁజెలులార! యిట్టివి యందుజగతి
నతనిసమ్ముఖ మతని హస్తావలంబ
మతనిదరహాస మాతనియంఘ్రిసేవ
గలిగి నప్పుడె యివియెల్లఁగలుగుఁ జెలికి. 62

క. అనిపలుకు చెలులఁ గనుగొని
కనుగొనలఁ వేఁడి తేటకన్నీరొలుకన్
వనజానన యిట్లనియెను
మనమున సంతాపభరము మల్లడిగొనఁగన్. 63

చ. ఫలకమునందువ్రాసి తమప్రాణవిభుం బలుమారు వేడుచున్
బలపల వేగునంతకు నపారవియోగభరార్తలైన యా
నెలఁతలచెంత నవ్విభుఁడె నెమ్మది సమ్మదమంద నిల్చినన్
లలనరో! వారి వేడుక కొలంకులు నిండి తొలంకకుండునే? 64

మ. వెలలేనట్టి పదాంగదంబుచెలఁగన్ వింతల్ భళీ! మేలనం
దళుకున్ వట్రువ గొప్పముత్తియపుటందంబొప్పు బాహాంగదం
బులు రాణింపఁగ ముత్తెపున్ సరపణుల్ ముంజేతులన్ మించఁగా
సొలపుల్ మీఱఁగ వాఁడువచ్చి కనుమెచ్చుల్ సేయఁ డేమందునే? 65

సీ. ఏలలువాడుచో నిపుడేటికో? చంద
మామమీఁది పదాలు మానినార
లధికంబుగాఁగూర్చి రది యేమొ? పన్నీరుఁ
గర్పూరమునుఁ జల్వగంధమునను
సన్నజాదు లిదేమొ యున్నాళ్లవలెగాదు
పాన్పుపైఁ దఱచుగాఁ బఱచినారు
చేఁబూనుటయె కాక చెలువలు నేఁడేమొ
కీరశారికలఁ బల్కించలేదు

గీ. వెలి విసరినటు లున్నదీ విరహచిహ్న
మింతి! నీచెంత కాయన యిపుడె వచ్చు
ననెడు నీమాటలకుఁ జాలనలరి యుంటి
నింత తామసమాట యే నెఱుఁగనకట! 66

క. కలఁగన్న మేలుకొన్నను
కళవళముననైన వాని గాంచియు మఱియుఁ
బలుమరు కనుఁగొనఁ గోరెద
మెలతరో! మరి యాస కెందు మేరలుగలవే? 67

మ. పదియార్వన్నెపసిండికి న్నెఱుఁగురాఁ బై జాదుఁగావించు న
ల్లైదపై కుంకుమమీఁద హేమఃసనాహీనప్రభల్ బర్వఁగా
మదనాగేంద్రము లీల వచ్చు విభు మర్మంబుల్ విలోకించినన్
మదనావేశముతోడ నెవ్వతె కళామర్మంబు లూటడవే? 68

సీ. మొగముచూడక మారుమొగము వెట్టు దమన్న
నతనిఁ గ్రమ్మరఁ జూడ నాసయగును
చెలులతో నేమైనఁ బలుకఁ బోయెదనన్న
నతని పేరేమాట లందుదొరలు
నలుకయాయనమీఁద నిలిపెదనన్ననుఁ
బ్రమదంబు తనుదానె పల్లవించు
తలఁపులో నాతనిఁ దలఁపకుండెదనన్న
నతని మీఁదిదెబాళి యగుచునుండు

గీ. నతనిపై నేరముల నెన్న నట్టివేళ
నతని సద్గుణగణములే యాత్మఁదోచు
మమత లిటువంటి వతనికి మరులుకొంటి
తామసించిన యింక నే దాళఁజాల? 69

గీ. ఎన్నివిధములఁ బలికిన నెఱుఁగనైతి
వింత నామేనిసంతాప మింత మేన
ననుచు చెలిదూరి వలవంత నాసుదంత
కంతుమందాని లేందులఁ గనలిపలికె. 70

శా. నవ్వుల్ శారదచంద్రచంద్రికలుగా నమ్మించి యాచంద్రికల్
పువ్వుల్ గా సవరించి వాటివెసనమ్ముల్ సేసి యా యమ్ములన్
మవ్వంబుల్ జతగూర్చునంచుఁ దుద నా మర్మంబు నాఁటింపుచున్
చివ్వల్ సేసెద వింద్రజాలములెకా! చింతింప నీవైఖరుల్   71

మ. అలరుంజప్పర మీ లతావలయ మాహా! మెచ్చుపుట్టించె నిం
దలఁపుల్ దీరెదనంచు నెంచి యిటుడాయన్ బోయచందంబునన్
వలలోఁ బోనునఁజిక్కినట్టు లకటా! వంచించి వేఁటాడె దీ
కులుకుంగుబ్బెత లందెకా మదన! నీకోదండపాండిత్యముల్.

సీ. పక్షపాతమునచ్చి పరభృతమ్ములమెచ్చి
కంటికింపైన చెంగావు లొసఁగి
మాటవాసులగొల్చి మనినఁజిల్కలఁబిల్చి
మేలిమివహి పచ్చడాలొసంగి
తగునడకలకెల్లయగు నంచలకునెల్ల
బహుమతిపద్మాల పట్టులొసఁగి
వడిగలతనమెంచి వరుసదేంట్లకుఁబంచి
వేర్వేరసేవంతి విరులొసంగి

గీ. చెఱకుసింగణిఁ జెంగల్వచిలుకుదొడిగి
పంచసాయక! నను గుఱిపఱిచితీవు
చుఱుకుచూపిన హరుచూపు సూడమఱచి
మించి యబలలపై విక్రమించె దార!   73

శా. స్వాహాప్రాణసహాయకీలములకున్ సాహాయ్యముం జేసి యా
మాహామోహనవేషభూషలకు సంపాదించి సంజీవనం
బాహా! మంధరగంధవాహపథికప్రాణాపహాస్వాంత! భూ
వాహంబైతివె యింక నెక్కడిది నిర్వాహంబు పాంథాళికిన్ ?

మ. పలుమారు న్నినునమ్మియుండ నకటా! ప్రాణంబు
ప్రాణంబులై
కలయన్ మోహనచూర్ణముం జిలికి చొక్కం జేసి గూఢంబుగా
లలనల్ దాఁచినయట్టి మానధనమెల్లన్ పొంచి లాగించితౌ
తలఁపన్మందసమీర! లేదుగద నీదాక్షిణ్య మీపట్టునన్. 75

శా. చంద్రాపూరితచంద్రకాంతఫలకస్వచ్ఛప్రఘాణంబులన్
సాంద్రానందరసాతిరేకములు హెచ్చన్నిల్వ నెమ్మోవ ని
స్తంద్రంబై కనుపించె తాప మకటా! దైవంబు రోషించి యో
చంద్రా! చంద్రసమాఖ్యఁగల్గునెడలన్ సంతాపముల్
గూర్చునే! 76

క. రామామణులెటులోర్తురు
రామా! యీసెకలుచెల్లు రారాఁపులకున్
మామాయని వారింపఁగ
మామాటలు వినవు చందమామా! చలమా! 77

మ. రమణీలోకము నెల్లనేఁపుచును మేరల్మీఱి వర్తిల్లఁగాఁ
గమలాకాంతసహోదరుండయిన చక్కం జూడరాదంచుఁ దాఁ
గమలాగారదళారరమ్ములను నేగంగప్పు నీరాకకీ
యమితంబైన కళంక మేమిటను పాయంజాలు దోషాకరా!78

కం. అలుక నిటు లింతిమన్మథ
మలయానిల తుహినకరుల మాటికిఁదెగడన్
చెలిచూచి పలికె నేర్పున
పలుకుల నెన రుట్టిపడఁగఁ బ్రమదముతోడన్ 79

చ. కలికిరో! నీదు చిత్తమెఱుఁగన్మదినెంచి ముదంబుతోడ నీ
చెలువుఁడు కేళికావనము చెంగటి బంగరుమేడలోన నీ
పలుకులువించు కోరికలు పల్లవితంబులుగాఁగ నున్నవాఁ
డెలమినటన్న నన్నెలఁత హెచ్చిన సిగ్గున మోమువాంచినన్.

గీ. అపుడు కనుసన్నచేఁ బిల్వ నామురారి
వనితచెంతకు వేడుకవచ్చినిల్వ
నలరుబెత్తులు తెచ్చెద ననుచునొక్క-
పనినెపంబున నేఁగినఁ బ్రౌఢదూతి. 81

శా. ఆనందాతిశయంబుమించు నొకసయ్యాటంబుచే నొయ్యనన్
నానల్వాని మొగంబువాంచినను నన్నాళీకపత్రేక్షణన్
నానానూనమనోజశాస్త్రకలనానర్మక్రియానైపుణిన్
దేనెల్చిందెడు పువ్వుటింటి మణివేదిన్ నేరుపుల్ మీఱఁగన్.

ఉ. ఉల్లముపల్లవించు సరసోక్తుల లేనగ వుల్లసిల్లఁగాఁ
బల్లవశయ్యపై సరసభావము మీఱఁగ నిండుఁగౌఁగిటన్
హల్లకపాణిఁ జేర్చి మనసారఁగ పల్కెడు కుల్కుపల్కులన్
ఝల్లన మేనిపై పులకజాలము నిండఁగ నిండువేడుకన్. 83

చ. విడుమరలేని జెయ్యువలను వింతయొయారముచూపు చూపులన్
తడబడు మాటమాటు వగదంటతనమ్ములు వింతవింతలై
పొడమెడు భావబంధముల పొంగుచునున్న మనోరథమ్ములన్
బడఁతుకఁ దేల్చె మాధవుఁ డపారవిలాసరసైకలోలుఁడై. 84

శా. అత్యారూఢవిలాసినీజన విలాసాధార! సాధారణ
ప్రత్యాదేశసదేశనమ్రవిహితాబ్రహ్మణ్య! బ్రహ్మణ్యతా

సత్యాపాదితసత్యవాఙ్ముఖ సుధీసత్త్రాస! సత్త్రాసగీ
ష్పత్యంతవిచారకృన్నయవిదా సంసార! సంసారతా! 85

క. వరుణాధితపుర కరుణా
కరుణాధిక కాంతిపూరకలితాభరణా
భరణార్థి వైరిశరణా
శరణాగత జయపయోధిజా సంవరణా! 86

స్రగ్విణి. భావభూశోభిశోభా ప్రభావోపమా
భూవిభా వైభవా భూష్ణు భూమోద్భవా!
భావిభూతోద్భవద్భవ్యవద్భూమిభృ
ద్భావుకోద్భావి పద్మాభవప్రాభవా! 87

క. అతిభీతి వినతవిమత
క్షితిపాలకతిలకసతత సేవితసదనా!
చతురానన చతురవధూ
శ్రితవదనా 'ముద్దుచంద్రరేఖా' మదనా! 88

గద్య. ఇతి శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వర కరుణా కటాక్షలబ్ధ సిద్ధసార
స్వతనయ చెంగల్వవేంకటార్యతనయ విజయరాఘవభూప
ప్రసాదాసాదితరాజచిహ్నచిహ్నితభాగధేయ కాళయనామ
ధేయప్రణీతంబైన రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్రబంధంబు
నందుఁ దృతీయాశ్వాసము. 89

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రా జ గో పా ల వి లా స ము

చతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీపదనిజపదసేవక
సేవాళక్షితిప శత్రునిగ్రహ జాగ్రత్
ద్వీపాంతర శుభవిభవ
ప్రాపకజయహారి! విజయరాఘవశౌరీ! 1

గీ. అవధరింపుము సూతసంయమివరుండు
శౌనకుని తోడ నిట్లను శౌరియట్లు
వెలయ జాంబవతీ మిత్రవిందలను సు
దంతఁ దేలించి కాంతలఁ దలఁచి మఱియు. 2

—: ప్రోషితభర్తృక-కాళింది :—

సీ. పార్శ్వభాగాభోగ పరిలక్ష్యమౌక్తిక
ప్రభలు చామరముల రహివహింప
పరిసర పరిచరాంచద్భర్మ పాలిక
లుడిగంపు చెలువల యొఱపు నెఱప
కనకపంజర కీరకలితగీ రచనలు
సాహోనినాదమ్ము సవదరింప
దివ్యమణీగణ దీవ్యద్విభాశ్రేణి
కరదీపకలికల కరణిఁ దనర

గీ. గుంభితమయూఖ ఘనశాతకుంభకుంభ
భానునిర్యత్న నిర్యత్ప్రభానుభావ
మనఁగ పీతాంబరద్యుతు లమరనుండి
రాజగోపాలుఁ డొక సౌధరాజమందు. 3

క. ముందుగ ప్రోషితభర్తృక
యందం బరయంగ దూతి నంపితినని గో
విందుఁడు కాళిందీసతి
చందం బరయంగనున్న సమయమునందున్. 4

గీ. తామరసనేత్రుఁ డొకయింత తామసింప
నొక్క నిమిషంబు యుగముగా నూహసేయు
నట్టి కాళింది తన పార్శ్వమందునున్న
ప్రాణసఖి తోడ నిట్లని పల్కెనపుడు. 5

ఉ. వద్దికివచ్చు నాథుఁడను వార్తలు నీవన నమ్మియుండి యే
నద్దమరేయిదాఁక నడియాసల నాతని రాకఁగోరఁగా
ప్రొద్దునువోయె నన్ను మరి ప్రోషితభర్తృకఁగా నొనర్చి యే
గద్దరిసుద్దులెంచి వడిగాఁ జనెనో హరి గొల్లపల్లెకున్? 6

శా. వాడల్ వాడలనుండి మన్మథకథావ్యాపారముల్ మీఱఁగా
వ్రీడాభారమునన్ బిగించి కడు నువ్విళ్లూరు డెందంబులన్
క్రీడాసౌధము లెక్కి యెక్కు మొగి సంకీర్ణంబుగా దేవతా
చూడారత్నముఁ జూతు రంబుజముఖుల్ సొంపుల్
పిసాళింపఁగన్. 7

చ. పలుకులఁ దెచ్చుకోల్వలపు పైఁబచరించుచు వింతవింతలా
కులుకుల లేనిమచ్చికలఁ గూర్చుచుఁ గైతవనర్మమర్మముల్
సొలపులఁజూపు జంతలకుఁ జొక్కుదు రింతయుకాక గట్టిగా
వలచిన వారిపట్ల మగవారల కెక్కుడిమోహమక్కటా! 8

ఉ. ఎన్నడువచ్చు వీథికడ కెన్నడుచూతము సొంపుమీఱఁగా
నెన్నడు మా మనోరథము లెల్ల ఫలించు నటంచు వానికై

క్రొన్ననవింటివేలుపును క్రొన్ననలం దగఁ బూజసేయు నా
కన్నెలు సేయుభాగ్యములు కామిని! నేడుఫలించెనే కదా! 9

ఉ. వెక్కసమైనమోహమున వేమరు నాతని దూరనేలనో
చక్కెరబొమ్మ! యింకిట విచారము లేటికి? నొంటిపాటుగా
నక్కట! యెవ్వతైన మనసారఁగ నవ్విభు నిండుఁగౌఁగిటన్
జొక్కఁగ జేసి వేఱొకతె జూడఁగనిచ్చునె? వాఁడువచ్చునే? 10

సీ. ఆజానులంబిబాహార్గళంబులవాఁడు
శైలశృంగోన్నతాంసములవాఁడు
శారద విధుబింబచారు వక్త్రమువాఁడు
ధవళాబ్జమిత్ర నేత్రములవాఁడు
కనక కవాటికా కఠినవక్షమువాఁడు
కంబులక్షణలక్ష్య గళమువాఁడు
భాగ్యరేఖాంకిత పాదపద్మమువాఁడు
తరుణప్రవాళ హస్తములవాఁడు

గీ. వానిఁజొక్కించి కౌఁగిట వలపునించి
ముచ్చటలు మీఱ మనసార మోవియాని
ముద్దువెట్టుక సొలపుల ముంచివేడ్క
మరులుకొలుపక విడుతురా మానవతులు. 11

ఉ. ఊరికిఁ బోయివత్తునని యూరటసేయక నిర్దయాత్ముఁడై
యూరడిఁబెట్టి ప్రాణవిభుఁ డాతనియొద్దికి దూతినెట్లు నే
నూరికినూరు బొమ్మనుదు నొంటిగఁ బొమ్మనకున్న నక్కటా!
యూరక యుండరాదనుచు నుల్లమునం బరితాపమొందుచున్,

గీ. అటులకాళింది మదనదురంతవిశిఖ
సంతతాసారజాతవిచారయగుట
ననుఁగు నెచ్చెలి కనుఁగొని యధిపురాక
యరసివచ్చెదనని తెల్పి యరగునపుడు. 13

క. చెలువుఁడు దేశాంతరమున
నిలిచెను నెచ్చెలులు పోవనేర్తురె ? యటకున్
చిలుకలె వలంతులని తన
చిలుకం గాళింది ముద్దుచిలుకం బలికెన్. 14

మ. చిలుకా! పల్కవదేమి? నీకు నలుకా! చింతాసముద్రాంబువుల్
తలమున్కల్ సవరింప తేపవగుచుం దాపంబువారింపవే
తొలుతన్నీవొనరించు మన్మథకథాదూత్యంబునన్ బ్రాణముల్
నిలువం జేసితి నీమహామహిమ వర్ణింపంగ నే నేర్తునే? 15

ఉ. ఠెక్కులుదువ్వి నీయెదనెఱింగి మెఱుంగుకడాని గిన్నెలో
చక్కెరమేపి యేఫలరసంబులు గ్రోలఁగనిచ్చి పావడన్
ముక్కున జిడ్డువోఁదుడిచి ముద్దిడి వేఁడెదఁ గాంతుఁడున్న యా
దిక్కున కేఁగి యోచిలుక! తెల్పఁగదే వలిదేనె చిల్కఁగన్. 16

మ. తొలుదొల్తం గుసుమాస్త్రశాస్త్రమతమా దూత్యంబునం
ప్రోడవై
పొలయల్కల్ వొలయంగ దంపతులకున్ బోధించి
సంయోగముల్
గలుగం జేసిన నీమహామహిమ విఖ్యాతంబు లోకంబునన్
జిలుకా! నా పలుకాదరించి పతికిం జిత్తంబురాఁ దెల్పవే! 17

గీ. అనుచుఁ బలికెడు వేళ నయ్యంబుజాక్షు
మేని జవ్వాదిపస కదంబించ దిశల
నాయకుని రాక యరయఁగఁ బోయివచ్చు
ననుఁగు నెచ్చెలి వల్కె నయ్యతివతోడ. 18

ఉ. హెచ్చెను దిగ్విభాగముల నెల్లెడ మేని జవాదివాసనల్
వచ్చెను నాథుఁ డీనగరి వాకిటికి న్నెఱరాజసంబుతో
మెచ్చవె యింక నైన మెరమెచ్చుల సుద్దులువల్క నెన్నడున్
పచ్చనవింటి వేల్పునకు భామిని! జాతర సేయు మింకిటన్. 19

గీ. అనుచుఁ బలికెడు వేళ కంసాసురారి
మందహాసంబు చెక్కులఁ గందళింప
వలిపె వలిదుప్పటీ వలెవాటుతోడ
మెల్ల మెల్లనె చెలియున్న మేడఁ జేరి. 20

మ. కలవీణారణనాంకకంకణగణ క్వాణంబు రాణింపఁగా
కులుకుంజన్నుల సాలుపై ప్యెదల కొంగుల్ జాఱు నొయ్యారముల్
మొలవంజూచు మిటారిచూపులను సొంపుల్ నింపుచున్ గుంపులై
కలకంఠుల్ రతనంపుటారతు లొసంగంజూచి యుప్పొంగుచున్.

గీ. రాజసము మీఱఁ గక్షాంతరములు గడచి
విరహకాతర యై యున్న వెలఁదిఁ జూచి
చిలికిచూపుల వలపులు చిగురులొత్తఁ
బలికెఁ బలుకులఁ గపురంపుఁబలుకు లొలుక. 22

మ. జలజాతాయతనేత్రి! యే నొక నిమేషంబైన నిం జూడకే
నిలువన్నేర్తునె? యెట్లు దోచె మది సందేహంబు నావల్ల నే
తలఁపుల్ లేవని కిట్లు ప్రాపితసతీధర్మంబు వాటించి లో
దలఁకంగా నిపు డేటికంచు హరి యత్యంతానురాగంబునన్.

క. అని యీరీతిని బలుకుల
నెనరులు చిలుకుచును మానినీమణి హృదయం
బనురాగంబునఁ దేల్చుచు
మనసిజసందీప్యమాన మానసుఁడగుచున్. 24

చ. నిలుపఁగరానిమోహమున నీరజలోచనఁ జేర్చి కౌఁగిటన్
చలువలుగుల్కు క్రొవ్విరుల శయ్యకు నొయ్యనఁదార్చి తేనియల్
చిలికెడు మోవి పల్మొనలచేఁ గసిగాటులుసేసి వీనులం
జిలిబిలిముద్దుబల్కులనుఁ జేర్పుచు నేర్పులు పల్లవింపఁగన్. 25

క. వరరాచకేళిఁ దేలిరి
చెలువయు చెలువుండు వింత చెలువము మీఱన్
కలరవ గళరవములకుం
కలరవములుమెచ్చ పొగడఁగా నవ్వేళన్. 26

—: స్వాధీనపతిక-సత్యభామ :—

సీ. బటువు గుబ్బలమీఁది పయ్యెంట లరజార
రమణులు మణి చామరములు వీవ
తారహారంబులు పేరెముల్ వారంగ
వనితలు వలిపెపావడలువైవ

చెఱుకులగమ్మనడాల్ చిందులుద్రాక్షలంగ
పంకజాక్షులు బరాబరులు సేయ
పాణిపద్మప్రభల్ పల్లటీల్ గొనచెంత
హరిణనేత్రలు కొనియాడుచుండ

గీ. రాజసంబున పూర్ణిమా రాజవదన
సత్య గొలువుండ నపుడు నాసత్యమూర్తి
వినయ మీరీతి మూర్తీభవించె ననఁగ
వెన్నుఁ డరుదెంచె దూతిక వెంటనెలమి. 27

క. వచ్చినమాధవుఁ గనుగొని
నెచ్చెలు లందరును మానినీమణి! విభుఁడే
వచ్చెనిదె నీదు నగరికి
విచ్చలవిడి ననిన నిండువేడుకతోడన్. 28

మ. పులకల్ గుబ్బలమీఁద జాదుకొనఁగా పుంఖాను పుంఖంబులై
బెళకుం గా నసియాడ ముద్దులనడల్ బింకంబు బొంకింపఁగా
తలఁపుల్ మీఱఁగ హెచ్చుకోర్కు లొకచెంతన్ బిట్టు గెర్లాడఁగాఁ
దళుకుంజూపులఁ జూచె భామ విభు నుద్దామప్రమోదంబునన్.

గీ. చూచి యెదురుగవచ్చి యాశోభనాంగి
రమణు కై దండ గైకొని రాజసమున
మెల్ల మెల్లన కెంపురా మేడపొంత
వింతయైనట్టి మణివేది చెంతకరిగి. 30

చ. చిలుకలు వింతలౌకతలు చెప్పఁగ నొప్పఁగ వాటినన్నిటిన్
బలుమరు నారజంపువగ పొరువముల్ మదిమెచ్చి మచ్చికన్

జెలఁగి నుతించునందములు చెల్వలరం గలనాదవైఖరుల్
కెలఁకులనించు నించుజవికెన్ నవకంబగు పువ్వుబాన్పునన్. 31

గీ. ప్రాణనాథుండు దానును ప్రౌఢిమెఱయ
నందు గూర్చుండి యుడిగంపుటిందుముఖులు
చిత్తమలరంగ సేవలు సేయుచుండఁ
బ్రమదమునబల్కె విభుఁజూచి ప్రమద యపుడు. 32

మ. తలఁతే మున్నొకనాఁడు నెచ్చెలులు చెంతంజేరిమాటాడఁగా
నెలరా మిన్నల తిన్నెనుండి బయటన్ నిద్దంపు లేవెన్నెలన్
నెలవంకన్ సవరించి నెన్నొసటిపై నెమ్మిన్ సరోజాక్షి! నా
కళుకుం జెక్కిలినొక్కి యొక్కనెలవంకన్ నెక్కొనం
జేయుటల్. 33

శా. లీలామన్మథ! నేఁడు నీతలఁపులో లేదా? రహస్యంబుగా
కాళిందీపటకుంజపుంజముల వేడ్కల్ మించఁ గ్రీడించఁగా
హాళిందేఁటులు నాకటాక్షములచాయన్ డాయఁగా నీవు చే
నాళీకంబునఁ జోఁపఁ దావికవి చెంతంజేర నేనవ్వుటల్. 34

మ. కలకంఠీమణు లొక్కనాఁడు నను శృంగారింపఁగాఁ జూచివా
రలవారింపుచు నేర్పుమీఱ కొనగోరన్ పెన్నెరుల్ దువ్వి నీ
వలరుందండలు గొప్పనందురుము నొయ్యారంబు లేమెచ్చనా
తలిరున్ వాతెఱ మెచ్చుగానడుగు చందంబందమై యుండెగా.

శా. నెత్తంబాడిన పందెమిమ్మనుచు నే నీకౌస్తుభంబంటఁగా
హత్తెన్ నాకొనగోరు నీయురమునందా మంచిదే యంచు నా
గుత్తంపున్ వలిగుబ్బిగుబ్బలపయిన్ గోరుంచి లాలించి నా
చిత్తంబుం గలఁగించుటల్ మఱతువా? శృంగారలీలానిధీ! 36

గీ. అనుచుఁ బలికిన మాధవుఁ డనియెనపుడు
నిష్కళంకమృగాంకాస్య! నెమ్మనమున
నిపుడు తొల్లింటి మచ్చిక లెంచుటెల్ల
నమర మదిసేవసేయుమీ వనుటగాదె. 37

శా. బాలేందూపమఫాల! యేలయిఁక నీభావాతి సంగోపనం
బేలీలన్ విహరింప నీవు మదిలో నేలాగు చింతింతువో
యాలీలన్ సమకూర్తు వాఁడ భవదాయత్తంబు చిత్తంబు నీ
వేళల్ గాచుక సేవసేయుటకునై వేమారు నేఁగోరుదున్. 38

చ. మలయజగంధి నేర్పునను మాధవుఁ డాడిన మాట కిట్లనున్
నళినదళాక్ష! యేనెఱుఁగ నా మది నాఁటిన ప్రేమనిట్లు వి
చ్చలవిడి నాడెదేమి యుపచార విశేషమశేషభామినీ
వలయము నెల్ల నీవు నెఱవంచన సేయుట నన్ను నెంచియే! 39

గీ. చిన్నిగోరున మున్ను నా చెక్కులందు
మకరికలు నీవు వ్రాయుట మదిఁదలంతు
కేళి నీ జానిరూపునం గెలిసేసి
డాలుగై కొన్న బిరుదంపువ్రాలుగాఁగ. 40

చ. అనియిటువారు వల్కుసమయంబున నా ప్రసఖీజనంబుతాఁ
జనియెను వేఱువేఱ నుపచారముఁ గూరుచుకై తవంబునన్
వనజదళాక్షుఁడున్ సతియు వైభవమొప్పఁగ వింతవింతగా
బెనఁకువమాట నేర్పు నడిపించిరి యుల్లము పల్లవింపఁగన్. 41

మ. మలయక్షోణిధరాగ్రశృంగములఁ బ్రేమంజూడఁగా నెమ్మదిన్
గలికీ! వేడుకలయ్యెనంచుఁ బలుకంగా నేల? గంధంబునా

కులుకఁగా వ్రతువగబ్బి గుబ్బలపయిం గూర్పంగ నీనేర్పునే
తెలియంగా లేనొకో నీదువంచనకు వేతెంగాను గోపాలకా! 42

సీ. చిలుకపల్కుల ముద్దుచిల్కుట చూతమా?
మైత్కువవ్యవహారమమరకెట్లు ?
కలికి! జక్కవకవల్కలయిక చూతమా?
యరుణగంధంబు పైనలమకెట్లు?
కలకంఠరవము లాకర్ణించ చూతమా?
యిగురుమోవులమేఁత లియ్యకెట్లు?
నెమ్మలుపురివిచ్చు నేర్పులు చూతమా?
యుపరిఘనస్ఫూర్తి యొదవకెట్లు?

గీ. లమృతములుఁ జిల్కు విధుఁజూచు నద్దమెట్టు
లిందుకిది యుత్తరంబని యెఱుఁగ నిపుఁడు
తొలుతఁబలికిన వాటికి తోడుతోడ
హారువులోనఁగూర్చి సుఖముల ననుభవింపు. 43

మ. తలిరున్ మోవులు నొక్కినొక్కి కడు నుద్దామప్రమోదంబునన్
గలకంఠుల్ కలకంఠరావముల జోకల్ జూప వేడ్కల్ చెలీ!
కలకంఠాళియు నల్లైవర్తిలఁగ నొఁగాదన్న వారెవ్వ రీ
తలఁపుల్ రూపవిలాసపోషితవసంతా! నీకు చేకూడవా.! 44

మ. జలజాక్షీ! విను చందమామకు సుధాస్యందంబు లందంబులై
చెలఁగంజూడఁగ వేడుకయ్యెడిని నీచిత్తంబునన్ లేదకో
జలజాక్షా! జలధిఁ మథింపఁగ సుధాస్యందంబు లందంబులై
చెలఁగం చందురునందు నింతయువి వాసిన్ మించ
నేనెంచెదఁ. 45

గీ. అనుచువారలు మాటల ననుచువేడ్క
గాఢపరిరంభ సంభ్రమకౌశలముల
వినిమయ కృతాధరాస్వాద విభ్రమముల
కలిత కిలికించితమ్ముల గలసిరపుడు. 46

చ. కలిగె సమానురాగములు గల్గిన వీరికి నేఁడుకూటముల్
నెలకొనె నాదుకీర్తులని నెమ్మది వేడుక పంచసాయకుం
డలరులసోన నించెనన నయ్యలికుంతల కుంతలంబులన్
జలజలరాలె పూలు సుమసాయక సంగర కౌశలంబునన్. 47

మ. తళుకుంజూపుల వెంబడించిన యాలంతల్ వింత లేనవ్వులం
గలయంబర్విన కమ్మవీడియపుచెంగావుల్ దువాళించఁగా
వలపున్ సంపంగిదండవోలె వసివాళ్వాడం దనూవల్లి యా
నలినాక్షీమణి చూడనొప్పె హరి యానందాబ్ధినోలాడఁగన్.

గీ. అంతశశిజాతె తిమిరంబు లడఁగఁబాతె
కువలయంబులు వాఁడె జక్కవలుకూడె
దెసలు తెలివొందె విరహుల దెసలుడిందె
తపనుఁ డుదయించె సాంధ్యకృత్యములు మించె 49

క. చతురానన ముఖులందఱు
నతులొనరింపంగ దక్షిణద్వారకలో
క్షితిలక్ష్మీనీళాదులు
కుతుకంబునఁ గొల్వరాజగోపకుఁడుండెన్. 50

ద్వారకావర్ణన.

గీ. వాసుదేవుని సంతతావాసమునను
భాగ్యములకెల్ల నెల్లయై పరగునట్టి

తన్నివాసంబు మహిమ యే ధన్యమతిని
తెలిపెదను నీకు మునిలోకతిలక! వినుము. 51

సీ. శ్రీధరావీక్షణ శ్రీధరాభ్రమేడిత
కమలతోరణదామకవచితంబు
ప్రత్యహశ్రుతిపాఠ పరధరామరసుత
సహపాఠి శౌరికా సముదయంబు
ప్రతిమాస కల్పితప్రతి ముహూర్తారబ్ధ
రాజగోపోత్సవరాజితంబు
కనకగోపుర రత్నకలశన_క్తందివ
నాటితామిత సూర్యనాటకంబు

గీ. కీ_ర్తనీయని కేతన కేతనాగ్ర
పక్షిరాజహిరణ్మయ పక్షవితత
విద్యుదంశుసముద్ద్యోత వితతతమము
దక్షిణద్వారకా పురో_త్తమము దనరు. 52

మ. అలనీలాలక లందు రత్నమయగేహద్వారబంధారర
మ్యుల పొందమ్ములయందుఁ దేఁటిగమిసొంపుల్ నింపు
నాత్మీయచం
చలవీతూంచలపాళి కుల్కఁగని యిచ్చన్ నవ్వుచున్నట్టిచి
లుకల శిక్షింతురుపల్కుటందముల జోకల్ నేర్పు నేర్పుల్ తగన్.

మ. తలఁపన్ వేలకొలందులై తనరు కాంతారత్నముల్ మేనిపైఁ
గలయన్నించిన మన్మథాంకము లెసంగ న్నాథుఁడే తేరఁగా
లలనల్ కన్నులఁజూచి యుండి మును నల్కల్ పూన
రుద్యుక్తుఁడై
వలరాయండు ధనుర్ధరుండగుచు నిల్వన్ తద్గృహా
గ్రమ్ములన్. 54

మ. కరముల్ సాఁపుచు చూపిచెప్పఁగ మరుత్కాంతల్
జయంతాదులా
నరుదుల్ చూచితిమంచు మెచ్చి మదిలో హర్షింప
వైడూర్యముల్
తెఱలెత్తన్ మణిదీపముల్ చెలఁగ హాళిన్ జాళువామేడలన్
సొరిదిం గన్నెఱుంగు గుంపులు నటించున్ మెచ్చుగా
నచ్చటన్. 55

శా. తారామార్గముమీఱు సౌధగృహసంతానంబు పైబంగరుం
రారేకల్ నవసూన సౌరభములన్ రాణింప పొందమ్ములన్
బేరాసన్ సురసింధుపద్మములలో భృంగాళి యేతెంచి ఝుం
కారంబుల్ సవరించుఁ దన్మహిమకుం గైవారముల్ నాతగన్.

మ. తళుకుం గెంపులయుండ నీలనికరధ్వాంతంబున గోకముల్
కలయంగా గమకించి పాయుటకునై కాంతామణుల్ నవ్వ నా
జిలుగున్ వెన్నెలఁ జంద్రకాంతవళభీ సీమల్ పయోధారలం
దలకొల్పంగఁ దదగ్రగేహ మమరున్ ధారాగృహం బోయనన్.

మ. వలువల్ కోరినయట్లు కల్పలతికావ్రాతంబొసంగన్ మరు
జ్జలజాతుల్ గయికోఁదలంచు నెడ నాసౌధాగ్రహీరప్రభల్
వలువల్ నాఁగఁ దదంతరాళములఁ బర్వన్ వాటిఁబూనంగ చే
తులుసాఁపం గని గొల్లున న్నగుదు రింతుల్ తద్గవాక్షమ్ములన్.

మ. రమణుండందరు వేరువేరను శరద్రాకాశశాంకాస్యలం
గ్రమముల్ మీఱఁగ నేలువైఖరులఁ దత్కాంతా
శిరోరత్నముల్
సమరాగంబున వానికిన్ వలచు నాసయ్యాటపుంనేర్పులం
దమిపుట్టించు నిలింపదంపతులకుం దచ్చిత్రలేఖాంకముల్. 59

శా. రాణింపన్ దుదసజ్జలన్ వెలిగుడారంబుల్ దిగంతంబులన్
నాణీయ స్తరకరత్నగుంభముల చాయల్ మోహరింపన్ శచీ
ప్రాణాధీశ్వరు సౌధముం గెలిచి తత్ప్రాసాదరాజంబు త
న్మాణిక్యంబులడాల్ హరించె భళి! సన్మానార్హమహానౌనసన్.

ఉ. ప్రొక్కుచు వేఁడుచుం గదిసి ముద్దిడుచున్ నును మోవి నొక్కుచుం
జొక్కుచు గోపికల్ ప్రియునిఁ జొక్కఁగఁ జేయు విలాసచిత్రముల్
చిక్కనిసిగ్గులం బ్రియునిచెంతలఁ జేరక చంద్రశాలలం
దొక్కెడఁ జూచు నచ్చటి నవోఢల మూఢలఁ జేయునెంతయున్.

మ. వలభీప్రాంతమునందు కార్మొగిలు క్రేవన్ డాఁగుచున్ గ్రమ్మఱం
దళుకుల్ చూపుచు చంచలల్ మెలఁగుచందంబుల్ విలోకించి
వేడ్కలమీఱన్ హరినీలదీధితి తమస్కాండంబులో నచ్చటం
లలనల్ డాఁగిలిముచ్చులాడుదురు లీల నాథుఁ డుప్పొంగఁగన్

ఉ. ముక్కులఁ గెంపురాతళుకు మొక్కల మేటికిరీటి పచ్చరా
ఱెక్కలమించఁగా నదనెఱింగి మెలంగు మెఱుంగుబోఁడులం
జక్కెరవేడుచో నచట జాతి విజాతుల నేర్పరింతురా
చక్కెరబొమ్మలోవరుల చక్కని నిల్చిన చిల్కగుంపులన్.63

మ. కరిదంతమ్ముల పువ్వుబోదె తుదసింగంబుల్ పిసాళింపఁగా
సరసంబెంపుడువేళ్లు వాటిగని చాంచల్యంబుచేఁదాఁటి కా
తరసారంగవిలోచనా మణులచెంతన్ నిల్వ చెల్వొందు తా
నరయున్నచ్చట వీక్షణాంచలములం దాపమ్యమామేడలన్.64

శా. చాలా మేడలఁ జంద్రకాంతజలనిష్యందంబు లవ్వీటిలో
లోలాక్షుల్ తమిఁజూచునప్పుడు తదాలోకానుషంగంబునన్
వాఁలారున్ మగవాలుఁగల్ గలుగు రేవంబర్వన్ గేహేందిరల్
మీలంచుల్ ధరియించునట్టి కరణిన్ మించున్ నిశావేళలన్.

ఉ. వేడుకకాండ్రగూడి తటివెన్నెలరేలు మిటారికత్తియల్
మేడలమీఁదనుండి మెరమెచ్చులకై జతగూడిచల్లగాఁ
బాడెడు పాటమెచ్చి సురపాదపముల్ తలలూఁప రాలు న
వ్వాడనిపువ్వు లెవ్వరును వాడనివారట లేరు చూడఁగన్. 66

ఉ. అల్లన చంద్రశాలల నొయారులు పౌరుష కేళిసల్పుచో
ఝల్లునరాలు ముత్యములు సౌరనదీకనకాంబుజంబులం
దెల్లనుఁబర్వ నంచగమి యింపలరం దమగ్రుడ్లటంచు మై
చల్లని రెక్కలంబొదువు చంచువులఁ బలుమారు దువ్వుచున్.

చ. జలకములాడి నున్మడుగు సాలియలూని ప్రియానురక్తికై
మలయజగంధు లప్పరము మాడువులన్ స్మరమంత్రవాదపుం
గలరవముల్ బయల్పరపఁగా విని నేర్చిన యందువల్లనే
కలరవనామధేయములు గల్గె జగంబునఁ బారువాలకున్. 68

చ. కులగుణరూపరేఖలనె కోరివరింతురు పల్లవావళిన్
వెలవెలఁదుల్ పసిండికయి వేడరు తక్కినవారినచ్చటన్
బెళుకుమెఱుంగురంగు నెఱబింకము సుంకము వెట్టుమేని క్రొం
దళుకులచేతఁ దాము సతతంబును పైఁడి వసంతమాడగన్. 69

సీ. వెన్నెల లొక్కొక్క వేళగాని చెలంగ
వవియు నవ్వులకు నీడనఁగరాదు
కమలముల్ దినమందె కానియందముఁ జింద
వవియు మోములకు నీడనఁగరాదు

కలువపువ్వుల రేలుగాని నీటువహించ
    వవియి చూపులకు నీడనఁగరాదు
తలిరు లామనిగాని తలచూపగానేర
    వవియు మోవులకు నీడనఁగరాదు

గీ. మేలి తనసాధనమ్ముల మించి వీట
వెలవెలందులయెడ వింటి విభవమనుచు
నతనుఁ డడిదమ్ములుగ వారి నర్చ సేయు
టనుమితంబగు గంధమాల్యాదికముల. 70

మ. శరవేగమ్ముల నాత్మవేగములు మించన్ వేగమున్నాడి మీ
కరవల్లత్కరవాళముల్ విమతపక్షంబుల్ విభాళించఁగా
శరసంధానము లేల మీకు ననువై సాదిప్రజామాళితో
పురిలో వాహాపరంపరల్ చలతరప్రోథంబుగా హేషలన్ 71

చ. జలదములం బ్రతిద్విరదశంకను కొమ్ములగ్రుచ్చి చిమ్మఁగా
వెలువడు తద్గతాశనుల వేఁడిమి కోర్చిన వారనాళికిం
బలిమిగ నగ్నియంత్రముల బన్నరపన్ వలదండ్రు వీట యం
తలు రణమన్నపట్ల మదధారలు చిందగ నింతయేఁటికిన్. 72

సీ. బటువుసిబ్బెపు గుబ్బపాలిండ్ల పేరిటి
    గట్టులపై నుక్కు పట్టుసేసి
గప్పుచిప్పిలు గొప్పకొప్పుల పేరిటి
    చీకటిపొదరిండ్ల చెంతనిలిచి
కనుచూపుమేరకు గనరాని నడుముల
    పేరి యెడారుల దారినుండు
జిలుగుఁజాయల వాఁడిచికిలిచూపుల పేరి
    ఛిలుకటమ్ములుకొన్ని చిలికిచిలికి

గీ. వంచననుఁబొంచి తను గానుపించకుండ
సతులచేతనె పురిచెంత సతులమహిమ
నర్థ్యగుల మానధనముల నపహరించు
వించి విలుపాళిగాని వర్ణించదరమె? 73

చ. పలుమొనకెంపుగుంపు పయిపై నిగుడం జిగురాకు మోవులం
గలసిమెలంగునట్టి గణికావిటపాళుల కేళిచూచి యో
పలుమొనకెంపుగుంపు పయిపై నిగుడం జిగురాకుమోవులం
గలిసిమెలంగు వీట గణికావిటపాళి వనాంతరంబులన్. 74

సీ. విప్పారు చెంగల్వవిరు లమర్చినయట్టి
యద్దంబు మేలుమే లనఁగవలయు
తెలిమొల్ల మొగ్గలు దినుసేర్చికూర్చిన
మగటిమి హెచ్చని పొగడవలయు
పసిఁడి సంపెంగలు పొసంగించినటువంటి
హారువులౌనని కొనియాడవలయు
నరవిరులౌ పొన్నలలవరించిన యట్టి
నెఱజాణతనము వర్ణించవలయు

గీ. నలువనిర్మించె నను చెల్వ గలుగవలయు
నట్టిసురలకు మీకు నెంతైన పిలువ
ననుచుఁబలికెడి సరసుల కపుడు వీటఁ
బుష్పలావుల నవ్వులం బులకలొదవు. 75

మ తనియన్ మావులు పువ్వుఁదేనియలఁ గేదారంబుల న్నిచ్చలుం
జినుకం బ్రొద్దొకవన్నె నందు గళమ శ్రేణుల్ ఫలంబంది వే
వినతుల్ సల్పును వాటిపాదముల కుర్వింబ్రాలి లోకంబులకా
దనుబోషించిన వారిపట్ల మరివింతల్ గావు సత్పమత్వముల్. 76

శా. వెంటం జాజులు కూరలన్నమును వేత్వేరం దగబూని తత్
ఘంటామార్గమునందు జాఁగటలచేతన్ బెట్టు చాటించి యిం
టింటం బాంధకులంబు నారయుచు నెంతే తృప్తిగావింతు రా
కంటంజెందక యుండ రేయిపగ లుత్కంటన్ నృపాజ్ఞాపరుల్.

చ. మలయజమూని మేనమును మాపటి పూటలయందుఁ జల్లఁగా
జలకములాడి రింత్రులను సారెకు నప్పుర వీథులెల్ల దా
వలగొని తెల్పి కేళి రసవాటుల చెంగటి చంద్రకాంతపుం
గొలఁకుల నీటితావి విరికోటికి దూతికరీతిఁ జాతురిన్. 78

చ. మలయసమీర మప్పురముమాడువలందు రతాంతతాంతలా
చెలువలు దేర్చి లేఁజమట చిత్తడులం దొలగించి వాలు మై
వలచు సుగంధముల్ తన కవారణమై యొసఁగంగ ద్రిమ్మరుం
గలుగదె లోకమందు నుపకారికిఁ బ్రత్యుపకార మెన్నఁగన్.

శా. కంజాక్షీ హృదయానురంజన కళాగంధర్వ! గంధర్వభూ
మంజీరధ్వనిధాటి కాతిఘటనామందేహ! మందేహతా
పుంజీభూతవిరోధి విద్రవవిధాంభోజాప్త! భోజాత్తవ
త్తంజాపట్టణ హారనాయకమణీ దామాంక! ధామాంకనా!

క. రామాభిరామ ధామా
ధామాధికభీత భూమిధవ కృతనామా
నామాంకిత జయభూమా
భూమానితగుణ వసంత పుష్పారామా! 81

అశ్వగతి - నిరోష్ఠ్యము

భూరమణీ మణిభాగ్యవశంవద భూరిభుజాయుగమానబలా
మారవిస్మృత్వరభాసముదిత్వర మంజిమసమ్మద భాగబలా
వారిరుహాప్తసమగ్ర రుచిప్రతి వాదిమహాపరిపాల్యబలా
వీరగుణావృతహృత్య సుహృత్పృథివీధవదాపిక్ర్పాణబలా

క. శ్రీ "ముద్దుచంద్రరేఖా"
ప్రేమ స్థేమాభిరామ! బిరుదాంకకథా
నామాంకిత శాత్రవభూ
భామాపహవిజయ సమరపుంఖితపటహా! 83

గద్య. ఇది శ్రీమత్కాశహస్తీశ్వ కరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధ సార స్వతనయ చెంగల్వ వెంకటార్యతనయ, విజయరాఘవ భూప ప్రసాదాసాదిక వివిధరాజ చిహ్నాచిహ్నిత భాగధేయ కాళయ నామధేయ ప్రణీతంబైన రాజగోపాల విలాసంబను మహా ప్రబంధంబునందు చతుర్థాశ్వాసము. 84

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రాజగోపాలవిలాసము.

పంచమాశ్వాసము.

శ్రీలక్షితపదలక్షణ
చోళగజలదుర్గ సింధుశోషకఘోటీ
వేలాతిగఖురధూళి
దురాలాలితతేజ! విజయరాఘవభోజా! 1

గీ. అవధరింపుము సూతసంయమివరుండు
శౌనకునితోడ నిట్లను శౌరియున్న
చంపకారణ్యమునకును సంఘటించె
దక్షిణద్వారకా సంజ్ఞ ధన్యమతిని. 2

క. వినుమందుకు నితిహాసము
వినుతంబై సకలవేదవేద్యంబగుచున్
తనరారు నట్టికథ యే
వినుపించెద నిపుడు మిగుల వేడుకతోడన్. 3

క. అష్టోత్తర శతనిలయము
లిష్టమ్ములుహరికి నందు నెనిమిదియే యు
త్కృష్టములు వాటియందు వి
శిష్టము చంపకవనంబె శిష్టాచారా! 4

సీ. సౌరభ్యపరిభూత షట్పదపంక్తినా
హోమధూమము మిన్నులొరయుచుండ
కాషాయశాటికా ఖండమండలమునా
వికచకోరక విభావిభవ మమర

ఘనతపోమహిమ నిర్గతరజోగరిమనా
రాజత్తర పరాగరాజమలర
శ్రుతిపాఠసంతతోత్సుక శుకశ్రేణినా
సనవకోరకపత్ర సమితిదనర

గీ. మదనమార్గణ గణనయు మహిమమయ్యు
మదనమార్గణ విరహిత మహిమఁజెలఁగు
రాజగోప పదధ్యాన రాజమాన
భక్తలోకావనంబు చంపకవనంబు. 5

గీ. అట్టి చంపకవనమున నఖిలమునులు
తపముఁగావింప వారిలో ధన్యతముఁడు
వహ్నిముఖుఁడను సంయమివరుఁడు చెలఁగు
సతతగార్హస్థ్య సన్నుతాచారుఁడగుచు, 6

చ. అలమునిలోకచంద్రునకు నాత్మజులై జనియించి రెంచ గో
ప్రళయుఁడు గోభిలుండునను భవ్యచరిత్రులు వారిలోన గో
ప్రళయుఁడు పూర్వపుణ్యపరిపాకఫలంబున మించె నెంతయుఁ
జలరుహోనాభ పాదజలజాత వినిశ్చలభక్తియుక్తుఁడై. 7

సీ. కల్యసాకల్య సంకల్పితస్నానంబు
సాంధ్యకృత్యంబును జపసమాధి
యగ్నిహోత్రము దేవతార్చనా విధియును
వేదపాఠంబును వినయగరిమ
మాధ్యందినాది సన్మానితాచారంబు
నభ్యాగతులకు మృష్టాన్నదాన
మర్థపురాణ సమాకర్ణనంబును
తద్గత బహువిధ ధర్మచింత

గీ. యనుదినంబును సహజకృత్యంబు గాఁగ
మేలుమేలని జగమెల్ల మెచ్చిపొగడ
బ్రహ్మవిద్యావిదుండు గోప్రళయవహాని
తపముగావించె శ్రీహరిఁ దలఁచిభక్తి. 8

మ బలునిష్ఠన్ మధువాసరాత్యయములన్ పంచాగ్నిమధ్యంబునన్
వలిగాడ్పుల్ నిగుడంగ బట్టబయిటన్ వర్షప్రకర్షంబునన్
పులకల్ జాదుకొనంగ శీతువున సంపూర్ణోదవాసంబునన్
చలనంబందక సల్పె నుగ్రతప ముత్సాహంబు సంధిల్లగన్. 9

క. నిరుపమనిష్ఠానిధి యగు
పరమ మునీంద్రుని తపఃప్రభావము మదిలోఁ
బరికించి పంకజాక్షుఁడు
కరుణకుపాత్రంబు సేయఁగౌతూహలియై. 10

సీ. గరుడిఱెక్కలగముల్ గగనసౌధమునకు
కనకంబు వ్రాయువాఁగరులు గాఁగ
పసిఁడిచేలచెఱంగు బర్హిబర్హంబను
మేఘంబునకుఁ గారుమెఱుఁగుఁ గాఁగ
కరుణాప్రవాహంబు కన్నుదమ్ములకును
పసిమించు మకరందరసము గాఁగ
మొలకనవ్వులు లచ్చిమోము జాబిల్లిపై
నెలకొన్న చిన్నివెన్నెలలు గాఁగ

గీ. గరుడగంధర్వగాయనీ గానమమర
నమరనాయకు లిరువంక లందుఁగొలువ
విలువలేనట్టి శృంగార విభవమెసఁగ
నంబుజాక్షుండు మునికిఁ బ్రత్యక్షమయ్యె. 11

మ ఘననిష్ఠం దపమాచరించు మునిలోకశ్రేష్ఠుఁ డవ్వేళఁదా
కనుదమ్ముల్ వికసిల్లు చెంగటను సాక్షాత్కారముం జెందు న
వ్వనజాక్షున్ భువనైకరక్షకుని దుర్వారప్రభావోన్నతుం
గనియెన్ పెన్నిధిఁగన్న పేదగతి నుత్కంఠాతి రేకంబునన్. 12

సీ. బ్రహ్మాండభాండముల్ బంతులుగామాటి
కలదు లేదనునట్టి ఘనుఁడవీవ
పదునాల్గు జగములు భరియించి జలధుల
విహృతిసల్పిన మహామహుఁడవీవ
పొక్కిలి విరిదమ్మి భువనముల్ నిర్మించు
బుడుతనిగన్నట్టి ప్రోఢవీవ
పదిరూపములువూని పదిలంబుగాభూమి
కరుణాఁగాచిన జదత్కర్తవీవ

గీ. మూఁడుమూర్తులు మెలఁగెడు మూర్తివీవ
వేదవేదాంతముల నిన్ను వెదకి వెదకి
కానకున్నట్టిపట్ల నీఘనత లెల్ల
వల్లవీజార ! కొనియాడవశమె మాకు ?. 13

గీ. వినతిగావించి యీరీతి వినుతిసేయు
మానిచంద్రునిఁ గనుగొని మాధవుండు
మించు నీనిషకునుఁ జాల మెచ్చి నాఁడ
నడుగు మాశాస్యమయ్యది యనిన నతఁడు. 14

ఉ. వారిజనాభ ! నీవు మును ద్వారకలోపల గోపగోపికా
వారము రుక్మిణీప్రముఖవారిజనేత్రలు సేవ సేయఁగా
వారిధితీరశైల వనవాటికలన్ విహరించునట్టి యా
మేరలు చంపకాటవిసమీపమునన్ మెఱయుంపు మింపుగన్.15

గీ. అనుచు నమ్మౌని కోరినయట్లు సల్పి
వనజనాభుండు చంపకవనమునకును
దక్షిణద్వారకాభిఖ్యదయ నొసంగి
యతనిప్రార్థన నచ్చట నధివసించె. 16

క. అరీతి నధివసించిన
నారాయణదేవు చరణనళినమ్ములకున్
సారెకు నతులొనరింపుచు
ధీరవిచారుండు మౌనితిలకుఁడు పలికెన్. 17

వ. దేవా! దేవరవారు నిచ్చలునిచ్చట నధివసించుటవల్ల నుల్లంబు పల్లవితంబయ్యె నయ్యెడ నేగావించు తీర్థంబునకు వాయవ్యంబున బాణపాతపరిమిత ప్రదేశంబున నవిరళపరిమిళిత ప్రసవవిసర పరాగాభోగ విభావిభావనీయసాంధ్య వేళాతివేలాతి లంబిదీపశిఖా రేఖామోహాపహ పాదలంబి శిఖాముఖాలక్ష్య సౌవర్ణవర్ణ జాలజాలకంబును నినంపాంస సారలోభలోలుపస్వాంతభూనభోంతర నిరతయాతాయాత పరిశ్రాంత శశికాంత ప్రముఖామర వ్రాతసంజాత తాపత్రయనిదాఘ తాపగర్వసర్వస్వహరణ చణ వర్షావర్ష మధురమధు రసధారాదుర్దిన దినారంభంబునునగు చంపకంబు సదేశంబున నిదేశకారులై మార్కండేయ మాండవ్యమౌద్గల్య సనక సనందనసనత్కుమార సనత్సుజాతాది మౌనిసంఘంబుల సంఖ్యంబులుగా సవనం సవనంబులుసల్ప విమానీకృతదివ్య విమానంబగు విమానంబులగు బుస నివేశించి విశ్వరక్షణ వ్యిక్షణంబును విశ్వకర్మనిర్మితంబునునగు త్రిణతంబు ధరించి భవత్కటాక్షవీక్షణానుక్షణ కృతార్థంబుగ కృష్ణతీర్థంబుగావించి ఆభీర భీరుకుచ

శాత కుంభాకుంభ గుంభిత కుంకుమ పంకహారిద్రా ముద్రా ముద్రిత వీచికా సారంబగు కాసారంబుగావించిన నదిహారిద్రా నది యనంబరగు. భవదీయదివ్య విమానంబునకు బాణ పాతప్రమాణంబున. పశ్చిమంబున గోభిలప్రకల్పితంబైన భవ్యజ్ఞాప్రదంబగుచు విష్ణుపుష్కరిణియనంబరగ వరంబొసంగి బహుమునిప్రణీతంబులైన బహువిధతీర్థంబులకు పావనత్వంబు గల్పించి ద్వారకంగోరక పెన్నిధిరీతిసన్నిధానంబు సేయవలయు ననవుడు శ్రీవత్సలాంఛనుండు భక్తవాత్సల్యంబున నచ్చట నిచ్చ వసియించి బృందావనతరు బృందంబుల యమునాతీర కుంజపుంజంబుల గోపగోపికాగోకులంబును క్రీడాశైలతటాగా తటాగమ్ముల మరియునచ్చటి మహీతలమహిత విహారణవిహి తోపకరణమ్ముల దక్షిణద్వారకానగరయోజనాంతంబున నిరం తరంబుగనుండ నేమించి మించి మించినకరుణాకుహనా గోపా లుండు గోప్రళయగోభిలులకు మంత్రోపదేశంబు గావించి వారలయందుదయయుంచి యచ్చట వసియించె అందు గోప్రళ యుండు నందకధరపాదభజనానంద ధరుండై సాంగక్రతువిధాన సంశోధిత కల్మషుండై దక్షిణద్వారకావాస వాసవాసనావాసి తుండగుచు చక్రధరసాయుజ్య సామ్రాజ్యంబునొందె. అందలి గుణగణంబులు గణనాతిలంఘ్యంబులని మఱియు నిట్లనియె. 18

సీ. దక్షిణద్వారకాపుర స్థలమహాత్వ
మగ్నికల్పంబునను జెప్పెనందు బ్రహ్మ
తపముఁ జేసెను నిష్ట పద్మయునుహారిని
తలపునను గోరిఘననిష్ఠతపము జేసె. 19

క. వారిద్దఱి తపములకును
వారిజనాభుండు మెచ్చి వరమును దయచే
కోరఁగనొసఁగి మగుడఁగ
జేరెను వైకుంఠపురము చిత్తమెలర్పన్. 20

గీ. దక్షిణద్వారకాపుర స్థలము మహిమ
శౌనకమహర్షికిని సూతసంయమీంద్రుఁ
డంతయునుఁ దెల్పియచ్చట నతిశయిల్లు
నలహరిద్రానదిసఁజాల యభినుతించి. 21

చ. ఇలఁగల పాపసంఘముల కెందునునిష్కృతిఁ గల్గుగాని మేల్
దలఁపనిపాపకర్ముని కృతఘ్నతకుఁ మఱిలేవు నిష్కృతుల్
తొలుతఁదొలంగినట్టి ఘనదోషము నొక్కధరాధినేతకుఁ
కల దితిహాసమొక్కటి ప్రకాశముసేసెద మీకు నెంతయుఁ. 22

గీ. ఒనరు గోదావరీనది యుత్తరమున
సింధుసౌవీరమధ్య ప్రసిద్ధమగుచు
తేజమునమించి సౌరాష్ట్రదేశమందు
పుణ్యావర్తనుఁడొక మహీభుజుఁడు గలఁడు. 23

సీ. తనదు దుర్గాధిపత్యము లోకముననున్న
జననాథులకలంఘ్య శక్తిఁదెలుప
తనదు సర్వజ్ఞత్వ మనిశంబు జనముల
మనములలోనున్న మర్మమరయ
తనయుగ్రభావంబు దర్పితాహితవాస
పురములనొక్కట పొడవడంప
తనమహైశ్వర్యంబు తప్పకఁగొల్చిన
ధన్యులకును ధనదత్వమొసఁగ

గీ. తనరు తనలోక పాలకత్వప్రసిద్ధి
పరిజనులనెల్ల లోకపాలురుగఁ జేయ
రాజశేఖరుఁడనఁగ సౌరాష్ట్రదేశ
రాజశేఖరుఁడెంతయు రహివహించు. 24

క. ఆరాజశేఖరుండును
భూరమణుఁడు వేఁడలాడఁ బోవఁదలంపన్
నూరెలనున్న జనంబులు
సారెకుమృగయా విహార సన్నాహమునన్. 25

సీ. సివ్వంగిబండ్లును చిఱుతబలంబులు
మోటకత్తులు తెరల్ మోకురురులు
పారెపాతెమ్ములు బదనికల్ తడకలు
చిలుకుటమ్ములు చల్దిచిక్కములును
వలలును బోనులు వల్లిత్రాళ్లోడిసెల్లు
సెలవిండ్లు దీనుముల్ జిగురుగడలు
వెటులుగ్రోవ్రులుమనుల్ బిసలును డేగలు
వేపులునాదిగా వెలయునట్టి

గీ. వివిధసాధనముల వేఱువేఱఁబూని
యాగ్రహవ్యగ్రులై మృగయానుషక్తి
వెల్లివిరిసినసంద్రంబు విధమువిూఱ
నాటవికులెల్ల తనవెంట నంటికొలువ. 26

శా. వాహారోహమొనర్చి పార్శ్వయుగళిన్ పల్లత్కృపాణంబులన్
బాహాదండములొప్ప వీరరసతద్భావాను భావంబునన్
సాహాయ్యంబొనరించు రాచకొమరుల్ సన్నద్ధులై వెంటరా
సాహోఘుంచును హెచ్చరించ విభుఁ డుత్సాహంబు సంధిల్లఁగన్.

గీ. వేయువిధముల వనములో వేఁటలాడి
యెపుడు మెప్పింతుమిక నెప్పుడెప్పుడనెడు
చెంచుదొరలునుఁ దానును చేరియచట
వేటలాడంగ దొడఁగె నుర్వీవిభుండు. 20

క. దండంబిడి చెంచొక వె
దండము తొండంబుపట్టి తా లాగింపన్
కొండవలెఁ బడియె దానము
మెండుగ సెలయేర్ల రీతి మేదినినిండన్. 29

గీ. లేటికెదురుగ రాఁబులి వేటసేయు
భూభుజా! యమ్ము రెంటిని బొలియఁజేయు
పులియు లేడియు సరిపడఁబోరిపడియె
ననరి శరవేగమెఱుఁగక యాటవికులు. 30

ఉ. దండితనంబుమీఱ భుజదండమునందగు నేజఁబూని వే
దండముఁ జేరఁబోయి వసుధాపతి దానిమరల్పదాని యా
దండ నయుండు కొండవడిదాఁకిన చప్పుడు విన్నయప్పుడే
కొండనుకొండదాఁకె ననుగొండని చూతురు భిల్లవల్లభుల్. 31

క. పులుగులుఁ జొరపిడి యొకరుఁడు
వలకేలను డేగబూని వైవగ నాసన్
వలగొన నదియును నవియునుఁ
ద్రోలఁగెను బహ్వోళవలన దొరకునె ఫలముల్. 32

గీ. జగతిగెలుపులచే కొనుచామరమ్ము
లధికసత్త్వంబులుండ నియ్యడవి వింటి
కేఁటికని చామరమ్ముల నెల్లగొనిరి
చమరులనుఁజేరి శూరులు చెమరుబలిమి. 33

శా. దానప్రౌఢిమనెంచి చూచినను భూదారత్వసంరూఢిచే
యేనాటందమినేమిటం గొదవయే మీాయమ్ము లాయమ్ములన్
క్ష్మానాథుం డిటులేయనేటి కనుగిన్కం గొలె కోలంబు తా
రా!నించెన్ ప్రతిగాగ రక్తశరధారాసారముల్ మీాఱఁగన్.

మ. వడిగా వెన్నున నిల్వనేసిన శరవ్రాతంబు నిండార నల్
గడలన్ మిన్నులురాయు కీచకశిఖా కాండప్రకాండంబుగా
పుడమింజాతెడుక్రొత్తనెత్తురుల రొంపుల్ ధాతుపూరంబుగా
నడగొండల్ వలె నుండె వన్యగజసంతానంబు లంతంతటన్. 35

సీ. ముంచిమెత్తిన రొంపిముకుగోళ్లఁజిందెనా
గగనగంగకుఁ బంకగరిమఁజూప
చింతనిప్పులురాలు చిఱుతకన్నులడాలు
దావకీలలకునుఁ గైదండలొసఁగ
ఝూడించినిలిచిన స్తబ్ధరోమములచే
బ్రహ్మాండములు తూంట్లబానలుగను
ఘుఘుర్రరస్వనముల గుంభినీధరముల
గుహలసింగంబుల గుండెలవియ

గీ. వలలచించుక చెంచులవశముగాక
యేకలం బొక్కఁ డుర్వీశు నెదుటనపుడు
ప్రళయకాల వరాహంబు పగిదిహెచ్చ
వచ్చినిలిచెను ప్రజలెల్ల విచ్చిపాఱ. 36

గీ. కుండలితచాపుఁడై నృపకుంజరుండు
నిశిత శరములు నొండొండ నిగుడఁజేసి
ఘోణిఘ్రాణపుటంబున గుదులుగ్రుచ్చె
పొదలచున్నట్టివాలంపు పొదులనంగ. 37

వ. మరియు నమ్మహీమండలాఖండలుండు మండలీకృత చండ కోదండుండై యొండొండ నిశితకాండంబులనించి చించి చెండాడు చండగవిసిన చందంబునం దమకంబు వీడ క్రోడంబు తత్తరంబునం బరువెత్తిన హత్తికత్తళాధాటింపుచు, వెంబడిం బడి మిట్టాడు మానిసి లేనినట్టడవి మలపంబెదదప్పిచే నలపం ......బ్రాణత్రాణ పరాయణుండగును నాచక్కినొక్క యాశ్రమంబు శ్రమంబు దీరునను తలంపునందుఁబ్రవేశించి యందునయజ్ఞయజ్ఞశీలుం గనుంగొని నమస్కరించి "అయ్యా యియ్యడవి నెయ్యడలం దేరుగడలుదీపించె నన్నునన్నంబు వెట్టి రక్షింపుమన్నతం డన్నపానాదుల నన్నరవరుం బరితృప్తుం జేసి యనిచిన ననిచిన ముదంబున నమ్మహీకాంతుండు నిజపురంబు ప్రవేశించె నంత నొక్కనాడు.

క. మునినాథుఁడు డెందంబున
జననాథుకృతజ్ఞభావసంగతిఁ దెలియన్
జనుదెంచెను శౌర్యంబున
మునిమెచ్చనుమాట లోకమునఁ దనరారన్. 38

ఉ. వచ్చి మహీమహేంద్రు తలవాఁకిటి మోసలనుండి చీకటుల్
హెచ్చినవేళనందునను నెవ్వరుగానకయుండ నేర్పుగా

సొచ్చియొకండ మేలుకలసొమ్ములనెల్ల గ్రహించి క్రమ్మరన్
వచ్చినఁజూచి వీథితలవర్లతనింగనికట్టి గట్టిగన్. 40

గీ. వేగఁగొలువున్నయమ్మహీవిభుని సభకు
పాశబద్ధునిఁజేసిన బ్రహ్మకులుని
తెచ్చినిలుప మహీపతి తెలియఁజూచి
యెఱిఁగియుండియు నతనితో నిట్లులనియె. 41

శా. ఓరీ! బ్రహ్మకులాధమా! నగరిలోనొంటిం బ్రవేశించి నీ
వేరీతిన్ హరియించితింత ధనమిందెవ్వారులున్ లేరె? యీ
చోరత్వంబున నెట్టులొగ్గె మన సెచ్చోటన్ మునిశ్రేణికిన్
మేరల్ చెల్లునె చెల్లఁబోయనుచు భూమీభర్త రోషంబునన్.

గీ. తొలుతఁజేసిన మేలెల్లఁ దొలఁగఁద్రోచి
పెట్టిపెట్టుడు సొమ్ములుపట్టితీర్చి
యాజ్ఞకర్హుండుగాఁడు బ్రాహ్మణుఁడటంచు
వెడలిపొమ్మని త్రోయించె వీడువెడల.

క. యతియును నవ్వుచు నూరక
నతివేగముతోడ నరిగె నాశ్రమమునకున్
కృతమెఱుఁగని పాతకమున
క్షితిపతియును పుణ్యకర్మ శీలత తొరఁగన్ 44

సీ. మ్రొక్కిముందటనిల్చి మోడ్పుచేతులచేత
వేఁడుకోవచ్చిన వెక్కిరించు
నాడినమాటలేయాడుచు దనమాట
లాదరింపనివారి నదరవైచు

నటులు చూపినవిద్య నటులఁగాదంచు దా
నడ్డమై కోణంగి యాటలాడు
వలెవాటువైచిన వలిపెసాలువ చించి
పెనచి పగ్గలుగాఁ జేనుచుండు

గీ. మేరమీరిన మన్మథ భారమొంది
యలఁతయాఁకలి దప్పియు ననక వెనుక
వచ్చువారలఁగనక భూవల్లభుండు
ఘోరకాంతారవీథులఁ గ్రుమ్మరిలుచు. 45

గీ. చేరువనేయున్న యాయజ్ఞశీలువనము
చేరియాసంయమీంద్రుని చెంతనిలుప
నకట! యీతనికిటులయ్యె నాయటంచు
నార్ద్రచేతస్కుఁడై యిట్టులనియె మౌని.

క. శాపముఁజెందఁగ మా విభుఁ
డేపాపము సేయఁగానొ యిటులయ్యెఁగటా!
రూపింపఁగాకృతఘ్నత
ప్రాపించెను కాక యింతభంగము గలదే? 47

గీ. అనుచు మౌనీంద్రుఁ డప్పుడు ననుచుదయను
రాజ్యగర్వంబుచే నపరాధ మితఁడు
సేయుటెంచి యుపేక్షముఁ జేయఁదగదు
పరిహరించెద నీతనిపాతకంబు. 48

మ. అనియామౌని నృపాలుఁజూచి హృదయాహ్లాదంబు సంధిల్లనో
ఘనశౌర్యోదయ! నీకునిప్పుడు కృతఘ్నత్వంబు పాటిల్లఁగా
వినుమీపాపముసంభవించె ధనముర్వీశ సంయమిగ్రామణుల్
గొనియేకార్యముసేయువారు తగునీకుం దెల్పెదం దత్కథన్ 49.

క. మునుమా యాశ్రమమునకును
జననాయక నీవువచ్చి సంతుష్టుఁడవై
చనుమే లెఱుఁగుదువో యని
మనమరయ దలంచి యొక్కమార్గము చేతన్. 50

చ. ధనములు చౌరవృత్తిఁ గొని దగ్గరకిం దలవస్తు దెచ్చినన్
ననుఁగని నీవుచాలకఠినంబులు పల్కితి మున్నెఱింగియున్
మనుజవరేణ్య! యట్టియవమానమువల్ల కృతఘ్నదోషముల్
పెనఁగొని వెట్టిజేసె నిక భీతిల కేగతి యొందు దెల్పెదన్. 51

గీ. అకట బ్రాహ్మణుఁ డుపకర్త యనఁగవలదు
భూసురుండైన వాఁడెల్ల పూజ్యుఁడరయ
నవనినాయక! యుపకర్తయైనయట్టి
విప్రునవమతి సేసినవేఱెకాదె. 52

సీ. చతురంగబలములై సంరక్షణము సేయు
బ్రాహ్మణాశీర్వాద పాటవంబు
ధనధాన్యరాసులై తనుపుసంతతమును
బ్రాహ్మణాశీరార్వాద పాటవంబు
ప్రాకారము లగాధ పరిఘులునై కాచు
బ్రాహ్మణాశీర్వాద పాటవంబు
ప్రాసాదములు రత్నభవనంబులై యుండు
బ్రాహ్మణాశీర్వాద పాటవంబు

గీ. బ్రాహ్మణులఁబూజసేసి సద్భక్తితోడ
నన్నపానాదులొనగూర్చు నవనినేత
యాయురారోగ్యభాగ్యంబు లనుభవించు
సత్యమిదెనమ్ము నమ్ము సౌసత్యరూప.

గీ. ఘనతమించిన యాకృతఘ్నత్వమునకు
నూహసేయంగనిష్కృతి యొందుగలదు
దక్షిణద్వారకా పురోత్తమమునందుఁ
తీర్థమొనరు హరిద్రానదీ సమాఖ్య. 55

సీ. ఆభీరభీరూ కుచాద్రులతో నేఁడు
వియ్యమందెడునట్టి వేడ్కఁగలిగె
గోపరూపవతీసురూపేక్షణములతో
సయ్యంబుఁగావించు సౌఖ్యమబ్బె
వల్లవపల్లవీ వదనపద్మములతో
నెయ్యంబుసవరించు నెనరుఁగలిగె
ఘోషయోషామణీ కుంతలంబులతోడఁ
గలసిమెలంగు విఖ్యాతి యొదవె

గీ. ననుచురంగం త్తరంగరథాంగమీన
కమలశైవాలకల్హార గరిమమొఱయఁ
దనరుచులునెల్ల దిక్కులఁదనరనలరు
ధర్మములదొంతి యలహరిద్రాస్రవంతి. 56

గీ. అందుఁగ్రుంకిన వారలకవనినాథ !
యఖిలపాపంబులడఁగుట యబ్బురంబె?
కఠినతరమైన నీకృతఘ్నత్వ మడఁగు
స్నానదానంబులచ్చట సవదరింపు. 57

కం. అనియనిచిన సమ్మదమున
జననాయకుఁడరిగె వేగచంపకవనిలో
ననఘహరిద్రానదిఁ దాఁ
గనుఁగొనినతి సేసి భక్తిగౌరవమొసఁగన్. 58

గీ. వినుతిఁగావించి శాస్త్రోక్త విధినియందు
మజ్జనం బాడి యా స్నానమహిమవలన
వీతకల్మషుఁడై భక్తి వెలయనాత్మ
నాత్మముఖలనెల్ల దానధికనిష్ఠ 59

క. మనుజేంద్రుఁడు పదియాఱగు
ఘనదానములొసఁగి విష్ణుకైంకర్యము దా
నొనరించుమిగుల ధనముల
వినతులుగావించి భక్తివినుతులు సేసెన్. 60

గీ. కోటిమణులిచ్చి యారాజగోపమణికి
పంచపాత్రములర్పించి భక్తిమించి
భక్తిశేఖరుఁడైన యా పార్థివుండు
తదనుమతినేఁగె నిజరాజధానికపుడు. 61

క. ఈకథవినినం జదివిన
లోకోత్తరమహిమ భక్తలోకముకెల్లన్
శ్రీకాంతుని కృపవల్లను
చేకురునారోగ్య భాగ్య చిరతరసుఖముల్.

క. అష్టాక్షరీజపం బురు
శిష్టతఁగావించు పుణ్యశీలురకు మనో
భీష్టార్థఫలము లన్నియు
ముష్టిగ్రాహ్యంబు లగుచు ముందటనిల్చున్. 63

గీ. ద్వాదశాక్షరియనెడు మంత్రంబుభక్తి
జపముఁగావించునట్టి సజ్జనులకెల్ల
రాజగోపాలుఁ డురుదయ రాజిలంగఁ
గొంగుబంగారమగుచుఁ జేకూర్చుశుభము. 64

శా. పక్షాంతేందుముఖీవిలాస సుమనోబాణాస బాణసఖీ
దక్షప్రాభవ దేవలబ్ధకవితాదాక్షిణ్య దాక్షిణ్య భూ
శిక్షానిక్షితనైకనైగమమహాసిద్ధాంత సిద్ధాంతరు
ద్వేక్షారాధిత రాధికాప్రియమహావిద్యోత విద్యోతనా 65

క. హారాయిత గుణగణప్రతి
హారాంకనభూపరూప హార్యనుహారా
....
హారాంచితకీర్తిపూర హారివిహారా 66

ఘనతరాజివినత.........విరాజివైభవా
వినుతశాలిదశదిశాలి. వివిధశాలి భూధవా
జననురాగ జలజరాగసదనురాగ గౌరవా
వనితదామ యువతిధామ బహువిధా మనోభవా 67

సీ. వారాశివలయిత భూరక్షణ...............

గద్య. ఇది శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వర కరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధ సార
స్వతనయ చెంగల్వ వెంకటార్యతనయ విజయరాఘవభూప
ప్రసాదాసాదిత వివిధరాజ చిహ్నచిహ్నిత భాగధేయ కాళయ
నామధేయ ప్రణీతంబైన రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్ర
బంధంబునందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము.

శ్రీరాజగోపాలాయనమః

Rathnam Press, Madras—1.

శ్రీ

గణేశాయ నమః

చంపకారణ్యమాహాత్మ్యమ్

శ్రీ శౌనకః :—

సూత సర్వజ్ఞ భగవన్పురాణార్థవిశారద।
త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని కృత్స్నశః॥ 1
పఠితాని మునీనాం చ సన్నిధౌ బహుశో మునే।
వేదవ్యాసస్య కృపయా సరహస్యాని నైమిశే॥ 2
ఆదిమబ్రహ్మణః కల్పే విష్ణోరద్భుతకర్మణః।
స్థానాని జంబూద్వీపే చ అన్యద్వీపేషు చైవహి॥ 3
అష్టోత్తరశతానీతి వైకుంఠసదృశాని చ।
తేషాం మధ్యే విశేషేణ కథితాన్యష్టషష్టి వై॥ 4
చతుర్వింశతి తన్మధ్యే కథితాని విశేషతః।
తన్మధ్యేఽష్ట విశేషేణ ప్రోక్తం వైష్ణవముత్తమమ్॥ 5
ఏతేషాం వైభవం సర్వం ఖ్యాతం చ భవతా పురా।
ఇదానీమత్ర వక్తవ్యమస్మాకం మునిసన్నిధౌ॥ 6
దక్షిణద్వారకాయాశ్చ వైభవం సంగ్రహాంచితమ్।
వదస్వ విస్తరేణాద్య కృపాసార కృపానిధే॥ 7
త్వయా చ పావితా లోకా రాజానో మునయోఽపి చ।
అస్మద్భాగ్యవశాదేవ సత్రమధ్యే చ నైమిశే॥ 8

ప్రాప్తవాన్ లోకపూజ్యస్త్వం వ్యాసవద్విగతస్పృహః ।
త్వద్దర్శనేన సర్వత్ర ముక్తా యాస్యంతి మానవాః ॥ 9

త్వత్సమో నాస్తి లోకేఽస్మిన్నపరోపకరణే రతః ।
పరోపకారశీలానాం సంపదశ్చ పదే పదే ॥ 10

త్వన్ముఖాంభోజసంభూతం శ్రీమద్విష్ణుకథామృతమ్ ।
పిబంతి యే మునీంద్రాశ్చ తే వై ధన్యా భవంతి చ ॥ 11

న శృణ్వంతి కథాం యే వై భస్త్రికాసదృశాశ్చ తే ।
తే ధన్యాః కర్మభూమౌ యే శ్రీమద్విష్ణుకథాం ముహుః ॥ 12

శృణ్వంత్యష్టాంగయా భక్త్యా ఆనందాశ్రువిభూషితాః ।
తేషాం చ దర్శనాదేవ ప్రసన్నః శ్రీపతిర్భవేత్ ॥ 13

త్వద్దర్శనేన ధన్యానాం కిమలభ్యం జగత్త్రయే ।
బహునాత్ర ప్రలాపేన త్వత్కృపా వర్ధతాం మయి ॥ 14

శ్రీ సూత ఉవాచ :—

త్వత్సన్నిధౌ సమగ్రేణ శ్రీమద్విష్ణుకథాశ్శుభాః ।
వక్తుం చ పాత్రతాం యాతో గురోస్స్వకృపయా ద్విజ ॥ 15

ఏతస్మాదధికం కిం వా భాగ్యమన్యద్భవిష్యతి ।
సర్వజ్ఞ త్వం విశేషేణ మాం పూజయసి చాటువత్ ॥ 16

తత్సర్వం సద్గురోః పూజా స తు నారాయణాంశజః ।
మన్మస్తకే పాదపద్మం న్యస్తవాన్కృపయా గురోః ॥ 17

తద్బలేన కథాం వక్ష్యే శృణుష్వం బుద్ధిపూర్వకం ।
శృణ్వతాం పఠతాంచ్చాపి విష్ణుసాయుజ్యమస్తి వై ॥ 18

బ్రహ్మాండం సమారభ్య యావత్సింధుసమాగమః ।
తస్మాజ్జలే లిఖేల్లోకే న పునర్జాయతే భువి ॥ 19

స్పృష్ట్వా చ సహ్యజాతోఽయ వాతోఽయాతి చ యత్ర చ ।
తస్య స్పర్శనమాత్రేణ ముచ్యతే మహతోఽహ్నసః ॥ 20

తస్యాశ్చ మహిమా వక్తుం శేషేణాపి న శక్యతే ।
న తిథిర్న చ నక్షత్రం న యోగకరణాని చ ॥ 21

న మంత్రో న చ సంకల్పో న చ స్మరణమేవ చ ।
కావేర్యాం మాసలం స్నానం మహాపాతకనాశనం ॥ 22

ఏతాదృశాయాః కావేర్యాస్తీరయోరుభయోరపి ।
విష్ణుస్థానాని కతిచిత్సంతి పుణ్యతమాని చ ॥ 23

బదరీవనే చ శ్రీరంగం దేవః పూర్వముఖస్థితః ॥
శేషపర్యంకశయన స్స్వగణైః పరివారితః ॥ 24

తత్పూర్వే పిప్పలారణ్యే తథైవ పరిసంస్థితః ।
తథా కావేరిమధ్యే చ చంద్రపుష్కరిణీతటే ॥ 25

విభీషణేన చానీతో దక్షిణాభిముఖస్థితః ।
కావేర్యా ఉత్తరే తీరే వేదనారాయణస్థలే ॥ 26

తథా పూర్వముఖో భూత్వా ప్రహ్లాదపరిపూజితః ।
వర్తతే సన్నిధానేన కుశతీర్థస్య దక్షిణే ॥ 27

తత్పూర్వే పుండరీకాక్షః శ్వేతాద్రౌ భక్తవత్సలః ।
వ్యాసాద్యైస్సేవితో నిత్యం ప్రహ్లాదాదిభిరేవ చ ॥ 28

వర్తతే సన్నిధానేన కుశతీర్థస్య దక్షిణే ।
యోజనత్రితయాంతే చ కావేర్యా దక్షిణే తటే ॥ 29

హేమపుష్కరిణీతీరే లక్ష్మ్యా చ పరిసేవితః ।
అపర్యాప్తామృతాఖ్యశ్చ భక్తరక్షణదీక్షితః ॥ 30

వర్తతే కుంభఘోణే చ భోగమోక్షప్రదాయకః ।
తస్య చాగ్నేయదిగ్భాగే యోజనద్వితయాంతరే ॥ 31

శ్రీచంపకవనం నామ ప్రసిద్ధం భువనత్రయే ।
అమృతోద్భవబీజేభ్యస్సముత్పన్నం వనం శుభమ్ ॥ 32

నానాపక్షిసమాకీర్ణం నానామృగనిషేవితమ్ ।
నానామృగగణాకీర్ణ నిర్వైరం లోకపూజితమ్ ॥ 33

మునయస్తత్ర తిష్ఠంతి జితక్రోధా జితేంద్రియాః ॥
అగ్నిహోత్రపరాశ్శాంతాః సర్వే ద్వంద్వ వివర్జితాః ॥ 34

వేదపారాయణరతా వైష్ణవా విష్ణుతత్పరాః ।
కర్మాణి కృత్వా కాలేషు తేఽర్పయ్యంతి చ విష్ణవే ॥ 35

అష్టోత్తరసహస్రం చ మునయస్తత్ర సంస్థితాః ।
తత్ర వహ్నిముఖో నామ మునిరాసీత్తపోధనః ॥ 36

తస్య పుత్రద్వయం చాస్తి తౌ చ విష్ణుపరాయణౌ ।
జ్యేష్ఠో గోప్రలయో నామ కనిష్ఠో గోభిలాహ్వయః ॥ 37

అర్పయంతౌ చ కర్మాణి మనోవాక్కాయకర్మభిః ।
తయోర్గోప్రలయః శ్రేష్ఠస్తపసా విద్యయా తథా ॥ 38

భక్త్యా చ పూజయా నిత్యం ధ్యానయోగవిశేషతః ॥
తథా గోప్రళయో విద్వాన్దేవస్య ప్రీతిమావహత్ ॥ 39

కదాచిదుగ్రం తప ఆస్థితశ్చ
ధ్యాత్వా హృది స్వే భగవంత మాద్యమ్
పంచాగ్నిమధ్యస్థిత ఏవ సమ్యక్
శ్రీకృష్ణపాదాంబుజభక్తిసంయుతః ॥ 40

ధ్యానేన తుష్టశ్చ తదా హరి స్స్వయం
ప్రసన్నతామాప మునేశ్చ తత్రతు।
స్పృశన్ కరాగ్రేణ చ భక్తవత్సలో
స్వం ధామ భాసా చ విభాసయన్మునిమ్॥ 41

స విప్ర ఉన్మీల్య విలోచనద్వయం
దదర్శ దేవం చ తపోబలేన।
శ్రీశార్ఙ్గచక్రాసిగదాధరాఢ్యం
మాభూసమేతం మహనీయ తేజసమ్॥ 42

తుష్టావ భక్త్యా గుణకర్మవర్జితం
పరాత్పరం కంజజనేత్ర మంతికే॥ 43

గోప్రలయః :—

అహో ధన్యోఽస్మి భగవన్మయా దృష్టో యతోఽత్ర తు।
త్వత్పాద పద్మప్రణతం పాహి పాహి కృపానిధే॥ 44

నమో వేదాంతవిజ్ఞాన దివ్యమూర్తిధరాచ్యుత।
గోవింద గోపబృందైశ్చ సనకాద్యైశ్చ సేవిత॥ 45

గోపైశ్చ గోపికాభిశ్చ గోభిశ్చైవ సమన్విత।
మమానుగ్రహణార్థాయ సన్నిధత్స్వ రమాపతే॥ 46

అఖండసచ్చిదానందబ్రహ్మణే పరమాత్మనే।
కాలత్రయనివృత్తాయ కాలాతీతాయ తే నమః॥ 47

పరాత్పరతరంచైవ తత్పరాచ్చైవ తత్పరం।
అప్రతర్క్య మనిర్దేశ్యం తం వందే లోకసాక్షిణం॥ 48

అజ్ఞానినాం చ మూఢానా మవిద్యామోహితాత్మనాం।
అచింతనీయరూపాఢ్యం తం వందే పరమేష్ఠినమ్॥ 49

అపరిచ్ఛిన్నమద్వైత మవాఙ్మానసగోచరం ।
నిర్గుణం నిర్మలం నిత్యం తం వందే మత్స్యరూపిణం ॥ 50

అనాధార మనాకార మాధారం సర్వదేహినాం ।
లోకరక్షాకరం సాక్షాత్తం వందే కమఠాకృతిం ॥ 51

లోకపీడాకరాణాం చ రక్షసాం భయవర్ధనం ।
నరసింహాకృతిం విష్ణుం తం వందే లోకరక్షకం ॥ 52

భూమేరుద్ధరణార్థాయ కృతవారాహరూపిణం ।
బలియజ్ఞవిఘాతాయ ఛలవామనరూపిణం ॥ 53

త్రిపదాక్రాంతలోకాండం వందేఽహం కశ్యపాత్మజం ।
కార్తవీర్యాపరాధేన జనితక్రోధముత్కటం ॥ 54

జామదగ్న్యమహం వందే లోకాన్నిక్షత్రియాకృతం ।
రావణస్య వధార్థాయ దేవై రభ్యర్థితో హరిః ॥ 55

రామావతారం కృతవాన్వందేఽహం జానకీపతిం ।
రేవతీరమణం రామం నీలాంబరధరం విభుం ॥ 56

ప్రలంబాసురదర్పఘ్నం వందేఽహం బలనామకం ।
మాతులం కంసనామానం లోకకంటకకారిణం ॥ 57

హతవాన్ లోకరక్షార్థం తం వందే కృష్ణరూపిణం ।
కల్కినం లోకసంహారకారిణం ప్రళయాంతరే ॥ 58

ఉత్పత్తిప్రళయాతీతం తం వందే ప్రళయాకృతిం ।
కేశవాయ నమస్తుభ్యం వరేణ్యాయ మహాత్మనే ॥ 59

ఆదిమధ్యాంతశూన్యాయ జగన్నాథాయ విష్ణవే ।
అపరాధసహస్రం మే క్షమస్వ పరమేశ్వర ॥ 60

భూయో భూయో నమస్తుభ్యంభూయో భూయో నమస్సదా॥

శ్రీ సూత ఉవాచ :—

ఇతి స్తుత్వా జగన్నాథం దండవత్ప్రణనామ హ ॥ 61
దేవోఽథ తస్య స్తోత్రేణ తపసా పూజయా తథా ।
యజ్ఞేన దానపుణ్యేన ప్రత్యక్షం సమజాయత ॥ 62
చతుర్భుజః పీతవాసా వనమాలా విరాజితః ।
పీతాంబరధరశ్శ్యామః కాలమేఘనిభచ్ఛవిః ॥ 63
వరం ప్రదాతుం భక్తాయ మేఘగంభీరయా గిరా ।
స ఉవాచ తముత్థాప్య వరయస్వ వరం త్వితి ॥ 64
గోప్రలయస్తు విప్రోఽసౌ దృష్ట్వా దేవం రమాపతిం ।
సంతుష్టచిత్తః ప్రోవాచ వరదంచ రమాపతిం ॥ 65

గోప్రలయ ఉవాచ :—

అహో ధన్యోఽస్మి భగవన్ లోకానుగ్రహకారణ ।
వరదోఽసి యది త్వం చ...చంపకకాననే ॥ 66
మయా కృతస్య తీర్థస్య వాయవ్యే బాణపాతనే ।
విష్వక్సేనప్రభృతిభిస్స్వకీయైః పరివారితః ॥ 67
మార్కండేయాదిమునిభిః ప్రహ్వప్రలయవర్జితైః ।
భక్తైః ప్రహ్లాదముఖ్యైశ్చ గోపాలైః పరివారితః ॥ 68
గోపవేషధరోఽభూత్వా రమణీయేఽత్ర కాననే ।
చారయన్ గోకులం సర్వం గోపో దండధరస్స్వయమ్ ॥ 69
త్రినతం చాగ్రభాగంచ దత్తం వైవ స్వకర్మణా ।
గోవర్ధనధృతేః కాలే లోకరక్షావిధౌ విభో ॥ 70
యది మే భక్తివశ్యోఽసి మునీనాం వరదో భవ ।
త్వన్నేత్రవీక్షితే దేశే తీర్థం చ క్రియతాం హరే ॥ 71

శ్రీకృష్ణాఖ్యం మహాతీర్థం తద్భవేల్లోకవిశ్రుతం ।
గోపాంగనాభి స్సతతం క్రీడార్థం తీర్థమావహ ॥ 72

తత్తీర్థం లోకవిఖ్యాతం భవిష్యతి హరే విభో ।
తాసాం కుంకుమగంధేన హారిద్రాలేపనేన చ ॥ 73

హారిద్రాఖ్యా నదీ చేతి ప్రసిద్ధ మభియాస్యతి ।
గోభిలేన కృతం తీర్థం విమానస్య చ పశ్చిమే ॥ 74

బాణపాతప్రమాణే చ విష్ణుపుష్కరిణీతి చ ।
త్వదీయ వరదానేన సర్వదా పాపహారిణీ ॥ 75

భవిష్యతి కృపాయోగాద్దివ్యజ్ఞానప్రదాయినీ ।
దత్వా వరాన్సన్నిధత్స్వ ద్వారకాం చ విహాయ చ ॥ 76

దక్షిణద్వారకా చేతి నామ కృత్వాఽస్థలస్య చ ।
లోకే ప్రసిద్ధం కృత్వా చ సర్వేషాం పాపశాంతయే ॥ 77

సంత్యత్ర మునిభిశ్చాత్ర కృతాని సుబహూని చ ।
తీర్థాని దిక్షు సర్వత్ర తపోబలసమన్వితైః ॥ 78

తేషామపి వరం దత్వా ప్రసన్నో వా సమాచర ।
ప్రార్థనాం పూరయ విభో భక్తవశ్యతయాత్ర తు ॥ 79

శ్రీ సూతః :—

ఇత్యుక్తో మునినా తేన లక్ష్మీకాంతస్స్వయం హరిః ।
తథాస్త్వితి వరం దత్వా తత్రైవ పరిసంస్థితః ॥ 80

స్వకీయపార్షదగణై ష్షునకాద్యైశ్చ యోగిభిః ।
స్వయం గోప్రలయాఖ్యస్య తుష్ట్యర్థం గోకులాన్యపి ॥ 81

ఆనీయ దూతవర్గైశ్చ ద్వారకావాసినోఽపి చ ।
వృక్షగుల్మలతోద్యానవాపీకూపాదికాన్యపి ॥ 82

యథాయోగ్యం ప్రతిష్ఠాప్య పరితో యోజనాంతరే ।
దక్షిణద్వారకా చేయం పురీ చంపకశోభితా ॥ 83

ఇతిహోవాచ భగవాన్ గోప్రళయముని భక్తితః ।
తదాప్రభృతి తత్ క్షేత్రం దక్షిణద్వారకాహ్యభూత్ ॥ 84

తద్యోరపిచ మంత్రౌ స్వౌ స్వయమేవ జగత్పతిః ।
ద్రుపదస్య యథాన్యాయ్యం కృతార్థౌ చ చకారహ ॥ 85

భగవాన్ స్వయమేఽవాత్ర సమాగత ఇతి ప్రథా ।
తేన స్వయంభవ మిదం విమానం క్షేత్రముత్తమమ్ ॥ 86

వైష్ణవానాం చ సర్వేషాం స్థానమేతదనుత్తమం ।
శ్రీరంగం బదరీషండం వైకుంఠం వేంకటాచలం ॥ 87

పుణ్యకోటివిమానం చ తథా శ్రీనగరాహ్వయం ।
అహోబిలం విశాలంచ పలాశవనమేవచ ॥ 88

ఏతాని పుణ్యక్షేత్రాణి మంత్రసిద్ధికరాణి చ ।
దేవోఽపి పూర్ణకలయా వర్తతే భక్తవశ్యతః ॥ 89

దక్షిణద్వారకాఖ్యాన మేతత్పుణ్య మనుత్తమం ।
యే పఠంతి చ శృణ్వంతి తేవై భాగవతోత్తమాః ॥ 90

తేషాం ప్రసన్నో భగవాన్ వైకుంఠం యాస్యతి ధ్రువం ।
అస్య క్షేత్రస్య మాహాత్మ్యమాఖ్యాపి చ న విద్యతే ॥ 91

మాహాత్మ్యం భగవాన్ వేత్తి భక్తస్య వరదో హరిః ।
మునిర్గోప్రలయోఽహ్యత్ర సదాచారపరాయణః ॥ 92

జపన్నష్టాక్షరం మంత్రం ద్వాదశాక్షరమేవ చ ।
అగ్నిహోత్రం సదా కుర్వన్ స్వతీర్థతట ఏవ చ ॥ 93

నివాస మకరోద్భక్త్యా యావద్దేహాంతమేవ చ ।
సాయుజ్యం ప్రాప్తవాన్పశ్చాత్ శ్రీకృష్ణవరదానతః ॥ 94

ఇతి శ్రీబ్రహ్మాండపురాణే విష్ణుక్షేత్రఖండే
ఉత్తరభాగే చంపకారణ్య
మాహాత్మ్యం నామ
ఏకషష్టితమోఽ
ధ్యాయః ॥

చంపకారణ్య మాహాత్మ్యం

ద్విషష్టితమోఽధ్యాయః

శ్రీ శౌనక ఉవాచ :—

వ్యాసశిష్య మహాభాగ సర్వజ్ఞ కరుణానిధే ।
కించిత్ సంశయ మస్మాకం హృదయే వర్తతేఽధునా ॥ 1

తత్ పృచ్ఛామో వదాస్మాకం త్వమేవ గతిరన్య వై ।
కోఽపి లోకే నజానాతి సంశయ చ్ఛేదహేతవే ॥ 2

ఆదిమబ్రహ్మణః కల్పే బ్రహ్మణ స్తపసాస్వయం ।
అత్రాగత్య బ్రహ్మణశ్చ వరం దత్వాత్ర సంస్థితః ॥ 3

ఇతి శ్రుతం చాగ్నికల్పే పునరన్యచ్చ వై శ్రుతం ।
లక్ష్మ్యాశ్చ తపసో యోగాదాగతో భగవానితి ॥ 4

సూత ఉవాచ :—

శ్రుణు శౌనక వక్ష్యామి సంశయస్య నివృత్తయే ।
యచ్ఛ్రుత్వా సర్వపాపేభ్యో ముచ్యసే నాత్ర సంశయః ॥ 5

తదా తదాపి చాగత్య లక్ష్మ్యాశ్చ బ్రహ్మణస్తథా ।
తత్తత్కల్పావసానే చ పునర్వైకుంఠమేతి చ ॥ 6

ఏతత్ జ్ఞాత్వా గోప్రలయో బ్రహ్మణో జ్ఞానవైభవాత్ ।
వరప్రదానకల్పే చ ప్రార్థయామాస వై భువి ॥ 7

స్వామిన్నత్రైవ భగవన్ యావద్బ్రహ్మాండసంస్థితిః ।
స్థాతవ్యమత్ర దేవ్యా చ భక్తాభీష్టప్రదాయక ॥ 8

గోపాలైర్గోపకన్యాభిః క్రీడాం కుర్వన్విశారదః ।
వితానేన హవిర్భుంజన్మత్కృతే ప్రతివత్సరమ్ ॥ 9

చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ ద్వాభ్యాం పంచభిరేవ చ ।
హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాం స నో విష్ణుః ప్రసీదతు ॥ 10

ఆశ్రావయేతి చతురక్షర
మస్తు శ్రౌషడితి చతురక్షరమ్ ॥
యే యజామహేతి పంచాక్షరం
ద్వ్యక్షరో వషట్కారః ॥ 11

ఇత్యేవం హూయతే యత్ర తస్మాదత్ర వస ప్రభో ।
నో చేన్మమ ప్రియం నాస్తి గోభిలాఖ్యస్య సర్వథా ॥ 12

సత్యం మద్వచనం కర్తుం స్థాతవ్యం స్థాన ఉత్తమే ।
చంపకారణ్యసంజ్ఞే చ దక్షిణే ద్వారకాస్థలే ॥ 13

తథా సంప్రార్థితో విష్ణుర్భక్తవశ్యం చ సూచయన్ ।
అకరోత్తత్ర వాసం చ కలయా కృతవిగ్రహః ॥ 14

చతుర్వింశతిమత్ స్థాన మేతచ్ఛంపకకాననం ।
మా కృణుధ్వం సంశయంచ సంశయాత్మా వినశ్యతి ॥ 15

పురాణం మానవో ధర్మస్సాంగో వేదశ్చికిత్సితం ।
ఆజ్ఞాసిద్ధాని చత్వారి న హంతాని చ హేతుభిః 16

హన్యతే హేతువాదేన స నరో నారకీ భవేత్ ।
త్వమత్ర సంశయం విద్వాన్మాకురుష్వ ద్విజోత్తమ ॥ 17

త్వంహి సంశయవిచ్ఛేత్తా సర్వేషాం ప్రాణినాం భువి ।
ప్రసంగాదిద మాఖ్యాతం విష్ణోశ్చరిత ముత్తమం ॥ 18

శ్రుణ్వతాం పఠతాం వాపి విష్ణుసాయుజ్యమస్తి వై ।

శ్రీ సూత ఉవాచ :—

అస్మిన్ క్షేత్రే పుణ్యతమే యే వసంతి నరోత్తమాః ॥ 19
పశ్యంతః ప్రత్యహం దేవం గోపాల మపరాజితం ।
త ఏవ ధన్యా భూలోకే వైకుంఠం తే వ్రజంతివై ॥ 20
యే చ గోప్రలయే తీర్థే గోభిలాఖ్యే చ పావనే ।
శ్రీకృష్ణపుష్కరిణ్యాం తు హరిద్రాఖ్యానదీజలే ॥ 21
స్నాంతి సంకల్పపూర్వం చ తేవై భాగవతోత్తమాః ।
తేవై స్వవంశపితృభిర్వైకుంఠే నివసంతి వై ॥ 22
ద్వాదశాక్షరమంత్రం వా తథైవాష్టాక్షరం మనుం ।
జపంతి వై విశేషేణ గురుణోక్తక్రమేణ చ ॥ 23
ప్రత్యక్షరం కోటికల్పం విష్ణులోకే వసంతివై ।
క్షీరాబ్ధితీర్థే పుణ్యే చ చిత్రాయాః పూర్ణిమాదినే ॥ 24

తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ స్నాత్వా వైకుంఠ మాప్నుయాత్ ।
పుండరీకస్య రక్షార్థం పురా విష్ణువినిర్మితం ॥ 25

క్షీరాబ్ధిరితి విఖ్యాతం న భూతం న భవిష్యతి ॥
ఏతద్రహస్యం కస్యాపి న వక్తవ్యం ద్విజోత్తమ ॥ 26

ఆస్తికానాం చ వక్తవ్యం నైష్ఠికానాం విశేషతః ।
పాషండాః పతితా మూర్ఖాః వంచకాః క్రూరకర్మణః ॥ 27

విశ్వాసంనైవ కుర్వంతి పురాణేషు కదాచన ।
అర్థవాదం వదిష్యంతి జీవనార్థం చ కేచన ॥ 28

న తేషా మిహలోకశ్చ పరలోకా న సంతి వై ।
వేదే పురాణే శాస్త్రే చ ఆగమేషు విశేషతః ॥ 29

ప్రమాణబుద్ధిః కర్తవ్యా బ్రాహ్మణేన విజానతా ।
విశ్వాసబుద్ధి ర్యస్యాస్తి స వై బ్రాహ్మణపుంగవః ॥ 30

అనేకజన్మసంసిద్ధస్స ఏవ భగవత్ప్రియః ।
తస్య దర్శనమాత్రేణ సర్వే పుణ్యా భవంతి చ ॥ 31

ఏకస్య పుణ్యశ్లోకస్య దర్శనేన పురా ద్విజ ।
బహవో నరకాన్ముక్తా విమానారూఢమూర్తయః ॥ 32

శంఖచక్రధరా భూత్వా సర్వే చ వనమాలినః ।
గతా వైకుంఠభవనం సంసారాత్పరిమోచితాః ॥ 33

పునాతి భగవాన్ లోకాన్ భక్తరూపేణ సంచరన్ ।
తస్మాదేవం మయా ప్రోక్తం న చాన్యేషు విశేషతః 34

తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన భక్తిః కార్యా జనార్దనే ।
తద్భక్తజనవాత్సల్యం తేషాం పూజోపకారకం ॥ 35

సర్వం విష్ణ్వర్పితంచైవ భవత్యేవ ద్విజోత్తమ ।
తస్మాత్ విష్ణుభక్తానాం దర్శనం దుర్లభం నృణాం 36

సర్వేషాం విష్ణుభక్తానాం చంపకారణ్యవాసినాం ।
కులజాతివిహీనా వా పూజ్యాశ్చ భువి మానవైః ॥ 37

జననం మరణం చాపి వాసం చాపి నృణాం కలౌ ।
దక్షిణద్వారకాయాం చ విశేషేణ చ దుర్లభం ॥ 38

ఏతద్వాసిన మాలోక్య విముక్తాస్సంతి కోటిశః ।
తస్మాదిదం మయా ప్రోక్తం పూర్వకారణమాదితః ॥ 39

ఏతత్కథాయాః శ్రవణా ద్ద్వారదేశః ప్రసీదతి ।
గోప్యం కురుష్వ విప్రేంద్ర భక్తేషు ప్రకటం కురు ॥ 40

పాపాని సర్వాణి లయం ప్రయాంతి
భవంతి పుణ్యాని తతాని చాత్ర !
క్షణం వివస్వాన్న విముక్తిమేతి
శ్రీశార్ఙ్గచక్రాసిగదాదిధారీ ॥ 41

ఇతి శ్రీబ్రహ్మాండపురాణే విష్ణుక్షేత్ర
ఖండే ఉత్తరభాగే చంపకారణ్య
మాహాత్మ్యం నామ ద్విషష్టి
తమోఽధ్యాయః

చంపకారణ్య మహాత్మ్యం
త్రిషష్ఠితమోఽధ్యాయః

శ్రీ శౌనకః :—

తీర్థానాం చైవ మహాత్మ్యం పునః క్షేత్రస్య వైభవం ।
శ్రోతుకామస్య మే బ్రూహి సూతసూత మునీశ్వర ॥ 1

హారిద్రాఖ్యానదీ యా చ తస్యాశ్చమహిమా అపి ।
విశేషేణ చమే బ్రూహి ద్వాదశాక్షరవైభవం ॥ 2

అష్టాక్షరసమంత్రస్య మంత్రోత్పత్తిక్రమేణ చ ।
త్రయస్య లక్షణం చైవ జపతాం చైవ యత్ఫలం ॥ 3

ఆసనాది విశేషాంశ్చ మంత్రరాజద్వయస్య చ ।
ఏతదన్యచ్చ యద్యస్తి స్థానవైభవసూచకం ॥ 4

శ్రీ సూతః :—

సర్వజ్ఞ శౌనకబ్రహ్మన్ మమ భాగ్యవశేన చ ।
పృచ్ఛసే గౌరవం కృత్వా జాతమాత్రం వదామి తే ॥ 5

శ్రీకృష్ణః కమలానాథో యోగినాం పతి రవ్యయః ।
లోకాచారమనుసృత్య గోపకన్యాసమావృతః ॥ 6

సహ్యాజాయా విభజ్యాథ ప్రవాహం కించిదుత్తమం ।
ఆనీయ ద్వారకాప్రాంతం విమానస్యోత్తరే స్థలే ॥ 7

తస్యామావాహ్య గంగాం చ తీర్థా నావాహ్య సర్వశః ।
స్నపయిత్వా బ్రాహ్మణాంశ్చ ప్రథమంతన్నదీజలే ॥ 8

ద్వారకావాసిన స్సర్వాన్ సాగ్నిహోత్రాన్ కుటుంబినః ।
సస్నౌ పశ్చాత్స్వయం దేవో దేవకీతనయ స్స్వరాట్ ॥ 9

అనంతరూపో భగవాన్ ద్వారకాయాం తథా పురా ।
క్రీడాం చకార సర్వాత్మా మనోనయనమోహనః ॥ 10

తాశ్చ తం పరివవ్రుశ్చ క్రీడాకాలే వినోదనైః ।
నానావిధైర్వికారైశ్చ భ్రూభంగైర్బహుభిః స్త్రియః ॥ 11

పశ్చాత్సమానవేషాభి ర్వ్యదధుర్నేత్రయోర్ద్గరోః ।
కాశ్చిదాలింగ్య తిష్ఠంతి కాశ్చిత్సించంతి శృంగకైః ॥ 12

బాహుబంధైశ్చ కాశ్చిత్తం బబంధుః పరివారితాః ।
భగవానపి గోపీనా మనుకుర్వన్ జనక్రియాం ॥ 13

బభూవ లౌకికం భావం తాసాం తత్వార్థమత్యతు ।
హారిద్రాకుంకుమాక్తానాం గోపీనాం దేహమజ్జనాత్ ॥ 14

తన్నదీసలిలం సర్వం హారిద్రాజలవద్బభౌ ॥ 15

శ్రీకృష్ణ పాదాంబుజరేణుశుద్ధా
ముఖాబ్జసంక్షాళనబిందుశుద్ధా
కేశావలీసేచనకర్మశుద్ధా
పాపౌఘసంశోధన కర్మశుద్ధా ॥ 16

గోపీకుచాలంకృతకుంకుమేన
శుక్లాంబుయుక్తాచహరిద్రనామా ।
విరాజతే చంపకకాననే సా
విముక్తిదా పుణ్యజలప్రవాహా ॥ 17

గోపీజనైర్ధారితమాల్యశోభా
తదీయవక్షోజవిలోలితాంగా ।
భాసైర్విలాసైశ్చ జలాభిరామా
విరాజతే చంపకకాననే సా ॥

శ్రీసూతః :—

వైమానికా విమానస్థా దేవాః క్రీడాం సమీక్షితం ।
అంతరిక్షస్థితా రేజుః కిరంతః కుసుమోత్కరాన్ ॥ 19

ఆకాశం చ నిరాకాశం దేవబృందైరధిష్ఠితం ।
ఛాయాం దేవస్య కుర్వంత ఇవ రేజుర్దివౌకసః ॥ 20

ఋషయశ్చ తదా సిద్ధా యక్షాశ్చారణగుహ్యకాః ।
సనకాద్యా యోగినశ్చ పశ్యత స్తత్ర తస్థిరే ॥ 21

అహో బ్రహ్మమయం హ్యేతం మానుషం భావమాశ్రితం ।
సర్వేషాం పుణ్యయోగార్థ మేనాం క్రీడాం వితన్వతే ॥ 22

ఇతి జల్పితం చాన్యోన్యం భగవద్దర్శనోత్సుకాః ।
వయం ధన్యావయంధన్యా నహి సంశయమత్రవై ॥ 23

వయం ధన్యాన చేదేవం హరింద్రష్టుం నశక్యతే ః
శ్వేతద్వీపాశ్చ వైకుంఠాల్లోకాద్వై సత్యసంజ్ఞకాత్ ॥ 24

వేదాంతోపనిషద్భాగాన్నైమి షాత్పుష్కరాదపి ।
ఏతద్ధి చంపకావనం కృష్ణప్రీతికరం త్వభూత్ ॥ 25

ఆనందసందోహమయో యోగినామప్యగోచరః ।
సగోచరోఽభూత్సర్వేషాం ప్రాణినామత్ర వైస్థలే ॥ 26

జ్ఞాత్వా ఖలు పురాబ్రహ్మలక్ష్మీశ్చ హరివల్లభా ।
భువి రోమంచ విప్రేంద్ర గోపాలప్రముఖాః పురీం ॥ 27

నిర్మాయ భగవత్ప్రీత్యై తపోయజ్ఞాది చక్రిరే ।
ఏతద్భూమిప్రవేశేన సర్వేషాం జ్ఞానమావహన్ ॥ 28

అత్రైవ నితయం వాసం కర్తవ్యం హితమిచ్ఛయా ।
అష్టాంగయోగహీనాశ్చ ధ్యానయోగ వివర్జితాః ॥ 29

అపిభక్తా భవంత్యేవ నాత్ర సందేహకారణం ।
రక్తాంబుజాఖ్యా కమలా సర్వాలంకార భూషితా ॥ 30

అనుగ్రహంచ భక్తానాం కర్తుమత్ర వ్యవస్థితా ।
కాలే గోప్రలయాఖ్యేన మునినానాభిలేనచ ॥ 31

ప్రార్థితా కృష్ణసహితా సాంగభూతైశ్చ శక్తిభిః
సేవితా సార్వకాలంచ రక్షణార్థం జనస్యచ ॥ 32

తత్సన్నిధానాత్పర మేతదుత్తమం
సంపత్సమృద్ధం ధనధాన్యసంయుతం ।
ఐశ్వర్యయుక్తాశ్చ జనాంచ సర్వే
దయాన్వితాదానరతా స్సుఖాన్వితాః ॥ 33

పుత్రాదిభాగ్యైశ్చ సమన్వితాశ్చ
నీరోగజాతా నిరుపద్రవాశ్చ ।
సత్కర్మనిష్ఠా స్సకలైశ్చ వందితా
శ్రీకృష్ణభక్తాశ్చ పరోపకారాః ॥ 34

అతోఽత్ర వాసస్సుతజనైశ్చ లభ్యః
సామాన్యతో నైవలభంతి మర్త్యాః
కామాది దోషైః పరివర్జితాశ్చ
కామప్రదాస్సర్వజనేషు లభ్యాః ॥ 35

భృగువారేషు సర్వేషు మాసేషు నియతం నరాః ।
హారిద్రాఖ్యా నదీతోయే యోస్నాతి ప్రీతిపూర్వకం ॥ 36

తే లభంతేఽష్టకామాంశ్చ విష్ణుభక్తించ శాశ్వతీం ।
ఇహభుక్త్వాతు విపులాన్ భోగాంశ్చైవ సుపుష్కలాన్ ॥ 37

పరం పదం ప్రయాస్యంతి విష్ణుపాదో శపామ్యహం ।
పూర్ణిమాయాంచ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః ॥ 38

శ్రవణార్కే వ్యతీపాతే సంక్రమే విషువద్వయే ।
ఉచ్చార్యాష్టాక్షరం మంత్రం దూర్వాగోమయపూర్వకం॥ 39

హరిద్రాఖ్యానదీతోయే యః స్నాతి ప్రీతిపూర్వకం ।
సుపుత్రో లభతే పుత్రాన్ కన్యా సత్పతిమాప్నుయాత్ ॥ 40

విధవా విష్ణుసాయుజ్యం బ్రహ్మచారీ వరస్త్రియం ।
విద్యాకామో లభేద్విద్యాం సత్యం సత్యం న సంశయః॥ 41

చంపకోద్భవపుష్పైశ్చ మాలాం కృత్వా సుశోభనాం ।
మధ్యేమధ్యే తులస్యా చ సంఘయిత్వా చ సంధిషు ॥ 42

చంపకేశస్య దేవ్యాశ్చ సమర్పయతి యో నరః ।
స్త్రీయో వా కన్యకాశ్చాపి యోవా కోవా నరోత్తమః ॥ 43

లబ్ధ్వా తే సకలాన్ భోగాన్ వైకుంఠం యాతి నిశ్చితం ।
హరిద్రానామనద్యాశ్చ మహిమా కేన వర్ణ్యతే ॥ 44

అనంతమహిమా తస్య జానాతి భగవాన్ హరిః ।
కృతఘ్నోఽప్యత్రముచ్యేఽభూత్పురా సౌరాష్ట్రభూపతిః॥ 45

న మయా శక్యతే వక్తుం కిము వక్తవ్యమత్రతు ॥ 46

ఇతి శ్రీ బ్రహ్మాండపురాణే చంపకారణ్యమహాత్మ్యే
హరిద్రానదీమహిమానువర్ణనం
నామత్రిషష్టితమోఽ
ధ్యాయః.

చంపకారణ్య మాహాత్మ్యం

చతుష్షష్టితమోఽధ్యాయః

శ్రీ శౌనకః :—

సౌరాష్ట్రాధిపతిః కోవా తస్య నామ చ కిం ద్విజ ।
కృతఘ్నత్వం కథం తస్య సంభూతం తద్వదస్వ నః ॥ 1

శ్రీ సూతః :—

సౌరాష్ట్రనామ దేశోఽస్తి గోదావర్యాస్తథోత్తరే ।
సింధుసౌవీరయోర్మధ్యే ధనధాన్యసమృద్ధిమాన్ ॥ 2

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశా మాధాగో లోకభూషణః ।
తద్రాజ్యాధిపతిః కశ్చిద్రాజశేఖరనామకః ॥ 3

వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞో ధనుర్వేదే చ నిష్ఠితః ।
సర్వశస్త్రకలాభిజ్ఞో బ్రహ్మణ్యస్సత్యసంగరః ॥ 4

విష్ణుపూజారతో నిత్యం విష్ణుధ్యాన పరాయణః ।
యజ్ఞకర్మణి నిష్ణాతో వేదోక్తాచారతత్పరః ॥ 5

న్యాయ్యేన పాలయన్ రాష్ట్రం ప్రజానాం చ హితే రతః ।
స కదాచిద్రాజధర్మం మనుస్మృత్యా నృపోత్తమః ॥ 6

మృగయారసికో భూత్వా సేనయా పరివారితః ।
కూటమంత్రధరైః కైశ్చిత్పాశయంత్ర ధరైరపి ॥ 7

ఝిల్లికాఖ్యవనం ప్రాప్య శ్వాపదైశ్చ సమాకులం ।
సింహవ్యాఘ్రవరాహైశ్చ గవయైః శశశల్యకైః ॥ 8

సంయుక్తం పరిబభ్రాజ ధనుష్పాణిః శరీ నృపః ।
వాయునా చ సమం వేగే వరాహమభిధావతః ॥ 9

క్వచిద్ దృష్టః క్వచిచ్ ఛన్నః క్వచిద్గమనమాశ్రితః ।
వ్యాచకర్ష నృపశ్రేష్ఠః రాజశేఖరనామకః ॥ 10

తం ధావయన్స రాజా తు మధ్యాహ్నే క్షుత్తృషాకులః ।
ఆతపేన పరిక్లిన్నో బ్రాహ్మణస్య వనాంతరే ॥ 11

పర్ణశాలామనుప్రాప్య యయాచే ప్రాణరక్షణే ।
అన్నం దేహీతి విప్రం చ సోఽపి చాన్నమదాద్విభోః ॥ 12

భుక్త్వా తదన్నాన్నృపతిః వాచాపంపూజయత్తదా ।
శనైః స్వపురమాసాద్య పూర్వవత్ నృపతిః స్థితః ॥ 13

స తు రాజ్ఞః పరీక్షార్థం గత్వా రాజగృహం మునిః ।
కించిద్ధనం గృహీత్వా తు చోరమార్గేణ నిస్సృతః ॥ 14

గ్రామపాలైస్తదా దృష్టో బద్ధస్తైరతిభీషణైః ।
రాజ్ఞోఽంతికం ప్రాపితశ్చ తూష్ణీమేవ స్థితో ద్విజః ॥ 15

ఆత్మరక్షాం చ కర్తారం దృష్ట్వా బ్రాహ్మణమంతికే ।
గచ్ఛ గచ్ఛేతి చోవాచ చోరస్త్వం బ్రాహ్మణాధమ ॥ 16

మదీయం చ ధనం దత్వా మద్దేశాదన్యతో వ్రజ ।
ఇత్యుక్త్వాంతఃపురం ప్రాప బ్రాహ్మణశ్చ తతో యయౌ ॥ 17

తదానీమేవ రాజానం కృతఘ్నం దోషసంయుతం ।
ఉన్మాదరూపీ భూతస్తు పరిజగ్రాహ శీఘ్రతః ॥ 18

బుద్ధిభ్రంశస్తతో జాతః త్యక్త్వా రాజాసనం మహత్ ।
ఏకాకీ పరిబభ్రామ దేశాద్దేశం వనాద్వనం ॥ 19

వివస్త్రశ్చ కృశో దీనః కృష్ణవర్ణశరీరవాన్ ।
ఏవం వర్షశతం రాజా కృతఘ్నేన విదూషితః ॥ 20

నిందితశ్చ జనైస్సర్వై రక్షోభిశ్చ పరాజితః ।
క్రందన్ రుదన్ బహువిధం ప్రలపన్ పరివేష్టయన్ ॥ 21

పతన్ గచ్ఛన్బృహాత్ దుఃఖ మనుభూయ క్రమేణ చ ।
అన్నదాతుర్బ్రాహ్మణస్య పూర్వపుణ్యావశేనచ ॥ 22

పర్ణశాలా మనుప్రాప్తం తం నృపం దృష్టవాన్ హరిః ।
కృపయా పరయావిష్ట ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ 23

యజ్ఞశీల ఉవాచ :—

భోభో రాజన్ మహద్దుఃఖం ప్రాప్తవాన్కర్మయోగతః ।
త్వద్వివేకం శోధయితుమహం తే గృహమాగతః ॥ 24

న తు చోరయితుం ద్రవ్యం మమ ద్రవ్యేణ కిం ఫలం ।
తపోధనా వయం రాజన్ సతా సత్కర్మభావితాః ॥ 25

దురాత్మత్వం తవ విభో దృష్ట్వాచ న చ శప్తవాన్ ।
స్వయమేవ పతంతం క స్తంపాపం పాతయేత్సుధీః ॥ 26

ఏతదర్థం సమాలోక్య తూష్ణీమేవ గతోఽస్మివై ।
శాసితవ్యా దురాత్మాన ఇతి మత్వా చ శాస్త్రతః ॥ 27

దురాత్మనశ్చ యే లోక శాస్తార స్తేషువై ద్విజాః ।
వేదశాస్త్రపురాణాని స్మృతయశ్చ కలాంతరాః ॥ 28

సర్వంచ బ్రాహ్మణాధీనం తస్మాద్బ్రాహ్మణ దైవతం । 29

ఘ్నంతం శపంతం పరుషం వదంతం,
దుర్వృత్త మాచారవివర్జితంచ ।
దృష్ట్వాచ రాజా నచ శాసయేత్తాన్
శాస్తా పతత్యేవ చ తత్క్షణేన ॥ 30

ఆలోక్య సర్వశాస్త్రాణి బ్రాహ్మణా ననుసృత్య చ ।
రాజా పాలయతే యస్తు స ఏవ సుఖమేధతే ॥ 31

నో చేదేవం భవత్యేవ స్మృతిం దాస్యామి తచ్ఛృణు ।
మదాశ్రమ ముపేతానాం న క్వచిద్దుఃఖమస్తివై ॥ 32

సోఘాస్మి తవ ధిక్కారం శాంత్యాదిగుణసంయుతః ।
సంతి క్షేత్రాణి పుణ్యాని జంబూద్వీపే మహత్తరే ॥ 33

స్వాయంభువాని పాపానాం నాశకాని మహాంతి చ ।
అష్టోత్తరాణి దివ్యాని విష్ణోః ప్రియకరాణి చ ॥ 34

ఆర్షాణ్యపి చ సై...ని భుక్తిముక్తి ప్రదానిచ ।
విష్ణ్వాగమోక్తమార్గేణ కల్పితాని చ లక్షణైః ॥ 35

గౌతమ్యాశ్చ తటేచైవ మలప్రహారికా తటే ।
తుంగాతటే చ భక్తాయాస్తటే చైవ విశేషతః ॥ 36

క్షీరనద్యాస్తటే చైవ నర్మదాయాస్తథైవ చ ।
భాగీరథ్యాస్తటే చైవ శోణభద్రాతటే తథా ॥ 37

సముద్రమధ్యే ద్వీపేషు సముద్రతట ఏవ చ ।
విశేషేణ చ సంత్యేవ కావేర్యాస్తీరయోః నృప ॥ 38

కావేర్యా దక్షిణే తీరే యోజనద్వితయాంతరే ।
దక్షిణద్వారకా నామ చంపకారణ్య సంజ్ఞితం ॥ 39

బ్రహ్మణా పూజితం స్థానం కల్పాంతే విధిపూర్వకం ।
లక్ష్మ్యాచాపి స్వయం దేవః శ్రీకృష్ణః పరిపూజితః 40

మంత్రద్వయం తయోః పూర్వం దదౌ సభగవాన్ పురా ।
సాక్షాత్ గోపాలవేషేణ భగవాన్ తత్ర సంస్థితః ॥ 41

త్రిసహస్రైర్మునివరై ర్యజ్ఞకర్మసు నిష్ఠితైః ।
సాయం ప్రాతః ప్రతిదినం హావింపి హుతభుఙ్ముఖే ॥ 42

సమర్పయద్భిర్విప్రేంద్రై ర్భక్త్యా చైవ పృథక్ పృథక్ ।
అతిథ్యభ్యాగతానాం చ దదద్భిశ్చాన్నసంచయం ॥ 43

కుటుంబిభిః ప్రతిదినం కృష్ణః ప్రీతో భవత్వితి ।
తాదృశో భగవాన్ తత్ర జలక్రీడామథాకరోత్ ॥ 44

గోపాలైర్గోపికాభిశ్చ హారిద్రా కుంకుమాంకితైః ।
ప్రార్థితో మునిబృందైశ్చ బ్రహ్మభావనయా యుతైః ॥ 45

క్రీడార్థంచ భగవాన్ కావేర్యాం సంవిభజ్య చ ।
నద్యాంచ బ్రహ్మరూపిణ్యాం నదీ మానీయ చాదరాత్ ॥ 46

క్రీడాం చకార తస్యాంచ దక్షిణ ద్వారకాస్థలే ।
క్రీడయా తజ్జలం సర్వం హారిద్రాకుంకుమాంకితం ॥ 47

హారిద్రాఖ్యా నదీ సా చ కృష్ణపాదాబ్జసేవనాత్ ।
ప్రాయశ్చిత్తాని పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తకరం నృపాం ॥ 48

తస్యాంచ సర్వపాపాని నశ్యంత్యేవ క్షణేన చ ।
నరాణాం నాస్తికానాంచ వేదవిక్రయిణాం తథా 49

మాతాపిత్రో దూషకాణాం ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే ।
ఏతేషామపి పాపానాం హారిద్రాఖ్యా మహానదీ ॥ 50

తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ స్నాయాత్తత్ర నదీజలే ।
దూర్వాయుగ్మం గృహీత్వా చ ప్రార్థయిత్వా తు తాం నదీం॥

నాభిదఘ్నజలే స్థిత్వా విష్ణుధ్యాన పరాయణః ॥ 52

హే కృష్ణ పాదాంబుజరేణుపూతే
గోపాంగనా కుంకుమలిప్తతోయే ।
బ్రహ్మస్వరూపే మమ పాపనాశనం
కురుష్వ గోపాల వరప్రసాదితే ॥ 53

ఏవం సంప్రార్థ్య తాం దివ్యాం నదీమత్యంతపావనీం ।
త్రిర్నిమజ్య తటం గత్వా నమస్కారం చ కారయేత్ ॥ 54
తత్ క్షణేనైవ పాపేభ్యో ముచ్యంతే పాపినోఽంహసః ।
సత్యం పథ్యంచ తే వచ్మి కురు శీఘ్రం నృపోత్తమ ॥ 55
తదైవ పూతో భవసి హరిద్రాజల సంప్లవాత్ ।
సారాత్సారం పునస్సారం సత్యమేవ మయోదితం ॥ 56

సూతః :—

ఇతి రాజా స విప్రస్య వచనశ్రవణాత్పరం ।
విశుద్ధదేహః పూతాత్మా తదైవ చ తథాకరోత్ ॥ 57
ఏతద్వేద విదాం గుహ్యం భవతామత్ర చోదితం ।
రాజాపి దోషాన్ముక్తశ్చ విమాన వరమాశ్రితః ॥ 58
ఆగత్య చ విమానం చ నమస్కృత్వా చ సాదరం ।
ధ్యానేనానీయ చాత్మీయం ధనమాత్మగృహే స్థితం ॥ 59
కోటిసంఖ్యంచ రత్నాని దత్వా పూజార్థమాదరాత్ ।
దత్వా దానాని విప్రేభ్యో మహాదానాని భూరిశః ॥ 60
కృష్ణతీర్థాదిషు స్నాత్వా బుద్ధిపూర్వంచ భక్తితః ।
తత్ర తత్ర చ దానాని దత్వా విత్తానుసారతః ॥ 61
సర్వం కృష్ణార్పణం దత్వా పీత్వా తీర్థంచ సన్నిధౌ ।
పంచపాత్రాణి దేవస్య దత్వా చార్ఘ్యక్రియావిధౌ ॥ 62

దేవేన సమనుజ్ఞాతః పూర్వవత్ నృపతిః స్థితః ।
స్వారాజ్యం ప్రాప్తవాన్ పశ్చాత్ కృతార్థశ్చంపకావనే ॥ 63
ఏతాదృశాయా నద్యాశ్చ మహిమా కేన వర్ణ్యతే ।
అహో దేవస్య మాహాత్మ్య మహో తీర్థస్య వైభవం ॥ 64
అహో వనస్య మాహాత్మ్యం కృతఘ్నస్యాపి మోచకం ।
ఏతచ్చరిత్రమమలం యే శృణ్వంతి పఠంతి చ ॥ 65
తే సర్వే పాప నిర్ముక్తా వైష్ణవం ధామ యాంతివై ॥ 66

ఇతి శ్రీ బ్రహ్మాండపురాణే విష్ణుక్షేత్రఖండే ఉత్తరభాగే
చంపకారణ్య మాహాత్మ్య హారిద్రానదీ ప్రశం
సనే కృతఘ్నమోచనం నామ
చతుష్షష్టితమోఽ
ధ్యాయః

చంపకారణ్య మహాత్మ్యం
పంచషష్ఠితమోఽధ్యాయః

శ్రీ శౌనకః :—

వయం ధన్యా వయం ధన్యా యత్కృపాపాత్రతాం గతాః ।
సూత పౌరాణికశ్రేష్ఠ కృతార్థా వయమద్య తు ॥ 1
హారిద్రాయాశ్చ మాహాత్మ్య మితిహాస పురస్సరః ।
ఆఖ్యాతం భవతా సమ్యగస్మాకం పుణ్యగౌరవాత్ ॥ 2
తపాంసి యాని తప్తాని యే తావంత మనేహసం ।
సఫలం తాని జాతాని భవదీయావలోకనాత్ ॥ 3

తపాంసి నో చేదస్మాకం కథం త్వద్దర్శనం భవేత్ ।
అనేకజన్మసిద్ధానాం శ్రౌతస్మార్తాను వర్తినాం ॥ 4

నిత్యం చ విష్ణుభక్తానాం లభ్యంత్వద్దర్శనం మునే ।
విష్ణోశ్చ లోకనాథస్య చరితం మహాదద్భుతం ॥ 5

కేన వా వర్ణితుం శక్యం త్వాం వినా లోకమానిత ।
అత ఏవ భవంతం తత్ పృచ్ఛామి చ పునః పునః ॥ 6

అత్ర సంతి తథాన్యాని తీర్థాని మునిభిర్మునే ।
తేషాంచైవ తు మాహాత్మ్యం వక్తవ్యం కృపయా ద్విజ ॥7

విష్ణోః స్థానాని భూలోకే శతమష్టోత్తరం త్వితి ।
కథితం భవతా చాత్ర బహువారం మమాగ్రతః ॥ 8

తాని నః క్రమశో బ్రూహి శ్రవణాదఘనాశనం ।
స్థానానాం కీర్తనాదేవ ముచ్యంతే పాపరాశిభిః ॥ 9

ఏక నామశ్రవాదేవ ముక్తా యాంతి పరాం గతిం ।
తస్మాదవశ్యం వక్తవ్యం స్థానాని చ పృథక్ పృథక్ ॥ 10

సూత ఉవాచ :—

అహో శౌనక సద్బుద్ధే భగవద్భక్తి భావిత ।
నో చేదేవంవిధా బుద్ధిః కథం వా తవ జాయతేః 11

అనేకజన్మశుద్ధానాం బుద్ధిరేవంవిధా భవేత్ ।
అతీవ మమ సంతుష్టం మానసం పరమార్థతః ॥ 12

సత్యమేవచ వక్ష్యామి శ్రుణుష్వ సుసమాహిత ।
వ్యాసపాదాంబుజం నత్వా కృష్ణం చ పరమేష్ఠినం ॥ 13

సమాధాయ స మచ్చిత్తం భవతాం క్షేమసిద్ధయే ।
జగన్నాథం సమారభ్య శ్రీ నృసింహ స్థలావధి ॥ 14

స్థానానాం కీ_ర్తనాదేవ విష్ణుసాయుజ్యమ_స్తివై ।
భూతప్రేత పిశాచాశ్చ ఢాకిన్యోబ్రహ్మరాక్షసాః ॥ 15

అతిభీతాః పలాయంతే స్థానానాం కీ_ర్తనశ్రవాత్ ।
లభంతిమర్త్యాః ప్రాయేణ స్థానానాం దర్శనం ఫలం ॥ 16

అగ్నిష్టోమ సహస్రస్య వాజపేయ శతస్య చ ।
ప్రాప్నువంతి ఫలాన్యద్ధా కృష్ణో వేత్తి చ తత్పరం ॥(?) 17

త్వాత్పుణ్యసదృశం పుణ్యం త్వ_త్తపస్సదృశం తపః ।
త్వద్భక్తి సదృశా భక్తిః హరో వేదే ద్విజేషు చ ॥(?) 18

అత ఏవ ప్రవక్ష్యామి స్థానాని చ పృథక్ పృథక్ ॥ 19

ఇతి శ్రీ బ్రహ్మాండపురాణే క్షేత్ర ఖండే
ఉపరిభాగే చంపకారణ్యమాహాత్మ్యే
పంచషష్టితమో౽
ధ్యాయః

చంపకారణ్యమహాత్మ్యం
షట్ షష్టి తమోఽధ్యాయః

శ్రీ సూత ఉవాచ :—

స్థానమాహాత్మ్య మేతత్తు రహస్యం మంత్రము_త్తమం ।
కదాపి న మయాప్రో_క్తమన్యేషాం మగ్రతో ద్విజ ॥ 1

ఇదానీమేవ వక్ష్యామి భవతాం క్షేమసిద్ధయే ।
మన్ముఖాదేవ శృణ్వంతు సర్వే విష్ణుపరాయణాః ॥ 2

భగవానపి వైకుంఠే ప్రాహ దేవ్యై రసాదరం ।
ప్రార్థితో బహుకాలం చ లక్ష్మ్యాచైవ ధృతం పురా ॥ 3
తత్స్థాన కీర్తనం సర్వం గరుడాయోపదేశితం ।
గరుడాన్మద్గురుః ప్రాప తస్మాత్ప్రాప్తం మయా ద్విజ ॥ 4
ఇదానీం తవ పుణ్యేన ఉపదిశ్యామి తచ్ఛృణు ।
గోప్యం కురుష్వ విప్రేంద్ర నాస్తికేషు కదాచన ॥ 5

సూత ఉవాచ :—

పూర్వాంబుధేశ్చ తీరేచ జగన్నాథం మహాస్థలం ।
జననం మరణం తత్ర వాసో మోక్షప్రదో నృణాం ॥ 6
శ్రీకూర్మ మవతారాఖ్యం మందరోద్ధరణే పురా ।
శ్రీకాకులం మహాస్థానం దివ్యజ్ఞాన ప్రదాయకం ॥ 7
లోలాద్రిర్బాణనద్యాశ్చ తటే దక్షిణసంజ్ఞకే ।
వనమాలాస్థలం పుణ్యం వైకుంఠగిరిరేవచ ॥ 8
తతో మంత్రగిరిశ్చాపి శ్రీరంగగిరిరేవచ ।
శ్రీమత్సర్పగిరిశ్చాపి కనకోగిరిరేవ చ ॥ 9
కనకాంబరగిరిర్బ్రహ్మాం స్తథా గోవర్ధనాహ్వయం ।
అహోబలం మహారణ్యం కదిరీగిరి రేవ చ ॥ 10
శ్రీమాన్హస్తిగిరిశ్చైవ పుణ్యకోటీతి విశ్రుతః ।
శేషాచలం మహాపుణ్యం శ్రీమాన్భక్తిగిరిస్తథా ॥ 11
పాండురంగగిరిశ్చాపి యత్ర విట్ఠలనామకః ।
ఆస్తే విష్ణుః ప్రసన్నాత్మా సర్వేషాం చ వరప్రదః ॥ 12
సుపర్ణపర్వతశ్చాపి తోతాద్రిశ్చ తతః పరం ।
గరుడాద్రిస్తథా పుణ్యశ్చంపకారణ్యమేవ చ ॥ 13

శ్వేతాచలం హిరణ్యాద్రిః నమస్కారగిరి స్తథా ।
వృషభాద్రిర్మహాపుణ్యో యత్ర సుందరనామకః ॥ 14

ఘటికాచలం మహాపుణ్య మింద్రాచలమతః పరం ।
వరుణాచలం మహాపుణ్యం తతో గిరిభవాత్మకః ॥ 15

శ్రీ పాతాళపురంచైవ శ్రీమత్పూర్వపురాహ్వయం ।
భక్తిసారం మహాపుణ్యం పద్మనాభమతః పరం ॥ 16

శ్రీమదగ్నిపురం చైవ శ్వేతద్వీపం మహ త్తరం ।
శ్రీశరణ్యాపురంచైవ మహారణ్యమతః పరం ॥ 17

క్షీరాబ్ధిశ్చ మహాపుణ్యో భగవానత్ర సంస్థితః ।
బదర్యాశ్రమ మహాపుణ్యం నరనారాయణాశ్రమం ॥ 18

భూతస్థానం మహాపుణ్యం మేఘస్థాన మతః పరం ।
నటస్థలం విశేషేణ శ్రీమద్దక్షిణకాశికా ॥ 19

గజస్థలం మహాపుణ్యం మేఘస్థానమతః పరం ।
దర్భస్థానం మహాపుణ్యం భ్రమరస్థానమేవచ ॥ 20

భక్తిసాక్ష్యం మహాస్థానం భార్గవాఖ్యమనుత్తమం ।
హనూమంతం మహాపుణ్యమనంతశయనాహ్వయం ॥ 21

ఆదికేశవనాథంచ కుంభఘోణమతః పరం ॥
అయోధ్యాఖ్యా మహాపుణ్యా ప్రయాగా పుణ్యదాయినీ ॥ 22

ద్వారావతీ మహాపుణ్యా తథా మాయాపురీ శుభా ।
అవంతికా మహాపుణ్యా హృదయస్థానమేవచ ॥ 23

శ్రీమద్గయాపురీ చైవ గంగాసాగరమేవ చ ।
చక్రతీర్థం మహాపుణ్యం తులసీహృదయం తథా ॥ 24

శ్రీమన్మరులశ్చైవ ప్రభంజనమతః పరం ।
నందిగ్రామం చిత్రకూటం తథా ధర్మపురీ పరా ॥ 25

మణికూటం వ్యాఘ్రపురం శ్రీకృష్ణపురమేవచ ।
శ్రీమన్నందిపురంచైవ గోష్ఠీ పురమతః పరం ॥ 26

నైమిశం వారుణపురం పరాశ్రను మతః పరం ।
హరిక్షేత్రం కురుక్షేత్రం తథా గోపవతీపురం ॥ 27

శ్రీకృష్ణంచ మహాపుణ్యం యత్ర శ్వేతవరాహ్వయః ।
శ్రీద్వారం కురుకాయంచ అంగులీకపురం తథా ॥ 28

అపూర్వపురమిత్యుక్తం కందనందనమేవచ ।
రవిమండలంచ గోమంతం సింహాద్రిః పుణ్యపర్వతః ॥ 29

ఏతాని పుణ్యక్షేత్రాణి విష్ణోరాయతనాని చ ।
దర్శనాత్స్మరణాచ్చైవ కీర్తనాత్పాపమోచనం ॥ 30

స్నానకాలే శ్రాద్ధకాలే పూజాకాలే హరేస్తథా ।
ఏకైకం కోటిగుణితం ఫలమాప్నోతి మానవః ॥ 31

స్థానాధ్యాయ మిదం పుణ్యం లిఖిత్వా యస్తు పూజయేత్ ।
తన్మందిరం చ వైకుంఠం తత్ర సన్నిహితో హరిః ॥ 32

యత్ర భాగవతాః పుణ్యాః సాలగ్రామం చ యత్రవై ।
తులసీకాననం యత్ర తత్రైవ భగవత్కథా ॥ 33

వేదపారాయణం యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిః ।
మార్గే పానీయతారసత్రశాలా ప్రవర్తకాః ॥ 34

తటాకారామకర్తారః తత్ర సన్నిహితో హరిః ।
మాతృపూజాపరా యత్ర పితృపూజాపరాయణాః ॥ 35

ద్వాదశ్యామన్నదాతారః తత్ర సన్నిహితో హరిః ।
యుద్ధకాలే చ సంప్రాప్తే చోరవ్యాఘ్రాది వీడనే ॥ 36

లిఖిత్వా ధారయేద్యస్తు శత్రూన్ జయతి నిశ్చయం ।
ప్రయాణకాలే సంప్రాప్తే చోరవ్యాఘ్రాది పీడనే ॥ 37

సంస్మరేదేతదధ్యాయం సుఖం ప్రాప్నోతి మానవః ।
గురోర్ముఖాద్గృహీత్వా తు నిత్యం పఠతి యో నరః ॥ 38

ఏకవారం ద్వివారం వా స ఏవ హరి రుచ్యతే ।
జన్మర్క్షే పూర్ణిమాయాం చ దర్శేష్టమ్యాం విశేషతః ॥ 39

జపిత్వా స్నాతి యో మర్త్యస్తథైవ పితరశ్చ యే ।
ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం సుధాం పీత్వా యథాసుఖం ॥ 40

వైకుంఠాదిషు లోకేషు విమానే సంచరంతి వై ।
తేషాం న పునరావృత్తిర్విష్ణురూపాం తరంతి వై ॥ 41

తస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేన క్షేత్రేశేత దనుత్తమం ।
శ్రోతవ్యంచ పఠితవ్యం కీర్తితవ్యం హితేప్సుభిః ॥ 42

ఏకాక్షరోచ్చారణేన శంఖచక్రగదాధరాః ।
భవంతి మర్త్యాః ప్రాయేణ నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ 43

విశేషాచ్చంపకారణ్యే రాజగోపాలసన్నిధౌ ।
పఠంతి మనుజశ్రేష్ఠాః సర్వలోకేషు పూజితాః ॥ 44

అస్యాధ్యాయస్య ఋషిః కృష్ణో దేవతా భార్గవీ శుభా ।
ఛందోఽనుష్టుప్ భగవతీ శ్రీబీజం కీలకం భవేత్ ॥ 45

హ్రీంకారశక్తిరిత్యుక్తా ప్రణవేన సమన్వితా ।
భక్తేష్టదాన వినయోశ్చతుర్వర్గ ఫలాప్తయే ॥ 46

సర్వార్థసిద్ధిర్భవతి విష్ణుసాయుజ్య మాప్నుయాత్ ।
అపుత్రోలభతే పుత్రం షణ్మాసజపమాత్రతః ॥ 47

తీర్థే గోప్రలయే చైవ గోభిలాఖ్యే చ తీర్థకే ।
శ్రీకృష్ణతీర్థే స్నాత్వా తు దత్వా కాంచనమేవచ ॥ 48

నిష్కమాత్రం సువర్ణంవా తదర్ధార్థమథాపివా ।
తదర్థమథవా కుర్యాద్దారిద్ర్య వినివృత్తయే ॥ 49

విత్తశాఠ్యమకృత్వాతు దత్వా విత్తానుసారతః ।
స పుత్రాన్ లభతే మర్త్యో విష్ణుభక్తాన్మహాత్మనః ॥ 50

ఏకభుక్తస్సదామానినియమేన జపేత్సదా ।
సింహాసనపతిర్భూత్వా విష్ణులోకంచ గచ్ఛతి ॥ 51

ఇతి శ్రీబ్రహ్మాండపురాణే విష్ణుక్షేత్రఖండే
ఉత్తరభాగే చంపకారణ్యమాహాత్మ్యే
విష్ణువిమానగణనంనామ షట్
షష్టితమోఽధ్యాయః

———:o:———

చంపకారణ్యమాహాత్మ్యం
సప్తషష్టితమోఽధ్యాయః

శ్రీశౌనకః :—

సూత పౌరాణికశ్రేష్ఠ సర్వలోకహితే రత ।
మంత్రప్రశ్నానుగుణం సర్వం కథితం భవతాధునా ॥ 1

మంత్రోత్పత్తించ మహిమాం తత్వతో బ్రూహి సిద్ధయే ।
యేన జప్యేన యత్పుణ్యం ఫలం భవతి వైనృణాం ॥ 2

నారాయణో యథాప్రీతో భవతి బ్రహ్మభావనః ।
రహస్యకథనం హ్యేతద్వక్తవ్యం సర్వథా మమ ॥ 3

శ్రీ సూతః :—

ఆవశ్యకేన సత్రీప్రైత్యై తపసాం ఫలసిద్ధయే ।
అహో మహాభాగవతో భవాన్ లోకైకపూజితః ॥ 4

మంత్రే భక్తిః ధృఢా జాతా తపసః ఫలగౌరవాత్ ।
ద్వాదశాక్షరవిద్యాయా ఉత్పత్తిం బీజరూపిణీం ॥ 5

యన్మంత్రోచ్చారణేనైవ కృతార్థా యాంతి సద్గతిం ।
తారం ప్రథమముచ్చార్య బిందునాద సమన్వితం ॥ 6

నారాయణాఖ్యం యద్బీజం ప్రథమస్వరభూషితం ।
పంచమం పంచవర్గస్థం ద్వితీయం బీజముచ్యతే ॥ 7

షడ్వర్గాంతం తథోచ్చార్య బిందునాదసమన్వితం ।
తృతీయం బీజమిత్యుక్తం మహాపాతకనాశనం ॥ 8

తద్వర్గవేదసంఖ్యాకం వర్ణం ప్రథమభూషితం ।
చతుర్థం బీజమిత్యుక్తం సాక్షాద్భగవదాత్మకం ॥ 9

ద్వితీయవర్గమధ్యస్థం ప్రథమేన సమన్వితం ।
పంచమంచైవ తద్బీజం సర్వేషాం భోగమోక్షదం ॥ 10

వర్గసప్తమమధ్యస్థం వారుణం బీజముచ్యతే ।
తద్ధి వశ్యకరం నృణాం మహాసౌభాగ్యదాయకం ॥ 11

పంచమాద్యం మహాబీజం వేదస్వరసమన్వితం ।
సప్తమం బీజమిత్యుక్తం లక్ష్మీప్రీతికరం నుతం ॥ 12

తతో వారుణముచ్చార్య ద్వితీయకలయా యుతం ।
వశ్యకామ స్తదా వశ్యమేకమేవ సముచ్చరేత్ ॥ 13

అష్టవర్గాంతరం బీజం తత ఉచ్చారయేద్బుధః ।
తృతీయకలయా యుక్తం పరతత్త్వప్రబోధనం ॥ 14

పంచవర్గస్థమధ్యార్ణం చతుర్థ కలయాయుతం ।
దేవీప్రసాదజనకం దేవీబీజమనుత్తమం ॥ 15

వారుణంచ తథోచ్చార్య ద్వితీయస్వరభూషితం
ఏకాదశం మహాబీజమైక్యదం సర్వదేహినాం ॥ 16

సప్తమాద్యం మహాబీజం ప్రాణాఖ్యం సర్వతోవృతం !
ఏకద్వాదశవర్ణాఖ్యం వాసుదేవమయం మనుం ॥ 17

చతుర్ణాం సాంగవేదా వాగ్రహస్యమతిపావనం ।
యస్యవా హృదయే నిత్యం వర్తతే ద్వాదశాక్షరం ॥ 18

గురూపదిష్టమార్గేణ సాక్షాన్నారాయణాత్మకం ।
సవైకుంఠపదం ప్రాప్య తత్రైవ పరిలీయతే ॥ 19

యస్మిన్ క్షేత్రే మహావిద్యాం బ్రాహ్మణే సముపాదిశత్ ।
మునేర్గోప్రలయస్యాపి గోభిలస్య శ్రియస్తథా ॥ 20

తే లబ్ధ్వా పరమం మంత్రం ముదమాపుః ప్రహర్షితాః ।
యజుర్వేదగతం మంత్రం వేదపాఠక్రమేణ చ ॥ 21

చతుర్వింశతి తత్త్వానాం ఆదిభూతమిదం స్థలం ।
మంత్రద్వయస్య మాహాత్మ్యం కోఽపి భూమానవేత్తివై ॥22

యస్యానుగ్రహమ స్తీహ స వేత్తిహి న సంశయః ।
ప్రహ్లాదోఽత్రివాసిష్ఠశ్చ శుకో నారద ఏవచ ॥ 23

అనుగ్రహబలాచ్చేతజ్ఞాతవంతశ్చ వైభవం ।
అస్మిన్ క్షేత్రే మహాపుణ్యే చంపకారణ్యసంజ్ఞితే ॥ 24

యే జపంతి నరశ్రేష్ఠాస్తే చక్రాంకా భవంతి చ ।
ఇహ లోకే తు సౌభాగ్యం పుత్రపౌత్రాదిసంయుతాః ॥ 25

అనుభూయ చిరంకాలం ధనధాన్యాది సంయుతాః ।
దేహాంతే విష్ణుసాయుజ్యం ప్రాప్నువంతి నరోత్తమాః ॥ 26

పాలాశే బిల్వఫలకే కూర్మపీఠేఽథవా మునే ।
బిల్వమూలే స్థితో భూత్వా ద్వాదశాక్షరముత్తమం ॥ 27

జప్త్వా ద్వాదశసాహస్రం హుత్వాచైవ దశాంశకం ।
తర్పయిత్వా బ్రాహ్మణాంశ్చ భోజయిత్వా చ వైష్ణవాన్ ॥

ఆకర్షయేన్నరా నారీ జపాద్దూరస్థితానపి ।
వశ్యార్థంచైవ పుత్రార్థన్యగ్రోధఫలకే స్థితః ॥ 29

మంత్రం ద్వాదశసాహస్రం జపేత్పద్మాసనే స్థితః ।
సర్వే జనాస్తస్య వశ్యా భవంతిహి న సంశయః ॥ 30

అపుత్రో లభతే పుత్రాన్ ప్రత్యహం మాసమాత్రతః ।
దారిద్ర్యమోచనార్థాయ ధనస్యాగమనాయచ ॥ 31

నైసతే ఫలకే స్థిత్వా దినమష్టోత్తరం శతం ।
హరిద్రాఖ్యానదీతీరే జపమత్యంత పుణ్యదం ॥ 32

అచిరాదేవ దారిద్ర్యమోచనం మాసమాత్రతః ।
భవత్యేవ న సందేహః కృష్ణస్యైవ ప్రసాదతః ॥ 33

ధనార్థీ ధనమాప్నోతి కుబేర ఇవ చాపరః ।
అభావే ఫలకాదీనామశ్వత్థ ఫలకే స్థితః ॥ 34

యం యం కామం సముద్దిశ్య ప్రత్యహం పూజయేత్తు యః ।
అష్టోత్తర సహస్రంచ న్యాసధ్యానపురస్సరం ॥ 35

హరిద్రాఖ్యానదీతీరే ధనుర్మాసే విశేషతః ।
అథవా కార్తికే మాసి తం తం కామమవాప్నుయాత్ ॥ 36

రాజగోపాల మూర్తిశ్చ చంపకారణ్యనామకః ।
సర్వాన్ కామాన్ దదాత్యేవ సంతుష్టః స్యాజ్జపేన చ ॥ 37

నిష్కామినో భోగయుక్తోఽపి ప్రజలే భక్తిపూర్వకం ।
భోగాంతే తస్యవైకుంఠే పదం తస్యప్రదాస్యతి ॥ 38

అకృతాతిథి పూజానా మనైకాదశ్యుపోషిణాం ।
అమహావిష్ణుభక్తానాం న లభ్యో మంత్ర ఏవచ ॥ 39

లభ్యః పుణ్యవతామేవ వాస స్థాన ఉత్తమే ।
చంపకారణ్యమధ్యే యే భక్తిహీనా అపి ద్విజాః ॥ 40

వసిత్వాన్యత్ర గచ్ఛంతి తే వై భాగవతోత్తమాః ।
దేహాంతే విష్ణుసాయుజ్యం లభంతే నాత్ర సంశయః ॥ 41

కరవీరప్రసూనైశ్చ కల్హారైరరవిందకైః ।
హోమం కుర్వంతి యే చాత్ర తదైవ భగవాన్ స్వయం॥ 42

శ్రియా సమేత ఆగత్య మనోఽభీష్టం దదాతి హి ।
యోగిన స్సనకాద్యాశ్చ కపిలాద్యాశ్చ యోగినః ॥ 43

వాలఖిల్యాది మునయో రాజానో జనకాదయః ।
సారూప్యముక్తిం ప్రాప్తాశ్చ తే కుర్వంత్యాశిషోముదా ॥ 44

అత్రయే పాపకర్మాణః పుణ్యకర్మాణి ఏవచ ।
సర్వే జనాస్సమా ఏవ క్షేత్రస్యాస్య చ వైభవాత్ ॥ 45

ఉపాదానప్రదాతారో ముష్టి మాత్రాన్నదాయకాః ।
శంఖచక్రాంకితా భూత్వా వైకుంఠే నివసంతి వై ॥ 46

యేన కేనాప్యుపాయేన ఉదరంభరణేన వా
పరసేవారతో వాపి వేశ్యాభోగరతోఽపి వా ॥ 47

ఉష్ణశాంత్యై కృష్ణతీర్థే తథా గోప్రలయోఽపి వా ।
హరిద్రానద్యామపి వా పతంతి జలమధ్యతః ॥ 48

తత్ క్షణేన విముక్తాశ్చ భవంతి హి నసంశయః ॥ 49

ఇతిశ్రీ బ్రహ్మాండ పురాణే క్షేత్రఖండే ఉత్తరభాగే
చంపకారణ్య మహాత్మ్యే మంత్రవైభవ
కథనం నామ సప్తషష్టితమోఽ
ధ్యాయః

చంపకారణ్య మహాత్మ్యం
అష్టషష్టితమోఽధ్యాయః

శ్రీ సూత ఉవాచ :—

శృణోతు శౌనకమునే భూయోఽపి క్షేత్రవైభవం ।
అత్ర లోష్టాశ్చ పాషాణాస్సికతా స్తరు గుల్మకాః ॥ 1

మృగాశ్చ పక్షిణాస్సర్వే హరిరూపా న సంశయః ।
మకరే మాఘమాసే చ తపస్విజనవల్లభే ॥ 2

ప్రాతరేవ సముత్థాయ సూర్యోదయతః పురా ।
సంధ్యాముపాస్య విధివత్ సపవిత్రకరశ్శుచిః ॥ 3

కించిదభ్యుదితే సూర్యే హరిద్రాఖ్యా నదీజలే ।
కరోతి మాఘస్నానంచ ద్వాదశాక్షరముచ్చరన్ ॥ 4

నారాయణాష్ట వర్ణం వా జపన్భక్త్యా హరిం స్మరన్ ।
సకోటికుల సంయుక్తః సర్వపాపవిమోచితః ॥ 5

విమానవరమారుహ్య దేవస్త్రీపరివారితః ।
పునరావృత్తి రహితం పదం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ 6

అతః స్నానఫలావాప్త్యై దానం ప్రాప్నోతి మానవః ।
ప్రథమే దివసే పుణ్యే తాంబూలం దానమాచరేత్ ॥ 7

ద్వితీయే ఫలదానంచ కదళీఫలనామకం ।
తృతీయే నారికేళంచ పనసంచ చతుర్థకే ॥ 8

ఆమలకంచ పంచమ్యాం షష్ట్యాం కందంచ దాపయేత్ ।
సప్తమ్యాం శృంగిబేరంచ కూష్మాండం చాష్టమీదినే ॥ 9

క్షీరంచ నవమే దద్యాత్ దశమ్యాం దధి దాపయేత్ ।
ఏకాదశ్యామాజ్యదానం ద్వాదశ్యాం నవనీతకం ॥ 10

త్రయోదశ్యాం హరిద్రాంచ దక్షిణా సహితాం చ రేత్ ।
గోరోచనంచతుర్దశ్యాం దధ్యన్నం పూర్ణిమాదినే ॥ 11

షోడశోదివసే చైవ హరిచందనమాచరేత్ ।
దినే సప్తదశే పుణ్యే ముద్గదానం సమాచరేత్ ॥ 12

అష్టాదశేపి మాసం స్యాత్ శతమేకోనువింశకే ।
వింశేచ నారంగఫలం లికుచం త్వేకవింశకే ॥ 13

ద్వావింశే తిలదానం స్యాత్తామ్రపాత్రేచ పూరితం ।
తండులంచ త్రయోవింశే ప్రస్థద్వయమితంతథా ॥ 14

చతుర్వింశే వ్రీహిదానం భారమాత్రం తదర్ధకం ।
తదర్థమథవా కుర్యాత్ దారిద్ర్య వినివృత్తయే ॥ 15

గోధూమాః పంచవింశే చ షడ్వింశో చణకాస్తథా ।
సప్తవింశే చ వస్త్రం స్యాదష్టావింశేచ కంబళం ॥ 16

ఏకోనవింశకే చైవ గోపీచందన మాచరేత్ ।
సుధామృత్తికదానం చ శక్త్యా దక్షిణయాయుతం ॥ 17

త్రింశద్దినే చ మాఘాంతే తులసీదళ సంయుతం ।
దానం యః కురుతే భక్త్యా వేదయుక్తద్విజాతయే ॥ 18

వేదయుక్తోద్విజో యస్తు దానపాత్రంచ ఉచ్యతే ।
అవేదవాదీ యో విప్రో బహిష్కార్యస్స ఉచ్యతే ॥ 19

వేదవిద్యావినీతాయ నాచారాయ కుటుంబినే ।
శాంత్యాది గుణయుక్తాయ దరిద్రాయాత్మవేదినే ॥ 20

విశేషాద్విష్ణుభక్తాయ దానం......సమాచరేత్ ।
అన్నంచ ప్రత్యహం దద్యాద్యథాశక్తి దినేదినే ॥ 21

సూపాపూపఘృతో పేతం సర్వం వ్యంజనసంయుతం ।
తత్పుణ్యగణనం కర్తుం సమర్థో హరిరేవ చ ॥ 22

సర్వాణ్యుదక పూర్వాణి దక్షిణా సహితాని చ ।
దాతవ్యాని చ దానాని హరిద్రాఖ్యానదీతటే ॥ 23

ఏకైకం కోటిగుణితం ఫలం భవతి నిశ్చయః ।
పూర్ణిమాయామమాయాంచ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః ॥

హరిద్రాఖ్యానదీస్నాన మశ్వమేధాయుతం ఫలం ।
పుష్పాని చ సుగంధీని కస్తూరీహరిచందనం ॥ 25

గోరోచనం చ కర్పూరం మాఘాంతే దానమాచరేత్ ।
మాసే స్నాతుమశక్తశ్చేత్స్నాత్వాత్రి దినమేవ చ ॥ 26

మాఘప్రయుక్తదానాని తీర్థతీరే సమాచరేత్ ।
తేనైవ సకలంపుణ్యం సంప్రాప్నోతి న సంశయః ॥ 27

పౌరాణికాయ దాతవ్యం హస్తకర్ణవిభూషణం ।
సుగంధితం వస్త్రయుగ్మం కౌసుంభేన చ రంజితం ॥ 28

అథవా హరిద్రలిప్తంచ నానావర్ణమథాపి వా ।
పురాణాంతే పూజయిత్వా బదరీఫలపూర్వకం ॥ 29

ఆశీర్వాదం చ లబ్ధ్వాతు కృతార్థో భవతిధ్రువం ।
అన్యేష్వపి చ తీర్థేషు స్నానమేవం సమాచరేత్ ॥ 30

దద్యాద్దానాని సర్వత్ర కృష్ణః ప్రీతో భవంత్వితి ।
నచేదశక్త ఏకత్ర కుర్యాద్విత్తానుసారతః ॥ 31

దాతవ్యం చ ప్రయత్నేన శూన్యస్నైవతు కారయేత్ ।
మాఘస్నానాయ సర్వత్ర సంతి తీర్థాని భూతలే ॥ 32

తథాపి చంపకారణ్యే హారిద్రాఖ్యా నదీజలే ।
స్నానం విశిష్టం సర్వేషాం పుణ్యాదత్యంతపావనం ॥ 33

కృష్ణగోపీ జలక్రీడా హారిద్రాకుంకుమాంకితా ।
ఆపాదతల సంయుక్తా హారిద్రాఖ్యామహానదీ ॥ 34

తేనాధికాభవత్పుణ్యా సర్వేషాముత్తమోత్తమా ।
మాఘస్నానం తతోఽస్యాంతు విశిష్టం సర్వదేహినాం ॥ 35

హారిద్రాఖ్యానదీస్నానాత్ పూతాయాం సంతి సద్గతిం ।
పాదాంగుష్ఠేన సంసర్గా గంగా భాగీరథీ నదీ ॥ 36

సర్వాంగ స్పర్శ పూతాంగీ తస్మాదేషా పరా యతః ।
అకాలే వాపి కాలే వా యోవాకోవా నరో భువి ॥ 37

స్నాతశ్చేత్పాపనిర్ముక్తో భవత్యేవ చ తత్ క్షణే ॥
హారిద్రాఖ్యా నదీం యాస్యే స్నానాయేతి స్వమందిరాత్ ॥ 38

పదమాత్రం తతో యస్తు సోఽశ్వమేధ ఫలం లభేత్ ।
శతాశ్వమేధజం పుణ్యం స్నానమాత్రేణ లభ్యతే ॥ 39

అస్యపుణ్యస్య సదృశం న భూతం న భవిష్యతి ।
చైత్రమాసే సితే పక్షే చిత్రాయాం పూర్ణిమాదినే ॥ 40

మాలాం చంపకపుష్పైశ్చ రచయిత్వా మనోహరం ।
రాత్రౌ సమర్పయే ద్యస్తు తత్పుణ్యాంతో నవిద్యతే ॥ 41

మాలాం సమర్ప్య తత్కాలే పరమాన్నం నివేద్య చ ।
శంఖచక్రధరో భూత్వా వైకుంఠే నివసేద్ధ్రువం ॥ 42

వైశాఖమాసే సంప్రాప్తే రాజగోపాలనాయకం ।
నందివర్ధన మాలాభి రలంకారం కరోతి యః ॥ 43

సమర్ప్య చందనం పాదే కృత్వా చైవ నమస్క్రియాం ।
సీతాఢ్యం ధూపయిత్వా సింహాసనపతిర్భవేత్ ॥ 44

పితృవంశ్యాన్మాతృవంశ్యానుద్ధృత్య నరకార్ణవాత్ ।
తైరేవ సహితో భూత్వా నాగారి కృతకేతనః ॥ 45

సారూప్యపదవీం ప్రాప్య తత్రైవ రమతే సుఖం ।
గోపాలస్య రథస్థస్య యస్తు మల్లికమాలికాం ॥ 46

సమర్పయతి దివ్యాశ్చ హరిరేవ న సంశయః ।
ధ్వజారోహణమారభ్య యావచ్చ రథచారణం ॥ 47

ద్వారకాయాం మన్త్రదానం యే కుర్వంతి నరోత్తమాః ।
తే పుత్రపౌత్రై స్సహితా విష్ణుయేకం ప్రయాంతి వై ॥ 48

తత్సన్నిధౌ మహాదీపా నారోపయతి యో నరః ।
దీపం దీపద్వయం వాపి తైలే నాజ్యేన వాపునః । 49

ఇహ సామ్రా...తాం ప్రాప్య దేహాంతే యాంతి తత్పదం ।
జీర్ణాలయంతు కాలేన జీర్ణోద్ధారం కరోతి యః ॥ 50

సుధాధవలితం వాపి విష్ణునా సహమోదతే ।
కార్పాసం పట్టజం వాపి ఊర్ణాతంతు సముద్భవం ॥ 51

కౌసుంభరంజితం కృత్వా గోపాలస్య చ యోర్చయేత్ ।
తంతు సంఖ్యాక వర్షాణి వైకుంఠే వసతి ధ్రువం ॥ 52

రథచర్యాం యః కరోతి కాలే కాలే చ శాస్త్రతః ।
అంకురంచ సమారభ్య యావత్తీర్థ దినావధి ॥ 53

ధ్వజ దండై ర్దీపి కాభిః ఢక్కా-కాహలవాద్యకైః ।
భేరీమృదంగ శబ్దైశ్చ వీథ్యాముత్సవకర్మణా ॥ 54

కృతోత్సవం భృగుః పూర్వం గోపాలస్య కృపానిధేః ।
లబ్ధ్వా చ దర్శనం చాస్య దక్షిణద్వారకాస్థలే ॥ 55

హారిద్రాఖ్యా నదీతీరే కృత్వావభృతమేవ చ ।
తాంత్రికేణైవ మార్గేణ వైష్ణవాచార్యపుంగవైః ॥ 56

దేవం సంపాదయిత్వా చ సాక్షాత్ శ్రీకృష్ణనామకం ।
అజ్ఞానాచ్ఛాపదోషాచ్చ కృష్ణగోపాచ్చ ముక్తవాన్ ॥ 57

బ్రహ్మణ్యో దేవదేవోఽపి దత్వా దర్శనమేవ చ ।
భక్తానుగ్రహణార్థాచ తత్రైవ పరినిష్ఠితః ॥ 58

కథైషా పూర్వమేవోక్తా భృగుశాపసముద్భవా ।
తస్మాదేతత్ క్షేత్రసమం న భూతం న భవిష్యతి ॥ 59

శౌనకః :—

కథం గోప్రలయో నామ విద్వానత్ర సమాగతః ।
శ్రీకృష్ణదర్శనం ప్రాప భక్తిమాప సబంధుభిః ॥ 60

సూతః :—

స్థానాంతరేషు బహుశః తపః కృత్వా ద్విజోత్తమః ।
అనవాప్తం తపః పూరం కావేరీమాప్తవాన్ పరాం ॥ 61

దుఃఖాన్వితో రుదన్ దైవాన్నారదంచ ప్రదృష్టవాన్ ।
తం దృష్ట్వా సంప్రణమ్యాథ తూష్ణీమేవాగ్రతః స్థితః ॥ 62

నారద స్తస్య వృత్తాంతం జ్ఞాత్వాచ జ్ఞానచక్షుషా ।
నిర్మృజ్య చక్షుషీ తస్య వాక్య మేతదువాచ హ ॥ 63

నారదః :—

గోప్రలయ శృణుమేతత్వం మదుక్తావచనం కురు ।
గత్వాచ చంపకారణ్యం సాగ్నిహోత్రో యథావిధి ॥ 64

తపః కురుష్వ మునిభిః తత్ర తే దర్శనం విభుః ।
ప్రసన్నశ్చ దదాత్యేవ గోపగోపీ సమన్వితః ॥ 65

ఉపదేశ్య భిమంత్రం చ నాత్ర సందేహకారణం ।
ఏవం నారదవాక్యేన గత్వా స్థానమనుత్తమం ॥ 66

తపః కృత్వా భగవతో దర్శనం ప్రాప్తవాన్పరం ।
ఏతద్గోప్రలయాఖ్యస్య చరితం పావనం పరం ॥ 67

సంగ్రహేణ మయాఖ్యాతం సర్వసౌభాగ్యదాయకం ।
చైత్రమాస్యపరే పక్షే యదా సూర్యేందు సంగమః ॥ 63

తదా ప్రాతస్సముత్థాయ కృతపూర్వాహ్ణికక్రియాః ।
యః స్నాతిహోమతీర్థేచ తద్విష్ణోరితి మంత్రతః ॥ 69

స కోటి కుల ముద్ధృత్య విష్ణులోకే మహీయతే ।
దేవస్య గోపినాథస్య గోప్త్రైః పరివృతస్య చ ॥ 70

కృత్వా పూజాం యథాశక్తి వస్త్రాలంకారభూషణైః ।
ముచ్యతే క్షేత్రమాహాత్మ్యాత్ వైకుంఠప్రియ దర్శనాత్ ॥

భూలోకవైకుంఠమిదం పురాతనం
సమస్త పాపౌఘ నివారణంచ ।
అన్నోదకానాం న చ సంప్రదానాత్
కదాచి దప్రత్య ఫలం సమంచ ॥ 72

అన్నం జలం వస్త్రమహీప్రదానం
గవాంప్రదానం చనధాన్యదానం ।
పాత్రే విశేషేణ చ దానసిద్ధి
ర్భవిష్యతి బ్రాహ్మణ పుంగవేషు ॥ 73

యేకేచనాత్ర కుర్వంతి దేవకైంకర్యమత్రతు ।
స్వవిత్తస్యాను సారేణ సర్వసంపత్సమృద్ధయే ॥ 74

శ్రీ గోపదేవరాజస్య మహాత్వంచ ప్రయాంతి చ ।
సకోటికుల సంయుక్తః పదం ప్రాప్నోతివైష్ణవం ॥ 75

ధనుర్మాసే మాఘమాసే కార్తికే చ తథైవ చ ।
మహాపూజాంచ కృత్వాచ సోఽనంతఫలమశ్నుతే ॥ 76

పణం పణద్వయంగాపి కాచమాత్రమథాపి వా ।
దదాతి దేవపాదే చ బలీ రూపీ హారేర్దినే ॥ 77

ద్వాదశ్యాం వా విశేషేణ సారూప్యం లభతే నరః ।
యద్యదిష్టతమం వస్తు పిత్రూనుద్దిశ్య యోఽర్చయేత్ ॥ 78

పితర_స్తస్య వైకుంఠే వసంతి హి న సంశయః।
ఏవం బ్రహ్మా నారదాయ స తు మద్గురవేర్పయేత్ ॥ 79

గురుర్మమ శుకాయాదాత్సోహం యుష్మాకమత్రతు।
ప్రోక్తవాన్ వైభవం సర్వం సూర్యం శిష్యేభ్య ఏవ చ॥ 0

వదధ్వం సర్వలోకానాం పారంపర్యక్రమేణ చ।
పురాణ మేతదాద్యంతం శ్లోకం శ్లోకార్ధమేవ వా ॥ 81

లిఖిత్వా పూజయేద్యస్తు గంధపుష్పాదిభిర్నరః।
తన్మందిరంచ వైకుంఠం శ్వేతద్వీపంచ వైష్ణవం॥ 82

మధురా ద్వారకా చేతి వక్ష్యంతే బ్రహ్మవాదినః।
బహునాత్ర కిముక్తేన వయం యూయం సుమేధసః॥ 83

అనంతః సుఖయుక్తాశ్చ భవేయు హరివల్లభాః ॥ 84

ఇతి శ్రీ బ్రహ్మాండ పురాణే విష్ణుక్షేత్ర ఖండే
ఉత్తరభాగే చంపకారణ్యమహాత్మ్యే
హరిద్రానదీ మాఘస్నానాను
వర్ణనం నామాష్టషష్టిత
మోఽధ్యాయః.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ चम्पकारण्यमाहात्म्यम् ॥

श्री शौनक :—

सूत सर्वज्ञ भगवन्पुराणार्थविशारद ।
त्वया खलु पुराणानि सेतिहासानि कृत्स्नशः ॥१॥

पठितानि मुनीनाञ्च सन्निधौ बहुशो मुने ।
वेदव्यासस्य कृपया सरहस्यानि नैमिशे ॥२॥

आदिमब्रह्मणः कल्पे विष्णोरद्भुतकर्मणः ।
स्थानानि जम्बुद्विपे च अन्यद्वीपेषु चैव हि ॥३॥

अष्टोत्तरशतानीति वैकुण्ठसदृशानि च ।
तेषां मध्ये विशेषेण कथितान्यष्टषष्टि वै ॥४॥

चतुर्विंशति तन्मध्ये कथितानि विशेषतः ।
तन्मध्येऽष्ट विशेषेण प्रोक्तं वैष्णवमुत्तमम् ॥५॥

एतेषां वैभवं सर्वं सूतं च भवता पुरा ।
इदानीमत्र वक्तव्यमस्माकं मुनिसन्निधौ ॥६॥

दक्षिणद्वारकायाश्च वैभवं सङ्ग्रहाच्छ्रुतम् ।
वदस्व विस्तरेणाद्य कृपासार कृपानिधे ॥७॥

त्वया च पाविता लोका राजानो मुनयोऽपि च ।
अस्मद्भाग्यवशादेव सत्रमध्ये च नैमिशे ॥८॥

प्राप्तवाँल्लोकपूज्यस्त्वं व्यासवद्विगतस्पृहः ।
त्वद्दर्शनेन सर्वत्र मुक्ता यास्यान्ति मानवाः ॥९॥

त्वत्समो नास्ति लोकेऽस्मिन्परोपकरणे रतः ।
परोपकारशीलानां संपदश्च पदे पदे ॥१०॥

त्वन्मुखाम्भोजसंभूतं श्रीमद्विष्णुकथामृतम् ।
पिबन्ति ये मुनीन्द्राश्च ते वै धन्या भवन्ति च ॥११॥

न शृण्वान्ति कथां ये वै भस्त्रिकासदृशाश्च ते ।
ते धन्याः कर्मभूमौ ये श्रीमद्विष्णुकथां मुहुः ॥१२॥

शृण्वन्त्यष्टाङ्गया भक्त्या आनन्दाश्रुविभूषिताः ।
तेषाञ्च दर्शनादेव प्रसन्नश्श्रीपतिर्भवेत् ॥१३॥

त्वद्दर्शनेन धन्यानां किमलभ्यं जगत्त्रये ।
बहुनात्र प्रलापेन त्वत्कृपा वर्धतां मयि ॥१४॥

श्री सूत उवाच :—

त्वत्सन्निधौ समग्रेण श्रीमद्विष्णुकथाश्शुभाः ।
वक्तुञ्च पात्रतां यातो गुरोः स्वकृपया द्विज ॥१॥

एतस्मादधिकं किं वा भाग्यमन्यद्भविष्यति ।
सर्वज्ञ त्वं विशेषेण मां पूजयसि चाक्षवत् ॥१६॥

तत्सर्वं मद्गुरोः पूजा स तु नारायणांशजः ।
मन्मस्तके पादपद्मं न्यस्तवान्कृपया गुरुः ॥१७॥

तद्बलेन कथां वक्ष्ये शृणुध्वं बुद्धिपूर्वकम् ।
शृण्वतां पठताञ्चापि विष्णुसायुज्यमस्ति वै ॥१८॥

ब्रह्मकुण्डं समारभ्य यावत्सिन्धुसमागमः ।
तस्माज्जलेलिहो लोके न पुनर्जायते भुवि ॥१९॥

स्पृष्ट्वा च सह्यजातोयं वातो वाति च यत्र च ।
तस्य स्पर्शनमात्रेण मुच्यते महतोंऽहसः ॥२०॥

तस्याश्च महिमा वक्तुं शेषेणापि न शक्यते ।
न तिथिर्न च नक्षत्रं न योगकरणानि च ॥२१॥

न मन्त्रो न च सङ्कल्पो न च स्मरणमेव च ।
कावेर्यां मौसलं स्नानं महापातकनाशनम् ॥२२॥

एतादृशायाः कावेर्यास्तीरयोरुभयोरपि ।
विष्णुस्थानानि कतिचित्सन्ति पुण्यतमानि च ॥२३॥

बदरीवने च श्रीरङ्गे देवः पूर्वमुखस्थितः ।
शेषपर्यङ्कशयनस्सगणैः परिवारितः ॥२४॥

तत्पूर्वे पिप्पलारण्ये तथैव परिसंस्थितः ।
तथा कावेरिमध्ये च चन्द्रपुष्करणीतटे ॥२॥

विभीषणेन चानीतो दक्षिणाभिमुखस्थितः ।
कावेर्या उत्तरे तीरे वेदनारायणस्थले ॥२६॥

तथा पूर्वमुखो भूत्वा प्रह्लादपरिपूजितः ।
वर्तते सन्निधानेन कुशतीर्थस्य दक्षिणे ॥२७॥

तत्पूर्वे पुण्डरीकाक्षः श्वेताद्रौ भक्तवत्सलः ।
व्यासाद्यैस्सेवितो नित्यं प्रह्लादादिभिरेव च ॥२८॥

वर्तते सन्निधानेन कुशतीर्थस्य दक्षिणे ।
योजनत्रितयान्ते च कावेर्या दक्षिणे तटे ॥२९॥

हेमपुष्करिणीतीरे लक्ष्म्या च परिसेवितः ।
अपर्याप्तामृताख्यश्च भक्तरक्षणदीक्षितः ॥३०॥

वर्तते कुम्भघोणे च भोगमोक्षप्रदायकः ।
तस्य चाग्नेयदिग्भागे योजनद्वितयान्तरे ॥३१॥

श्रीचम्पकवनं नाम प्रसिद्धं भुवनत्रये ।
अमृतोद्भवबीजेभ्यस्समुत्पन्नं वनं शुभम् ॥३२॥

नानापक्षिसमाकीर्णं नानामृगनिषेवितम् ।
नानामृगगणाकीर्णं निर्भरं लोकपूजितम् ॥३३॥

मुनयस्तत्र तिष्ठन्ति जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
अग्निहोत्रपराश्शान्ताः सर्वे द्वन्द्वविवर्जिताः ॥३४॥

वेदपारायणरता वैष्णवा विष्णुतत्पराः ।
कर्माणि कृत्वा कालेषु तेऽर्पयन्ति च विष्णवे ॥३५॥
अष्टोत्तरसहस्रञ्च मुनयस्तत्र संस्थिताः ।
तत्र वह्निमुखो नाम मुनिरास्ते तपोधनः ॥३६॥

तस्य पुत्रद्वयञ्चास्ति तौ च विष्णुपरायणौ ।
ज्येष्ठो गोप्रलयो नाम कनिष्ठो गोभिलाह्वयः ॥३७॥

अर्पयन्तौ च कर्माणि मनोवाक्कायकर्मभिः ।
तयोर्गोप्रलयश्श्रेष्ठस्तपसा विद्यया तथा ॥३८॥

भक्त्या च पूजया नित्यं ध्यानयोगविशेषतः ।
तदा गोप्रलयो विद्वान्देवस्य प्रीतिमावहन् ॥३९॥

कदा(चिदुग्रं)तप आस्थितश्च
ध्यात्वा हृदि स्वे भगवन्तमाद्यम् ।
पञ्चाग्निमध्यस्थित एव सम्य
वल्लीकृष्णपादाम्बुजभक्तिसंयुतः ॥४०॥

ध्यानेन तुष्टश्च तदा हरिस्स्वयं
प्रसन्नतामाप मुनेश्च तत्र तु ।
स्पृशन्कराग्रेण च भक्तवत्सलो
स्वं धाम भासा च विभासयन्मुनिम् ॥४१॥

स विप्र उन्मील्य विलोचनद्वयं
ददर्श देवञ्च तपोबलेन ।

श्रीशार्ङ्गचक्रासिगदाधराढ्यं
माभूसमेतं महनीयतेजसम् ॥४२॥
तुष्टाव भक्त्या गुणकर्मवर्जितं
परात्परं कञ्जनेत्रमन्तिके ।

गोपलय :—

अहो धन्योऽस्मि भगवान्मया दृष्टो यतोऽत्र तु ।
त्वत्पादपद्मप्रणतं पाहि पाहि कृपानिधे ॥४३॥
नमो वेदान्तविज्ञानदिव्यमूर्तिधराच्युत ।
गोविन्द गोपवृन्दैश्च सनकाद्यैश्च सेवित ॥४४॥
गोपैश्च गोपिकाभिश्च गोभिश्चैव समन्वित ।
ममानुग्रहणार्थाय सन्निधत्स्व रमापते ॥४५॥
अखण्डसच्चिदानन्दब्रह्मणे परमात्मने ।
कालत्रयनिवृत्ताय कालातीताय ते नमः ॥४६॥
परात्परतरश्चैव तत्पराच्चैव यत्परम् ।
अप्रतर्क्यमनिर्देश्यं तं वन्दे लोकसाक्षिणम् ॥४७॥
अज्ञानिनाञ्च मूढानां अविद्यामोहितात्मनाम् ।
अचिन्तनीयरूपाढ्यं तं वन्दे परमेष्ठिनम् ॥४८॥
अपरिछिन्नमद्वैत मवाङ्मानसगोचरम् ।
निर्गुणं निर्मलं नित्यं तं वन्दे मत्स्यरूपिणम् ॥४९॥
अनाधारमनाकारमाधारं सर्वदेहिनाम् ।
लोकरक्षाकरं साक्षात्तं वन्दे कमठाकृतिम् ॥५०॥
लोकपीडाकराणाञ्च रक्षसां भयवर्धनम् ।
नरसिंहाकृतिं विष्णुं तं वन्दे लोकरक्षणम् ॥५१॥
भूमेरुद्धरणार्थाय कृतवाराहरूपिणम् ।
बलियज्ञविघाताय छलवामनरूपिणम् ॥५२॥

त्रिपदाक्रान्तलोकाण्डं वन्देऽहं कश्यपात्मजम् ।
कार्तवीर्यापराधेन जनितक्रोधमुत्कटम् ॥५३॥

जामदग्निमहं वन्दे लोकान्निःक्षत्रियीकृतम् ।
रावणस्य वधार्थाय देवैरभ्यर्थितो हरिः ॥५४॥

रामावतारं कृतवान्वन्देऽहं जानकीपतिम् ।
रेवतीरमणं रामं नीलाम्बरधरं विभुम् ॥५५॥

प्रलम्बासुरदर्पघ्नं तं वन्दे बलनामकम् ।
मातुलं कंसनामानं लोककण्टककारिणम् ॥५६॥

हतवाँल्लोकरक्षार्थं तं वन्दे कृष्णरूपिणम् ।
कल्किनं लोकसंहारकारिणं प्रलयान्तरे ॥५७॥

उत्पत्तिप्रलयातीतं तं वन्दे प्रलयाकृतिम् ।
केशवाय नमस्तुभ्यं वरेण्याय महात्मने ॥५८॥

आदिमध्यान्तशून्याय जगन्नाथाय विष्णवे ।
अपराधसहस्रं मे क्षमस्व परमेश्वर ॥५९॥

भूयो भूयो नमस्तुभ्यं भूयो भूयो नमस्सदा ।

ी सूत उवाच ॥

इति स्तुत्वा जगन्नाथं दण्डवत्प्रणनामह ॥६०॥

देवोऽथ तस्य स्तोत्रेण तपसा पूजया तथा ।
यज्ञेन दानपुण्येन प्रत्यक्षं समजायत ॥६१॥

चतुर्भुजः पीतवासा वनमालाविराजितः ।
पीताम्बरधरश्श्यामः कालमेघनिभच्छविः ॥६२॥

वरं प्रदातुं भक्ताय मेघगम्भीरया गिरा ।
स उवाच तमुत्थाप्य वरयस्व वरं त्विति ॥६३॥

गोप्रलयस्तु विप्रोऽसौ दृष्ट्वा देवं रमापतिम् ।
सन्तुष्टचित्तः प्रोवाच वरदञ्च रमापतिम् ॥६४॥

गोप्रलय उवाच ॥

अहो धन्योऽस्मि भगवँल्लोकानुग्रहकारण ।
वरदोऽसि यदि त्वञ्च वस चम्पककानने ॥६५॥
मया कृतस्य तीर्थस्य वायव्ये बाणपातने ।
विष्वक्सेनप्रभृतिभिस्स्वकीयैः परिवारित. ॥६६॥
मार्कण्डेयादिमुनिभिः प्रह्वप्रलयवर्जितैः ।
भक्तैः प्रह्लादमुख्यैश्च गोपालैः परिवारितः ॥६७॥
गोपवेषधरो भूत्वा रमणीयेऽत्र कानने ।
चारयन्गोकुलं सर्वं गोपो दण्डधरस्स्वयम् ॥६८॥
त्रिनतं चाग्रभागञ्च दत्तं चैव स्वकर्मणा ।
गोवर्धनधृतेः काले लोकरक्षाविधौ विभो ॥६९॥
यदि मे भक्तिवश्योऽसि मुनीनां वरदो भव ।
त्वन्नेत्रवीक्षिते देशे तीर्थञ्च क्रियतां हरे ॥७०॥
श्रीकृष्णाख्यं महातीर्थं तद्भवेल्लोकविश्रुतम् ।
गोपाङ्गनाभिस्सततं क्रीडार्थंतीर्थमावह ॥७१॥
तत्तीर्थं लोकविख्यातं भविष्यति हरे विभो ।
तासाङ्कुङ्कुमगन्धेन हरिद्रालेपनेन च ॥७२॥
हरिद्राख्या नदी चेति प्रसिद्धिमभियास्यति ।
गोभिलेन कृतं तीर्थं विमानस्य च पश्चिमे ॥७३॥
बाणपातप्रमाणे च विष्णुपुष्करिणीति च ।
त्वदीयवरदानेन सर्वदा पापहारिणी ॥७४॥
भविष्यति कृपायोगाद्दिव्यज्ञानप्रदायिनी ।
दत्वा वरान्सन्निधत्स्व द्वारकाञ्च विहाय च ॥७५॥

दक्षिणद्वारका चेति नाम कृत्वा स्थलस्य च ।
लोके प्रसिद्धं कृत्वा च सर्वेषां पापशान्तये ॥७६॥
सन्त्यत्र मुनिभिश्चात्र कृतानि सुबहूनि च ।
तीर्थानि दिक्षु सर्वत्र तपोबरसमन्वितैः ॥७७॥
तेषामपि वरं दत्वा प्रसन्नो वा समाचर ।
प्रार्थनां पूरय विभो भक्तवश्यतयात्र तु ॥७८॥

श्री सूतः—

इत्युक्तो मुनिना तेन लक्ष्मीकान्तस्स्वयं हरिः ।
तथास्त्विति वरं दत्वा तत्रैव परिसंस्थितः ॥ ७९॥
स्वकीयपार्षद्गणैस्सनकाद्यैश्च योगिभिः ।
स्वयं गोप्रलयाख्यस्य तुष्ट्यर्थं गोकुलान्यपि ॥८०॥
आनीय दूतवर्गैश्च द्वारकावासिनोऽपि च ।
वृक्षगुल्मलतोद्यानवापीकूपादिकान्यपि ॥८१॥
यथायोग्यं प्रतिष्ठाप्य परितो योजनान्तरे ।
दक्षिणद्वारका चेयं पुरी चम्पकशोभिता ॥८२॥
इति होवाच भगवान्गोप्रलयमुनिभक्तितः ।
तदाप्रभृति तत्क्षेत्रं दक्षिणद्वारका ह्यभूत् ॥८३॥
तयोरपि च मन्त्रौ द्वौ स्वयमेव जगत्पतिः ।
दुपदस्य यथान्याय्यं कृतार्थौ च चकारह ॥८४॥
भगवान्स्वयमेवात्र समागत इति प्रथा ।
तेन स्वयंभवमिदं विमानं क्षेत्रमुत्तमम् ॥८५॥
वैष्णवानाञ्च सर्वेषां स्थानमेतदनुत्तमम् ।
श्रीरङ्गं बदरीषण्डं वैकुण्ठं वेङ्कटाचलम् ॥८६॥
पुण्यकोटिविमानञ्च तथा श्रीनगराह्वयम् ।
महोबिलं विशालञ्च पलाशवनमेव च ॥८७॥

एतानि पुण्यक्षेत्राणि मन्त्रसिद्धिकराणि च ।
देवोऽपि पूर्णकलया वर्तते भक्तवश्यतः ॥८८॥
दक्षिणद्वारकाख्यानमेतत्पुण्यमनुत्तमम् ।
ये पठन्ति च शृण्वन्ति ते वै भागवतोत्तमाः ॥८९॥
तेषां प्रसन्नो भगवान्वैकुण्ठं दास्यति ध्रुवम् ।
अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यस्याख्यापि च न विद्यते ॥९०॥
माहात्म्यं भगवान्वेत्ति भक्तस्य वरदो हरिः ।
मुनिर्गोपिलाख्यो ह्यत्र सदाचारपरायणः ॥९१॥
जपन्नष्टाक्षरं मन्त्रं द्वादशाक्षरमेव च ।
अग्निहोत्रं सदा कुर्वन्स्वतीर्थतट एव च ॥९२॥
निवासमकरोद्भक्त्या यावद्देहान्तमेव च ।
सायुज्यं प्राप्तवान्यश्च श्रीकृष्णवरदानतः ॥९३॥

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे
उत्तर भागे चम्पकारण्यमाहात्म्यं
नाम एकषष्टितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥

श्री शौनक उवाच :—

व्यासशिष्य महाभाग सर्वज्ञ करुणानिधे ।
किञ्चित्संशयमस्माकं हृदये वर्ततेऽधुना ॥१॥
तत्पृच्छमो वदास्माकं त्वमेव गतिरद्य वै ।
कोऽपि लोके न जानाति संशयछेदहेतवे ॥२॥
आदिमब्रह्मणः कल्पे ब्रह्मणस्तपसाह्वयम् ।
अत्रागत्य ब्रह्मणश्च वरं दत्वात्र संस्थितः ॥३॥
इति श्रुतश्चाग्निकल्पे पुनरन्यच्च वै श्रुतम् ।
लक्ष्म्याश्च तपसो योगादागातो भगवानिति ॥४॥

सूत उवाच :—

शृणु शौनक वक्ष्यामि संशयस्य निवृत्तये ।
यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥५॥
तदा तदापि चागत्य लक्ष्म्याश्च ब्रह्मणस्तथा ।
तत्तत्कल्पावसाने च पुनर्वैकुण्ठमेति च ॥६॥
एतज्ज्ञात्वा गोप्रलयो ब्रह्मणो ज्ञानवैभवात् ।
वरप्रदानकल्पे च प्रार्थयामास वै भुवि ॥७॥
स्वामिन्नत्रैव भगवन्यावद्ब्रह्माण्डसंस्थितिः ।
स्थातव्यमत्र देव्या च भक्ताभीष्टप्रदायक ॥८॥
गोपालैर्गोपकन्याभिः क्रीडां कुर्वन् कुर्वन्विशारदः ।
वितानेव हविर्भुञ्जन्मत्कृते प्रतिवत्सरम् ॥९॥
चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभिरेव च ।
हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स नो विष्णुः प्रसीदतु ॥१०॥

आश्रावयेति चतुरक्षर
मस्तु श्रौषतिति चतुक्षरम् ।
ये यजामहेति पंचाक्षरं
द्व्यक्षरो वषट्कारः ॥११॥

इत्येवं हूयते यत्र तस्मादत्र वस प्रभो ।
नो चेन्मम प्रियं नास्ति गोभिलाख्यस्य सर्वधा ॥१२॥
सत्यं मद्वचनं कर्तुं स्थातव्यं स्थानमुत्तमे ।
चम्पकारण्यसंज्ञे च दक्षिणे द्वारकास्थले ॥१३॥
तथा संप्रार्थितो विष्णुर्भक्तवश्यश्च सूचयन् ।
अकरोत्तत्र वासञ्च कलया कृतविग्रहः ॥१४॥
चतुर्विंशति तत् स्थानमेतच्चम्पककाननम् ।
मा कृणुध्वं संशयञ्च संशयात्मा विनश्यति ॥१५॥
पुराणं मानवो धर्मस्साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ।
आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हतानि च हेतुभिः ॥१६॥
हन्यते हेतुवादेन स नरो नारकी भवेत् ।
त्वमत्र संशयं विद्वन्मा कुरुष्व द्विजोत्तम ॥१७॥
त्वं हि संशयविच्छेत्ता सर्वेषां प्राणिनां भुवि ।
प्रसङ्गादिदमाख्यातं विष्णोश्चरितमुत्तमम् ॥१८॥
शृण्वतां पठतां वापि विष्णुसायुज्यमस्तिवै ।

श्री सूत :—

अस्मिन्क्षेत्रे पुण्यतमे ये वसन्ति नरोत्तमाः ॥१९॥
पश्यन्तः प्रत्यहं देवं गोपालमपराजितम् ।
त एव धन्या भूलोके वैकुण्ठं ते व्रजन्ति वै ॥२०॥
ये च गोप्रलये तीर्थे गोभिलाख्ये च पावने ।
श्रीकृष्णपुष्करिण्यान्तु हरिद्राख्यानदीजले ॥२१॥

स्नान्ति सङ्कल्पपूर्वञ्च ते वै भागवतोत्तमाः ।
ते वै स्ववंशपितृभिर्वैकुण्ठे निवसन्ति वै ॥२२॥
द्वादशाक्षरमन्त्रं वा तथैवाष्टाक्षरं मनुम् ।
जपन्ति वै विशेषेण गुरुणोक्तक्रमेण च ॥२३॥
प्रत्यक्षरं कोटिकल्पं विष्णुलोके वसन्ति वै ।
क्षीराब्धितीर्थे पुण्ये वा चित्रायां पूर्णिमादिने ॥२४॥
तद्विष्णोरिति मन्त्रेण स्नात्वा वैकुण्ठमाप्नुयात् ।
पुण्डरीकस्य रक्षार्थं पुरा विष्णुविनिर्मितम् ॥२५॥
क्षीराब्धिरिति विख्यातं न भूतं न भविष्यति ।
एतद्रहस्यं कस्यापि न वक्तव्यं द्विजोत्तम ॥२६॥
आस्तिकानाञ्च वक्तव्यं नैष्ठिकानां विशेषतः ।
पाषण्डाः पतिता मूर्खाः वञ्चकाः क्रूरकर्मणः ॥२७॥
विश्वासं नैव कुर्वन्ति पुराणेषु कदाचन ।
अर्थवादं वदिष्यंति जीवनार्थञ्च केचन ॥२८॥
न तेषामिहलोकश्च परलोका न सन्ति वै ।
वेदे पुराणे शास्त्रे वाचागमेषु विशेषतः ॥२९॥
प्रमाणबुद्धिः कर्तव्या ब्राह्मणेन विजानता ।
विश्वासबुद्धिर्यस्यास्ति स वै ब्राह्मणपुङ्गवः ॥३०॥
अनेकजन्मसंसिद्धस्स एव भगवत्प्रियः ।
तस्य दर्शनमात्रेण सर्वे पुण्या भवन्ति च ॥३१॥
एकस्य पुण्यश्लोकस्य दर्शनेन पुरा द्विज ।
बहवो नरकान्मुक्ता विमानारूढमूर्तयः ॥३२॥
शङ्खचक्रधरा भूत्वा सर्वे च वनमालिनः ।
गता वैकुण्ठभवनं स्वपापात्परिमोचिताः॥३३॥
पुनाति भगवांल्लोकान्भक्तरूपेण सञ्चरन् ।
तस्मादेवं मया प्रोक्तं न चान्येन विशेषतः ॥३४॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भक्तिः कार्या जनार्दने ।
तद्भक्तजनवात्सल्यं तेषां पूजोपकारकम् ॥३५॥
सर्वं विष्ण्वर्पितञ्चैव भवत्येव द्विजोत्तम ।
तस्माच्च विष्णुभक्तानां दर्शनं दुर्लभं नृणाम् ॥३६॥
सर्वेषां विष्णुभक्तानां चम्पकारण्यवासिनाम् ।
कुलजातिविहीना वा पूज्याश्च भुवि मानवैः ॥३७॥
जननं मरणञ्चापि वासश्चापि नृणां कलौ ।
दक्षिणद्वारकायां च विशेषेण च दुर्लभम् ॥३८॥
एतद्वासिनमालोक्य विमुक्तास्सन्ति कोटिशः ।
तस्मादिदं मया प्रोक्तं पूर्वकारणमादितः ॥३९॥
एतत्कथाया श्रवणाद्गुरदेशः प्रसीदति ।
गोप्यं कुरुष्व विप्रेन्द्र भक्तेषु प्रकटं कुरु ॥४०॥
पापानि सर्वाणि लयं प्रयान्ति
भवन्ति पुण्यानि ततानि चात्र ।
क्षणं विवस्वान्न विमुक्तिमेति
श्रीशार्ङ्गचक्रासिगदादिधारी ॥४१॥

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे
उत्तरभागे चम्पकारण्यमाहात्म्ये
नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥

श्री शौनकः —

तीर्थानाञ्चैव माहात्म्यं पुनः क्षेत्रस्य वैभवम् ।
श्रोतुकामस्य मे ब्रूहि सूत सूत मुनीश्वर ॥१॥
हरिद्राख्या नदी या च तस्याश्च महिमा अपि ।
विशेषेण च मे ब्रूहि द्वादशाक्षरवैभवम् ॥२॥
अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य मन्त्रोत्पत्तिक्रमेण च ।
क्षयस्य लक्षणञ्चैव जपताञ्चैव यत्फलम् ॥३॥
आसनादिविशेषांश्च मन्त्रराजद्वयस्य च ।
एतदन्यच्च यच्चास्ति स्थानवैभवसूचकम् ॥४॥

श्री सूत :—

सर्वज्ञ शौनक ब्रह्मन् मम भाग्यवशेन च ।
पृच्छसे गौरवं कृत्वा ज्ञातमात्रं वदामि ते ॥५॥
श्रीकृष्णः कमलानाथो योगिनां पतिरव्ययः ।
लोकाचारमनूसृत्य गोपकन्यासमावृतः ॥६॥
सह्यजाया विभज्याथ प्रवाहं किंचिदुत्तमम् ।
आनीय द्वारकाप्रान्तं विमानस्योत्तरे स्थले ॥७॥
तस्यामावाह्य गङ्गां च तीर्थानावाह्य सर्वशः ।
स्नापयित्वा ब्राह्मणांश्च प्रथमं तन्नदीजले ॥८॥
द्वारकावासिनस्सर्वान्साग्निहोत्रान्कुटुम्बिनः ।
सस्नौ पश्चात्स्वयं देवो देवकीतनयस्स्वराट् ॥९॥
अनन्तरूपो भगवान्द्वारकायां तथा पुरा ।
क्रीडां चकार सर्वात्मा मनोनयनमोहनः ॥१०॥

ताश्च तं परिवव्रुश्च क्रीडाकाले विनोदनैः ।
नानाविधैर्विकारैश्च भ्रूभङ्गैर्बहुभिः स्त्रियः ॥११॥

पश्चात्समानवेषाभिर्विदधुर्नेत्रयोर्गुरोः ।
काश्चिदालिङ्ग्य तिष्ठन्ति काश्चित्सिंचन्ति शृङ्गकैः ॥१२॥

बाहुबन्धैश्च काश्चित्तं बबन्धुः परिवारिताः ।
भगवानपि गोपीनामनुकुर्वन् जनक्रियाम् ॥१३॥

बभूव लौलिकं भावं तासां तत्यार्थमत्यतु । (?)
हरिद्राकुङ्कुमाक्तानां गोपीनां देहमज्जनात् ॥१४॥

तन्नदीसलिलं सर्वं हरिद्राजलवद्बभौ ।

श्रीकृष्णपादाम्बुजरेणुशुद्धा
मुखाब्जसंक्षालनबिन्दुशुद्धा ।
केशावलीसेचनबिन्दुशुद्धा
पापौघसंशोधनकर्मशुद्धा ॥१५॥

गोपीकुचालङ्कृतकुङ्कुमेन
शुक्लाम्बुयुक्ता च हरिद्ररागा ।
विराजते चम्पकाकानने सा
विमुक्तिदा पुण्यजलप्रवाहा ॥१६॥

गोपीजनैर्धारितमाल्यशोभा
तदीयवक्षोजविलोलिताङ्गा ।
भावैर्विलासैश्च जलाभिरामा
विराजते चम्पककानने सा ॥१७॥

श्री सूत ,—

वैमानिका विमानस्था देवाः क्रीडां समीक्षितुम् ।
अन्तरिक्षस्थिता रेजुः किरन्तः कुसुमोत्करान् ॥१८॥

आकाशश्च निराकाशं देववृन्दैरधिष्ठितम् ।
छायां देवस्य कुर्वन्त इव रेजुर्दिवौकसः ॥१९॥

ऋषयश्च तदा सिद्धा यक्षाश्चारणगुह्यकाः ।
सनकाद्या योगिनश्च पश्यन्तस्तत्र तस्थिरे ॥२०॥

अहो ब्रह्ममयं ह्येतं मानुषं भावमाश्रितम् ।
सर्वेषां पुण्ययोगार्थमेनां क्रीडां वितन्वते ॥२१॥

इति जल्पंति चान्योन्यं भगवद्दर्शनोत्सुकाः ।
वयं धन्या वयं धन्या न हि संशयमत्र वै ॥२२॥

वयं धन्या न चेदेवं हरिर्द्रष्टुं न शक्यते ।
श्वेतद्वीपाच्च वैकुण्ठाल्लोकाद्वै सत्यसंज्ञकात् ॥२३॥

वेदान्तोपनिषद्भागान्नैमिशात्पुष्करादपि ।
एतद्धि चम्पकवनं कृष्णप्रीतिकरं त्वभूत् ॥२४॥

आनन्दसन्दोहमयो योगिनामप्यगोचरः ।
स गोचरोऽभूत्सर्वेषां प्राणिनामत्र वै स्थले ॥२५॥

ज्ञात्वा खलु पुरा ब्रह्मा लक्ष्मीश्च हरिवल्लभा ।
मुनिशेषश्च विप्रेंद्रा गोप्रलयप्रमुखाः पुरीम् ॥२६॥

निर्माय भगवत्प्रीत्यै तपोयज्ञादि चक्रिरे ।
एतद्भूमिप्रवेशेन सर्वेषां ज्ञानमावहत् ॥२७॥

अत्रैव नियतं वासं कर्तव्यं हितमिच्छता ।
अष्टाङ्गयोगहीनाश्च ध्यानयोगविवर्जिताः ॥२८॥

अपि मुक्ता भवन्त्येव नात्र सन्देहकारणम् ।
रक्ताम्बुजाख्या कमला सर्वालङ्कारभूषिता ॥२९॥

अनुग्रहश्च भक्तानां कर्तुमत्र व्यपस्थिता ।
काले गोप्रलयाख्येन मुनिना गोभिलेन च ॥३०॥

प्रार्थिता कृष्णसहिता साङ्गभूतैश्च शक्तिभिः ।
सेविता सार्वकालञ्च रक्षणार्थं जनस्य च ॥ २१॥

तत्सन्निधानात्परमेतदुत्तमं
संपत्समृद्धं धनधान्यसंयुतम् ।
ऐश्वर्यमुक्ताश्च जनाश्च सर्वे
दयान्विता दानरतास्सुखान्विताः ॥ २२॥

पुत्रादिभाग्यैश्च समन्विताश्च
नीरोगजाता निरुपद्रवाश्च ।
सत्कर्मनिष्ठास्सकलश्च वन्दिताः
श्रीकृष्णभक्ताश्च परोषकाराः ॥ २३॥

अतोऽत्र वासस्सुजनैश्च लभ्य
स्सामान्यतो नैव लभन्ति मर्त्याः ।
कामादिदोषैः परिवर्जिताश्च
कामप्रदास्सर्वजनेषु लभ्याः ॥ २४॥

भृगुवारेषु सर्वेषु मासेषु नियतं नराः ।
हरिद्राख्यानदीतोये ये स्नान्ति प्रीतिपूर्वकम् ॥ २५॥

ते लभन्तेऽष्टकामांश्च विष्णुभक्तिञ्च शाश्वतीम् ।
इह भुक्त्वा तु विपुलान्भोगांश्चैव सुपुष्कलान् ॥ २६॥

परं पदं प्रयास्यन्ति विष्णुपादे शपाम्यहम् ।
पूर्णिमायाममायाञ्च ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ २७॥

श्रवणार्हे व्यतीपाते संक्रमे विषुवद्वये ।
उच्चार्याष्टाक्षरं मन्त्रं दूर्वागोमयपूर्वकम् ॥ २८॥

हरिद्राख्यानदीतोये यस्स्नाति प्रीतिपूर्वकम् ।
अपुत्रो लभते पुत्रान्कन्या सत्पतिमाप्नुयात् ॥ २९॥

विधवा विष्णुसायुज्यं ब्रह्मचारी वरस्त्रियम् ।
विद्याकामो लभेद्विद्यां सत्यं सत्यं न संशयः ॥४०॥
चम्पकोद्भवपुष्पैश्च मालां कृत्वा सुशोभनाम् ।
मध्ये मध्ये तुलस्या च सङ्ग्रथित्वा च संधिषु ॥४१॥
चम्पकेशस्य देव्याश्च समर्पयति यो नरः ।
स्त्रियो वा कन्यकाश्चापि यो वा को वा नरोत्तमः ॥४२॥
लब्ध्वा ते सकलान्भोगान्वैकुण्ठं यान्ति निश्चितम् ।
हरिद्रानामनद्याश्च महिमा केन वर्ण्यते ॥४३॥
अनन्तमहिमा तस्य जानाति भगवान्हरिः ।
कृतघ्नोऽप्यत्र मुच्योऽभूत्पुरा सौराष्ट्रभूपतिः ॥४४॥
न मया शक्यते वक्तुं किमु वक्तव्यमत्र तु ।

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे चम्पकारण्यमाहात्म्ये
हरिद्रानदीमहिमानुवर्णनं नाम
त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥

चतुःषष्टितमोऽध्यायः

श्री शौनक :—

सौराष्ट्राधिपतिः को वा तस्य नाम च किं द्विज ।
कृतघ्नत्वं कथं तस्य संभूतं तद्वदस्व नः ॥१॥

श्री सूत :—

सौराष्ट्रनामदेशोऽस्ति गोदावर्यास्तथोत्तरे ।
सिन्धुसौवीरयोर्मध्ये धनधान्यसमृद्धिमान् ॥२॥
ब्राह्मणक्षत्रियविशामाधारो लोकभूषणः ।
तद्राज्याधिपतिः कश्चिद्राजा शेखरनामकः ॥३॥
वेदवेदाङ्गतत्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठित. ।
सर्वशास्त्रकलाभिज्ञो ब्राह्मणस्सत्यसङ्गरः ॥४॥
विष्णुपूजारतो नित्यं विष्णुध्यानपरायणः ।
यज्ञकर्मणि निष्णातो वेदोक्ताचारतत्परः ॥५॥
न्यायेन पालयन्राष्ट्रं प्रजानाञ्च हिते रतः ।
स कदाचिद्राजधर्ममनुसृत्य नृपोत्तमः ॥६॥
मृगयारसिको भूत्वा सेनया परिवारितः ।
कूटमन्त्रधरैः कैश्चित्पाशयन्त्रधरैरपि ॥७॥
झिल्लिकारण्यवनं प्राप्य श्वापदैश्च समाकुलम् ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च गवयैश्शशशल्यकैः ॥८॥
संयुक्तं परिबभ्राम धनुष्पाणिश्शरी नृपः ।
वायुना च समं वेगे वराहमभिधावतः ॥९॥
क्वचिद्दृष्टः क्वचिच्छन्नः क्वचिद्गगनमाश्रितः ।
व्याचकर्ष नृपश्रेष्ठं राजशेखरनामकम् ॥१०॥

तं धावयन्स राजा तु मध्याह्ने क्षुत्तृषाकुलः ।
आतपेन परिक्लिन्नो ब्राह्मणस्य वनान्तरे ॥११॥

पर्णशालामनुप्राप्य ययाचे प्राणरक्षणे ।
अन्नं देहीति विप्रश्च सोऽपि चान्नमदाद्विभो: ॥१२॥

भुक्त्वा तदन्नं नृपतिः वाचा संपूजयत्तदा ।
शनैस्स्वपुरमासाद्य पूर्ववन्नृपतिस्स्थितः ॥१३॥

स तु राज्ञः परीक्षार्थं गत्वा राजगृहं मुनिः ।
किंचिद्धनं गृहीत्वा तु चोरमार्गेण निस्सृतः ॥१४॥

ग्रामपालैस्तदा दृष्टो बद्धस्तैरतिभीषणैः ।
राज्ञोऽन्तिकं प्रापितश्च तूष्णीमेव स्थितो द्विजः ॥१५॥

आत्मरक्षाञ्च कर्तारं दृष्ट्वा ब्राह्मणमन्तिके ।
गच्छ गच्छेति चोवाच चोरस्त्वं ब्राह्मणाधम ॥१६॥

मदीयञ्च धनं दत्वा मद्देशादयन्यतो व्रज ।
इत्युक्त्वान्तःपुरं प्राप ब्राह्मणश्च ततो ययौ ॥१७॥

तदानीमेव राजानं कृतघ्नं दोषसंयुतम् ।
उन्मादरूपी भूतस्तु परिजग्राह शीघ्रतः ॥१८॥

बुद्धिभ्रंशस्ततो जातः त्यक्त्वा राजासनं महत् ।
एकाकी परिबभ्रम देशाद्देशं वनाद्वनम् ॥१९॥

विवस्त्रश्च कृशो दीनः कृष्णवर्णशरीरवान् ।
एवं वर्षशतं राजा कृतघ्नेन विदूषितः ॥२०॥

निन्दितश्च जनैस्सर्वै रक्षोभिश्च पराजितः ।
क्रन्दन्रुदन्बहुविधं प्रलपन्परिवेष्टयन् ॥२१॥

पतन्गाच्छन्महद्दुःखमनुभूय क्रमेण च ।
अन्नदातुर्ब्राह्मणस्य पूर्वपुण्यवशेन च ॥२२॥

पर्णशालामनुप्राप्तं तं नृपं दृष्टवान्हरिः ।
कृपया परयाविष्ट इदं वचनमब्रवीत् ॥२३॥

यज्ञशील उवाच :—

भो भो राजन्महद्दुःखं प्राप्तवान्कर्मयोगतः ।
त्वद्विवेकं शोधयितुमहं ते गृहमागतः ॥२४॥
न तु चोरयितुं द्रव्यं मम द्रव्येण किं फलम् ।
तपोधना वयं राजन्सदा सत्कर्मभाविताः ॥२५॥
दुरात्मत्वंतव विभो दृष्ट्वा च न च शप्तवान् ।
स्वयमेव पतंतं कस्तं पातं पातयेत्सुधीः ॥२६॥
एतदर्थं समालोक्य तूष्णीमेव गतोऽस्मि वै ।
शासितव्या दुरात्मान इति मत्वा च शास्त्रतः ॥२७॥
दुरात्मनश्च ये लोके शास्तारस्तेषु वै द्विजाः ।
वेदशास्त्रपुराणानि स्मृतयश्च कलान्तराः ॥२८॥
सर्वंश्च ब्राह्मणाधीनं तस्माद्ब्राह्मणदैवतम् ।
घ्नन्तं शपन्तं परुषं वदन्तं
दुर्वृत्तमाचारविवर्जितं च ।
दृष्ट्वा च राजा न च शासयेत्तान्
शास्ता पतत्येव च तत्क्षणेन ॥२९॥
आलोक्य सर्वशास्त्राणि ब्राह्मणाननुसृत्य च ।
राजा पालयते यस्तु स एव सुखमेधते ॥३०॥
नो चेदेवं भवत्येव स्मृतिं दास्यामि तच्छृणु ।
मदाश्रममुपेतानां न कश्चिद्दुःखमस्ति वै ॥३१॥
सोढास्मि तव धिक्कारं शान्त्यादिगुणसंयुतः ।
सन्ति क्षेत्राणि पुण्यानि जम्बूद्वीपे महत्तरे ॥३२॥

स्वायम्भुवानि पापानां नाशकानि महन्ति च ।
अष्टोत्तराणि दिव्यानि विष्णोः प्रियकराणि च ॥३३॥
आर्षाण्यपि च सै—नि भुक्तिमुक्तिप्रदानि च ।
विष्ण्वागमोक्तमार्गेण कल्पितानि च लक्षणैः ॥३४॥
गौतम्याश्च तटे चैव मलप्रहरिकातटे ।
तुङ्गातटे च भद्रायास्तटे चैव विशेषतः ॥३५॥
क्षीरनद्यास्तटे चैव नर्मदायास्तथैव च ।
भागीरथ्यास्तटे चैव शोणभद्रातटे तथा ॥३६॥
समुद्रमध्ये द्वीपेषु समुद्रतट एव च ।
विशेषेण च सन्त्येव कावेर्यास्तीरयोर्नृप ॥३७॥
कावेर्या दक्षिणे तीरे योजनद्वितयान्तरे ।
दक्षिणद्वारका नाम चम्पकारण्यसंज्ञितम् ।
ब्रह्मणा पूजितं स्थानं कल्पान्ते विधिपूर्वकम् ॥३८॥
लक्ष्म्या चापि स्वयं देवश्श्रीकृष्णः परिपूजितः ।
मन्त्रद्वयं तयोः पूर्वं ददौ स भगवान्पुरा ॥३९॥
साक्षाद्गोपालवेषेण भगवांस्तत्र संस्थितः ।
त्रिसहस्रैर्मुनिवरैर्यज्ञकर्मसु निष्ठितैः ॥४०॥
सायं प्रातः प्रतिदिनं हवींषि हुतभुङ्मुखे ।
समर्पयद्भिर्विप्रेन्द्रैर्भक्त्या चैव पृथक्पृथक् ॥४१॥
अतिथ्यभ्यागतानां च ददद्भिश्चान्नसंचयम् ।
कुटुम्बिभिः प्रतिदिनं कृष्णः प्रीतो भवत्विति ॥४२॥
तादृशो भगवांस्तत्र जलक्रीडामथाकरोत् ।
गोपालैर्गोपिकाभिश्च हरिद्राकुङ्कुमांकितैः ॥४३॥
प्रार्थितो मुनिबृन्दैश्च ब्रह्मभावनया युतैः ।
क्रीडार्थश्च भगवान्कावेर्यां संविभज्य च ॥४४॥

नद्याञ्च ब्रह्मरूपिण्यां नदीमानीय चादरात् ।
क्रीडाञ्चकार तस्याञ्च दक्षिणद्वारकास्थले ॥४५॥
क्रीडया तज्जलं सर्वं हरिद्राकुङ्कुमांकितम् ।
हरिद्राख्या नदी सा च कृष्णपादाब्जसेवनात् ॥४६॥
प्रायश्चित्तानि पापानां प्रायश्चित्तकरं नृणाम् ।
तस्याञ्च सर्वपापानि नश्यन्त्येव क्षणेन च ॥४७॥
नराणां नास्तिकानाञ्च वेदविक्रयिणां तथा ।
मातापित्रोर्दूषकाणां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥४८॥
एतेषामपि पापानां हरिद्राख्या महानदी ।
तद्विष्णोरिति मन्त्रेण स्नायात्तत्र नदीजले ॥४९॥
दूर्वायुग्मं गृहीत्वा च प्रार्थयित्वा तु तां नदीम् ।
नाभिदघ्नजले स्थित्वा विष्णुध्यानपरायणः ॥५०॥

हे कृष्णपादांबुजरेणुपूते
गोपाङ्गनाकुङ्कुमलिप्ततोये ।
ब्रह्मस्वरूपे मम पापनाशनं
कुरुष्व गोपालवरप्रसादिते ॥५१॥

एवं संप्रार्थ्य तां दिव्यां नदीमत्यन्तपावनीम् ।
त्रिर्निमज्य तटंगत्वा नमस्कारं च कारयेत् ॥५२॥
तत्क्षणेनैव पापेभ्यो मुच्यन्ते पापिनोंहसः ।
सत्यं वच्म्यञ्च ते वच्मि कुरु शीघ्रं नृपोत्तम ॥५३॥
तदैव पूतो भवसि हरिद्राजलसंप्लवात् ।
सारात्सारं पुनस्सारं सत्यमेव मयोदितम् ॥५४॥

सूत :—

इति राजा स विप्रस्य वचनश्रवणात्परम् ।
विशुद्धदेहः पूतात्मा तदैव च तथाकरोत् ॥५५॥

एतद्वेदविदां गुह्यं भवतामत्र चोदितम् ।
राजापि रोषान्मुक्त(श्च) विमानवरमाश्रितः ॥५६॥
आगत्य च विमानञ्च नमस्कृत्वा च सादरम् ।
ध्यानेनानीय चात्मीयं धनमात्मगृहे स्थितम् ॥५७॥
कोटिसंख्यञ्च रत्नानि दत्वा पूजार्थमादरात् ।
दत्वा दानानि विप्रेभ्यो महादानानि भूरिशः ॥५८॥
कृष्णतीर्थादिषु स्नात्वा बुद्धिपूर्वं च भक्तितः ।
तत्र तत्र च दानानि दत्वा वित्तानुसारतः ॥५९॥
सर्वं कृष्णार्पणं दत्वा पीत्वा तीर्थञ्च सन्निधौ ।
पंच पात्राणि देवस्य दत्वा चार्घ्यक्रियाविधौ ।
देवेन समनुज्ञातः पूर्ववन्नृपतिस्स्थितः ॥६०॥
स्वराज्यं प्राप्तवान्पश्चात्कृतार्थश्चंपकावने ।
एतादृशाया नद्याश्च महिमा केन वर्ण्यते ॥६१॥
अहो देवस्य माहात्म्यं अहो तीर्थस्य वैभवम् ।
अहो वनस्य माहात्म्यं कृतघ्नस्यापि मोचकम् ॥६२॥
एतच्चरित्रममलं ये शृण्वन्ति पठन्ति च ।
ते सर्वे पापनिर्मुक्ता वैष्णवं धाम यान्ति वै ॥६३॥

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे
उत्तरभागे चंपकारण्यमाहात्म्ये
हरिद्रानदी प्रशंसने कृतघ्नमोचनं नाम
॥ चतुः षष्टितमोऽध्यायः ॥

पञ्च षष्टितमोऽध्यायः

श्री शौनकः —

वयं धन्या वयं धन्या यत्कृपापात्रतां गताः ।
सूत पौराणिकश्रेष्ठ कृतार्था वयमद्य तु ॥१॥
हरिद्रायाश्च माहात्म्यमितिहासपुरस्सरम् ।
आख्यातं भवता सम्यगस्माकं पुण्यगौरवात् ॥२॥
तपांसि यानि तप्तानि ये तावन्तमनेहसम् ।
सफलं तानि जातानि भवदीयावलोकनात् ॥३॥
तपांसि नो चेदस्माकं कथं त्वद्दर्शनं भवेत् ।
अदेकजन्मसिद्धानां श्रौतस्मार्तानुवर्तिनाम् ॥४॥
नित्यञ्च विष्णुभक्तानां लभ्यं त्वद्दर्शनं मुने ।
विष्णोश्च लोकनाथस्य चरितं महदद्भुतम् ॥५॥
केन वा वर्णितुं शक्यं त्वं विना लोकमानित ।
अत एव भवन्तं तन्नः पृच्छामि च पुनः पुनः ॥६॥
अत्र सन्ति तथान्यानि तीर्थानि मुनिभिर्मुने ।
तेषाञ्चैव तु माहात्म्यं वक्तव्यं कृपया द्विज ॥७॥
विष्णोः स्थानानि भूलोके शतमष्टोत्तरं त्विति ।
कथितं भवता चात्र बहुवारं ममाग्रतः ॥८॥
तानि नः क्रमशो ब्रूहि श्रवणादघनाशनम् ।
स्थानानां कीर्तनादेव मुच्यन्ते पापराशिभिः ॥९॥
एकनामश्रवादेवमुक्ता यान्ति परां गतिम् ।
तस्मादवश्यं वक्तव्यं स्थानानि च पृथक्पृथक् ॥१०॥

सूत उवाच :—

अहो शौनक सद्बुद्धे भगवद्भक्तिभावित ।
नो चेदेवं विधा बुद्धिः कथं वा तव जायते ॥११॥

अनेकजन्मशुद्धानां बुद्धिरेवंविधा भवेत् ।
अतीव मम सन्तुष्टं मानसं परमार्थतः ॥१२॥
सत्यमेव च वक्ष्यामि श्रुणुष्व सुसमाहित ।
व्यासपादांबुजं नत्वा कृष्णं च परमेष्ठिनम् ॥१३॥
समाधाय च मच्चित्तं भवतां क्षेमसिद्धये ।
जगन्नाथं समारभ्य श्रीनृसिंहस्थलावधि ॥१४॥
स्थानानां कीर्तनादेव विष्णुसायुज्यमस्ति वै ।
भूतप्रेतपिशाचाश्च डाकिन्यो ब्रह्मराक्षसाः ।१५॥
अतिभीताः पलायन्ते स्थानानां कीर्तनश्रवात् ।
लभन्ति मर्त्याः प्रायेण स्थानानां दर्शनं फलम् ॥१६॥
अग्निष्टोमसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च ।
प्राप्नुवन्ति फलान्यद्धा कृष्णो वेति च तत्परम् ॥१७॥
त्वत्पुण्यसदृशं पुण्यं त्वत्तपस्सदृशंतपः ।
त्वद्भक्तिसदृशा भक्तिर्हरौ वेदे द्विजेषु च ॥१८॥
अत एव प्रवक्ष्यामि स्थानानि च पृथक्पृथक ।

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णु क्षेत्रखण्डे उत्तर
भागे चम्पकारण्यमाहात्म्ये पंच
षष्ठितमोऽध्यायः ॥

षट्षष्टितमोऽध्यायः

श्री सूत उवाच :—

स्थानमाहात्म्यमेतत्तु रहस्यं मन्त्रमुत्तमम् ।
कदापि न मया प्रोक्तमन्येषामग्रतो द्विज ॥१॥
इदानीमेव वक्ष्यामि भवतां क्षेमसिद्धये ।
मन्मुखादेव शृण्वन्तु सर्वे विष्णुपरायणाः ॥२॥
भगवानपि वैकुण्ठे प्राह देव्यै रसादरम् ।
प्रार्थितो बहुकालश्च लक्ष्म्या चैव धृतं पुरा ॥३॥
तत्स्थानकीर्तनं सर्वं गरुडायोपदेशितम् ।
गरुडान्मद्गुरुः प्राप तस्मात्प्राप्तं मया द्विज ॥४॥
इदानीं तव पुण्येन उपदिश्यामि तच्छृणु ।
गोप्यं कुरुष्व विप्रेन्द्र नास्तिकेषु कदाचन ॥५॥

सूत उवाच :—

पूर्वाम्बुधेश्च तीरे च जगन्नाथं महास्थलम् ।
जननं मरणं तत्र वासो मोक्षप्रदो नृणाम् ॥६॥
श्रीकूर्ममवताराख्यं मन्दरोद्धरणे पुरा ।
श्रीकाकुलं महास्थानं दिव्यज्ञानप्रदायकम् ॥७॥
लोलाद्रिर्वाणनद्याश्च तटे दक्षिणसंज्ञके ।
वनमालास्थलं पुण्यं वैकुण्ठगिरिरेव च ॥८॥
ततो मन्त्रगिरिश्चापि श्रीरङ्गगिरिरेव च ।
श्रीमत्सर्पगिरिश्चापि कनको गिरिरेव च ॥९॥
कनकाम्बरगिरिर्ब्रह्मंस्तथा गोवर्धनाह्वयः ।
अहोबिलं महापुण्यं कदिरीगिरिरेव च ॥१०॥

श्रीमान्हस्तिगिरिश्चैव पुण्यकोटीति विश्रुतः ।
शेषाचलं महापुण्यं श्रीमान्भक्तिगिरिस्तथा ॥११॥

पाण्डुरङ्गगिरिश्चापि यत्र विट्ठलनामकः ।
आस्ते विष्णुः प्रसन्नात्मा सर्वेषाञ्च वरप्रदः ॥१२॥

सुपर्णपर्वतश्चापि तोताद्रिश्च ततः परम् ।
गरुडाद्रिस्तथा पुण्यश्चंपकारण्यमेव च ॥१३॥

श्वेताचलं हिरण्याद्रिर्नमस्कारगिरिस्तथा ।
वृषभाद्रिर्महापुण्यो यत्र सुन्दरनामकः ॥१४॥

घटिकाचलं महापुण्यं इन्द्राचलमतः परम् ।
वरुणाचलं(?) महापुण्यं ततो गिरिभवात्मकः ॥१५॥

श्रीपातालपुरञ्चैव श्रीमत्पूर्वपुराह्वयम् ।
भक्तिसारं महापुण्यं पद्मनाभमतः परम् ॥१६॥

श्रीमदग्निपुरं चैव श्वेतद्वीपं महत्तरम् ।
श्रीशरण्यपुरञ्चैव महारण्यमतः परम् ॥१७॥

क्षीराब्धिश्च महापुण्यो भगवानत्र संस्थितः ।
बदर्याश्रमं महापुण्यं नरनारायणाश्रमम् ॥१८॥

भूतस्थानं महापुण्यं मेघस्थानमतः परम् ।
वटस्थलं विशेषेण श्रीमद्दक्षिणकाशिका ॥१९॥

गजस्थलं महापुण्यं मेघस्थानमतः परम् ।
दर्भस्थानं महापुण्यं स्वमरस्थानमेव च ॥२०॥

भक्तिसाक्ष्यं महास्थानं भार्गवाख्यमनुत्तमम् ।
हनूमन्तं महापुण्यमनन्तशायनाह्वयम् ॥२१॥

आदिकेशवनाथञ्च कुम्भघोणमतः परम् ।
अयोध्याख्या महापुण्या प्रयागा पुण्यदायिनी ॥२२॥

द्वारावती महापुण्या तथा मायापुरी शुभा ।
अवन्तिका महापुण्या हृदयस्थानमेव च ॥२३॥

श्रीमद्वयापुरी चैव गङ्गासागरमेव च ।
चक्रतीर्थं महापुण्यं तुलसीहृदयं तथा ॥२४॥

श्रीमन्मृदुश्चैव प्रभंजनमतः परम् ।
नन्दिग्रामं चित्रकूटं तथा धर्मपुरी परा ॥२५॥

मणिकूटं व्याघ्रपुरं श्रीकृष्णपुरमेव च ।
श्रीमन्नन्दिपुरश्चैव गोष्ठीपुरमतः परम् ॥२६॥

नैमिशं वारुणपुरं पराश्रममतः परम् ।
हरिक्षेत्रं कुरुक्षेत्रं तथा गोपवतीपुरम् ॥२७॥

श्रीकृष्णं च महापुण्यं यत्र श्वेतवराहवः ।
श्रीद्वारंकुरुकायं च भक्तुलीकचुरं तथा ॥२८॥

अपूर्वपुरमित्युक्तं कन्दनन्दनमेव च ।
रविमण्डलञ्च गोमन्तं सिंहाद्रिः पुण्यपर्वतः ॥२९॥

एतानि पुण्यक्षेत्राणि विष्णोरायतनानि च ।
दर्शनात्स्मरणाच्चैव कीर्तनात्पापमोचनम् ॥३०॥

स्नानकाले श्राद्धकाले पूजाकाले हरेस्तथा ।
एकैकं कोटिगुणितं फलमाप्नोति मानवः ॥३१॥

स्थानाध्यायमिदं पुण्यं लिखित्वा यस्तु पूजयेत् ।
तन्मन्दिरञ्च वैकुण्ठं तत्र सन्निहितो हरिः ॥३२॥

यत्र भागवताः पुण्यास्सालग्रामं च यत्र वै ।
तुलसीकाननं यत्र यत्रैव भगवत्कथा ॥३३॥

वेदपारायणं यत्र तत्र सन्निहितो हरिः ।
मार्गे पानीयदातारस्सत्रशालाप्रवर्तकाः ॥३४॥

तदाकारामकर्तारः तत्र सन्निहितो हरिः ।
मातृपूजापरा यत्र पितृपूजापरायणाः ॥३५॥
द्वादश्यामन्नदातारः तत्र सन्निहितो हरिः ।
युद्धकाले च संप्राप्ते विवादे-शत्रुपीडने ॥३६॥
लिखित्वा धारयेद्यस्तु शत्रूञ्जयति निश्चयम् ।
प्रयाणकाले संप्राप्ते चोरव्याघ्रादिपीडने ॥३७॥
संस्मरेदेतदध्यायं सुखं प्राप्नोति मानवः ।
गुरोर्मुखाद्गृहीत्वा तु नित्यं पठति यो नरः ॥३८॥
एकवारं द्विवारं वा स एव हरिरुच्यते ।
जन्मर्क्षे पूर्णिमायाञ्च दर्शेऽष्टम्यां विशेषतः ॥३९॥
जपित्वा स्नाति यो मर्त्य स्तथैव पितरश्च ये ।
आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं सुधां पीत्वा यथासुखम् ॥४०॥
वैकुण्ठादिषु लोकेषु विमाने सञ्चरन्ति वै ।
तेषां न पुनरावृत्तिर्विष्णुरूपांतरन्ति वै ॥४१॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रोत्रैरेतदनुत्तमम् ।
श्रोतव्यं पठितव्यञ्च कीर्तितव्यं हितेप्सुभिः ॥४२॥
एकाक्षरोच्चारणेन शंखचक्रगदाधराः ।
भवन्ति मर्त्याः प्रायेण नात्र कार्या विचारणा ॥४३॥
विशेषाच्चंपकारण्ये राजगोपालसन्निधौ ।
पठन्ति मनुजश्रेष्ठाः सर्वलोकेषु पूजिताः ॥४४॥
अस्याध्यायस्य ऋषिः कृष्णो देवता भार्गवी शुभा ।
छन्दोऽनुष्टुब्भगवती श्रीबीजं कीलकं भवेत् ॥४५॥
ह्रींकारशक्तिरित्युक्ता प्रणवेन समन्विता ।
भक्तेष्टदानविनय चतुर्वर्गफलाप्तये ॥४६॥

सर्वार्थसिद्धिर्भवति विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
अपुत्रो लभते पुत्रं षण्मासजपमात्रतः ॥४७॥
तीर्थे गोप्रलये चैव गोभिलाख्ये च तीर्थके ।
श्रीकृष्णतीर्थे स्नात्वा च दत्वा काञ्चनमेव च ॥४८॥
निष्कमात्रं सुवर्णं वा तदर्धार्धमथापि वा ।
तदर्धमथवा कुर्याद्दारिद्र्यविनिवृत्तये ॥४९॥
वित्तशाठ्यमकृत्वा तु दत्वा वित्तानुसारतः ।
सत्पुत्रांल्लभते मर्त्यो विष्णुभक्तान्महात्मनः ॥५०॥
एकभुक्तस्सदा मौनी नियमेन जपेत्सदा ।
सिंहासनपतिर्भूत्वा विष्णुलोकं च गच्छति ॥५१॥

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे
उत्तरभागे चम्पकारण्यमाहात्म्ये
विष्णुविमानगणनं नाम
षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥

सप्तषष्टितमोऽध्यायः

श्री शौनक :—

सूत पौराणिकश्रेष्ठ सर्वलोकहिते रत ।
मत्प्रश्नानुगुणं सर्वं कथितं भवताधुना ॥१॥
मन्त्रोत्पत्तिञ्च महिमां तत्तो ब्रूहि सिद्धये ।
येन जप्तेन यत्पुण्यं फलं भवति वै नृणाम् ॥२॥
नारायणो यथा प्रीतो भवति ब्रह्मभावनः ।
रहस्यकथनं ह्येतद्वक्तव्यं सर्वथा मम ॥३॥

श्री सूत :—

आवश्यकेन मत्प्रीत्य तपसां फलसिद्धये ।
अहो महाभागवतो भवान् लोकैकपूजितः ॥४॥
मन्त्रे भक्तिर्दृढा जाता तपसः फलगौरवात् ।
द्वादशाक्षरविद्याया उत्पत्तिं बीजरूपिणीम् ॥५॥
यन्मन्त्रोच्चारणेनैव कृतार्था यान्ति सद्गतिम् ।
तारं प्रथममुच्चार्य बिन्दुनादसमन्वितम् ॥६॥
नारायणाख्यं यद्बीजं प्रथमस्वरभूषितम् ।
पञ्चमं पञ्चवर्गस्थं द्वितीयं बीजमुच्यते ॥७॥
षड्वर्गान्तं तथोच्चार्य बिन्दुनादसमन्वितम् ।
तृतीयं बीजमित्युक्तं महापातकनाशनम् ॥८॥
तद्वर्गवेदसंख्याकं वर्णं प्रथमभूषितम् ।
चतुर्थं बीजमित्युक्तं साक्षाद्भगवदात्मकम् ॥९॥
द्वितीयवर्गमध्यस्थं प्रथमेन समन्वितम् ।
पञ्चमञ्चैव तद्बीजं सर्वेषां भोगमोक्षदम् ॥१०॥
वर्गसप्तमध्यस्थं वारुणं बीजमुच्यते ।
तद्धि वश्यकरं नृणां महासौभाग्यदायकम् ॥११॥

पंचमाद्यं महाबीजं वेदस्वरसमन्वितम् ।
सप्तमं बीजमित्युक्तं लक्ष्मीप्रीतिकरं शुभम् ॥१२॥
ततो वारुणमुच्चार्य द्वितीयकलया युतम् ।
वश्यकामस्तदावश्यमेकमेव समुच्चरेत् ॥१३॥
अष्टवर्गान्तरं बीजं तत उच्चारयेद्बुधः ।
तृतीयकलया युक्तं परतत्वप्रबोधनम् ॥१४॥
पंचवर्गस्थमध्यार्णं चतुर्थवलयावृतम् ।
देवीप्रसादजनकं देवीबीजमनुत्तमम् ॥१५॥
वारुणञ्च तथोच्चार्य द्वितीयस्वरभूषितम् ।
एकादशं महाबीजमैक्यदं सर्वदेहिनाम् ॥१६॥
सप्तमाद्यं महाबीजं प्राणाख्यं सर्वतो वृतम् ।
एकद्वादशवर्णाख्यं वासुदेवमयं मनुम् ॥१७॥
चतुर्णां साङ्गवेदानां रहस्यमतिपावनम् ।
यस्य वा हृदये नित्यं वर्तते द्वादशाक्षरम् ॥१८॥
गुरूपदिष्टमार्गेण साक्षान्नारायणात्मकम् ।
स वैकुण्ठपदं प्राप्य तत्रैव परिलीयते ॥१९॥
यस्मिन्क्षेत्रे महाविद्यां ब्रह्मणे समुपादिशत् ।
मुनेर्गोपलयस्यापि गोभिलस्य प्रियस्तथा ॥२०॥
ते लब्ध्वा परमं मन्त्रं मुदमापुः प्रहर्षिताः ।
यजुर्वेदगतं मन्त्रं वेदपाठक्रमेण च ॥२१॥
चतुर्विंशति तत्त्वानां आदिभूतमिदं स्थलम् ।
मन्त्रद्वयस्य माहात्म्यं कोऽपि भूमौ न वेत्ति वै ॥२२॥
यस्यानुग्रहमस्तीह स वेत्ति हि न संशयः ।
प्रह्लादोऽत्रिर्वसिष्ठश्च शुको नारद एव च ॥२३॥

अनुग्रहबलादेतज्ज्ञातवन्तश्च वैभवम् ।
अस्मिन्क्षेत्रे महापुण्ये चम्पकारण्यसंज्ञिते ॥२४॥
ये जपन्ति नरश्रेष्ठास्ते चक्राङ्का भवन्ति च ।
इह लोके तु सौभाग्यं पुत्रपौत्रादिसंयुताः ॥२५॥
अनुभूय चिरं कालं धनधान्यादिसंयुताः ।
देहान्ते विष्णुसायुज्यं प्राप्नुवन्ति नरोत्तमाः ॥२६॥
पालाशे बिल्वफलके कूर्मपीठेऽथवा-मुने ।
बिल्वमूले स्थिरो भूत्वा द्वादशाक्षरमुत्तमम् ॥२७॥
जप्त्वा द्वादशसाहस्रं हुत्वा चैव दशांशकम् ।
तर्पयित्वा ब्राह्मणांश्च भोजयित्वा च वैष्णवान् ॥२८॥
आकर्षयेन्नरान्नारी जपाद्दूरस्थितानपि ।
वश्यार्थश्चैव पुत्रार्थिन्यग्रोधफलके स्थितः ॥२९॥
मन्त्रं द्वादशसाहस्रं जपेत्पद्मासने स्थितः ।
सर्वे जनास्तस्य वश्या भवन्ति हि न संशयः ॥३०॥
अपुत्रो लभते पुत्रान्प्रत्यहं मासमात्रतः ।
दारिद्र्योच्चनार्थाय धनस्यागमनाय च ॥३१॥
वैतसे फलके स्थित्वा दिनमष्टोत्तरं शतम् ।
हरिद्राख्यानदीतीरे जपमत्यन्तपुण्यदम् ॥३२॥
अचिरादेव दारिद्र्यमोचनं मासमात्रतः ।
भवत्येव न सन्देहः कृष्णस्यैव प्रसादतः ॥३३॥
धनार्थी धनमाप्नोति कुबेर इव चापरः ।
अभावे फलकादीनामश्वत्थफलके स्थितः ॥३४॥
यं यं कामं समुद्दिश्य प्रत्यहं पूजयेत्तु यः ।
अष्टोत्तरसहस्रञ्च न्यासध्यानपुरस्सरम् ॥३५॥

हरिद्राख्यानदीतीरे धनुर्मासे विशेषतः ।
अथवा कार्तिके मासि तं तं काममवाप्नुयात् ॥३६॥
राजगोपालमूर्तिश्च चम्पकारण्यनामकः ।
सर्वान्कामान्ददात्येव सन्तुष्टस्स्याज्जपेन च ॥३७॥
निष्कामी भोगयुक्तोऽपि प्रजले भक्तिपूर्वकम् ।
भोगान्ते तस्य वैकुण्ठे पदं तस्य प्रदास्यति ॥३८॥
अकृतातिथिपूजानामनेकादश्युपोषिणाम् ।
अमहाविष्णुभक्तानां न लभ्यो मन्त्र एव च ॥३९॥
लभ्यः पुण्यवतामेव वासस्वस्थान उत्तमे ।
चम्पकारण्यमध्ये ये भक्तिहीना अपि द्विजाः ॥४०॥
वसित्वान्यत्र गच्छन्ति ते वै भागवतोत्तमाः ।
देहान्ते विष्णुसायुज्यं लभन्ते नात्र संशयः ॥४१॥
करवीरप्रसूनैश्च कह्लारैररविन्दकैः ।
होमं कुर्वन्ति ये चात्र तदैव भगवान्स्वयम् ॥४२॥
श्रिया समेत आगत्य मनोऽभीष्टन्ददाति हि ।
योगिनस्सनकाद्याश्च कपिलाद्याश्च योगिनः ॥४३॥
वालखिल्यादिमुनयो राजानो जनकादयः ।
सारूप्यमुक्तिं प्राप्ताश्च ते कुर्वन्त्याशिषो मुदा ॥४४॥
अत्र ये पापकर्माणः पुण्यकर्माण एव च ।
सर्वे जनास्समा एव क्षेत्रस्यास्य च वैभवात् ॥४५॥
उपदानप्रदातारो मुष्टिमालान्नदायकाः ।
शङ्खचक्राङ्किता भूत्वा वैकुण्ठे निवसन्ति वै ॥४६॥
येन केनाप्युपायेन उदरम्भरणेन वा ।
परसेवारतो वापि वेश्याभोगरतोऽपि वा ॥४७॥

उष्णशान्त्यै कृष्णतीर्थे तथा गोपल्लयेऽपि वा ।
हरिद्रनद्यामपि वा पतन्ति जलमध्यतः ॥४८॥

तत्क्षणेन विमुक्ताश्च भवन्ति हि न संशयः ।

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णु क्षेत्रखण्डे उत्तरभागे
चम्पकारण्यमाहात्म्ये मन्त्रवैभव
कथनं नाम सप्तषष्टितम
अध्यायः ॥

॥ अष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥

श्री सूत उवाच :—

शृणोतु शौनकमुने भूयोऽपि क्षेत्रवैभवम् ।
अत्र लोष्टाश्च पाषाणास्सिकतास्तरुगुल्मकाः ॥१॥

मृगाश्च पक्षिणस्सर्वे हरिरूपा न संशयः ।
मकरे माघमासे च तपस्विजनवल्लभे ॥२॥

प्रातरेव समुत्थाय सूर्यस्योदयतः पुरा ।
सन्ध्यामुपास्य विधिवत् सपवित्रकरश्शुचिः ॥३॥

किञ्चिदभ्युदिते सूर्ये हरिद्रारण्यानदीजले ।
करोति माघस्नानञ्च द्वादशाक्षरमुच्चरन् ॥४॥

नारायणाष्टवर्णं वा जपन्भक्त्या हरिं स्मरन् ।
स कोटिकुलसंयुक्तः सर्वपापविमोचितः ॥५॥

विमानवरमारुह्य देवस्त्रीपरिवारितः ।
पुनरावृत्तिरहितं पदं प्राप्नोति मानवः ॥६॥

अतस्स्नानफलावाप्त्यै दानं प्राप्नोति मानवः ।
प्रथमे दिवसे पुण्ये ताम्बूलं दानमाचरेत् ॥७॥

द्वितीये फलदानञ्च कदलीफलनामकम् ।
तृतीये नारिकेलञ्च पनसञ्च चतुर्थके ॥८॥

आमलकञ्च पञ्चम्यां षष्ठ्यां कन्दञ्च दापयेत् ।
सप्तम्यां शृङ्गिबेरञ्च कूष्मांडं चाष्टमीदिने ॥९॥

क्षीरं च नवमे दद्याद्दशम्यां दधि दापयेत् ।
एकादश्यामाज्यदानंद्वादश्यां नवनीतकम् ॥१०॥

त्रयोदश्यां हरिद्राञ्च दक्षिणासहितां चरेत् ।
गोरोचनं चतुर्दश्यां दध्यन्नं पूर्णिमादिने ॥११॥

षोडशे दिवसे चैव हरिचन्दनमाचरेत् ।
दिने सप्तदशे पुण्ये मुद्गदानं समाचरेत् ॥१२॥

अष्टादशेऽह्नि माषं स्यात् शठमेकोनविंशके ।
विंशे च नारङ्गफलं लिकुचं त्वेकविंशके ॥१३॥

द्वाविंशे तिलदानं स्यात्ताम्रपात्रे च पूरितम् ।
तण्डुलञ्च त्रयोविंशे प्रस्थद्वयमितं तथा ॥१४॥

चतुर्विंशे व्रीहिदानं भारमात्रं तदर्धकम् ।
तदर्धमथवा कुर्याद्दारिद्र्यविनिवृत्तये ॥१५॥

गोधूमाः पंचविंशे च षड्विंशे चणकास्तथा ।
सप्तविंशे च वस्त्रं स्यादष्टाविंशे च कम्बलम् ॥१६॥

एकोनविंशके चैव गोपीचन्दनमाचरेत् ।
सुधामृत्तिकदानं च शक्त्या दक्षिणया युतम् ॥१७॥

त्रिंशद्दिने च माघान्ते तुलसीदलसंयुतम् ।
दानं यः कुरुते भक्त्या वेदयुक्तद्विजातये ॥१८॥

वेदयुक्तो द्विजो यस्तु दानपात्रञ्च उच्यते ।
अवेदवादी यो विप्रो बहिष्कार्यस्स उच्यते ॥१९॥

वेदविद्याविनीताय साचाराय कुटुम्बिने ।
शान्त्यादिगुणयुक्ताय दरिद्रायात्मवेदिने ॥२०॥

विशेषाद्विष्णुभक्तायदानं समाचरेत् ।
अन्नञ्च प्रत्यहं दद्याद्यथाशक्ति दिने दिने ॥२१॥

सूपापूपघृतोपेतं सर्वं व्यंजनसंयुतम् ।
तत्पुण्यगणनं कर्तुं समर्थो हरिरेव च ॥२२॥

सर्वाण्युदकपूर्वाणि दक्षिणासहितानि च ।
दातव्यानि च दानानि हरिद्राख्यानदीतटे ॥२३॥

एकैकं कोटिगुणितं फलं भवति निश्चयः ।
पूर्णिमायाममायाञ्च ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥२४॥

हरिद्राख्यानदीस्नानमश्वमेधायुतं फलम् ।
पुष्पानि च सुगन्धीनि कस्तूरीहरिचन्दनन् ॥२५॥

गोरोचनञ्च कर्पूरं माघान्ते दानमाचरेत् ।
मासे स्नातुमशक्तश्चेत्स्नात्वा त्रिदिनमेव च ॥२६॥

माघप्रयुक्तदानानि तीर्थतीरे समाचरेत् ।
तेनैव सकलं पुण्यं संप्राप्नोति न संशयः ॥२७॥

पौराणिकाय दातव्यं हस्तकर्णविभूषणम् ।
सुगन्धितं वस्त्रयुग्मं कौसुम्भेन च रंजितम् ॥२८॥

अथवा हरिद्रलिप्तञ्च नानावर्णमथापि वा ।
पुराणान्ते पूजयित्वा बदरीफलपूर्वकम् ॥२९॥

आशीर्वादं च लब्ध्वा तु कृतार्थो भवति ध्रुवम् ।
अन्येष्वपि च तीर्थेषु स्नानमेवं समाचरेत् ॥३०॥

दद्याद्दानानि सर्वत्र कृष्णः प्रीतो भवत्विति ।
नो चेदशक्त एकत्र कुर्याद्वित्तानुसारतः ॥३१॥

दातव्यं च प्रयत्नेन शून्यन्नैव तु कारयेत् ।
माघस्नानाय सर्वत्र सन्ति तीर्थानि भूतले ॥३२॥

तथापि चम्पकारण्ये हरिद्राख्यानदीजले ।
स्नानं विशिष्टं सर्वेषां पुण्यमत्यन्तपावनम् ॥३३॥

कृष्णगोपीजलक्रीडाहरिद्राकुङ्कुमाङ्किता ।
आणदतलसंयुक्ता हरिद्राख्या महानदी ॥३४॥

तेनाधिकाभवत्पुण्या सर्वेषमुत्तमोत्रमा ।
माघस्नानं ततोऽस्यां तु विशिष्टं सर्वदेहिनाम् ॥३५॥

हरिद्राख्यानदीस्नानात्पूतायास्यन्ति सद्गतिम् ।
पादाङ्गुष्ठेन संसर्गा गङ्गा भागीरथी नदी ॥३६॥

सर्वाङ्गस्पर्शपूतांगी तस्मादेषा परा यतः ।
अकाले वापि काले वा यो वा को वा नरो भुवि ॥३७।

स्नातश्चेत्पापनिर्मुक्तो भवत्येव च तत्क्षणे ।
हरिद्राख्यानदीं यास्ये स्नानायेति स्वमन्दिरात् ॥३८॥

पदमात्रं ततो यस्तु सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
शताश्वमेधजं पुण्यं स्नानमात्रेण लभ्यते ॥३९॥

अस्य पुण्यस्य सदृशं न भूतं न भविष्यति ।
चैत्रमासे सिते पक्षे चित्रायां पूर्णिमादिने ॥४०॥

मालां चम्पकपुष्पैश्च रचयित्वा मनोहरम् ।
रात्रौ समर्पयेद्यस्तु तत्पुण्यान्तो न विद्यते ॥४१॥

मालां समर्प्य तत्काले परमान्नं निवेद्य च ।
शङ्खचक्रधरो भूत्वा वैकुण्ठे निवसेद्ध्रुवम् ॥४२॥

वैशाखमासे संप्राप्ते राजगोपालनायकम् ।
नन्दिवर्धनमालाभिरलङ्कारं करोति यः ॥४३॥

समर्प्य चन्दनं पादे कृत्वा चैव नमस्क्रियाम् ।
सीतारिं धूपयित्वा च सिंहासनपतिर्भवेत् ॥४४॥

पितृवंश्यान्मातृवंश्यानुद्धृत्य नरकार्णवात् ।
तैरेव सहितो भूत्वा नागारिकृतकेतनः ॥४५॥

सारूप्यपदवीं प्राप्य तत्रैव रमते सुखम् ।
गोपालस्य रथस्थस्य यस्तु मल्लिकमालिकाम् ॥४६॥

समर्पयति दिव्याश्च हरिरेव न संशयः ।
ध्वजारोहणमारभ्य यावच्च रथचारणम् ॥४७॥

द्वारकायामन्नदानं ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः ।
ते पुत्रपौत्रैस्सहिता विष्णुलोकं प्रयान्ति वै ॥४८॥

तत्सन्निधौ महादीपानारोपयति यो नरः ।
दीपं दीपद्वयं वापि तैलेनाज्येन वा पुनः ॥४९॥

इह साम्राज्यतां प्राप्य देहान्ते यान्ति तत्पदम् ।
जीर्णालयं तु कालेन जीर्णोद्धारं करोति यः ॥५०॥

सुधाधवलितं वापि विष्णुना सह मोदते ।
कार्पासं पट्टजं वापि ऊर्णातन्तुसमुद्भवम् ॥५१॥

कौसुम्भरञ्जितं कृत्वा गोपालस्य च योऽर्पयेत् ।
तन्तुसंख्याकवर्षाणि वैकुण्ठे वसति ध्रुवम् ॥५२॥

रथचर्यां यः करोति काले काले च शाश्वतः ।
अङ्कुरश्च समारभ्य यावत्तीर्थदिनावधि ॥५३॥

ध्वजदण्डैर्दीपिकाभिर्ढक्काकाहलवाद्यकैः ।
भेरीमृदङ्गशब्दैश्च वीथ्यामुत्सवकर्मणा ॥५४॥

कृत्वोत्सवं भृगुः पूर्वं गोपालस्य कृपानिधेः ।
लब्ध्वा च दर्शनं चास्य दक्षिणद्वारकास्थले ॥५५॥
हरिद्राख्यानदीतीरे कृत्वावभृथमेव च ।
तान्त्रिकेणैव मार्गेण वैष्णवाचार्यपुंगवैः ॥५६॥
देवं संपादयित्वा च साक्षाच्छ्रीकृष्णनामकम् ।
अज्ञानाच्छापदोषाच्च कृष्णगोपाच्च मुक्तवान् ।
ब्रह्मण्यो देवदेवोऽपि दत्वा दर्शनमेव च ॥५७॥
भक्तानुग्रहणार्थाच्च तत्रैव परिनिष्ठितः ।
कथैषा पूर्वमेवोक्ता भृगुशापसमुद्भवा ॥५८॥
तस्मादेतत्क्षेत्रसमं न भूतं न भविष्यति ।

शौनकः—

कथं गोप्रलयो नाम विद्वानत्र समागतः ।
श्रीकृष्णदर्शनं प्राप मुक्तिमाप सबन्धुभिः ॥५९॥

सूतः—

स्थानान्तरेषु बहुशस्तपः कृत्वा द्विजोत्तमः ।
अनवाप्तं तपःपूरं कावेरीमाप्तवान्पराम् ॥६०॥
दुःखान्वितो रुदन्दैवान्नारदश्च प्रदृष्टवान् ।
तं दृष्ट्वा संप्रणम्याथ तूष्णीमेवाग्रतः स्थितः ॥६१॥
नारदस्तस्य वृत्तान्तं ज्ञात्वा च ज्ञानचक्षुषा ।
निमार्ज्य चक्षुषी तस्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥६२॥

नारद :—

गोप्रलय शृणु मे तत्वं मदुक्तवचनं कुरु ।
गत्वा च चम्पकारण्यं साग्निहोत्रो यथाविधि ॥६३॥
तपः कुरुष्व मुनिभिः तत्र ते दर्शनं विभुः ।
प्रसन्नश्च ददात्येव गोपगोपीसमन्वितः ॥६४॥

उपदिश्याथ मन्त्रं च नात्र सन्देहकारणम् ।
एवं नादशवाक्येन गत्वा स्थानमनुत्तमम् ॥६५॥
तपः कृत्वा भगवतो दर्शनं प्राप्तवान्परम् ।
एतद्धोमलयाख्यस्य चरितं पावनं परम् ॥६६॥
संग्रहेण मयाख्यातं सर्वसौभाग्यदायकम् ।
चैत्रमासपरे पक्षे यदा सूर्येन्दुसङ्गमः ॥६७॥
तदा प्रातस्समुत्थाय कृतपूर्वाह्निकक्रियः ।
यः स्नाति होमतीर्थे च तद्विष्णोरिति मंत्रतः ॥६८॥
स कोटिकुलमुद्धृत्य विष्णुलोके महीयते ।
देवस्य गोपीनाथस्य गोपैः परिवृतस्य च ॥६९॥
कृत्वा पूजां यथाशक्ति वस्त्रालङ्कारभूषणैः ।
मुच्यते क्षेत्रमाहात्म्याद्वैकुण्ठाप्रियदर्शनात् ॥७०॥

भूलोकवैकुण्ठमिदं पुरातनं
समस्तपापौघनिवारणञ्च ।
अन्नोदकानां च तु संप्रदानात्
कदाचिदप्यत्र फलं समग्रं ॥७१॥
अन्नं जलं वस्त्रमहिप्रदानं
गवां प्रदानं धनधान्यदानम् ।
पात्रे विशेषेण च दानसिद्धि
र्भविष्यति ब्राह्मणपुंगवेषु ॥७२॥

ये केचनात्र कुर्वन्ति देवकैङ्कर्यमत्र तु ।
स्ववित्तस्यानुसारेण सर्वसंपत्समृद्धये ॥७३॥
श्रीगोपदेवराजस्य महत्त्वञ्च प्रयान्ति च ।
स कोटिकुलसंयुक्तः पदं प्राप्नोति वैष्णवम् ॥७४॥
धनुर्मासे माघमासे कार्तिके च तथैव च ।
महापूजाञ्च कृत्वा च सोऽनन्तफलमश्नुते ॥७५॥

पणं पणद्वयञ्चापि काचमात्रमथापि वा ।
ददाति देवपादे च बलीरूपी हरेर्दिने ॥७६॥
द्वादश्यां वा विशेषेण सारूप्यं लभते नरः ।
यद्यदिष्टतमं वस्तु पितॄनुद्दिश्य योऽर्चयेत् ॥७७॥
पितरस्तस्य वैकुण्ठे वसन्ति हि न संशयः ।
एवं ब्रह्मा नारदाय स तु मद्गुरवेऽप्यदात् ॥७८॥
गुरुर्मम शुकायादात्सोऽहं युष्माकमत्र तु ।
प्रोक्तवान्वैभवं सर्वं शिष्येभ्य एव च ॥७९॥
वदध्वं सर्वलोकनां पारम्पर्यक्रमेण च ।
पुराणमेतदाद्यन्तं श्लोकं श्लोकार्धमेव वा ॥८०॥
लिखित्वा पूजयेद्यस्तु गन्धपुष्पादिभिर्नरः ।
तन्मन्दिरञ्च वैकुण्ठं श्वेतद्वीपं च वैष्णवम् ॥८१॥
मधुरा द्वारका चेति वक्ष्यन्ते ब्रह्मवादिनः ।
बहुनात्र किमुक्तेन वयं यूयं सुमेधसः ॥८२॥
अनन्तसुखयुक्ताश्च भवेयुर्हरिवल्लभाः ॥८३॥

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे
उत्तर भागे चंपकारण्यमाहात्म्ये
हरिद्रानदी माघस्नानानु
वर्णंन नामाष्ट
षष्टितमोध्यायः ॥
श्री राजगोपालार्पणमस्तु ॥